

ΜΑΡΙΑ ΒΟΣΙΚΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Ο ζωγράφος-χαράκτης Γιώργης Βαρλάμος και η συμβολή του στην τέχνη του βιβλίου

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

ΑΘΗΝΑ 2017

Εικόνα εξωφύλλου: **Γ. Βαργιάμος**, *Κοπέλα καθιστή*, 1957, οξυγραφία μαλακού βερνικιού, 31,7 × 20,4 εκ.

ΜΑΡΙΑ ΒΟΣΙΚΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

**Ο ζωγράφος-χαράκτης Γιώργης Βαρλάμος
και η συμβολή του στην τέχνη του βιβλίου**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

ΑΘΗΝΑ 2017

στους γονείς μου

Βάσω και Παναγιώτη

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	11
Εισαγωγή: ιστορία των ελληνικών εκδοτικών οίκων.....	13
Γιώργης Βαρλάμος: εργοβιογραφικά στοιχεία.....	35
Δέκα Λευκαί Λήκυθοι του Μουσείου Αθηνών.....	57
Οι Τραγωδίες του Σοφοκλή.....	61
Γιώργης Βαρλάμος ο εικονογράφος.....	67
Συμπέρασμα.....	79
Κατάλογος εικονογραφημένων βιβλίων (λογοτεχνικές εκδόσεις).....	81
Παράρτημα.....	195
Βιβλιογραφία.....	203

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο *Ο Γιώργης Βαρλάμος και η συμβολή του στην τέχνη του βιβλίου* ασχολείται με τον εν λόγω επιφανή Έλληνα ζωγράφο-χαράκτη, μαθητή του μεγάλου Γιάννη Κεφαλληνού, και το πολυσύνθετο εικονογραφικό του έργο. Εκπονείται στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών με αντικείμενο την Ιστορία της Νεότερης Τέχνης, υπό την επίβλεψη του αναπληρωτή καθηγητή κυρίου Δημήτρη Παυλόπουλου.

Η επιλογή του συγκεκριμένου καλλιτέχνη στηρίχθηκε αφ' ενός στο εύρος του εικονογραφικού του έργου, το οποίο παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και είναι μάλλον άγνωστο στο ευρύ κοινό, αφ' ετέρου στην ανάγκη ενίσχυσης της σχετικής βιβλιογραφίας που παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις. Αφορμή για την ενασχόλησή μου με τα βιβλία του Γιώργη Βαρλάμου στάθηκε η ξενάγηση που πραγματοποίησα το 2014 στην έκθεση του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης με τίτλο *Δημήτρης Γαλάνης: Τα εικονογραφημένα βιβλία*. Η έκθεση αυτή έλαβε χώρα στο Μέγαρο Εϋνάρδου το διάστημα 7 Μαΐου – 11 Οκτωβρίου του ίδιου έτους. Ο Δημήτρης Γαλάνης – πατέρας της νεοελληνικής χαρακτικής – εμφανίζει αριετές συγγένειες με τον Γιώργη Βαρλάμο όσον αφορά τη σχέση του με το βιβλίο. Η εικονογράφηση αποτέλεσε και για αυτόν βασική επαγγελματική ενασχόληση, ενώ η παραγωγή του υπήρξε το ίδιο πλούσια και πολυπρόσωπη με αυτή του Βαρλάμου.

Επειδή ο τελευταίος επιμελήθηκε εικονογραφικά πάνω από 200 βιβλία ποικίλου περιεχομένου, στην εργασία περιλήφθηκαν αποκλειστικά οι λογοτεχνικές του εκδόσεις, οι οποίες καλύπτουν περίπου τα 3/4 της παραγωγής του και παρ'όλα αυτά συμβαδίζουν με τα προσωπικά μου ενδιαφέροντα. Αξίζει να επισημανθεί ότι ο κατάλογος των βιβλίων που σχηματίστηκε δεν είναι εξαντλητικός, ωστόσο καταβλήθηκε μεγάλη προσπάθεια να δοθεί μία όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα.

Η δομή της εργασίας έχει ως εξής: στο πρώτο εισαγωγικό κεφάλαιο παρουσιάζεται η ιστορία των ελληνικών εκδοτικών οίκων και γίνεται λόγος για τη διαμόρφωση του εκδοτικού σκηνικού από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρατίθενται βιογραφικά στοιχεία και πληροφορίες για τους σημαντικότερους σταθμούς της καλλιτεχνικής πορείας του Γιώργη Βαρλάμου. Ακολουθούν δύο μικρές ενότητες αφιερωμένες στις κορυφαίες συνεργασίες του με τον Γιάννη Κεφαλληνό για τις *Δέκα λευκές ληκύθους* και τον γαλλικό εκδοτικό οίκο «Union Latine d'Éditions» για τις *Τραγωδίες του Σοφοκλή*, που αποτέλεσαν δύο πολύ σημαντικές καλλιτεχνικές εκδόσεις. Το πρώτο μέρος της εργασίας κλείνει με μία σύντομη ανασκόπηση της λοιπής εικονογραφικής δραστηριότητας

του ζωγράφου-χαράκτη. Στο δεύτερο μέρος παρατίθεται με αυστηρή χρονολογική σειρά ο κατάλογος των λογοτεχνικών βιβλίων που επιμελήθηκε, ο οποίος συνοδεύεται από αναλυτικές περιγραφές και φωτογραφικές αναπαραγωγές των εικονογραφήσεων και πραγματολογικά σχόλια επιλεγμένων εκδόσεων. Η περιορισμένη έκταση που οφείλει να έχει μια διπλωματική εργασία δεν επέτρεψε να γίνει αυτό – αν και ήταν δυνατό – για το σύνολο των βιβλίων. Η εργασία ολοκληρώνεται με την εξαγωγή τελικών συμπερασμάτων. Περιλαμβάνεται, τέλος, παράρτημα με τις ατομικές και ομαδικές εκθέσεις του Γιώργη Βαρλάμου.

Για την ολοκλήρωση του εν λόγω πονήματος αξιοποιήθηκαν οι συλλογές ενός δικτύου αθηναϊκών βιβλιοθηκών, μεταξύ των οποίων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, της Γενναδείου Βιβλιοθήκης της Αμερικανικής Σχολής, του Σπουδαστηρίου Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής, της Βιβλιοθήκης της Alpha Bank, της Βιβλιοθήκης του Ιδρύματος για τον Ελληνικό Πολιτισμό και της Βιβλιοθήκης του Δήμου Αθηναίων. Πολύτιμη στάθηκε η συνεργασία με το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο και το Ινστιτούτο Σύγχρονης Ελληνικής Τέχνης. Ωστόσο, η συγκέντρωση του απαραίτητου υλικού θα ήταν αδύνατη χωρίς τη συμβολή του πατέρα μου Παναγιώτη Βόσικα, του οποίου η αξιόλογη βιβλιοθήκη διευκόλυνε σε μεγάλο βαθμό την ερευνητική διαδικασία. Ορισμένες εκδόσεις προήλθαν από την πλούσια συλλογή παιδικών βιβλίων του ζεύγους Δημήτρη και Μάγδας Αναγνωστή, τους οποίους ευχαριστώ θερμά για τη βοήθειά τους και την ευγενική τους πρόθεση. Θερμές ευχαριστίες οφείλω και στον κύριο Παναγιώτη Μαυραντώνη, επιμελητή του αρχείου του Γιώργη Βαρλάμου, το οποίο ανήκει στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, για τη συνδρομή του και την παροχή ψηφιοποιημένου υλικού. Θα ήθελα ακόμη να ευχαριστήσω τον Μιχάλη Καζιάλες για την ψηφιοποίηση και βελτίωση σημαντικού αριθμού εικόνων και τη Μυρτώ Σταματοπούλου για τη φωτογράφιση ορισμένων έργων. Καταλήγοντας, θα ήθελα να απευθύνω ένα εκ βαθέων ευχαριστώ στον κύριο Δημήτρη Παυλόπουλο για τις πολύτιμες συμβουλές του και την συγκινητική υποστήριξή του καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας, καθώς και την τριμελή επιτροπή που θα την εξετάσει.

Η μεγάλη έκθεση με θέμα *Τ' αγριολούλουδα του Βαρλάμου*, η οποία οργανώνεται την τελευταία περίοδο στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος και θα εγκαινιαστεί στις 15 Δεκεμβρίου 2017 έρχεται την πιο κατάλληλη στιγμή, για να δικαιώσει με την ευρύτερη έννοια τον σκοπό της παρούσας εργασίας.

Οκτώβριος 2017

Εισαγωγή: ιστορία των ελληνικών εκδοτικών οίκων

Η γέννηση και διάδοση της τυπογραφίας στην Ευρώπη συνέπεσε με την περίοδο της τουρκοκρατίας και της βενετοκρατίας στον ελληνικό χώρο. Ως εκ τούτου, πόλεις της διασποράς ήταν αρχικά εκείνες που ανέπτυξαν μια κάποια εκδοτική δραστηριότητα γύρω από το ελληνικό βιβλίο. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 λειτούργησε η «Τυπογραφία της Διοικήσεως», η οποία επί κυβερνήσεως Ιωάννη Καποδίστρια (1828-1831) μετονομάστηκε σε «Εθνική Τυπογραφία», για να αλλάξει τελικά σε «Βασιλική Τυπογραφία και Λιθογραφία» το 1834, μετά την έλευση του Όθωνα στην Ελλάδα. Εκεί τυπώνονταν η *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος* και άλλες κρατικές περιοδικές εκδόσεις, όπως κρατικά και διοικητικά έντυπα, *Πρακτικά των Εθνοσυνελεύσεων*, *Πρακτικά της Βουλής*, κωδικοποιήσεις της νομοθεσίας, σχολικά εγχειρίδια, λογοτεχνικά βιβλία ιδιωτών κ.ά. Ουσιαστικά, μετά την επανάσταση και την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους (1830), η ελληνική βιβλιοεκδοτική παραγωγή μεταφέρθηκε από τη Βενετία και τη Βιέννη όπου μέχρι τότε ήταν κατά κύριο λόγο συγκεντρωμένη, στην Αθήνα και σε άλλες μεγάλες πόλεις, όπως το Ναύπλιο, η Αίγινα, η Ερμούπολη της Σύρου, η Πάτρα, η Καλαμάτα, η Κέρκυρα και η Κεφαλλονιά. Σε αυτό το γεγονός καθοριστικό ρόλο έπαιξε η μεταφορά της πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα το 1834, που θα οδηγούσε και στην ανάδειξη της σε κέντρο της εθνικής βιβλιοπαραγωγής.¹

Προεξάρχουσα θέση ανάμεσα στους ιδιώτες εκδότες και τυπογράφους της Αθήνας κατείχε ο Ανδρέας Κορομηλάς (1811-1858), ο οποίος διέθετε ένα από τα πιο άρτια εξοπλισμένα τυπογραφεία της εποχής, με βασικό του ανταγωνιστή τον Κωνσταντίνο Γιαρμπολά ή Γιαρμπογλου² (1790-1848), ο οποίος εξαιτίας των πολυδάπανων εκδόσεών του και της δυσαναλογίας παραγωγής και κατανάλωσης των προϊόντων του οδηγήθηκε σε χρεοκοπία το 1844. Ο Κορομηλάς, ο οποίος είχε εργαστεί στην «Εθνική Τυπογραφία» την περίοδο 1827-34, επιδόθηκε στην έκδοση κυρίως σχολικών βιβλίων. Οι καλές του σχέσεις με κυβερνητικούς κύκλους είχαν ως αποτέλεσμα την επικράτησή του στον ανταγωνιστικό χώρο του διδακτικού βιβλίου, γεγονός που είχε προκαλέσει τη μήνι πολλών τυπογράφων και συγγραφέων της εποχής.³ Ωστόσο, ο αιφνίδιος θάνατός του το 1858 ανέκοψε την επιτυχημένη πορεία που είχαν διαγράψει μέχρι τότε οι επιχειρήσεις του, οι οποίες το 1885

¹ Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, «Η τυπογραφία στο Νέο Ελληνικό Κράτος (1828-1884)», *Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης του Νέου Ελληνισμού (1499-1999)*, κατάλογος έκθεσης, επιμέλεια Κωνσταντίνος Σπ. Στάικος, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Αθήνα 2000, σ. 199-205· *Ανθολόγιο Ελληνικής Τυπογραφίας. Συνοπτική ιστορία της τέχνης του έντυπου βιβλίου από τον 15^ο έως τον 20^ο αιώνα*, επιμέλεια – κείμενο Γιώργος Δ. Ματθιόπουλος, Ηράκλειο 2009, σ. 494-496.

² *Ανθολόγιο...*, ό.π., σ. 498-499.

³ Τ. Ε. Σκλαβενίτης, ό.π., σ. 205-210· *Ανθολόγιο...*, ό.π., σ. 497-498.

αγοράστηκαν από τον Ανέστη Κωνσταντινίδη (1846-1901). Ο τελευταίος, μέσω της συνεχούς ανανέωσης του υλικοτεχνικού εξοπλισμού που παρέλαβε και του πλήθους των δραστηριοτήτων του, κατόρθωσε να καθιερωθεί ως ένας από τους κορυφαίους εκδότες της εποχής του, αποσπώντας βραβεία σε εγχώριες και διεθνείς εκθέσεις. Ξεκίνησε μάλιστα την έκδοση του περίφημου *Μεγάλου Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας* των Χένρυ Λίντελ [Henry Liddell] και Ρόμπερτ Σκοτ [Robert Scott] χωρίς όμως να προλάβει να τη δει ολοκληρωμένη.⁴

Την ίδια περίοδο ο Μιχαήλ Σαλίβερος (1862-1935), ο οποίος είχε θητεύσει στο τυπογραφείο του Κορομηλά και κατόπιν του Κωνσταντινίδη, δραστηριοποιήθηκε ως επί το πλείστον στον χώρο του σχολικού βιβλίου – όπως άλλωστε και άλλοι ομότεχνοί του – εκδίδοντας συνάμα συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό. Ταυτόχρονα, υπήρξε ο πρώτος που εξέδωσε εκκλησιαστικά λειτουργικά βιβλία, τα οποία μέχρι τότε τυπώνονταν αποκλειστικά στη Βενετία και την Κωνσταντινούπολη.⁵

Ο Γεώργιος Φέξης (1866-1936), από την άλλη πλευρά, ήταν ο πρώτος εκδότης της Αθήνας, ο οποίος εξέδωσε θεματικές σειρές βιβλίων ή αλλιώς «βιβλιοθήκες» που κάλυπταν ένα ευρύτατο φάσμα γνωστικών αντικειμένων και κατηγοριών και θα γίνονταν στην πορεία πολύ δημοφιλείς, καθιερώνοντας έτσι μια σειρά από καινοτομίες που θα μεταμόρφωναν το ελληνικό εκδοτικό σκηνικό. Ιδιαίτερη, βέβαια, έμφαση έδωσε στη φιλοσοφία/κοινωνιολογία και τη λογοτεχνία δημιουργώντας με βασικό του συνεργάτη τον λόγιο Ιωάννη Ζερβό (1875-1944) τη *Βιβλιοθήκη Φέξη*, για την οποία είχε επιστρατεύσει ως μεταφραστές αξιόλογους λογοτέχνες της εποχής, όπως ο Κωνσταντίνος Χρηστομάνος (1867-1911), ο Νίκος Καζαντζάκης (1883-1957) και ο Κώστας Βάρναλης (1884-1974).⁶

Άλλοι εκδότες που διέπρεψαν την ίδια περίοδο ήταν οι αδελφοί Πολύβιος και Δημήτριος Σακελλαρίου, οι οποίοι ανέλαβαν τη διεύθυνση της επιχείρησης του πατέρα τους Αθανάσιου Σακελλαρίου (1825/26-1901). Το 1885 εξέδωσαν τη σειρά *Ζωγράφειος Βιβλιοθήκη* με έργα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, την οποία χρηματοδότησε ο επιφανής Έλληνας τραπεζίτης της Κωνσταντινούπολης Χρηστάκης Ζωγράφος (1820-1896), ενώ τη δεκαετία 1898-1908 κυκλοφόρησαν συλλογή από 77 επιστημονικά συγγράμματα με τη συνδρομή του Έλληνα μεγαλεμπόρου της Οδησού και εθνικού ευεργέτη Γρηγόριου Μαρασλή (1831-1907). Η ομώνυμη *Βιβλιοθήκη* δημιουργήθηκε με τη βοήθεια πολλών λογίων και καθηγητών της

⁴ Ευαγγελία Άντζακα-Βέη, «Οι νέοι μεγάλοι εκδοτικοί φορείς της Αθήνας. Τυπογραφεία – Εκδοτικοί οίκοι (19^{ος}-20^{ός} αι.)», *Πεντακόσια χρόνια...*, ό.π., σ. 340-344· *Ανθολόγιο...*, ό.π., σ. 501-502.

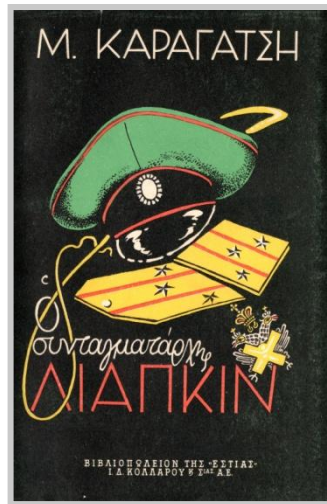
⁵ Ε. Άντζακα-Βέη, ό.π., σ. 345-348· Κώστας Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία και εκδοτικοί οίκοι της Αθήνας* (τ. Β'), Αθήνα 2001, σ. 47-50· *Ανθολόγιο...*, ό.π., σ. 503.

⁶ Δημήτρης Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι εκδοτικοί φορείς της Αθήνας. Τυπογραφεία – Εκδοτικοί οίκοι (19^{ος}-20^{ός} αι.)», *Πεντακόσια χρόνια έντονης παράδοσης του Νέου Ελληνισμού (1499-1999)*, ό.π., σ. 348-350· Κ. Χατζιώτης, ό.π., σ. 15-24· *Ανθολόγιο...*, ό.π., σ. 504-505.

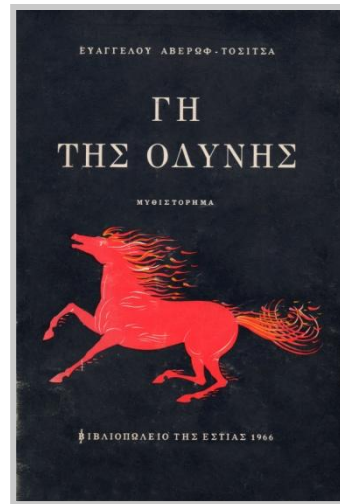
εποχής, όπως ο Άγγελος Βλάχος (1838-1920), ο Στέφανος Κουμανούδης (1818-1899), ο Σπυρίδων Λάμπρος (1851-1919), ο Αριστομένης Προβελέγγιος (1850-1936) και ο Εμμανουήλ Ροΐδης (1836-1904).⁷

Το 1885 ο Γεώργιος Κασδόνης (1850-1900) ίδρυσε το Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», ενώ το διάστημα 1880-89 ήταν υπεύθυνος για την έκδοση του ομώνυμου περιοδικού, το οποίο είχε ιδρύσει το 1876 ο Παύλος Διομήδης (1837-1897). Από το 1891 τη σκυτάλη της έκδοσης του περιοδικού παρέλαβε ο ποιητής Γεώργιος Δροσίνης (1859-1951), ο οποίος δυσχερασμένος από την εκτυπωτική του ποιότητα ίδρυσε το ίδιο έτος νέο τυπογραφείο, όπου και εργάστηκε ο προερχόμενος από τη Λειψία Γερμανός τυπογράφος Κάρολος Μάισνερ [Karl Meissner] (1864-1948). Τον επόμενο χρόνο ο τελευταίος σε συνεργασία με τον Νικόλαο Καργαδούρη (1862-1935) ίδρυσε το τυπογραφείο «Εστία», όπου τελικά συνέχισε να τυπώνεται το περιοδικό. Συνεργάτης του Γεωργίου Κασδόνη υπήρξε ο ανιψιός του Ιωάννης Κολλάρος (1870-1956), ο οποίος μετά τον θάνατο του θείου του ανέλαβε τη διεύθυνση του βιβλιοπωλείου και επεξέτεινε τις εκδοτικές δραστηριότητες του προκατόχου του εκδίδοντας διάφορα έργα. Έργα μεταξύ άλλων των Ανδρέα Κάλβου (1792-1869), Αριστοτέλη Βαλαωρίτη (1824-1879), Αργύρη Εφταλιώτη (1849-1923), Γεωργίου Βιζυηνού (1849-1896), Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (1851-1911), Κωστή Παλαμά (1859-1943), Ανδρέα Καρκαβίτσα (1865-1922), Παύλου Νιρβάνα (1866-1937), Ιωάννη Γρυπάρη (1870-1942) και Κωνσταντίνου Θεοτόκη (1872-1923). Το 1925 το βιβλιοπωλείο, ο εκδοτικός οίκος και το τυπογραφείο «Εστία» συγχωνεύθηκαν υπό τη διεύθυνση του Κωνσταντίνου Σαραντόπουλου (1895-1972), γαμπρού του Κολλάρου, ενώ από το 1927 άρχισαν να συμμετέχουν στη διεύθυνση του τυπογραφείου οι γιοι του Καρόλου Μάισνερ Ερρίκος [Heinrich] (1889-1954) και Αρθούρος [Artur]. Επιπλέον, το 1927 ιδρύθηκε το ιστορικό λογοτεχνικό περιοδικό *Νέα Εστία*, το οποίο διηύθυνε αρχικά ο Γρηγόριος Ξενόπουλος (1867-1951) και κατόπιν ο Πέτρος Χάρης (1902-1998). Τον Σαραντόπουλο διαδέχτηκε μετά τον θάνατό του η κόρη του Μάνια Καραϊτίδη (1928-2014) και την ίδια, το 1998, τα παιδιά της Εύα (*1955) και Γιάννης Καραϊτίδης. Ο εκδοτικός οίκος της «Εστίας», ο οποίος εξακολουθεί να λειτουργεί μέχρι σήμερα, έδωσε έμφαση στην ελληνική λογοτεχνία δημιουργώντας τη δεκαετία του 1950 την περίφημη σειρά *Νεοελληνική Λογοτεχνία* με τους μικρού σχήματος σκληρόδετους τόμους, που πωλούνταν σε προσιτές τιμές. Η σειρά περιελάμβανε έργα κορυφαίων εκπροσώπων της «γενιάς του '30» (Στράτη Μυριβήλη [1890-1969], Ηλία Βενέζη [1904-1973], Γιώργου Θεοτοκά [1905-1966], Άγγελου Τερζάκη [1907-

⁷ Δ. Παυλόπουλος, *ό.π.*, σ. 350-352· *Ανθολόγια...*, *ό.π.*, σ. 502-503.

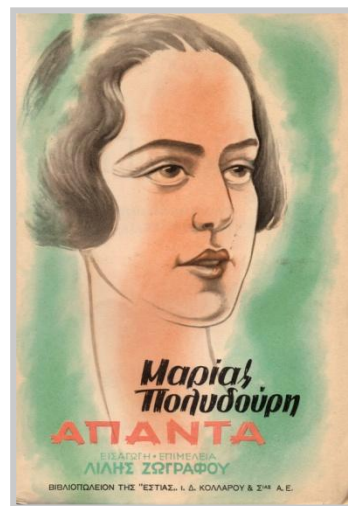
Μ. Καραγάτσης,
Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν, «Εστία»,
1955 (εικονογρ. Σπ. Βασιλείου)

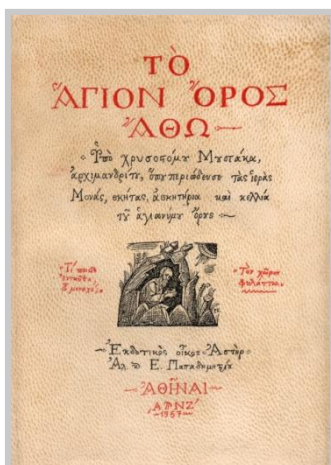
Ε. Αβέρωφ-Τοσίτσας,
Γη της οδύνης, «Εστία», 1966
(εξώφ. Α. Τάσσο)

Α. Καρακβίτσας, Ο ζητιάνος,
«Εστία», χ.χ.
(εξώφ. Ε. Σπυριδωνος)

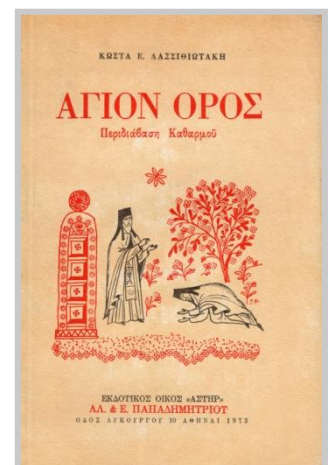
Μ. Πολυδοῦρη, Άπαντα,
«Εστία», 1961
(εξώφ. Ε. Σπυριδωνος)

Χ. Μουστάκας,
Το Άγιον Όρος Άθω, «Αστήρ»,
1957 (εικονογρ. Ρ. Κοψίδης)

Π. Τσιμικάλη, Το σπιτάκι μας, «Αστήρ», 1951
(εικονογρ. Α. Μοντεσάντου)

Κ. Ε. Λασιθιωτάκης,
Άγιον Όρος, «Αστήρ», 1973
(εικονογρ. Ρ. Κοψίδης)

1979], Μ. Καραγάτση [1908-1960], Παντελή Πρεβελάκη [1909-1986]) και βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών.⁸

Ο εκδοτικός οίκος του Ιωάννη Ρώσση (1873-1928), ο οποίος ιδρύθηκε το 1895, έμεινε στην ιστορία για τα σχολικά του βοηθήματα και κυρίως για το *Λεξικόν ομαλών και ανωμαλών ρημάτων*, το οποίο διδασκε γενιές Ελλήνων μαθητών.⁹

Ο Δράκος [Δημήτριος] Παπαδημητρίου (1859-1940), ο οποίος ίδρυσε τον εκδοτικό οίκο «Κεντρικόν Βιβλιοπωλείον» το 1896, υπήρξε ο γενάρχης μιας μεγάλης οικογένειας εκδοτών, που θα άφηνε το στίγμα της στον ελληνικό εκδοτικό χώρο. Δύο από τους πέντε γιους του, ο Αλέξανδρος (1900-1986) και ο Ευάγγελος Παπαδημητρίου (1903-1985) ίδρυσαν τον εκδοτικό οίκο «Αστήρ», ο οποίος επιβιώνει μέχρι σήμερα, δίνοντας έμφαση από τη δεκαετία του 1950 και μετά κυρίως στην έκδοση θρησκευτικών και παιδικών βιβλίων. Αρωγός τους στο εγχείρημα αυτό στάθηκε ο ζωγράφος Φώτης Κόντογλου (1895-1965), μέρος του συγγραφικού έργου του οποίου εξέδωσαν, ενώ συνεργάστηκαν και με άλλους σημαντικούς καλλιτέχνες της εποχής για την εικονογράφηση βιβλίων, όπως τον Γιώργο Βακαλό (1902-1991), τον Σπύρο Βασιλείου (1903-1985), τον Ράλλη Κοψίδη (1929-2010), τον Κώστα Μαλάμο (1913-2007), τον Κώστα Γραμματόπουλο (1916-2003) και τον Γιώργη Βαργιάμο (1922-2013). Ο Σίμων Καρράς (1905-1999), ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος (1901-1982), ο Νίκος Γαβριήλ Πετζίης (1908-1993), ο Παντελής Πρεβελάκης και ο Κωστής Μπαστιάς (1901-1972) συγκαταλέγονταν ανάμεσα στους συγγραφείς των οποίων εξέδωσαν έργα. Ο Απόλλων Παπαδημητρίου (1906-1968) ίδρυσε τον εκδοτικό οίκο «Άγκυρα» το 1928 εκδίδοντας κυρίως παιδικά βιβλία και παραμύθια, ενώ ο Αριστοφάνης Παπαδημητρίου (1895-1971) ασχολήθηκε με την έκδοση λαϊκών μυθιστορημάτων και έργων του θεάτρου σκιών. Τέλος, ο Γεώργιος Παπαδημητρίου (1898-1970) εξέδωσε κατά κύριο λόγο σειρές λογοτεχνικών βιβλίων (*100 Αθάνατα Έργα*) και έργα θεωρητικών του μαρξισμού.¹⁰

Εν τω μεταξύ, ο εκδοτικός οίκος που δημιούργησε ο Δημήτριος Δημητράκος (1875-1966) εξέδωσε ανάμεσα σε άλλα διδακτικά εγχειρίδια, παιδικά βιβλία και το θρυλικό παιδικό περιοδικό *Το Ελληνόπουλο*, που είχε μεγάλη απήχηση στην εποχή του. Κορυφαίο ωστόσο επίτευγμά του στάθηκε το 9τομο *Μέγα λεξικόν όλης της ελληνικής γλώσσης*, το οποίο υπήρξε καρπός συνεργασίας σπουδαίων φιλολόγων και γλωσσολόγων της εποχής, όπως ο Αχιλλέας Τζάρτζανος (1873-1946), ο Γεώργιος Αναγνωστόπουλος (1896-1936), ο Ιωάννης Σταματάκος (1896-1968) και ο Ιωάννης Συκουτρής (1901-1937), με επικεφαλής τον

⁸ Άννα Καρακατσούλη, *Στη χώρα των βιβλίων. Η εκδοτική ιστορία του Βιβλιοπωλείου της Εστίας, 1885-2010*, Αθήνα 2011, σ. 33-321· Δ. Παυλόπουλος, *ό.π.*, σ. 352-355· *Ανθολόγη...*, *ό.π.*, σ. 503-504.

⁹ Δ. Παυλόπουλος, *ό.π.*, σ. 355.

¹⁰ Δ. Παυλόπουλος, *ό.π.*, σ. 356-358· Κ. Χατζιώτης, *ό.π.*, σ. 25-30.

Γεώργιο Χατζηδάκη (1848-1941). Το λεξικό, του οποίου η σύνταξη διήρκεσε 17 ολόκληρα χρόνια (1933-50), συνέβαλε στην ανάδειξη του ενιαίου χαρακτήρα της ελληνικής γλώσσας στη διάρκεια της τρισχιλιετούς ιστορίας της, γι' αυτό και βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών το 1953.¹¹

Ο Ιωάννης Σιδέρης (1871-1948), ο οποίος ίδρυσε τον εκδοτικό του οίκο το 1907, εξέδωσε μεταξύ άλλων έργα Ελλήνων συγγραφέων και σειρά βιβλίων του Ιουλίου Βερν [Jules Verne] με μία χαρακτηριστική χρυσόδετη βιβλιοδεσία, ενώ είχε αναλάβει και την προώθηση των εκδόσεων του «Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων», του οποίου γραμματέας είχε διατελέσει ο Γεώργιος Δροσίνης. Ανάμεσα στα επιτεύγματά του συγκαταλέγονταν η ολοκλήρωση του *Μεγάλου Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας* των Λίντελ και Σκοτ και η κυκλοφορία της ετήσιας περιοδικής έκδοσης του *Ημερολογίου της Μεγάλης Ελλάδος* (1922-1936).¹²

Ο Κώστας Ελευθερουδάκης (1877-1962) ανήκε στη χορεία των Ελλήνων εκείνων εκδοτών που όχι μόνο ήταν καλλιεργημένοι αλλά ασκούσαν και επιρροή με την έντονη κοινωνική τους παρουσία. Το 1910 ίδρυσε τον ομώνυμο εκδοτικό οίκο, το 1918 έγινε αποκλειστικός ιδιοκτήτης του «Διεθνούς Βιβλιοπωλείου» των Βαυαρών Καρόλου Μπέκ [Carl Beck] (1855-1934) και Γουλιέλμου Μπαρτ [Wilhelm Barth] (1856-1940) και μέχρι το 1924 είχε δημιουργήσει μία κραταιά επιχείρηση με δικές της τυπογραφικές εγκαταστάσεις. Κορυφαίο έργο της εκδοτικής του δραστηριότητας υπήρξε το μνημειώδες 12τομο *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν* (1927-31), του οποίου την εικονογράφηση είχαν αναλάβει ανάμεσα σε άλλους ο Θωμάς Θωμόπουλος (1873-1937), ο Λυκούργος Κογεβίνας (1887-1940), ο Περικλής Βυζάντιος (1893-1972), ο Φώτης Κόντογλου και η μεγάλη λαογράφος Αγγελική Χατζημιχάλη (1895-1965). Ακόμη, τη δεκαετία του 1930 εξέδωσε την περίφημη σειρά *Επιστήμαι – Γράμματα – Τέχναι* που αριθμούσε τουλάχιστον 50 τόμους. Τον Κώστα Ελευθερουδάκη μετά τον θάνατό του διαδέχτηκε ο γιος του Γεώργιος (1910-1968), ο αιφνίδιος ωστόσο θάνατος του τελευταίου οδήγησε στη διεύθυνση της επιχείρησης τη γυναίκα του Βιργινία και κατόπιν τις κόρες του Σοφία και Μαρίνα.¹³

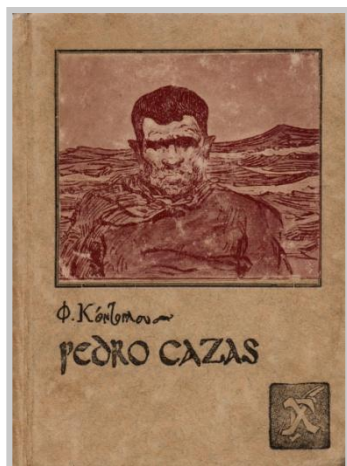
Ο Γεώργιος Βασιλείου (1888-1932) ίδρυσε τον εκδοτικό του οίκου το 1913 και το 1919 εγκαινίασε τη σειρά *Εκλεκτά Έργα* που περιελάμβανε λογοτεχνήματα ξένων – κυρίως Σκανδιναβών – και Ελλήνων συγγραφέων, σημειώνοντας μεγάλη επιτυχία. Το δε

¹¹ Δ. Παυλόπουλος, *ό.π.*, σ. 358-360· Κ. Χατζιώτης, *ό.π.*, σ. 35-40· *Ανθολόγιο...*, *ό.π.*, σ. 505· Δημ. Π. Δημητράκος, «Το Μέγα Λεξικόν του Δημητράκου. Σταθμός στην ιστορία των ελληνικών εκδόσεων», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999, σ. 14-16.

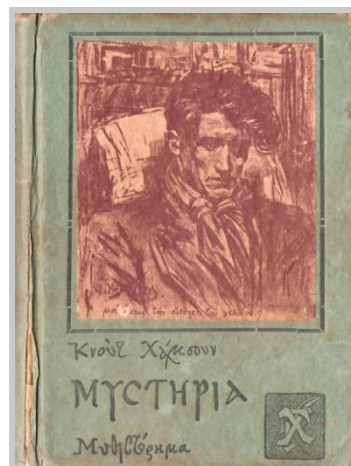
¹² Δ. Παυλόπουλος, *ό.π.*, σ. 360· Κ. Χατζιώτης, *ό.π.*, σ. 31-34.

¹³ *Βιβλιοπωλείο Ελευθερουδάκη. Άνθρωποι, βιβλία, μία ιστορία*, κείμενο Εμμανουέλα Νικολαΐδου, Αθήνα 2005, σ. 16-52· Δ. Παυλόπουλος, *ό.π.*, σ. 360-362· Κ. Χατζιώτης, *ό.π.*, σ. 41-46· *Ανθολόγιο...*, *ό.π.*, σ. 505-506.

βιβλιοπωλείο του στο κέντρο της Αθήνας γρήγορα μετατράπηκε σε λογοτεχνικό στέκι συγκεντρώνοντας συγγραφείς και γενικότερα ανθρώπους των γραμμάτων.¹⁴

Φ. Κόντογλου, *Pedro Casas*,
«Γανιάρης», [1922]
(εξώφ. Φ. Κόντογλου)

Κ. Χάμουν, *Μυστήρια*,
«Γανιάρης», [1923]
(εξώφ. Φ. Κόντογλου)

Ο Χρυσόστομος Γανιάρης (1894-1966) ίδρυσε τον εκδοτικό οίκο «Αθηναϊκόν Βιβλιοπωλείον» το 1920, δίνοντας έμφαση στην έκδοση κλασικών έργων της παγκόσμιας λογοτεχνίας, τα οποία κυκλοφορούσαν σε μικρό σχήμα – βιβλία τσέπης – ούτως ώστε να είναι προσιτά στις ασθενέστερες οικονομικά τάξεις (*Μικρά Αριστουργήματα*). Ταυτόχρονα, υποστήριξε τόσο τον Δημοσθένη Βουτυρά (1872-1958) όσο και τον Φώτη Κόντογλου στα πρώτα λογοτεχνικά τους βήματα. Με τον τελευταίο μάλιστα συνεργάστηκε και σε καλλιτεχνικό επίπεδο, αναθέτοντάς του την επιμέλεια πολλών βιβλίων. Το διάστημα 1920-23 επανεξέδωσε το λογοτεχνικό περιοδικό *Ο Νουμάς*, το οποίο ταυτίστηκε με τον αγώνα για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας, σε συνεργασία με τον Δημήτρη Ταγκόπουλο (1867-1926). Το 1935, όμως, οδηγήθηκε σε πτώχευση εξαιτίας των ατυχών επιχειρηματικών του κινήσεων και αναγκάστηκε να εργαστεί στις εκδόσεις «Πυρσός», όπου επανασυνδέθηκε με τον διευθυντή τους και αδελφό του ποιητή Άγι Θέρου (1875-1961) Κίμωνα Θεοδωρόπουλο. Με τον τελευταίο θα συνίδρυν το 1940 τον εκδοτικό οίκο «Αετός».¹⁵ Παράλληλα, η Ευφημία Γανιάρη, σύζυγος του Χρυσόστομου, καθιέρωσε με την ίδρυση της «Βιβλιοφιλικής Γωνιάς» τη καλλιτεχνική βιβλιοδεσία στην Ελλάδα, την οποία συνέχισαν με

¹⁴ Κώστας Χατζιώτης, *Εκδοτικός οίκος – Βιβλιοπωλείο Γεωργίου Βασιλείου. 100 χρόνια από την ίδρυσή του*, Αθήνα 2013, σ. 15-54· Δ. Παυλόπουλος, *ό.π.*, σ. 362· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 61-64.

¹⁵ Αννίτα Π. Παναρέτου, *Η ηδονή και η οδύνη των βιβλίων. Χρυσόστομος Γανιάρης βίος και έργα*, Αθήνα 2002, σ. 49-111· Δ. Παυλόπουλος, *ό.π.*, σ. 362-364· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 101-105· *Ανθολόγιο...*, *ό.π.*, σ. 507.

ιδιαίτερη επιτυχία τα παιδιά της Ανθούλα και Ανδρέας (1926-2006) και κατόπιν η εγγονή της Φρόσω Γανιάρη (*1961).¹⁶

Ο Κώστας Γιοβόσσης (1904-1958), ο οποίος υπήρξε έντονα πολιτικοποιημένος και από νωρίς είχε προσχωρήσει στην αρχαιομαρξιστική πτέρυγα του Κομμουνιστικού Κόμματος, ίδρυσε τον εκδοτικό του οίκο το 1926. Εξέδωσε βιβλία πολιτικοκοινωνικού περιεχομένου αλλά και έργα Ελλήνων λογοτεχνών, όπως του Γιάννη Ρίτσου (1909-1990), του Κοσμά Πολίτη (1888-1974) και του Γιάννη Σιαυρίμπα (1893-1984). Με την επιβολή της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά συνελήφθη και φυλακίστηκε, το βιβλιοπωλείο του λεηλατήθηκε και τα βιβλία του ρίχτηκαν στην πυρά. Μετά τη γερμανική κατοχή και την απελευθέρωση επανήλθε στο εκδοτικό προσκήνιο κυρίως με έργα ξένων λογοτεχνών, μεταφρασμένων μεταξύ άλλων από τους Άρη Αλεξάνδρου (1922-1978), Γιάννη Ρίτσο και Σέργιο Πρωτόπαππα.¹⁷

Ιδρυτής του εκδοτικού οίκου «Πυρσός», τον οποίο διηύθυνε όπως είδαμε ο Κίμων Θεοδωρόπουλος, υπήρξε ο Παυσανίας Μακρής (1874-1943), ο οποίος είχε νωρίτερα δραστηριοποιηθεί με επιτυχία και σε άλλους επιχειρηματικούς κλάδους. Το σημαντικότερο έργο του «Πυρσού», του οποίου ο τεχνολογικός εξοπλισμός ήταν υπερσύγχρονος για τα δεδομένα της εποχής του, ήταν αναμφίβολα η 24τομη *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* (1926-34), που είχε ιδρύσει ο Παύλος Δρανδάκης (1896-1945).¹⁸

Το 1928 η «Ανώνυμος Ελληνική Εταιρεία Γραφικών Τεχνών Αδελφών Γ. Ασπιώτη» συγχωνεύθηκε με την ανταγωνιστριά της «Εταιρεία Λιθογραφίας και Κυτιοποιίας Αθηνών» (Ε.Λ.Κ.Α.) με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί το εργοστάσιο γραφικών τεχνών «Ασπιώτη-Ε.Λ.Κ.Α.», που επρόκειτο να παραγάγει μία τεράστια γκάμα τυπογραφικών προϊόντων και να μετατραπεί στην κορυφαία ίσως επιχείρηση του είδους της τον 20^ο αιώνα. Όλα αυτά χάρις κυρίως στον Λιάκο Ηλιόπουλο (1903-1966), μέτοχο της εταιρείας της οποίας τη γενική διεύθυνση ανέλαβε το 1934, και τη δραστήρια σύζυγό του Νίνα Ηλιοπούλου (1908-1985). Τεχνικός διευθυντής της εταιρείας διετέλεσε ο ζωγράφος-λιθογράφος Όθων Περιολαράκης (1887-1974), ενώ καλλιτεχνικός της σύμβουλος υπήρξε από το 1948 μέχρι τον θάνατό του ο σπουδαίος χαράκτης Α. Τάσσος (1914-1985). Το 1956 – με πρωτοβουλία της Νίνας Ηλιοπούλου – η εταιρεία ίδρυσε τις «Εκδόσεις Αθηνών», από τις οποίες εκδόθηκαν ανάμεσα σε άλλα δύο βιβλιοφιλικά λευκώματα, ο *Μανουήλ Πανσέληνος* και τα *Βυζαντινά Μνημεία Αττικής και Βοιωτίας*, εικονογραφημένα από τους Φώτη Ζαχαρίου (1909-

¹⁶ Νίκος Βατόπουλος, «Μια οικογενειακή υπόθεση. Η Ευφημία Γανιάρη έθεσε στο μεσοπόλεμο τις βάσεις για την ανάπτυξη της βιβλιοδεσίας τέχνης στην Ελλάδα», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 8.2.1998, σ. 25-26.

¹⁷ Δ. Παυλόπουλος, *ό.π.*, σ. 364· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 110-118· *Ανθολόγιο...*, *ό.π.*, σ. 507.

¹⁸ Δ. Παυλόπουλος, *ό.π.*, σ. 364-365· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 106-109.

2001) και Α. Τάσσο. Από τη δεκαετία όμως του 1980 τα οικονομικά προβλήματα που προέκυψαν έθεσαν την εταιρεία υπό τον έλεγχο της Εθνικής Τράπεζας, η οποία εν τέλει – μετά την πτώχευση του 1997 – κατάσχεσε τα περιουσιακά της στοιχεία και το μεγαλύτερο μέρος των αρχείων της.¹⁹

Οι αδελφοί Μιχαήλ (1900-1987), Γεώργιος (1904-1996) και Κωνσταντίνος Πεχλιβανίδης (1908-1997) αγόρασαν το 1927 το λιθογραφείο του Γερμανού Αχιλλέα Γκρουντμμαν [Achilles Grundmann] και από το 1938 άρχισαν να τυπώνουν το περιοδικό ποικίλης ύλης *Θησαυρός*. Ο πόλεμος και η κατοχή ανέστειλαν κάθε εκδοτική τους δραστηριότητα, ωστόσο μετά την απελευθέρωση το 1945 επανέκαμψαν με την ίδρυση του βιβλιοπωλείου και εκδοτικού οίκου «Ατλαντίς». Οι «Αφοί Πεχλιβανίδη» τύπωσαν για πρώτη φορά πολύχρωμα σχολικά βιβλία και βιβλία για παιδιά, ενώ από το 1951 ξεκίνησαν την κυκλοφορία των *Κλασικών Εικονογραφημένων*, του μνημειώδους αυτού περιοδικού που περιελάμβανε αριστουργήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας σημειώνοντας πρωτοφανή εκδοτική επιτυχία.²⁰

Ο Αριστείδης Μαυρίδης (1903-1997), ένας ακόμα επιτυχημένος του χώρου, ίδρυσε τον εκδοτικό του οίκο το 1929 τυπώνοντας πολλά βιβλία Ελλήνων πεζογράφων και ποιητών. Από το 1943 – εν μέσω κατοχής – άρχισε να εκδίδει το ετήσιο λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό περιοδικό *Φιλολογική Πρωτοχρονιά*, τα εξώφυλλα και τις σελίδες του οποίου εικονογράφησαν μεταξύ άλλων, ο Α. Τάσσος, ο Γιώργος Βακαλό, ο Βάλλιας Σεμερτζίδης (1911-1983) και ο Μιχάλης Νικολινάκος (1923-1994).²¹

Την ίδια χρονιά ο Αργύρης Παπαζήσης ίδρυσε τις ομώνυμες εκδόσεις, από τις οποίες κυκλοφόρησαν βιβλία οικονομίας, πολιτικών, κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Τα ηνία του εκδοτικού οίκου ανέλαβε το 1963 ο γιος του Βίκτωρ Παπαζήσης (1938-2009), συνεχίζοντας την προσπάθεια εξοικείωσης του αναγνωστικού κοινού με το επιστημονικό βιβλίο, για να τον ακολουθήσει το 2000 ο γιος του Αλέξανδρος.²²

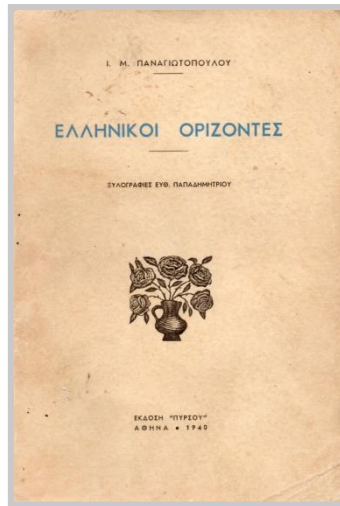
Ο δημοσιογράφος Ανδρέας Πουρνάρας (1896-1974) υπήρξε ο ιδρυτής του εκδοτικού οίκου «Πάπυρος» (1936), από τον οποίο εκδόθηκαν τα *Άπαντα των Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων*, σειρά που βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών το 1967. Το έργο του συνεχίστηκε από τον γιο του Γιάννη Πουρνάρα, ο οποίος εξέδωσε την 36τομη εγκυκλοπαίδεια *Πάπυρος-Λαρούς* (1962-67) και την αντίστοιχη 61τομη *Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα* (1981-1994), συνεργαζόμενος με τους ομώνυμους εκδοτικούς οίκους του

¹⁹ Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 365-368· *Ανθολόγιο...*, *ό.π.*, σ. 37.

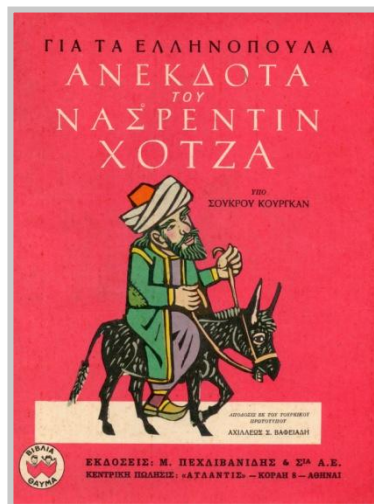
²⁰ Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 369-370· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 230-232.

²¹ Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 370-371· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 164-167.

²² Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 123-124.

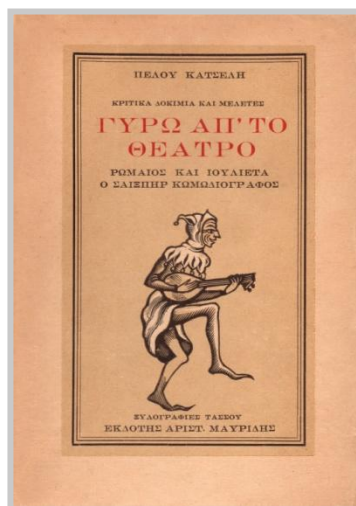
Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος,
Ελληνικοί ορίζοντες, «Πυρσός», 1940
(εικονογρ. Ε. Παπαδημητρίου)

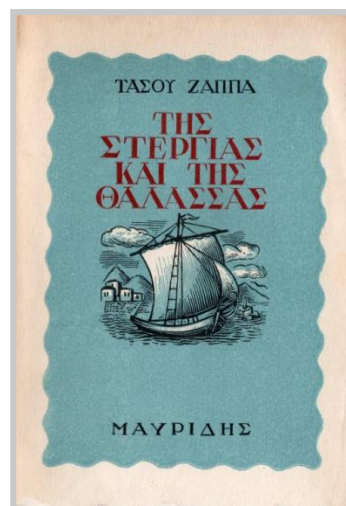
Σ. Κουρτζιάν, *Ανέκδοτα του Νασρεντίν Χότζα*, «Ατλαντίς», 1961
(εικονογρ. Κ. Γραμματόπουλος)

Ε. Παϊδούση, *Το κουκλοθέατρο και η ψυχαγωγία του παιδιού*, «Ατλαντίς», 1954

Π. Κατσέλης, *Γύρω απ' το θέατρο*, «Μαυρίδης», 1943
(εικονογρ. Α. Τάσσο)

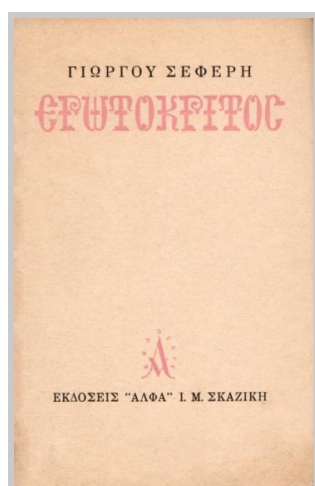

Τ. Ζάππας, *Της στεργιάς και της θάλασσας*, «Μαυρίδης», 1951
(εικονογρ. Γ. Βελισσαριδής)

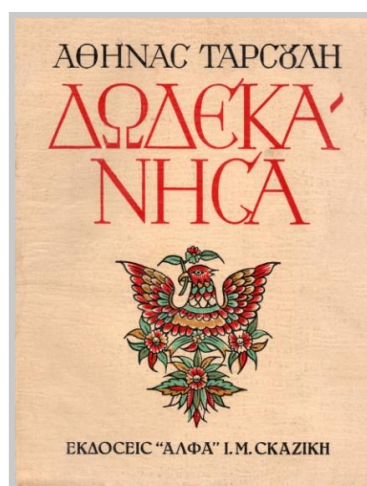
εξωτερικού. Το 1970 εγκαινίασε σειρές βιβλίων τσέπης με την επωνυμία «ΒΙΠΕΡ», συμβάλλοντας ουσιαστικά στη διεύρυνση του αναγνωστικού κοινού στην Ελλάδα.²³

Ο Γερμανορώσος Χέρμαν Κάουφμαν [Hermann Kaufmann] (1894-1965), έχοντας δημιουργήσει ομώνυμο βιβλιοπωλείο που έγινε το κέντρο του ξενόγλωσσου βιβλίου στην Αθήνα, ίδρυσε το 1933 τον βραχύβιο εκδοτικό οίκο «Κασταλία», από τον οποίο κυκλοφόρησαν αριότητες αισθητικά λογοτεχνικές εκδόσεις.²⁴

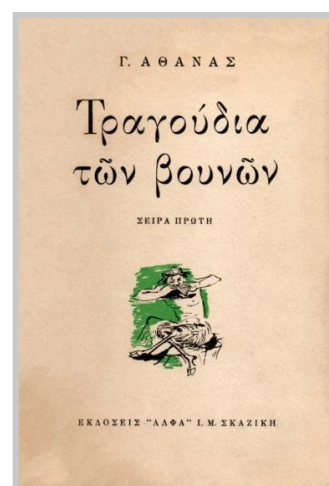
Την ίδια χρονιά, ο Νικόλαος Σάκκουλας ίδρυσε δικό του εκδοτικό οίκο επικεντρώνοντας την εκδοτική και βιβλιοεμπορική του δραστηριότητα αποκλειστικά στις νομικές εκδόσεις και κατόρθωσε έτσι να δημιουργήσει σημαντική παράδοση, την οποία συνεχίζουν μέχρι σήμερα οι γιοι του Αντώνης και Παναγιώτης Σάκκουλας.²⁵

Γ. Σεφέρης, *Ερωτόκριτος*,
«Άλφα», 1946

Α. Ταρσούλη, *Δωδεκάνησα*,
«Άλφα», 1948
(εξώφ. Κ. Γραμματόπουλος)

Γ. Αθάνας, *Τραγούδια των βουνών*,
«Άλφα», 1953
(εικονογρ. Κ. Γραμματόπουλος)

Το 1943 ο προερχόμενος από την Κωνσταντινούπολη Ιωάννης Σκαζίκης (1899-1984), έχοντας διατελέσει διευθυντής του τυπογραφείου του εκδοτικού οίκου «Ελευθερουδάκης», ίδρυσε τις εκδόσεις «Άλφα», από τις οποίες κυκλοφόρησαν περιορισμένα σε αριθμό λογοτεχνικά βιβλία επιμελημένα και εικονογραφημένα από τον ζωγράφο-χαράκτη και ανιψιό του Κώστα Γραμματόπουλο.²⁶

Την ίδια χρονιά γεννήθηκε και ένας άλλος πολύ σημαντικός εκδοτικός οίκος με πρωτοβουλία τριών φίλων, του Νίκου Καρύδη (1917-1984), του Αλέκου Πατσιφά (1912-1983) και του Μάριου Πλωρίτη (1919-2006). Επρόκειτο για την «Εκδοτική Εταιρεία

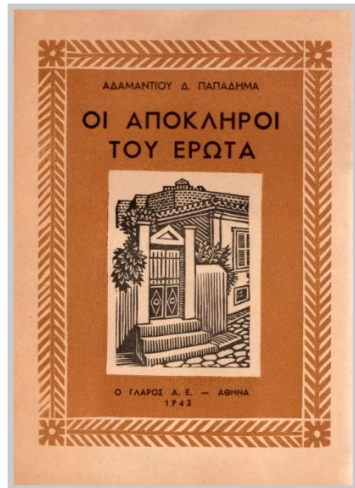
²³ Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 371· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 149-151· *Ανθολόγιο...*, *ό.π.*, σ. 508.

²⁴ Οι εκδόσεις *Κασταλία στην Ελλάδα της δεκαετίας του 1930*, κατάλογος έκθεσης, κείμενο Κώστας Χ. Χατζιώτης, Αθήνα 2015, σ. 5-15· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 157-159.

²⁵ www.ant-sakkoulas.gr [επίσημ. 11.6.2017].

²⁶ Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 371-372· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 201-202· *Ανθολόγιο...*, *ό.π.*, σ. 508.

Ίκαρος», η οποία εξέδωσε μεταξύ άλλων έργα νέων Ελλήνων ποιητών και πεζογράφων, κλασικά έργα της ξένης λογοτεχνίας, καθώς και ιστορικά και φιλοσοφικά δοκίμια. Οι προσεγμένες εκδόσεις του «Ίκαρου» που συνήθως κυκλοφορούσαν σε περιορισμένα αντίτυπα, ήταν επιμελημένες από Έλληνες καλλιτέχνες, όπως ο Σπύρος Βασιλείου, ο Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας (1906-1994), ο Γιάννης Μόραλης (1916-2009) και ο Γιάννης Τσαρούχης (1910-1989). Ο «Ίκαρος» υπήρξε αποκλειστικός εκδότης των έργων του Γιώργου Σεφέρη (1900-1971) και του Οδυσσέα Ελύτη (1911-1996), ενώ εξέδωσε για πρώτη φορά στην Ελλάδα τα ποιήματα του Κ. Π. Καβάφη (1863-1933).²⁷ Αξίζει να επισημανθεί ότι ο Αλέκος Πατσιφάς υπήρξε συνιδρυτής μαζί με τους Αντώνη Βουσβούνη (1918-1980), Μάριο Τσαρούχη (1912-1992) και Ανδρέα Βλασσόπουλο του βραχύβιου εκδοτικού οίκου «Γλάρος», ο οποίος εξέδωσε τη *Σειρά Τυποποιημένης Έκδοσης* με έργα σύγχρονων Ελλήνων πεζογράφων, όπως της Έλλης Αλεξίου (1894-1988), του Κοσμά Πολίτη, του Γιάννη Μαργιλή (1909-2006), του Θανάση Πετσάλη (1904-1995) κ.ά. Ακόμη, το 1964 ίδρυσε τη δισκογραφική εταιρεία «Lyra» έχοντας στο πλευρό του τον Κυριάκο Μαραβέλια.²⁸ Καθώς ο Πατσιφάς στράφηκε στη δισκογραφία και ο Πλωρίτης στο θέατρο και την πολιτική αρθρογραφία, τον «Ίκαρο» μετά τον θάνατο Νίκου Καρύδη ανέλαβαν οι κόρες του Χρυσή και Κατερίνα συνεχίζοντας μέχρι σήμερα την οικογενειακή παράδοση.²⁹

Α. Δ. Παπαδήμας, *Οι απόκληροι του έρωτα*, «Γλάρος», 1943 (εικονογρ. Γ. Μανουσάκης)

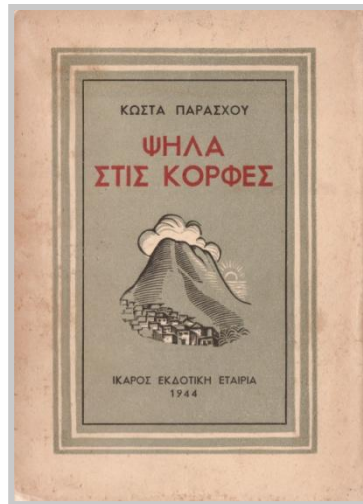
Δ. Σιατόπουλος, *Άνθρωποι εσωτερικής καύσεως...*, «Γλάρος», 1944 (εικονογρ. Γ. Μανουσάκης)

Μέσα στα ταραγμένα χρόνια της Κατοχής ιδρύθηκε από τον Σπύρο Μόσχο και ο εκδοτικός οίκος «Οι Φίλοι του Βιβλίου», την επιμέλεια των εκδόσεων του οποίου είχε

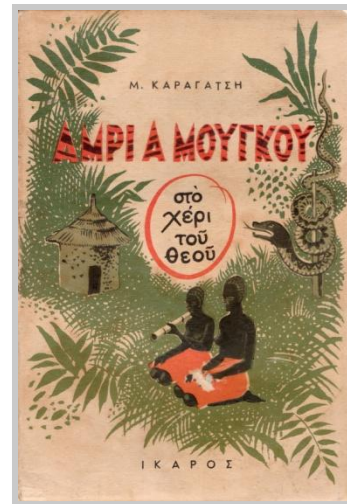
²⁷ Χρυσή Καρύδη-Κατερίνα Καρύδη, «Το πέταγμα του Ίκαρου», *Ίκαρος. Τα πρώτα πενήντα χρόνια*, Αθήνα 1993, σ. 9-13· Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 372-373· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 211-216· *Ανθολόγιο...*, *ό.π.*, σ. 510.

²⁸ Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 207-210.

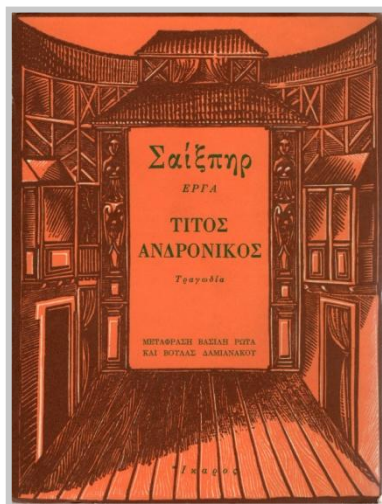
²⁹ Χρυσή Καρύδη, «Ένας μικρός εκδοτικός οίκος», *Εκδοτικά προβλήματα και απορίες*, πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου, Αθήνα 2002, σ. 27-31.

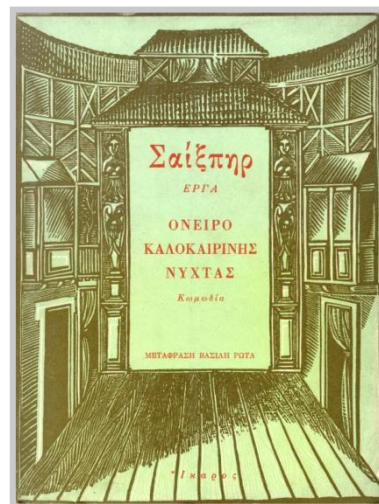
Κ. Παράσχος, *Ψηλά στις κορφές*,
«Ικαρος», 1944
(εικονογρ. Λ. Μαγγινώρου)

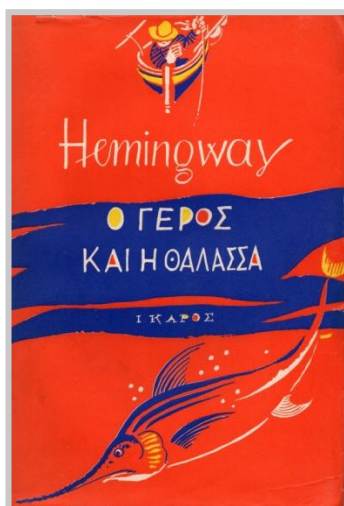
Μ. Καραγάτσης, *Άμρια μούγκου*,
«Ικαρος», 1954
(εικονογρ. Σ. Βασιλείου)

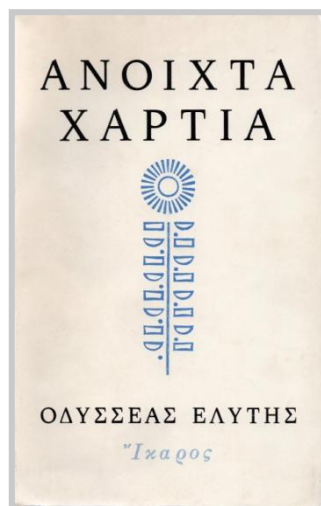
Σαίξπηρ, *Τίτος Ανδρόνικος*,
«Ικαρος», 1970
(εξώφ. Σ. Βασιλείου)

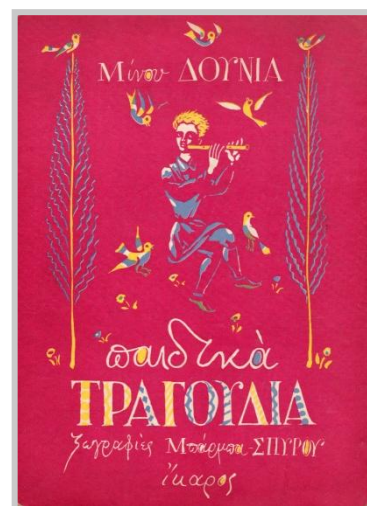
Σαίξπηρ, *Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας*,
«Ικαρος», 1964
(εξώφ. Σ. Βασιλείου)

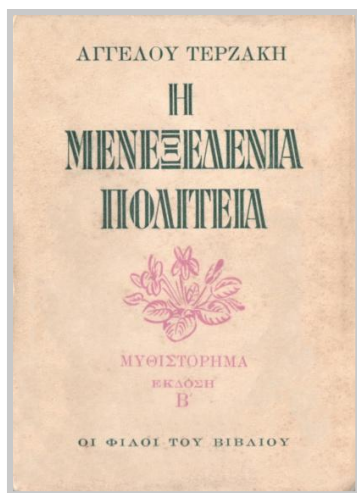
Ε. Hemingway,
Ο γέρος και η θάλασσα, «Ικαρος»,
χ.χ. (εξώφ. Σ. Βασιλείου)

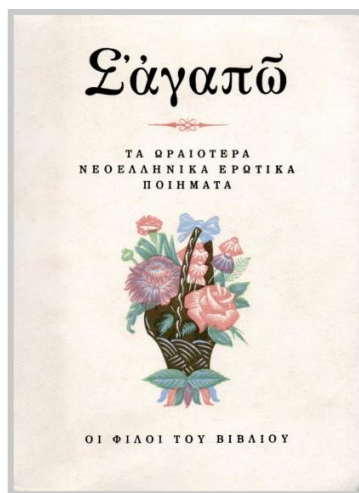
Ο. Ελύτης, *Ανοιχτά χαρτιά*,
«Ικαρος», 1987
(εξώφ. Γ. Μόραλης)

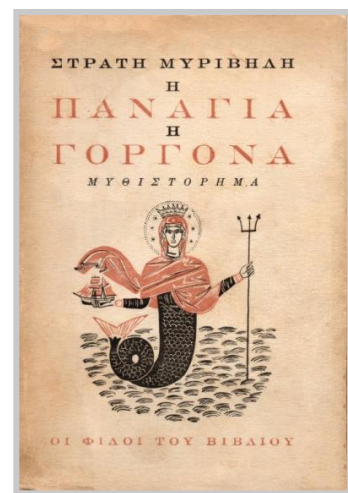
Μ. Δούνιας, *Παιδικά τραγούδια*,
«Ικαρος», 1947
(εικονογρ. Σ. Βασιλείου)

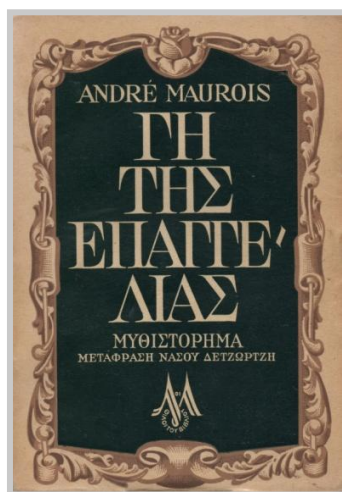
Α. Τερζάκης, *Η μενεξεδένια πολιτεία*,
«Οι Φίλοι του Βιβλίου», 1948
(εικονογρ. Κ. Γραμματόπουλος)

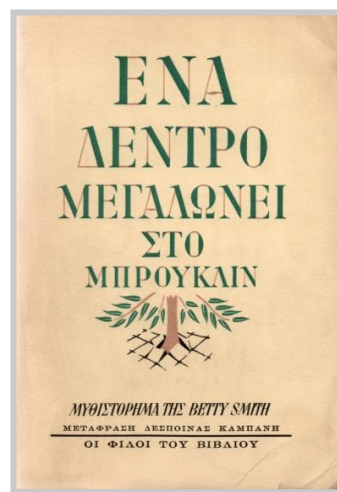
Σ' αγαπώ,
«Οι Φίλοι του Βιβλίου», 1950
(εικονογρ. Κ. Γραμματόπουλος)

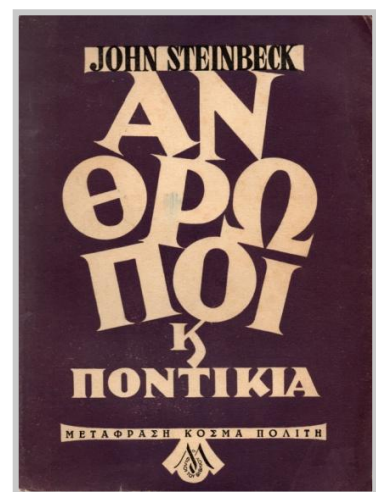
Σ. Μυριβήλης, *Η Παναγία η γοργόνα*,
«Οι Φίλοι του Βιβλίου», 1949
(εικονογρ. Γ. Τσαρούχης)

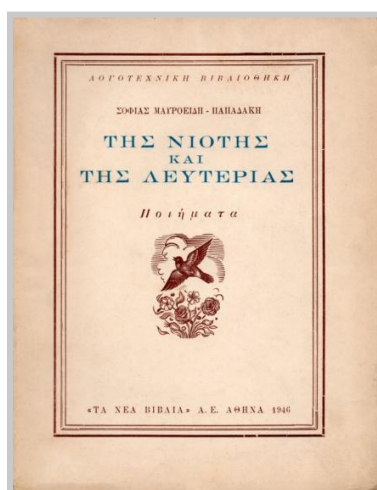
Α. Maurois, *Γη της επαγγελίας*,
«Οι Φίλοι του Βιβλίου», 1947
(εξώφ. Κ. Γραμματόπουλος)

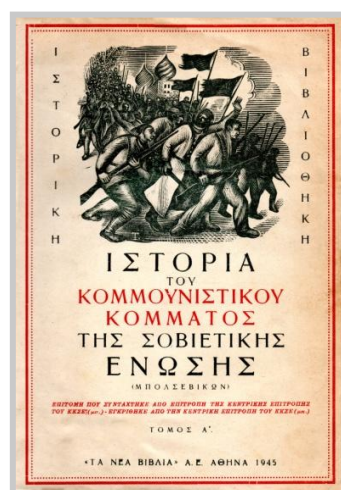
Β. Smith, *Ένα δέντρο μεγαλώνει στο Μπρούκλιν*, «Οι Φίλοι του Βιβλίου»,
1948 (εξώφ. Κ. Γραμματόπουλος)

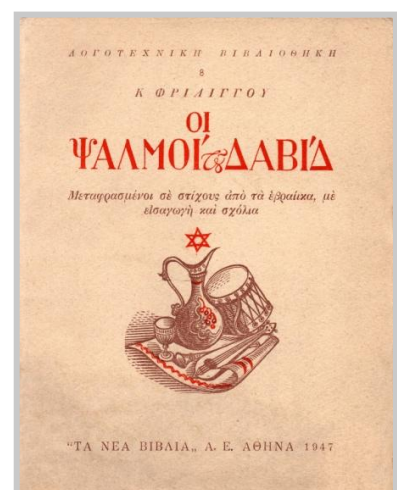
Γ. Steinbeck, *Άνθρωποι και ποντίκια*,
«Οι Φίλοι του Βιβλίου», 1947
(εξώφ. Κ. Γραμματόπουλος)

Σ. Μαυροειδή-Παπαδάκη, *Της νύκτας και της λευτεριάς*, «Τα Νέα Βιβλία»,
1946 (εικονογρ. Α. Τάσσο)

Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης, «Τα Νέα Βιβλία»,
1945 (εικονογρ. Α. Τάσσο)

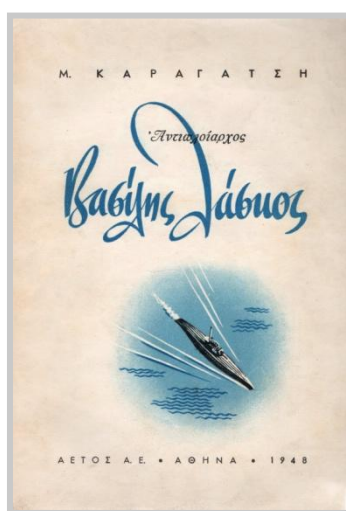
Κ. Φυλιγγος, *Οι ψαλμοί του Δαβίδ*,
«Τα Νέα Βιβλία», 1947
(εικονογρ. Α. Τάσσο)

αναλάβει εξ ολοκλήρου ο Νάσος Δετζώρτζης (1911-2003) από το 1945 έως το 1950. Από τις εκδόσεις κυκλοφόρησαν έργα Ελλήνων και ξένων λογοτεχνών εικονογραφημένα υποδειγματικά από Έλληνες χαράκτες, όπως ο Κώστας Γραμματόπουλος και η Λουΐζα Μοντεσάντου (1917-2007).³⁰

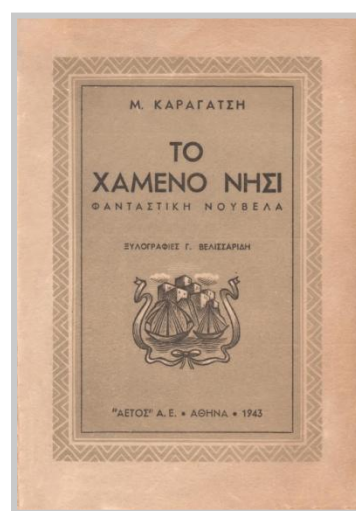
Μετά την απελευθέρωση – το έτος 1945 συγκεκριμένα – ιδρύθηκε ο εκδοτικός οίκος «Τα Νέα Βιβλία», ο οποίος ανήκε στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος. Την επιμέλεια και την εικονογράφηση των βιβλίων που κυκλοφόρησαν από αυτόν – κυρίως έργα μαρξιστών και σοσιαλιστών συγγραφέων που κάλυπταν ποικιλία θεματικών ενοτήτων – είχε αναλάβει ο χαράκτης Α. Τάσσος. Ωστόσο, με την έναρξη του εμφυλίου πολέμου ο εκδοτικός οίκος έκλεισε μετά από πολλές περιπέτειες.³¹

Π. Πρεβελάκης, *Ο Γκρέκο στη Ρώμη*, «Αετός», 1941
(εικονογρ. Γ. Κεφαλληνός)

Μ. Καραγάτσης, *Βασίλης Λάσκος*, «Αετός», 1948

Μ. Καραγάτσης, *Το χαμένο νησί*, «Αετός», 1943
(εικονογρ. Γ. Βελισσαριδής)

Ο Κίμων Θεοδωρόπουλος (1889-1957), που όπως είδαμε είχε τη διεύθυνση των εκδόσεων «Πυρσός», ίδρυσε το 1942 σε συνεργασία με τον Χρυσόστομο Γανιάρη τον εκδοτικό οίκο «Αετός». Ανάμεσα στις πολυάριθμες εκδόσεις που πραγματοποίησε ξεχώρισαν οι σειρές *Βασική Βιβλιοθήκη* και *Επιστημονική Βιβλιοθήκη*. Την πρώτη, την οποία αποτελούσαν αντιπροσωπευτικά δείγματα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, είχαν επιμεληθεί μεταξύ άλλων ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, ο Ευάγγελος Παπανούτσος (1900-1982), ο Κ. Θ. Δημαράς (1904-1992), ο Γιάννης Σιδέρης (1898-1975) και ο Κλέων Παράσχος (1894-1964).³²

³⁰ *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα-Έργα-Ρεύματα-Όροι*, Αθήνα 2007, σ. 600 (Κώστας Χατζιώτης [εφεξής ΑΝΛ]).

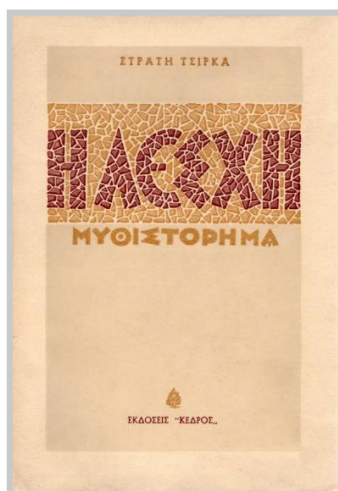
³¹ Δημήτρα Λαμπροπούλου-Πελαγία Μαρκέτου, «Ένα πρωτοποριακό εγχείρημα. *Νέα Βιβλία* στο μεταπολεμικό εκδοτικό τοπίο», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999, σ. 28-29· Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 373· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 233-234· *Ανθολόγιο...*, *ό.π.*, σ. 510.

³² Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 374· Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, *ό.π.*, σ. 203-206.

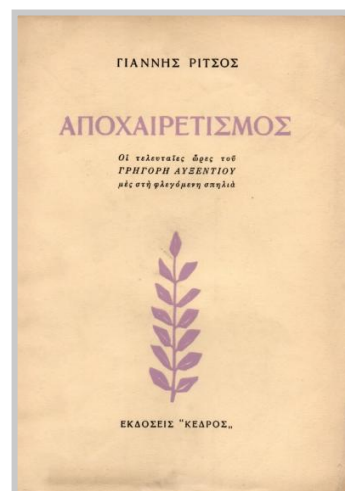
Το 1954 ιδρύθηκε ο εκδοτικός οίκος «Δίφρος» από τον ποιητή και πεζογράφο Γιάννη Γουδέλη (1921-1999), ο οποίος εξασφάλισε κατ' αποκλειστικότητα την έκδοση των απάντων του Νίκου Καζαντζάκη. Παράλληλα, εξέδωσε έργα Ελλήνων και ξένων συγγραφέων καθώς και το λογοτεχνικό περιοδικό *Καινούρια Εποχή*.³³

Γ. Ρίτσος, *Η σονάτα του σελήνοφωτος*, «Κέδρος», 1956

Σ. Τσίρκας, *Η Λέσχη*, «Κέδρος», 1960
(εικονογρ. Τ. Καλμούχος)

Γ. Ρίτσος, *Αποχαιρετισμός*, «Κέδρος», 1957
(εικονογρ. Β. Κατράκη)

Ο εκδοτικός οίκος «Κέδρος» εμφανίστηκε στο προσκήνιο τη δεκαετία του 1950 (1954) με πρωτοβουλία του ζεύγους του Νίκου (1894-1975) και της Νανάς Καλλιανέση (1915-1988), δίνοντας βήμα κυρίως σε Έλληνες πεζογράφους της μεταπολεμικής γενιάς. Την περίοδο της επταετίας (1967-74) ανέπτυξε έντονη αντιδικτατορική δράση εκδίδοντας τα *Δεκαοχτώ Κείμενα* (1970) που σημείωσαν τεράστια εκδοτική επιτυχία και είχαν μεγάλη απήχηση στο εξωτερικό. Κατόπιν ακολούθησαν τα *Νέα Κείμενα* και *Νέα Κείμενα 2* (1971), καθώς και το περιοδικό *Η Συνέχεια* (1973). Μεταξύ των συγγραφέων, των οποίων τα έργα εκδόθηκαν από τον «Κέδρος», συγκαταλέγονται ο Κώστας Βάρναλης, ο Γιάννης Ρίτσος, ο Στρατής Τσίρκας (1911-1980), ο Γιώργος Ιωάννου (1927-1985), ο Μενέλαος Λουντέμης (1912-1972), η Διδώ Σωτηρίου (1909-2004), ο Μίλτος Σαχτούρης (1919-2005), ο Ιάκωβος Καμπανέλλης (1921-2011), ο Νίκος Κάσδαγλης (1928-2009) και ο Μένης Κουμανταρέας (1931-2014).³⁴

Το 1954 ο Γεώργιος Ραγιάς (1925-2008) σε συνεργασία με τον Νίκο Μόσχο ίδρυσε τον βιβλιοεκδοτικό οίκο «Πήγασος», ο οποίος αποτέλεσε τον πρόδρομο της «Μέλισσας» που συστήθηκε το 1956 και επρόκειτο να εστιάσει τη δραστηριότητά της σε ιστορικές εκδόσεις

³³ ΑΝΑ, ό.π., σ. 533 (Κώστας Χατζιώτης).

³⁴ Νινέττα Μακρυνικόλα, «Εκδόσεις Κέδρος. Σύντομη ιστορική αναδρομή», *Το χρονικό του Κέδρου. 1954-2004*, επιμέλεια – σύνθεση Νινέττα Μακρυνικόλα, Αθήνα 2004, σ. 15-30· Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», ό.π., σ. 375-376.

και σε εκδόσεις τέχνης. Από τη «Μέλισσα» κυκλοφόρησαν η πολύτομη *Παγκόσμια Ιστορία* της Ακαδημίας Επιστημών της Ε.Σ.Σ.Δ., η *Ελληνική Επανάσταση* του Διονυσίου Κόκκινου (1884-1967), η σειρά των μεγάλων σκληρόδετων τόμων *Οι Μεγάλοι Ζωγράφοι* (σε συνεργασία με τον ιταλικό εκδοτικό οίκο «Fabbri»), την οποία ακολούθησε αυτή των *Ελλήνων Ζωγράφων και Γλυπτών*, η σειρά *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, το *Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών κ.ά.*³⁵

Οι εκδόσεις «Γαλαξίας» δημιουργήθηκαν το 1960 από την εκδότρια της *Καθημερινής* Ελένη Βλάχου (1911-1995) και τον ιδρυτή του εκδοτικού οίκου «Γλάρος» Αντώνη Βουσβούνη. Η *Βιβλιοθήκη Ελλήνων και Ξένων Συγγραφέων* αναδείχθηκε στην πιο επιτυχημένη σειρά που κυκλοφόρησε από τον εκδοτικό οίκο και συνέβαλε στην αναβάθμιση των φθηνών βιβλίων τσέπης.³⁶

Η «Εκδοτική Αθηνών», η οποία προέκυψε από τη συγχώνευση το 1968 της ομώνυμης εταιρείας γραφικών τεχνών που είχαν ιδρύσει οι Κωστής Μπαστιάς και Γεώργιος Χριστόπουλος και της «Εκδοτικής Ελλάδος», εξέδωσε μεταξύ άλλων την περιφημη *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1969-1976), η οποία βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών (1980), τις σειρές *Οι Θησαυροί του Αγίου Όρους*, *Ελληνική Τέχνη*, *Ελληνική Μυθολογία κ.ά.* Για τις εκδόσεις της γύρω από την ιστορία και τον πολιτισμό συνεργάστηκε κατά καιρούς με κορυφαίους επιστήμονες και πανεπιστημιακούς καθηγητές, Έλληνες και ξένους.³⁷

Η λέσχη του βιβλίου «Θεμέλιο» ιδρύθηκε το 1963 από τους Μίμη Δεσποτίδη (1925-1981) και Θόδωρο Μαλιγιώση (*1932). Με την επιβολή της δικτατορίας το 1967, ο εκδοτικός οίκος έκλεισε και όλα του τα βιβλία κατασχέθηκαν εξαιτίας της αριστερής του απόκλισης. Με τη μεταπολίτευση το 1974 οι εκδόσεις «Θεμέλιο» επαναλειτούργησαν και το 1976 εγκαινίασαν τη σειρά *Ιστορική Βιβλιοθήκη* με επικεφαλής τον έγκυρο καθηγητή Νίκο Σβορώνο (1911-1989).³⁸

Η εκδοτική εταιρεία «Ερμής» ιδρύθηκε το 1969 από τον φιλόλογο Άλκη Αγγέλου (1917-2001) και τη Λένα Σαββίδη, σύζυγο του φιλόλογου και επιμελητή Γ. Π. Σαββίδη (1929-1995). Το 1983 το σχήμα ενισχύθηκε από τον Γιώργο Χριστοφορίδη, όμως το 1994 ο Αγγέλου αποχώρησε, έχοντας δημιουργήσει την ενδιαφέρουσα σειρά *Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη* με σχολιασμένες εκδόσεις κλασικών νεοελληνικών κειμένων.³⁹

³⁵ Σ. Ι. Ασδραχάς, «Ιχνηλατώντας μια 60χρονη πορεία. Εκδοτικός οίκος Μέλισσα (1953-2013)», *Εκδοτικός οίκος Μέλισσα. 60 χρόνια στο χώρο του βιβλίου*, Αθήνα 2013, σ. 9-13· Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 376-377.

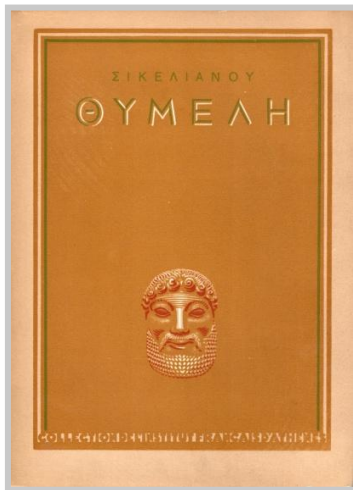
³⁶ Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 377-378.

³⁷ Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 378-379.

³⁸ Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 379.

³⁹ Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 379-380.

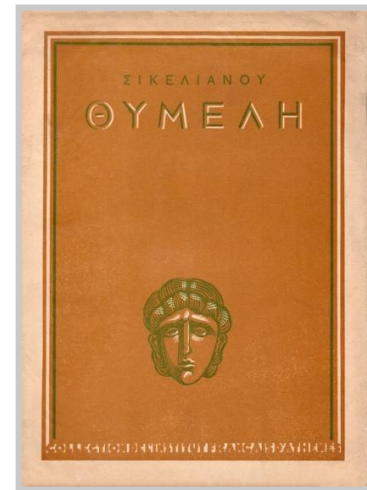
Τέλος, πολλοί πολιτιστικοί φορείς και ιδρύματα όπως η Ακαδημία Αθηνών, το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, το Γαλλικό Ινστιτούτο, η Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, καθώς και τράπεζες, όπως η Εθνική με το Μορφωτικό της Ίδρυμα (Μ.Ι.Ε.Τ.) και το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α.), ανέπτυξαν σημαντική εκδοτική δραστηριότητα στο παρελθόν και συνεχίζουν να δίνουν αξιόλογα έργα με την ευκαιρία κάποιας επετείου ή κάποιας περιοδικής έκθεσης.⁴⁰

Α. Σικελιανός, *Θυμέλη*,
Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, 1950
(εικονογρ. Γ. Κεφαλληνός)

Α. Σικελιανός, *Θυμέλη*,
Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, 1955
(εικονογρ. Α. Τάσσο)

Α. Σικελιανός, *Θυμέλη*,
Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, 1950
(εικονογρ. Σ. Βασιλείου)

Όσον αφορά τις τεχνικές της τυπογραφίας που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα – σύμφωνα πάντα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα – η παραδοσιακή χειροστοιχειοθεσία (εδώ τα στοιχεία τοποθετούνται στο συνθετήριο με το χέρι) έδωσε τη θέση της στις αρχές του 20^{ού} αιώνα στη λινότυπια (τα στοιχεία χυτεύονται κολλημένα το ένα με το άλλο σε γραμμές) και αργότερα στη μονοτυπία (τα στοιχεία χυτεύονται το καθένα χωριστά), μεθόδους μηχανικής στοιχειοθεσίας που επιτάχυναν πολύ τους ρυθμούς της εκτύπωσης, για να ακολουθήσει το διάστημα 1970-1980 η τεχνική της φωτοστοιχειοθεσίας (τα στοιχεία δε χυτεύονται σε μέταλλο, αλλά τυπώνονται φωτογραφικά σε χαρτί ή φιλμ) και αυτή της έμμεσης εκτύπωσης/όφσετ [offset] σε τετράχρωμα περιστροφικά πιεστήρια (γίνεται χρήση εύκαμπτων φύλλων τσίγκου ή αλουμινίου).⁴¹

Εκτός από το εργοστάσιο γραφικών τεχνών «Ασπιώτη-Ε.Λ.Κ.Α.», το οποίο όπως είδαμε κατείχε τα πρωτεία στον χώρο των τυπογραφικών εργασιών, υπήρχε και το εργοστάσιο «Εργίνος-Ματσούκης», το οποίο ιδρύθηκε το 1953 από τον Βασίλειο Εργίνο (†1960) και

⁴⁰ Κ. Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία...*, ό.π., σ. 245-248.

⁴¹ Δημήτρης Παυλόπουλος, «Νέα τεχνολογία. Παραδοσιακή τυπογραφία. Ηλεκτρονική επανάσταση», *Πεντακόσια...*, ό.π., σ. 419-426· Δημήτρης Παυλόπουλος, *Χαρακτική - Γραφικές τέχνες. Ιστορία - Τεχνικές - Μέθοδοι. Γλωσσάρια όρων*, Αθήνα ³2011, σ. 123-125, 143-148, 153-156, 161-163· Χρίστος Γ. Μανουσαρίδης, «Απ' το χειρόγραφο στο έντυπο», *Μνήμων*, τ. 20 (1998), σ. 277-290.

τον Αλέξανδρο Ματσούκη (1914-1993). Από το 1958 έως το 1984 τύπωνε κατ' αποκλειστικότητα τα ετήσια ημερολόγια της εταιρείας τσιμέντων «Ηρακλής-Όλυμπος», καθώς και άλλες ποιοτικές εκδόσεις για φορείς και ιδιώτες.⁴² Ταυτόχρονα, ένα απ' τα θρυλικότερα αθηναϊκά τυπογραφεία του 20^{ου} αιώνα ήταν αυτό των αδελφών Πέτρου (1889-1981) και Νέστορα Ταρουσόπουλου (1893-1984), όπου τυπώθηκαν κορυφαία λογοτεχνικά κείμενα που αποτέλεσαν συνάμα έργα υψηλής τυπογραφικής τέχνης. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον *Θάνατο του Μένικου* του Παντελή Πρεβελάκη (1939), το *Ημερολόγιο καταστρώματος* του Γιώργου Σεφέρη (1940), τον *Μυστικό Κήπο* του Φώτη Κόντογλου (1944), την *Ασκητική* του Νίκου Καζαντζάκη (1945), την *Ενδοχώρα* του Ανδρέα Εμπειρίκου (1945) και το *Άξιον Εστί* του Οδυσσέα Ελύτη (1959).⁴³ Σημαντικό ήταν και αυτό που ίδρυσε ο Σταύρος Χ. Χρήστου (†1928) το 1921, το οποίο μετά τον θάνατό του ανέλαβε η Γερμανίδα σύζυγός του Γερτρούδη (†1961) και αργότερα ο γιος του Χρήστος (1921-1974). Εκεί τυπώθηκαν η *Ιλιάδα* του Ομήρου σε μετάφραση Καζαντζάκη-Κακριδή (1955), η *Οδύσσεια* του Νίκου Καζαντζάκη (1957) και το *Χρονικό μιας πολιτείας* του Παντελή Πρεβελάκη (1956).⁴⁴ Περιώνυμο ήταν και το τυπογραφείο των Φάνη Κωνσταντινίδη και Κώστα Μιχαλά, όπου τυπώθηκε το σύνολο σχεδόν των *Απάντων* του Νίκου Καζαντζάκη τη δεκαετία του '50 με τυπογραφική και φιλολογική επιμέλεια του Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη (1924-1998) και εξώφυλλα φιλοτεχνημένα από τον Γιώργη Βαρλάμο. Άλλα αξιόλογα τυπογραφεία που άκμασαν τις δεκαετίες του '50 και του '60 στην Αθήνα ήταν αυτά των αδελφών Ρόδη, του Μηνά Μυρτίδη, των αδελφών Κλεισιούνη και του Γιώργου Αργυρόπουλου.⁴⁵ Τέλος, πολλές ποιοτικές εργασίες εκτέλεσε και το τυπογραφείο «Μανούτιος» του Χρίστου Μανουσαρίδη (1936-2008), το οποίο ήταν ένα από τα τελευταία που μέχρι πρότινος υπηρέτησαν πιστά και αφοσιωμένα την παραδοσιακή τυπογραφία.⁴⁶

Ειδική μνεία πρέπει να γίνει και στο υποτυπώδες τυπογραφείο που συνέστησε ο Γιάννης Κεφαλληνός το 1939 στην Α.Σ.Κ.Τ. στο πλαίσιο της διδασκαλίας της τέχνης του βιβλίου, η οποία απευθυνόταν στους τεταρτοετείς φοιτητές του Εργαστηρίου Χαρακτικής. Από αυτό προήλθαν το 1940 τέσσερα εξαιρετικά υποδείγματα βιβλίων με κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας (Παντελή Πρεβελάκη, *Το χρονικό μιας πολιτείας* – Κωνσταντίνου Θεοτόκη, *Η ζωή και ο θάνατος του Καραβέλλα* – Ανδρέα Καρκαβίτσα, *Τα λόγια της πλώρης* – Κωνσταντίνου

⁴² Δ. Παυλόπουλος, «Οι νέοι μεγάλοι...», *ό.π.*, σ. 374-375.

⁴³ Ε. Χ. Κάσδαγλης, *Το αγλαότεχνο τυπογραφείο των αδελφών Ταρουσόπουλου. Αφήγημα σε επάλληλους κώκλους με επίκεντρο το παλιό τυπογραφείο*, Αθήνα 1990· *Αρθολόγιο...*, *ό.π.*, σ. 506.

⁴⁴ Ε. Χ. Κάσδαγλης, *Το αγλαότεχνο...*, *ό.π.*, σ. 38-41.

⁴⁵ Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλης, *Σκαλαθόρματα. Για την τυπογραφία, τη λογοτεχνία, τη φωτογραφία, τη χαρακτική, τη ζωγραφική*, Αθήνα 2004, σ. 11-23.

⁴⁶ Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, «Ο Χρήστος Γ. Μανουσαρίδης (1936-2008) και η εκδοτική άνοιξη της μεταπολίτευσης στο λυκόφως της μηχανικής στοιχειοθεσίας και της μεταλλοτυπίας», *Τυπογραφία και τυπογράφοι. Πρακτικά ημερίδας στη μνήμη του τυπογράφου Χρίστου Γ. Μανουσαρίδη*, Αθήνα 2013, σ. 19-70.

Χατζόπουλου, *Ο πύργος του Ακροπόταμου*), εικονογραφημένα και επιμελημένα εξ ολοκλήρου από τους τότε σπουδαστές Γιώργο Μανουσάκη (1914-2003), Λουκία Μαγγιώρου (1914-2008), Βάσω Κατράκη (1914-1988) και Λουΐζα Μοντεσάντου. Τα βιβλία αυτά εξέφραζαν το πνεύμα και την αισθητική του Κεφαλληνού, καθρεφτίζοντας παράλληλα την προσωπικότητα των δημιουργών τους. Τα διδάγματα του μεγάλου αυτού δασκάλου – όπως φάνηκε στη συνέχεια – βρήκαν πρόσφορο έδαφος, ανδρώνοντας μία ολόκληρη γενιά καλλιτεχνών, οι οποίοι διέπρεψαν ως καλλιτεχνικοί επιμελητές και έδωσαν σημαντικά δείγματα γραφής στον χώρο του βιβλίου.⁴⁷

Κ. Θεοτόκης, *Η ζωή και ο θάνατος του Καραβέλλα*, 1940 (εικονογρ. Λ. Μαγγιώρου)

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι τον 19^ο αιώνα επικράτησε ο τύπος του εκδότη-τυπογράφου, τον οποίο ήρθε να αντικαταστήσει τον 20^ο αυτός του εκδότη-βιβλιοπώλη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πολλοί εκδοτικοί οίκοι δεν διέθεταν δικά τους τυπογραφεία. Αρχικά το αναγνωστικό κοινό ήταν αρκετά περιορισμένο, με αποτέλεσμα οι εκδότες να μην αναλαμβάνουν την έκδοση νέων λογοτεχνικών έργων, δίνοντας έμφαση στις μεταφράσεις ξένων κυρίως πεζογράφων. Τέτοια έργα κυκλοφορούσαν συνήθως ως αυτοεκδόσεις των συγγραφέων τους, που επωμίζονταν εξ ολοκλήρου τα σχετικά έξοδα. Η τάση αυτή άλλαξε με την ίδρυση διάφορων λογοτεχνικών περιοδικών τα οποία ανέδειξαν πολλές νέες πνευματικές μορφές, με την αρχή να γίνεται με τους εκπροσώπους της «γενιάς του 1880».⁴⁸ Εν συνεχεία, οι μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις των αρχών του 20^{ου} αιώνα (σοσιαλισμός, εθνικισμός, φεμινιστικό κίνημα) οδήγησαν στη διεύρυνση και ποιοτική αναβάθμιση του αναγνωστικού κοινού, το οποίο έγινε μάρτυρας τη δεκαετία του 1920 ενός πραγματικού εκδοτικού «οργασμού». Η ρωσική επανάσταση του 1917, για παράδειγμα, συνέβαλε στην κυκλοφορία πολλών έργων αριστερής κατεύθυνσης, όπως αυτά του Μαρξ [Karl Marx] και του Ένγκελς [Friedrich Engels], τα οποία έφεραν στο προσκήνιο τις σοσιαλιστικές ιδέες.

⁴⁷ Ε. Χ. Κάσδαγλης, *Γιάννης Κεφαλληνός ο χαρακτήρας*, Αθήνα 1991, σ. 333-341.

⁴⁸ *ΑΝΑ*, ό.π., σ. 601-602 (Κώστας Χατζιώτης, Λαμπρινή Κουζέλη).

Εντύπωση προοιχεί το γεγονός ότι τέτοιου είδους βιβλία κυκλοφόρησαν και από εκδοτικούς οίκους που δεν είχαν αριστερή ιδεολογική ταυτότητα, το μέγεθος όμως του ιστορικού αυτού κεφαλαίου ήταν τέτοιο που δεν μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστο το σύνολο του εκδοτικού κόσμου.⁴⁹

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917, από την άλλη πλευρά, που οδήγησε στην εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ήρθε να ταράξει τα λιμνάζοντα ύδατα της ελληνικής πραγματικότητας. Σχετικά με την έκδοση των σχολικών βιβλίων, μέχρι τότε την πολιτική του ελεύθερου ανταγωνισμού όπου κρατικές επιτροπές περιοριζόνταν αποκλειστικά στην έγκριση ή μη βιβλίων ιδιωτών και τη διαμόρφωση σχετικών καταλόγων, διαδεχόταν αυτή του κρατικού παρεμβατισμού με την προκήρυξη διαγωνισμών κάθε τέσσερα χρόνια και την έγκριση ενός μόνο βιβλίου κατά περίπτωση, και τούμπαλιν. Τα εντονότατα, όμως, φαινόμενα διαφθοράς που παρατηρούνταν και οι αντιδράσεις των σχετικών επαγγελματικών φορέων των οποίων τα συμφέροντα θίγονταν, είχαν ως αποτέλεσμα το ζήτημα των σχολικών βιβλίων να πάρει προεκτάσεις κοινωνικές και να μετατραπεί σε πεδίο σύγκρουσης των αντίπαλων πολιτικών δυνάμεων της εποχής.⁵⁰ Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917, με πρωταγωνιστές τους Δημήτρη Γληνό (1882-1943), Αλέξανδρο Δελμούζο (1880-1956) και Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1883-1959), οι οποίοι το 1910 είχαν ιδρύσει τον «Εκπαιδευτικό Όμιλο», μετατόπισε το θέμα στο πεδίο της γλώσσας και του περιεχομένου των βιβλίων. Το γλωσσικό ζήτημα ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα είχε προσλάβει κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις, οδηγώντας μάλιστα και σε αιματηρές συγκρούσεις, όπως αυτές των «Ευαγγελικών» (1901) και των «Ορεστιάκων» (1903). Έτσι, εντασσόμενο στη γενικότερη αντιπαράθεση συντηρητικής και φιλελεύθερης παρατάξης, μετατράπηκε από φιλολογική διαμάχη σε ένα πρώτης γραμμής εθνικό πρόβλημα, το οποίο συνέχισε να απασχολεί την ελληνική κοινωνία επί σειρά ετών μέχρι τη δεκαετία του 1970, οπότε κατοχυρώθηκε συνταγματικά η ακώλυτη χρήση και συστηματική διδασκαλία της δημοτικής. Ως τότε όμως, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Θεόδωρου Πάγκαλου (1925-26) και κυρίως αυτής του Ιωάννη Μεταξά (1936-41), η λογοκρισία, οι διώξεις δημοτικιστών και οι απαγορεύσεις «ανατρεπτικών» βιβλίων αποτελούσαν ένα πολύ συχνό φαινόμενο.⁵¹ Σε εκδοτικό επίπεδο, το 1937 ιδρύθηκε ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων, ο οποίος καθιέρωνε από τότε και στο εξής το κρατικό μονοπώλιο των

⁴⁹ Αγγελική Πασιά, «Ιδεολογικά ρεύματα και εκδόσεις. Αναζητήσεις και καινοτομίες σε μια Ελλάδα που άλλαζε», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999, σ. 7-8.

⁵⁰ Δημ. Φ. Χαράλαμπος, «Το σχολικό βιβλίο στην Ελλάδα. Από τον 19^ο αιώνα έως το 1940», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999, σ. 9-11.

⁵¹ Γιάννης Χρυσοβέργης, «Οι διώξεις του βιβλίου (1900-1940). Λογοκρισία και καταστολή εναντίον πνευματικού προϊόντος», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999, σ. 25-27.

σχολικών εγχειριδίων και καταργούσε το σχετικό προνόμιο από πολλούς εκδοτικούς οίκους, το οποίο μέχρι τότε τους εξασφάλιζε μία πρόσθετη και συστηματική πηγή εσόδων.⁵² Εκτός λοιπόν από τα αναγνωστικά, τα οποία έγιναν πολλές φορές αντικείμενο σκληρού και αδυσώπητου ανταγωνισμού, η διείσδυση του ημερήσιου τύπου στον χώρο της έκδοσης και διακίνησης του βιβλίου σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση οδήγησε στην εκδοτική κάμψη της δεκαετίας του 1930. Ο πόλεμος και η Κατοχή με τη συνακόλουθη καταστολή και λογοκρισία, δεν εμπόδισαν την ανάδυση νέων εκδοτικών οίκων, αντίθετα έστρεψαν τους αναγνώστες προς το βιβλίο, το οποίο έγινε μέσο ανακούφισης, διασκέδασης, αφύπνισης και ενημέρωσης. Στις δεκαετίες του '50 και του '60 οι εκδοτικοί οίκοι, πολλοί από τους οποίους είχαν διαμορφώσει μια συγκεκριμένη εκδοτική ταυτότητα, απευθύνονταν σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο αναγνωστικό κοινό που εξακολουθούσε να αρέσκεται στα λαϊκά αναγνώσματα, τα οποία τροφοδοτούνταν από περιοδικά πλατιά κυκλοφορίας. Κατόπιν, παρά το γεγονός ότι η δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου 1967 επανέφερε τη λογοκρισία και τις διώξεις, νέοι – μικροί ως επί το πλείστον – εκδοτικοί οίκοι εμφανίστηκαν στο προσκήνιο («Κάλβος», «Στοχαστής», «Κείμενα», «Νέοι Στόχοι», «Επικαιρότητα», «Καστανιώτης», «Σύγχρονη Εποχή»), στρεφόμενοι σε παλαιότερα νεοελληνικά κείμενα και μεταφράσεις, αλλά και προς το πολιτικό βιβλίο, το οποίο κατά τη μεταπολίτευση θα γνώριζε ημέρες δόξας. Την εκδοτική δραστηριότητα των παραπάνω ήρθαν να συμπληρώσουν νεότεροι τις δεκαετίες του '70 και του '80 («Πατάκης», «Κάκτος», «Φιλιπότης», «Ακρίτας», «Άγρα», «Νεφέλη», «Οδός Πανός», «Σαββάλας», «Αλεξάνδρεια» κ.ά.), οι οποίοι στράφηκαν κυρίως προς τη λογοτεχνία και σε μικρότερο βαθμό προς τα σχολικά βοηθήματα. Από τότε και στο εξής, οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις που επηρέασαν όλους τους τομείς της εκδοτικής διαδικασίας – από την παραγωγή έως την προώθηση των βιβλίων – διαμόρφωσαν μία νέα εικόνα, η οποία ήρθε να ανατραπεί από την πρόσφατη οικονομική κρίση και τις αναπόδραστες συνέπειές της σε όλες τις πτυχές της οικονομικής ζωής της χώρας μας.⁵³

⁵² Γιάννης Χρυσοβέργης, «Η κρίση του βιβλίου στα 1930. Το βιβλίο στη δίνη της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999, σ. 20.

⁵³ Χριστίνα Μπάνου, *Το επόμενο βήμα του Γουτεμβέργιου. Οι εκδοτικοί οίκοι στην Ελλάδα στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα 2012, σ. 95-123.

Γιώργης Βαρλάμος: εργοβιογραφικά στοιχεία

Ο Γιώργης Βαρλάμος γεννήθηκε στο νησί της Πάρου το 1922, πέρασε όμως τα παιδικά του χρόνια στην Τήνο, απ' όπου καταγόταν η μητέρα του Μαργαρίτα. Στον Πύργο της Τήνου, πατρίδα των μεγάλων καλλιτεχνών όπως ο Λύτρας και ο Χαλεπάς, μυήθηκε στο σχέδιο από έναν γλύπτη παίζοντας με τον μαντρακά και το καλέμι. Οι υπηρεσιακές μετακινήσεις του πατέρα του Δημήτρη Βαρλάμου – διευθυντή τελωνείου από τους Ανδρονιάνους της Κύμης Ευβοίας – είχαν ως αποτέλεσμα να τελειώσει το σχολείο περνώντας από πολλές πόλεις της Ελλάδας. Αδελφός του ήταν ο χορευτής και χορογράφος Τάκης Βαρλάμος (1930-2011).⁵⁴ Παραβλέποντας την επιθυμία των γονιών του να γίνει αρχιτέκτονας, έδωσε εξετάσεις και εισήχθη στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας το 1941-42. Σπούδασε ζωγραφική (1942-47) στα εργαστήρια του Ουμβέρτου Αργυρού (1882/1884-1963) και του Κωστή Παρθένου (1878-1967) και χαρακτική κοντά στον Γιάννη Κεφαλληνό (1894-1957), με τον οποίο εξακολούθησε να συνεργάζεται και μετά την αποφοίτησή του. Αποτέλεσε μάλιστα πρωτόσχολο του εργαστηρίου του, αν και ο Κεφαλληνός άργησε να τον δεχτεί σε αυτό, υποστηρίζοντας ότι η ιδιοσυγκρασία του ήταν περισσότερο ζωγραφική. Τη δεκαετία του 1950 εξασφαλίζοντας υποτροφίες από το Ιερό Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου και το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι, αρχικά στην εκεί Σχολή Καλών Τεχνών [École Supérieure des Beaux-Arts] (1951-52) με δασκάλους τους Ρομπέρ Καμί [Robert Cami] (1900-1975), Ζαν-Εζέν Μπερζιέ [Jean-Eugène Bersier] (1895-1978) και Ανρί-Ζωρζ Αντάμ [Henri-Georges Adam] (1904-1967) και κατόπιν στο Τεχνικό Κολλέγιο Ετιέν [Collège Technique Estienne] (1958-1961) με δασκάλους τους Γκαστόν Προστ [Gaston L. Prost] (1882-1967) και Ρενέ Κοτέ [René Cottet] (1902-1992). Στο περίφημο αυτό ίδρυμα ειδικεύτηκε στην τέχνη του βιβλίου και στη χάραξη γραμματοσήμων. Παράλληλα ταξίδεψε σε μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες (Ισπανία, Ολλανδία κ.ά.), όπου είχε την ευκαιρία να επισκεφθεί κάποια από τα σημαντικότερα μουσεία του κόσμου.⁵⁵ Στο ενδιάμεσο διάστημα (1953-57), επιστρέφοντας στην Ελλάδα συμμετείχε στη μνημειώδη έκδοση των *Δέκα Λευκών Αγκύθων* του Γιάννη Κεφαλληνού σε συνεργασία με τον Νίκο Δαμιανάκη (1920-2005) και τη Λουίζα Μοντεσάντου (1917-2007). Το 1963 εκδόθηκε στη Ζυρίχη της Ελβετίας το βιβλίο *Who's who in Graphic Art*, το οποίο περιελάμβανε έργα 400 περίπου καλλιτεχνών από όλο τον κόσμο που ασχολούνταν με τις γραφικές τέχνες. Ανάμεσα στα ονόματα του Πάμπλο Πικάσο [Pablo Picasso], του Ζωρζ Μπρακ [Georges Braque], του Μαρκ Σαγκάλ [Marc Chagall] και άλλων επιφανών

⁵⁴ «Αναφορά στον Τάκη Βαρλάμο», *Η Φωνή των Ανδρονιάνων*, Μάρτιος-Απρίλιος-Μάιος 2011.

⁵⁵ Μάρθα Δελη-Πυρουνάκη, «Ένα απόγευμα με τον Γιώργη Βαρλάμο», *Θρόισμα*, τχ. 14 (2011), σ. 20.

Γ. Βαργιάμος, *Αυτοπροσωπογραφία*,
σχέδιο

Γ. Μόραλης, *Γιάννης Κεφαλλινός*, 1935,
ξύλογραφία

Γ. Μόραλης, *Η εν Αθήναις Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών*, 1934,
ξύλογραφία σε πλάγιο ξύλο, 23,5 × 33 εκ.

συμπεριλήφθηκε και αυτό του Γιώργη Βαρλάμου. Την περίοδο 1971-73 επισκέφθηκε εκ νέου το Παρίσι, καθώς είχε αναλάβει την εικονογράφηση μιας τρίτομης πολυτελούς έκδοσης των *Τραγωδιών* του Σοφοκλή σε μετάφραση του Ζακ Λακαριέρ [Jacques Lacarrière] (1925-2005) για τον εκδοτικό οίκο «Union Latine d'Éditions». Με την αμοιβή της εργασίας αυτής δημιούργησε το εργαστήριό του στην Αθήνα.⁵⁶ Το 1973, «για λόγους ηθικής τάξεως», αρνήθηκε χρηματική χορηγία που η απριλιανή δικτατορία αποφάσισε να δώσει σε ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών, δημοσιεύοντας στον τύπο ενυπόγραφη επιστολή του.⁵⁷ Το 1977 του απονεμήθηκε τιμητική διάκριση σε διεθνή έκθεση γραφικών τεχνών στη Λειψία για την εικονογράφηση ποιημάτων του Πάμπλο Νερούδα [Pablo Neruda]. Το διάστημα 1985-1994 διδασκε στο ελεύθερο Εργαστήριο Βιβλιοδεσίας Τέχνης του Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ. (Ελληνικός Οργανισμός Μικρών-Μεσάιων Επιχειρήσεων και Χειροτεχνίας) μαζί με τον Ανδρέα (1926-2006) και τη Φρόσω Γανιάρη (*1961).⁵⁸ Το 1995 βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών για το σύνολο της καλλιτεχνικής του προσφοράς και τη συμβολή του στην αισθητική ποιότητα του ελληνικού βιβλίου.⁵⁹ Διεκδίκησε την έδρα της χαρακτικής στην Σχολή Καλών Τεχνών τρεις φορές (1957, 1958, 1983) χωρίς επιτυχία,⁶⁰ κυρίως λόγω των πολιτικών του πεποιθήσεων και της στράτευσής του στην αριστερά ήδη από τα φοιτητικά του χρόνια.⁶¹ Ο Βαρλάμος παρά την αρχική πικρία του, καθώς ήταν γνωστό ότι ο Κεφαλληνός τον προόριζε για αντικαταστάτη του αφού είχε ζήσει κοντά του 14 ολόκληρα χρόνια, είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι στο πρόσωπό του πολεμήθηκε το πνεύμα του δασκάλου του, με αποτέλεσμα το επίπεδο διδασκαλίας της σχολής να πέσει σε χαμηλά επίπεδα επί των ημερών των διαδόχων του.⁶² Υπήρξε μέλος του Καλλιτεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος, του οποίου χρημάτισε αντιπρόεδρος την περίοδο 1976-77. Πραγματοποίησε δύο γάμους, με τη ζωγράφο-χαρακτριά Τριδα Δρακούλη (*1929) και την εκπαιδευτικό Λουκία Βαρλάμου. Έφυγε πλήρης ημερών στις 13 Σεπτεμβρίου 2013 στην Αθήνα σε ηλικία 91 ετών. Πιστός ως το τέλος στις πολιτικές του αρχές, κληροδότησε το

⁵⁶ Ν. Πετσάλης-Διομήδης, «Η ζωγραφική του Βαρλάμου», *Μεσημβρινή*, 8.4.1981.

⁵⁷ «Ο χαρακτήρας Γ. Βαρλάμος αρνείται τη χορηγία», *Το Βήμα*, 5.1.1973· «Αλλαγές κι όχι βραβεία χρειάζεται η τέχνη», *Ο Ταχυδρόμος*, 12.1.1973· «Αντιδράσεις και διευκρινίσεις για τα βραβεία και τις χορηγίες», *Η Βραδυνή*, 5.1.1973.

⁵⁸ Ανδρέας Γανιάρης, «Βιβλιοδεσία Τέχνης. Ιδιόμορφη, αλλά καθιερωμένη πλέον εικαστική έκφραση, ανέδειξε μεγάλους καλλιτέχνες», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 8.2.1998, σ. 22-24.

⁵⁹ «Βραβείο στη χαρακτική», *Ριζοσπάστης*, 28.12.1995.

⁶⁰ Η εκλογή του Ευθύμιου Παπαδημητρίου (1895-1958) το 1958 μετά από αλλεπάλληλες ψηφοφορίες και ο πρόωρος θάνατός του την ίδια χρονιά, οδήγησαν τον Κώστα Γραμματόπουλο (1916-2003) στο «τιμόνι» του εργαστηρίου για τα επόμενα 25 χρόνια, για να τον διαδεχθεί το 1983 ο Θανάσης Εξαρχόπουλος (*1927).

⁶¹ Εμμανουήλ Μαυρομάτης, «Γιώργης Βαρλάμος (1922), τι λέει η εικόνα μου και όχι το πώς είναι φτιαγμένη», *Τα Νέα της Τέχνης*, τχ. 195 (2011), σ. 14-15.

⁶² «Σχολή Καλών Τεχνών δεν υπάρχει», *Γράμματα και Τέχνες*, αρ. 2 (1982), σ. 10.

σύνολο της κινητής και ακίνητης περιουσίας του στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, με το οποίο κατά καιρούς είχε πολιτευτεί.⁶³

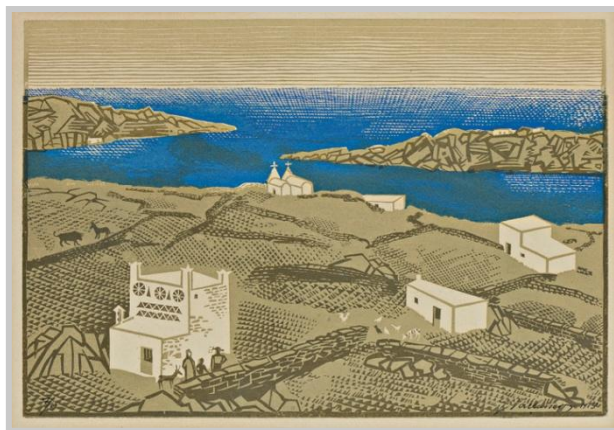
Φιλοτέχνησε έργα που αναφέρονται σε όλες τις θεματογραφικές περιοχές, από τοπία και νεκρές φύσεις μέχρι πορτραίτα και αισθησιακά γυμνά, τα οποία παρουσίασε σε πάμπολλες εκθέσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Στη ζωγραφική δημιούργησε σειρές πινάκων με θέματα εμπνευσμένα από τον κόσμο της φύσης (κατά βάση αγριολούλουδα που ανθίζουν στην Εύβοια και την Αττική), χρησιμοποιώντας κυρίως ακρυλικά και ακουαρέλες. Από την άλλη, υπήρξε ένας από τους λίγους Έλληνες χαράκτες μετά τον Δημήτρη Γαλάνη (1882-1966) που πειραματίστηκαν εξ ίσου με όλες τις μεθόδους και τεχνικές της χαρακτικής (ξύλογραφία – χαλκογραφία – λιθογραφία). Στις ξυλογραφίες του μπορεί κανείς να δει τη μικρογραφική διαπραγμάτευση του εκάστοτε θέματος, από το πλήθος των λεπτών γραμμών και την ποικιλία των χαράξεων, η οποία σχετιζόταν με την εκπαίδευσή του στην τέχνη του γραμματοσήμου. Ο Βαρλάμος, σε αντίθεση με άλλους χαράκτες, δεν ενδιαφερόταν για την αδρή και τονισμένη επιβολή της γραμμής, αλλά για την ήρεμη μετάβαση από το άσπρο στο μαύρο και την ανάδειξη των τονικών τους διαβαθμίσεων. Στην περίπτωση των λιθογραφιών, τον απασχόλησε ιδιαίτερα η λάμψη και η ζωντάνια των χρωμάτων, ούτως ώστε να θυμίζουν τον πουαντιγισμό του Ζωρζ Σερά [Georges Seurat] και τα φόντα του Φράνσις Μπέικον [Francis Bacon]. Μέσα από αλλεπάλληλες δοκιμές και προβληματικούς πολλές φορές πειραματισμούς οδηγήθηκε στην κατάκτηση μιας υψηλής τεχνικής γνώσης και ενός προσωπικού ύφους, που οδήγησαν την ελληνική χαρακτική σε νέες κατευθύνσεις. Δεν αριθμούσε σχεδόν ποτέ τα χαρακτικά του, διότι ήταν ενάντιος στους εμπορικούς σκοπούς που εξυπηρετούσε η αρίθμηση. Παράλληλα, η ενασχόλησή του με τις γραφικές τέχνες υπήρξε συστηματική και ιδιαιτέρως καρποφόρα.⁶⁴

Το 1958 (30 Ιανουαρίου – 13 Φεβρουαρίου) έλαβε χώρα η πρώτη ατομική του έκθεση στην αίθουσα τέχνης «Κούροζ», όπου παρουσίασε 25 χαρακτικά (έγχρωμες και ασπρόμαυρες ξυλογραφίες σε πλάγιο ξύλο, ακουατίντες, λιθογραφίες και μεταξοτυπίες). Στην έκθεση αυτή, η οποία αφιερώθηκε στη μνήμη του πρόσφατα χαμένου δασκάλου του Γιάννη Κεφαλληνού, ο καλλιτέχνης μπόρεσε να δείξει τις άριστες τεχνικές του ικανότητες σε όλα τα είδη της χαρακτικής.⁶⁵ Η δεύτερη ατομική του έκθεση – αφιερωμένη και αυτή στον Κεφαλληνό – φιλοξενήθηκε στον «Ζυγό» το 1961 (28 Νοεμβρίου – 17 Δεκεμβρίου). Εκεί ο Βαρλάμος παρουσίασε δείγματα από το σύνολο των δραστηριοτήτων του στη διακόσμηση

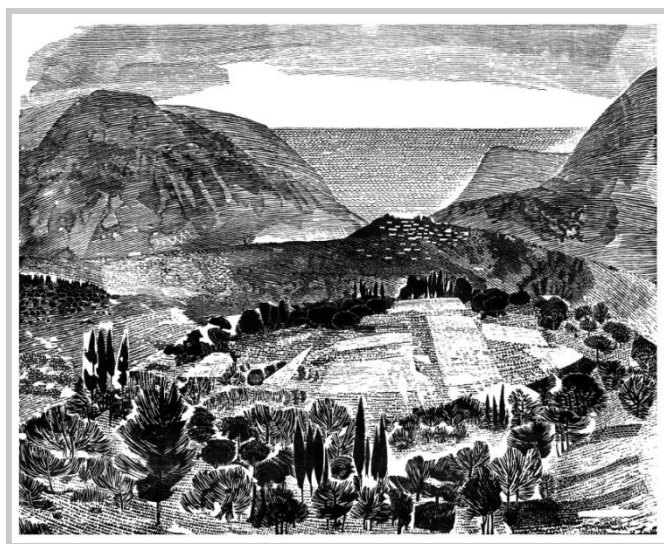
⁶³ «Η διαθήκη του κομμουνιστή Γιώργη Βαρλάμου», *Ριζοσπάστης*, 17.9.2013.

⁶⁴ *Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών. Ζωγράφοι – γλύπτες – χαράκτες, 16^{ος} – 20^{ος} αιώνας* (τ. Α'), επιστημονική επιμέλεια Ευγένιος Δ. Ματθιόπουλος, Αθήνα 1997, σ. 146-147 (Χρύσανθος Χρήστου, Παναγιώτης Ιωάννου).

⁶⁵ Μίλτος Γαρίδης, «25 χαρακτικά του Γ. Βαρλάμου», *Αυγή*, 11.2.1958· Θ. Δ., «Ο ζωγράφος-χαράκτης Γ. Βαρλάμος», *Εικόνες*, 17.3.1958.

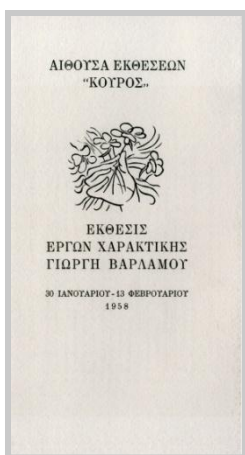
Γ. Βαχλάμος, Τήνος, 1953,
έγχρωμη ξυλογραφία σε πλάγιο ξύλο,
25,1 × 36,8 εκ.

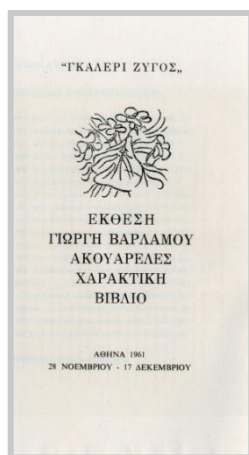
Γ. Βαχλάμος, Το Χωριό Πύργος, 1959,
ξυλογραφία σε πλάγιο ξύλο, 61,5 × 49 εκ.

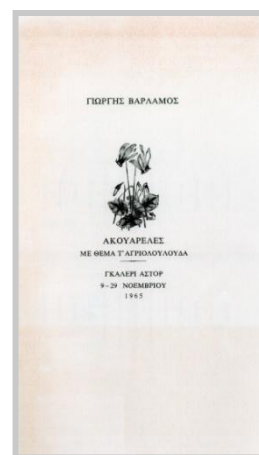
Γ. Βαχλάμος, Χειμώνας, 1974,
έγχρωμη ξυλογραφία σε πλάγιο ξύλο,
39,5 × 40,2 εκ.

Κατάλογος α΄ ατομικής έκθεσης, αίθουσα τέχνης «Κούρος», 1958

Κατάλογος β΄ ατομικής έκθεσης, γκαλερί «Ζυγός», 1961

Κατάλογος γ΄ ατομικής έκθεσης, γκαλερί «Άστορ», 1965

βιβλίων, στη χάραξη γραμματοσήμων, στα μεγάλα έργα τοίχου και στις υδατογραφίες. Πιο συγκεκριμένα εξέθεσε 2 χαλκογραφίες, 17 ξυλογραφίες σε πλάγιο ξύλο – όλες σε μεγάλες διαστάσεις – που αναπαριστούσαν ορεινά τοπία της Ελλάδας, 13 ακουαρέλες που απεικόνιζαν τοπία της Ισπανίας και της Ύδρας, μία σειρά γραμματοσήμων χαραγμένων στο φυσικό τους μέγεθος πάνω σε όρθιο ξύλο και ατσάλι, καθώς και σχέδια για εξώφυλλα και εικονογραφήσεις βιβλίων.⁶⁶ Το 1965 (9 – 29 Νοεμβρίου) παρουσίασε στη γκαλερί «Άστορ» 26 ακουαρέλες με θέμα τα αγριολούλουδα της ελληνικής γης. Επρόκειτο για συνθέσεις που μαρτυρούσαν την ευχέρειά του στην τεχνική της ακουαρέλας με το τολμηρό τους στήσιμο και την ποικιλία των χρωμάτων τους, ενώ ταυτόχρονα εμφάνιζαν μια έντονα ποιητική διάθεση.⁶⁷ Το 1974 διακόσμησε το ετήσιο ημερολόγιο της τσιμεντοβιομηχανίας ΑΓΕΤ «Ηρακλής-Όλυμπος» με 35 εικόνες από διάφορα αρχαία μνημεία της Ελλάδας, οι οποίες εκτέθηκαν στην γκαλερί τέχνης «Χίλτον» (4 – 18 Φεβρουαρίου). Το 1977 (4 – 21 Νοεμβρίου) ο ζωγράφος-χαράκτης παρουσίασε στο Καλλιτεχνικό Πνευματικό Κέντρο «Ωρα» 48 ακουαρέλες σε μεγάλο σχήμα από την εικονογράφηση των *Τραγωδιών* του Σοφοκλή, μαζί με κάποιους πίνακες που αναπαριστούσαν λουλούδια. Αν και η έκδοση του Σοφοκλή μετά την ολοκλήρωσή της αποτέλεσε ένα σημαντικό εικαστικό γεγονός που χαιρετίστηκε από το γαλλικό κοινό, ο Βαρλάμος θέλησε να την παρουσιάσει στην Ελλάδα μετά τη μεταπολίτευση.⁶⁸ Στην έκθεση που έγινε το 1980 (22 Ιανουαρίου – 5 Φεβρουαρίου) στη γκαλερί Ζουμπουλάκη, ο καλλιτέχνης παρουσίασε τα 35 ζωγραφικά έργα που κόσμησαν το ημερολόγιο της ΑΓΕΤ «Ηρακλής» εκείνης της χρονιάς σε αντιπαράβολή με τις αντίστοιχες εκτυπώσεις, ούτως ώστε να φανεί η αριτιότητα της τυπογραφικής τους απόδοσης.

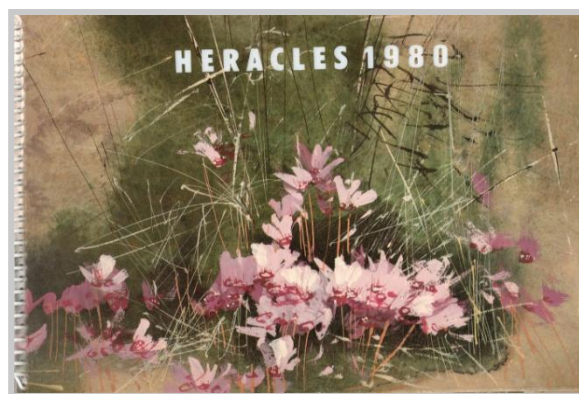
⁶⁶ Ε. Ρ., «Γιώργης Βαρλάμος», *Μεσημβρινή*, 1.12.1961· Αλέκος Δράκος, «Εκθέσεις Γ. Βαρλάμου», *Αθηναϊκή*, 9.12.1961.

⁶⁷ Γιώργος Φωκάς, «Γ. Βαρλάμος», *Αυγή*, 25.11.1965· Στέλιος Λυδάκης, «Οι εκθέσεις», *Ημέρα*, 2.12.1965.

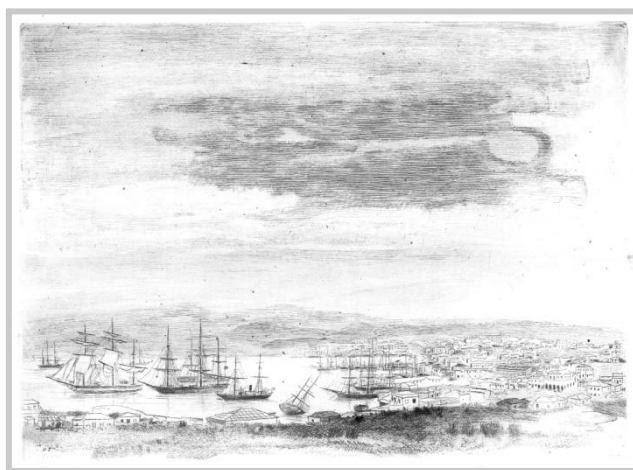
⁶⁸ Νίκος Αλεξίου, «Η έκθεση του Γιώργου Βαρλάμου στην Ωρα», *Ριζοσπάστης*, 22.11.1977.

Ημερολόγιο 1974 της ΑΓΕΤ «Ηρακλής-Όλυμπος»
(Γ. Βαυλάμος, *Αρχαία μνημεία*)

Ημερολόγιο 1980 της ΑΓΕΤ «Ηρακλής»
(Γ. Βαυλάμος, *Ελληνικά Αγριολούλουδα*)

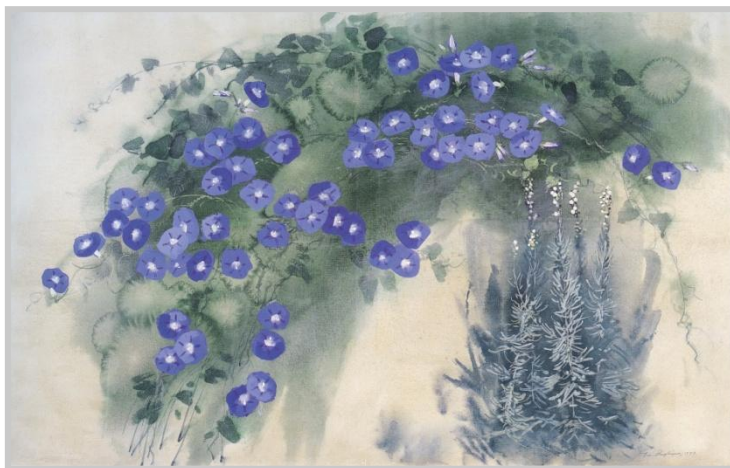
Γ. Βαυλάμος, *Το Λιμάνι του Πεπραιά τον 18ο αιώνα*, 1965,
χαλκογρσφία, 54,7 × 39,5 εκ.

Γ. Βαυλάμος, *Ο Κοκκινολαίμης*, 1961,
ξύλογρσφία σε πλάγιο ξύλο, 38,7 × 47,7 εκ.

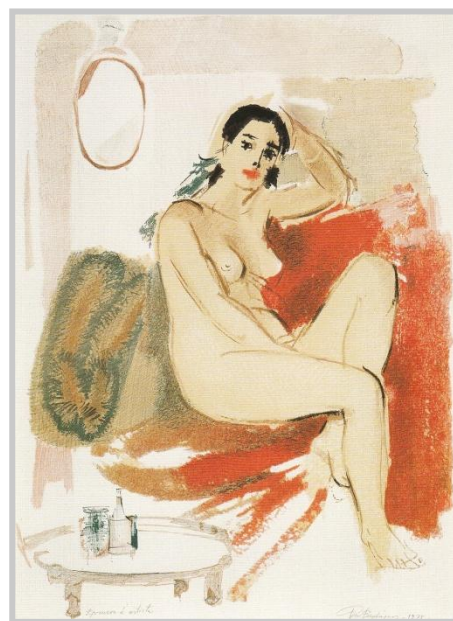
Γ. Βαυλάμος, *Τσαλαπετεινός*, 1979,
ξύλογρσφία, 29,5 × 37 εκ.

Γ. Βαργιάμος, *Λουλούδια Νο 5*, 1977,
λάδι σε μουσαμά, 96 × 150 εκ.

Γ. Βαργιάμος, *Καπουτσίνι*, 1975,
υδατογραφία, 122 × 76 εκ.

Γ. Βαργιάμος, *Καθιστό Γυμνό*, 1978,
λιθογραφία, 15,9 × 14 εκ.

Γ. Βαργιάμος, *Γυμνό (Η Άννα)*, 1977,
ξύλογραφία σε πλάγιο ξύλο, 42 × 28 εκ.

Γ. Βαργιάμος, *Γυμνό (Η Σούλα)*, 1977,
ξύλογραφία σε πλάγιο ξύλο, 32 × 42,8 εκ.

Όλα τα έργα απεικόνιζαν πολύχρωμα ελληνικά αγριολούλουδα τοποθετημένα στον φυσικό τους χώρο, τα οποία ο Βαρλάμος ανήγαγε έκτοτε σε προσωπική του έκφραση.⁶⁹ Το 1981 (30 Μαρτίου – 18 Απριλίου) η γκαλερί «Αργώ» φιλοξένησε έκθεσή του με 25 ακρυλικά σε μουσαμά μετρίων και μεγάλων διαστάσεων, τα οποία είχε δημιουργήσει τα δύο τελευταία χρόνια με θέμα τα λουλούδια. Τα έργα δημιουργούσαν μια ιδιαίτερη ατμόσφαιρα βοηθούμενα από τον τρόπο με τον οποίο ο καλλιτέχνης είχε χειριστεί το αφηρημένο τους φόντο.⁷⁰ Την ίδια χρονιά (26 – 31 Μαρτίου) έλαβε χώρα στο Ρέθυμνο της Κρήτης περιοδεύουσα έκθεση με ζωγραφικά και χαρακτικά του έργα προερχόμενα από τη συλλογή του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, η οποία οργανώθηκε στο πλαίσιο ενός προγράμματος για την ενημέρωση της ελληνικής επαρχίας σχετικά με τις σύγχρονες τάσεις της ελληνικής χαρακτικής.⁷¹ Το 1982 (2 – 22 Μαρτίου) διεξήχθη έκθεση σχεδίων του που αναφέρονταν στην καταστροφή της Χιροσίμα από την ατομική βόμβα, στο «Σπίτι της Ειρήνης». Τα εν λόγω σχέδια είχαν κοσμήσει το βιβλίο του Νίκου Κάσδαγλη (1928-2009) *Η Μαρία περιηγείται τη μητρόπολη των νερών*, το οποίο συμπεριλήφθηκε στα εκθέματα.⁷² Το ίδιο έτος (15 – 31 Μαρτίου) έλαβε χώρα έκθεση τυπογραφίας και χαρακτικής στην αίθουσα τέχνης «Νέες Μορφές», όπου παρουσιάστηκαν η εικονογράφηση του βιβλίου του Χρήστου Κατσιγιάννη (1930-1999) *Άφωτες και άφωνες στιγμές* (το σχέδιο και τα δύο χρώματα του εξωφύλλου, τα σχέδια και τα δισέλιδα με τις ξυλογραφημένες παραστάσεις, ο κολοφώνας και τα κοσμήματα, τα ξύλα, το ίδιο το βιβλίο, κακέκτυπα που έγιναν τυχαία την ώρα της εκτύπωσης) και 3 ξυλογραφίες που δημιουργήθηκαν παράλληλα με την έκδοση. Τον Αύγουστο του 1983 εκτέθηκαν 7 ζωγραφικά έργα (ακρυλικά και ακουαρέλες) και 49 χαρακτικά (ξυλογραφίες, χαλκογραφίες, λιθογραφίες) του καλλιτέχνη – παλαιότερα και πρόσφατα – από τη συλλογή του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τράπεζας στο Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο Χίου. Ανάμεσα σε αυτά και οι ξυλογραφίες που είχε φιλοτεχνήσει για τα βιβλία του Νίκου Κάσδαγλη (*Κεκαρμένοι* [1959], *Εγώ ειμί Κύριος ο Θεός σου* [1961], *Μυθολογία* [1977]). Στα εγκαίνια της έκθεσης, η οποία εντασσόταν στο πλαίσιο της προσπάθειας του ιδρύματος να παρουσιάσει τη νεοελληνική τέχνη σε διάφορες ελληνικές πόλεις, ο Βαρλάμος μίλησε για την τέχνη και τις τεχνικές της χαρακτικής. Επρόκειτο για ένα σημαντικό καλλιτεχνικό γεγονός, το οποίο άφησε άριστες εντυπώσεις στα μέλη της

⁶⁹ Ν. Αλεξίου, «Εικαστικά θέματα», *Ριζοσπάστης*, 7.2.1980.

⁷⁰ Ντόρα Ηλιοπούλου-Ρογκάν, «Ματιές στις εκθέσεις», *Η Καθημερινή*, 6.4.1981· Κώστας Σερέζης, *Η τέχνη στην Αργώ. Λευκωσία, Αθήνα. 1970-2010*, Αθήνα 2014, σ. 160-161.

⁷¹ *Μεσημβρινή*, 26.3.1981.

⁷² «Σχέδια του ζωγράφου Γιώργου Βαρλάμου», *Σιφναϊκή Φωνή*, Φεβρουάριος 1982.

Γ. Βαβλάμος, *Μνημόσυνο για την Ελένη Ζ.*, 1957,
γραμμική και τονική οξυγραφία, 45 × 50 εκ.

Γ. Βαβλάμος, *Το Κορίτσι με τα πλούσια Μαλλιά*, 2004,
ξύλογραφία, 26 × 17,8 εκ.

Γ. Βαβλάμος, *Παπαρούνες*, 1978,
λιθογραφία, 57 × 67,5 εκ.

τοπικής κοινότητας.⁷³ Το 1984 (2 – 26 Μαΐου) ο δημιουργός παρουσίασε 24 ακρυλικά από την πρόσφατη δουλειά του με θέμα τα αγριολούλουδα στη γκαλερί «Χρυσόθεμις». Αν και με το εν λόγω θέμα είχε καταπιαστεί και στο παρελθόν, η μορφή των παρόντων έργων διαφοροποιούνταν σε σχέση με τα προηγούμενα, βασιζόμενη στην οπτική εντύπωση που δημιουργεί το πολύ αραιωμένο χρώμα όπως η ακουαρέλα.⁷⁴ Στα τέλη του 1985 (5 Δεκεμβρίου 1985 – 10 Ιανουαρίου 1986) ο Βαρλάμος παρουσίασε για άλλη μια φορά 22 ζωγραφικά έργα με θέμα τα αγριολούλουδα στην αίθουσα Σκουφά.⁷⁵ Στην έκθεση που έγινε στο κέντρο τέχνης «Artigraf» το 1986 (12 Φεβρουαρίου – 4 Μαρτίου) ο καλλιτέχνης παρουσίασε 7 έργα σε μεγάλες διαστάσεις (γύρω στα 2 × 3 μέτρα το καθένα) με θέμα και πάλι τα αγριολούλουδα, τα οποία στάθηκαν σύμφωνα με τον ίδιο αφορμή για θεωρητικές αναζητήσεις πάνω στην τέχνη της ζωγραφικής. Στα εγκαίνια της έκθεσης μίλησε ο συγγραφέας Κώστας Ε. Τσιρόπουλος (1930-2017), ο οποίος χαρακτήρισε το έργο του Βαρλάμου γνησιότατα ελληνικό, περικλειόμενο από μια οικουμενική δύναμη.⁷⁶ Στα τέλη του 1988 (1 – 15 Δεκεμβρίου) το κέντρο τέχνης «Artigraf» παρουσίασε τα ζωγραφικά έργα του καλλιτέχνη που κόσμησαν την ποιητική συλλογή του Νικηφόρου Βρεττάκου (1912-1991) *Η φιλοσοφία των λουλουδιών* μαζί με αντίτυπα του βιβλίου βιβλιοδετημένα από τη Φρόσω Γανιάρη και τους μαθητές του Εργαστηρίου Βιβλιοδεσίας Τέχνης του Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ. Στα εγκαίνια της έκθεσης ακούστηκαν τρία ποιήματα από τη συλλογή, μελοποιημένα από τον μουσικοσυνθέτη Γιώργο Κωνσταντακόπουλο.⁷⁷ Την ίδια περίοδο (19 – 31 Δεκεμβρίου) η Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου σε συνεργασία με την Εμπορική Τράπεζα παρουσίασε 51 υδατογραφίες και 54 σχέδια του ζωγράφου-χαράκτη με θέμα τα *Μετέωρα*, τα οποία φιλοτέχνησε για το λεύκωμα και το ετήσιο ημερολόγιο του ομώνυμου χρηματοπιστωτικού ιδρύματος. Ο καλλιτέχνης επέλεξε το συγκεκριμένο θέμα όχι τόσο επειδή εντυπωσιάστηκε από τη θέαση των Μετεώρων όσο διότι συνιστούσαν μνημείο και πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας. Στα εγκαίνια παρέστησαν ο Κώστας Ε. Τσιρόπουλος, υπεύθυνος του Πολιτιστικού Τμήματος της τράπεζας, και ο διευθυντής της Εθνικής Πινακοθήκης Δημήτρης Παπαστάμος (1923-2008), ο οποίος αναφερόμενος στον «βενιαμίν» του εργαστηρίου του Κεφαλληνού – έτσι χαρακτήρισε τον Βαρλάμο – τον

⁷³ «Έκθεση και ομιλία του Γ. Βαρλάμου στη Χίο», *Μεσημβρινή*, 12.8.1983· Κ. Νησιώτης, «Το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας στο Ομήρειον με έργα του διαπρεπή ζωγράφου και χαράκτη Γιώργη Βαρλάμου», *Η Πρόοδος της Χίου*, 26.8.1983.

⁷⁴ Α. Κ., «Έργα Βαρλάμου στη Χρυσόθεμις», *Ριζοσπάστης*, 20.5.1984.

⁷⁵ «Έκθεσεις ζωγραφικής», *Σφραγιστή Φωνή*, Ιανουάριος 1986.

⁷⁶ «Τα αγριολούλουδα του Βαρλάμου», *Μεσημβρινή*, 31.1.1986.

⁷⁷ Α. Ε., «Ποιητική-εικαστική Φιλοσοφία των Λουλουδιών», *Ριζοσπάστης*, 17.11.1988.

κατέταξε ανάμεσα στους κύριους εκφραστές του παραστατικού εξπρεσιονισμού της χώρας.⁷⁸ Τον Μάιο του 1989 η αίθουσα τέχνης Ηρακλείου της Κρήτης φιλοξένησε έκθεση με τα έργα του καλλιτέχνη που είχαν κοσμήσει τη συλλογή ποιημάτων του Νικηφόρου Βρεττάκου *Η φιλοσοφία των λουλουδιών*.⁷⁹ Το 1992 (16 – 31 Δεκεμβρίου) το κέντρο τέχνης «Artigraf», γιορτάζοντας 15 χρόνια ζωής και προσφοράς, φιλοξένησε μεγάλη αναδρομική έκθεση λιθογραφιών του σταθερού συνεργάτη του Γιώργη Βαρλάμου. Πιο συγκεκριμένα εξέθεσε 40 έργα του (συνθέσεις με ερωτικά θέματα, λουλούδια και πουλιά), τα οποία δημιουργήθηκαν σε όλο αυτό το διάστημα και είχαν εμφανιστεί σε διάφορες ομαδικές εκθέσεις.⁸⁰ Το 1996 (22 – 26 Μαΐου) στη διάρκεια του 15^{ου} Συνεδρίου του Κ.Κ.Ε. έλαβε χώρα έκθεση με αφίσες του καλλιτέχνη και τα σχέδια που κόσμησαν το βιβλίο του Δημήτρη Ραβάνη-Ρεντή (1925-1996) *Ρεπορτάζ για ένα ζεστό Νοέμβρη* στο φουαγιέ της αίθουσας συνεδρίων της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος.⁸¹ Η έκθεση που έγινε την ίδια χρονιά (24 Οκτωβρίου – 9 Νοεμβρίου) στην αίθουσα τέχνης «Εφίλον» της Θεσσαλονίκης στο πλαίσιο του ετήσιου θεσμού των Δημητρίων, παρουσίασε ζωγραφικά έργα του Βαρλάμου με θέμα τα αγριολούλουδα της ελληνικής γης. Στα τέλη του 1996 (17 Δεκεμβρίου 1996 – 9 Ιανουαρίου 1997) εκτέθηκαν 19 ζωγραφικά του έργα με θέμα τα λουλούδια στην αίθουσα τέχνης «Εκφραση» της Γλυφάδας. Το κέντρο τέχνης «Artigraf» φιλοξένησε στα τέλη του 1999 (20 Δεκεμβρίου 1999 – 15 Ιανουαρίου 2000) έκθεση με ακρυλικά από την τελευταία του δουλειά και με ακουαρέλες που κόσμησαν την ποιητική συλλογή *Συγκομιδή* της συζύγου του Λουκίας Βαρλάμου.⁸² Το 2003 (26 Ιουλίου – 20 Αυγούστου) το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης σε συνεργασία με τον Μορφωτικό και Εκπολιτιστικό Σύλλογο Κύμης διοργάνωσε έκθεση με χαρακτηριστικά του Βαρλάμου, η οποία έλαβε χώρα στο Λαογραφικό Μουσείο της Κύμης. Το 2007 (26 Απριλίου – 30 Ιουνίου) διεξήχθη αντίστοιχη έκθεση χαρακτηριστικής στον χώρο τέχνης και λόγου της οικίας Παπαβασιλείου στις Σέρρες από το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης και τη Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής-Κοινωνικής Ανάπτυξης Σερρών.⁸³ Την ίδια χρονιά (21 Ιουλίου – 2 Σεπτεμβρίου) ο Μορφωτικός και Εκπολιτιστικός Σύλλογος Κύμης παρουσίασε τις 48 ακουαρέλες του ζωγράφου-χαράκτη που είχαν κοσμήσει τις *Τραγωδίες* του Σοφοκλή στο Λαογραφικό Μουσείο Κύμης. Στα εγκαίνια της έκθεσης προβλήθηκε η ταινία *Η εικονογράφηση του*

⁷⁸ Αντρέας Τζουράκης, «Τα Μετέωρα του Γιώργη Βαρλάμου», *FORUM*, τχ. 6 (Μάρτιος-Μάιος 1989), σ. 10-15.

⁷⁹ Ελένη Χαλκιαδάκη, «Συνθέσεις λουλουδιών στους στίχους Βρεττάκου», *Η Τόλη*, 13.5.1989.

⁸⁰ Ηλιάνα Μόρτογλου, «Μεγάλο εικαστικό ενδιαφέρον», *Ριζοσπάστης*, 12.12.1992· «Εικαστικά», *Η Αυγή*, 15.12.1992.

⁸¹ Η. Μόρτογλου, «Τέχνη συντρόφισσα αγώνων του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 24.5.1996.

⁸² Δ. Νικ., «Λόγος και χρώματα σε αρμονία», *Αδέσμευτος Τύπος*, 20.12.1999· «Συγκομιδή ποίησης και ζωγραφικής», *Ριζοσπάστης*, 22.12.1999· «Ποιητική Συγκομιδή», *Ριζοσπάστης*, 18.12.2000.

⁸³ www.miet.gr/event-list//event-giwrghs-barlamos-ek8esh-xarakterikh [επίσх. 20.7.2017].

Γ. Βαγλάμος, Ερωτικό, 1992,
λιθογραφία, 32,6 × 41,5 εκ.

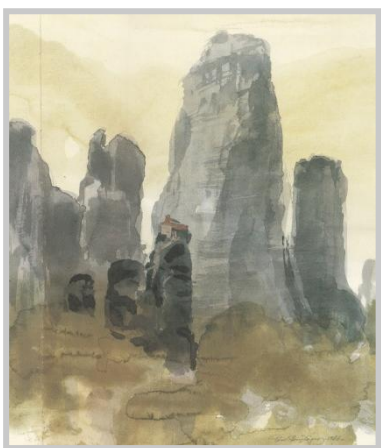
Γ. Βαγλάμος, Η Ακρόπολη, 1997, λιθογραφία, 53,4 × 37,7 εκ.

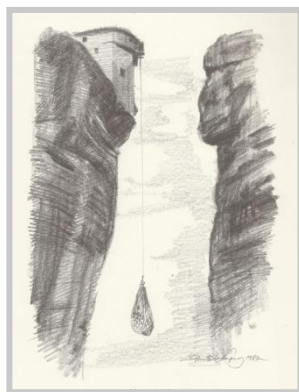
Γ. Βαγλάμος, Τσαλαπετεινός, [;]
λιθογραφία, 45,7 × 48,5 εκ.

Σοφοκλή από τον Γιώργη Βαρλάμο, στην οποία ο καλλιτέχνης αναφερόταν στο χρονικό δημιουργίας της πολυτελούς αυτής έκδοσης.⁸⁴ Τέλος, στην έκθεση που πραγματοποιήθηκε το 2008 (4 Νοεμβρίου 2008 – 11 Ιανουαρίου 2009) στο βιβλιοπωλείο του Μορφωτικού Ιδρυματος Εθνικής Τραπέζης, παρουσιάστηκαν οι ξυλογραφίες και λιθογραφίες που κόσμησαν τη νέα έκδοση του έργου του Λόγγου *Δάφνης και Χλόη*, οι οποίες αναδείκνυαν τη διαχρονικότητα της σχέσης του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον.⁸⁵

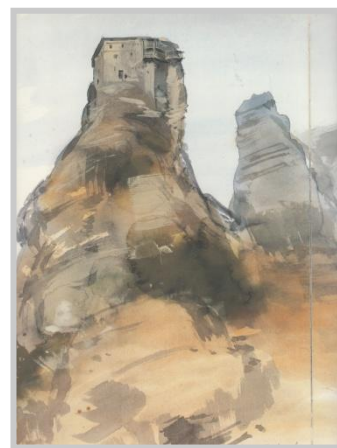
Ο Βαρλάμος στη διάρκεια της καλλιτεχνικής του διαδρομής εικονογράφησε πάνω από 200 βιβλία για μεγάλους και μικρούς (λογοτεχνικά, επιστημονικά, παιδικά), ενώ επιμελήθηκε αισθητικά δεκάδες άλλα, συμβάλλοντας έμπρακτα στην εξέλιξη της τέχνης του βιβλίου στην Ελλάδα.⁸⁶ Θα άξιζε να σταθούμε σε μερικά από αυτά, όπως στο λεύκωμα που εξέδωσε το 1963 η ασφαλιστική εταιρεία «Η Εθνική» με αφορμή τον εορτασμό των εγκαινίων του νέου της μεγάρου. Το βιβλίο αυτό, για το οποίο ο καλλιτέχνης φιλοτέχνησε μικρές ξυλογραφίες, είχε ως θέμα τη *Φωτιά στη ζωγραφική και στην ποίηση*.⁸⁷ Την ίδια χρονιά κυκλοφόρησε η επετειακή έκδοση *Άγιον Όρος. Άθως. 963-1963*, με αφορμή τη συμπλήρωση ενός αιώνα από την ίδρυση της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας, η οποία περιέλαβε εισαγωγή του Ανδρέα Ξυγγόπουλου (1891-1979) και άφθονο φωτογραφικό υλικό με επιμέλεια του Γιώργη Βαρλάμου. Το 1988 η Εμπορική Τράπεζα στο πλαίσιο του εκδοτικού της προγράμματος κυκλοφόρησε το λεύκωμα *Μετέωρα* με υδατογραφίες και σχέδια του καλλιτέχνη, ο οποίος προσπάθησε να προσεγγίσει αισθητικά το σημαντικό μνημείο του βυζαντινού πολιτισμού φτάνοντας σε ένα αξιόλογο αποτέλεσμα.⁸⁸

Γ. Βαρλάμος, *Το Μοναστήρι Ρουσάνου*,
1987, υδατογραφία, 55 × 46,5 εκ.

Γ. Βαρλάμος, *Το Δίχτυ στο Κενό*,
1987, σχέδιο με μολύβι,
31,5 × 22 εκ.

Γ. Βαρλάμος, *Άγιος Νικόλαος ο Αναπαυσάς*,
1987, υδατογραφία,
58 × 44,5 εκ.

⁸⁴ «Σοφοκλής διά χειρός Γιώργη Βαρλάμου», *Ριζοσπάστης*, 13.7.2007.

⁸⁵ www.miet.gr/event-list/event-dafnhs-kai-xloih [επισκ. 20.7.2017].

⁸⁶ Αθηνά Σχινά, «Γιώργης Βαρλάμος ή η φυσιογνωμία ενός χρωματικού νόστου», *Η Αέξη*, τχ. 19 (1982), σ. 757-758.

⁸⁷ Χ., «Επικαιρότητες», *Νέα Εστία*, τχ. 893 (1964), σ. 1342.

⁸⁸ «Τα Μετέωρα του Γιώργου Βαρλάμου», *24 Ωρες*, 20.12.1988.

Στα τέλη της δεκαετίας του 2000 ο τελευταίος επιμελήθηκε δύο προσωπικές εκδόσεις αφιερωμένες στο ζωγραφικό και χαρακτικό του έργο, οι οποίες κυκλοφόρησαν από τη «Σύγχρονη Εποχή» με τους τίτλους *Τ' αγριολούλουδα του Βαρλάμου. Ζωγραφική* (2008) και *Χαρακτική. Σημειώσεις από το εργαστήριο. Τεχνική της χαρακτικής. Αρχή της τυπογραφίας. Έργα χαρακτικής* (2010). Στην πρώτη παρουσίασε ζωγραφικά έργα από το σύνολο της καλλιτεχνικής του πορείας με θέμα τα αγριολούλουδα, τα οποία στάθηκαν σύμφωνα με τον ίδιο τα πρώτα του μοντέλα και του χάρισαν σημαντικό μέρος των γνώσεών του πάνω στις τεχνικές της ζωγραφικής,⁸⁹ ενώ στη δεύτερη παρέθεσε αντιπροσωπευτικά έργα της χαρακτικής του παραγωγής, συνοδευμένα από κείμενα με τα διδάγματα του Γιάννη Κεφαλληνού και το απόσταγμα των γνώσεων που αποκόμισε κατά τη μακρόχρονη ενασχόλησή του με την τέχνη του βιβλίου.⁹⁰ Ενδελεχής αναφορά στα λογοτεχνικά βιβλία που εικονογράφησε, τα οποία αποτέλεσαν και τον κύριο κορμό του εικονογραφικού του έργου, γίνεται παρακάτω. Να σημειώσουμε, ακόμα, ότι υπήρξε ο δημιουργός του λογοτύπου των εκδόσεων «Γαβριηλίδης», οι οποίες ιδρύθηκαν το 1988 από τον Σάμη Γαβριηλίδη.

Ταυτόχρονα, φιλοτέχνησε πολλές αφίσες πολιτικού και καλλιτεχνικού περιεχομένου.⁹¹ Μία από τις πιο χαρακτηριστικές πολιτικές του αφίσες ήταν αυτή που κυκλοφόρησε από το Κ.Κ.Ε. το 1979 με αφορμή την επίσκεψη του Γάλλου προέδρου Βαλερί Ζισκάρ ντ' Εσταίν [Valéry Giscard d' Estaing] στην Αθήνα, μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Η αφίσα απεικόνιζε έναν στρατιωτικό σε κίτρινο φόντο που από τη μέση και κάτω ήταν στρατοκράτης και από τη μέση και πάνω πλουτοκράτης. Με το ένα του χέρι κρατούσε μία μάσκα όμορφης γυναίκας, που συμβόλιζε την προσωποποίηση της Ε.Ο.Κ. Η αίσθηση που προκάλεσε ήταν τέτοια, ώστε να τη δημοσιεύσει το περιοδικό *Time* της Νέας Υόρκης.⁹² Εντύπωση έκαναν και αυτές που δημιούργησε το 1983, στο πλαίσιο της επετείου για το «μπλόκο της Κοκκιινιάς».⁹³ Το 1978, με αφορμή τη συμπλήρωση 40 χρόνων από τον θάνατο του γλύπτη Γιαννούλη Χαλεπά (1851-1938), ο ζωγράφος-χαρακτής φιλοτέχνησε αφίσα η οποία πήρε το α' βραβείο στον σχετικό διαγωνισμό που είχε προκηρυχτεί, ενώ το 1995 δημιούργησε την αφίσα της έκθεσης

Ο λογότυπος των εκδόσεων «Γαβριηλίδης»

⁸⁹ Η. Μόρτογλου, «Σημαντική εικαστική και εκδοτική συνέντευξη», *7 Μέρες Μαζί (Ριζοσπάστης)*, 4.1.2009, σ. 4.

⁹⁰ Α. Ε., «Ένθεα...ανθρώπινη, χειροποίητη χαρακτική», *7 Μέρες Μαζί (Ριζοσπάστης)*, 23.1.2011, σ. 4.

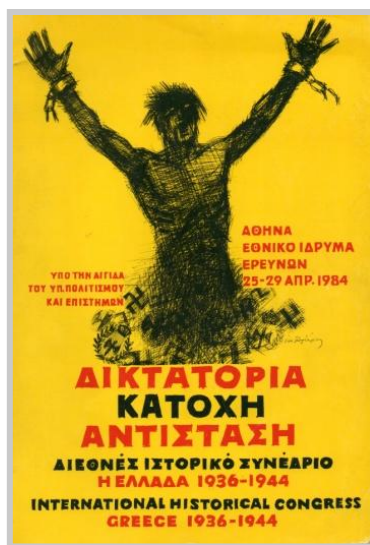
⁹¹ *Ελληνικές αφίσες*, επιλογή – παρουσίαση – καλλιτεχνική επιμέλεια Σπύρος Καραχρήστος, Αθήνα 1984, σ. 146, 273/2003, σ. 234-235.

⁹² Η. Μόρτογλου, «Τέχνη συντρόφισσα αγώνων του ΚΚΕ», *ό.π.*: Ηλίας Καπετανάκης, «Οπλο στα χέρια της προόδου», *Ριζοσπάστης*, 24.7.1977.

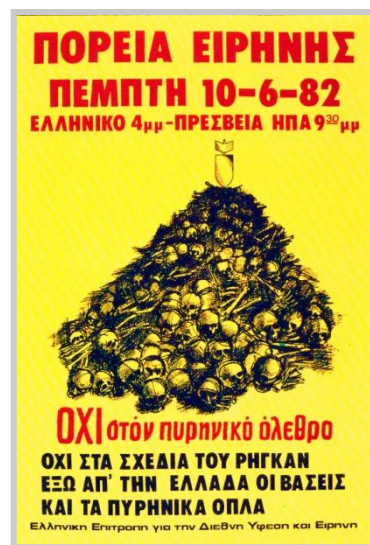
⁹³ «Φόρος τιμής στους ήρωες του μπλόκου», *Ριζοσπάστης*, 14.8.1983· «Αρχίζουν οι εκδηλώσεις για το μπλόκο», *Ριζοσπάστης*, 17.8.1983.

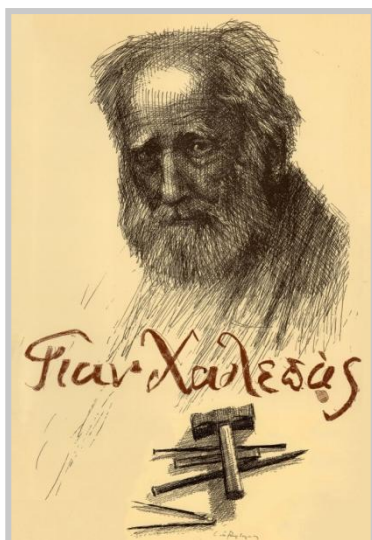
Αφίσα του Κ.Κ.Ε., 1979

Έκδοση Εθνικού Ιδρύματος
Ερευνών, 1984

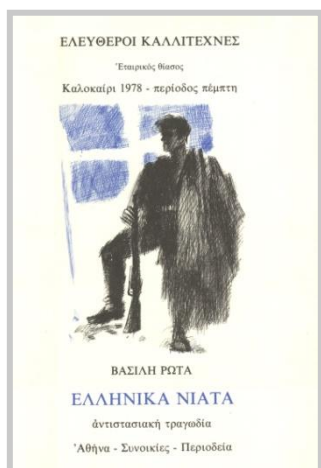
Έκδοση Ελληνικής Επιτροπής
για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη, 1982

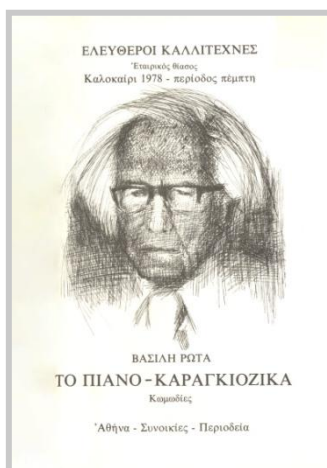
Αφίσα της έκθεσης για τα 40 χρόνια
από τον θάνατο του Γιαννούλη Χαλεπά

Αφίσα της παράστασης
Κολοκοτρώνης, 1976

Πρόγραμμα της παράστασης
Ελληνικά νιάτα, 1978

Πρόγραμμα της παράστασης
Το πιάνο - Καραγκιόζικα, 1978

Πρόγραμμα της παράστασης
Πέρα απ' τον ίσκιο των κυπαρισσιών,
1978

Η μαρμαροτεχνία στην Τήνο σήμερα, η οποία έλαβε χώρα στο Πνευματικό Κέντρο Πανόρμου της Τήνου με έργα 59 μαρμαροτεχνιτών.⁹⁴

Πολλές αφίσες προέκυψαν και από τη σταθερή συνεργασία του με τον εταιρικό θίασο «Ελεύθεροι Καλλιτέχνες», ο οποίος από το 1975 και για μία δεκαετία παρουσίασε στο θεατρικό κοινό τόσο της πρωτεύουσας όσο και της επαρχίας νεοελληνικά έργα σημαντικών δημιουργών. Το 1976 ανέβασε το ιστορικό δράμα του Βασίλη Ρώτα (1889-1977) *Κολοκοτρώνης ή η νύλα του Δράμαλη* με τον Φοίβο Ταξιάρχη (1926-2007) στον ομώνυμο ρόλο, σε σκηνικά και κοστούμια του Τάσου Ζωγράφου (1926-2011), μουσική του Νικηφόρου Ρώτα (1929-2004), αφίσα και πρόγραμμα του Γιώργη Βαρλάμου.⁹⁵ Το 1977 παρουσίασε τη λαϊκή κωμωδία του Δημήτρη Γουζέλη (1774-1843) *Ο Χάσης* σε σκηνοθεσία του Φοίβου Ταξιάρχη, σκηνικά και κοστούμια του Τάσου Ζωγράφου, μουσική του Γιώργου Τσαγκάρη (1949-2008), χορογράφιση του Τάκη Βαρλάμου και αφίσα και πρόγραμμα του Γιώργη Βαρλάμου.⁹⁶ Τη θεατρική περίοδο 1978-79 οι «Ελεύθεροι Καλλιτέχνες» παρουσίασαν τρία έργα του τότε πρόσφατα χαμένου Βασίλη Ρώτα, την αντιστασιακή τραγωδία *Ελληνικά νιάτα* και τις κωμωδίες *Το πιάνο* και *Καραγκιόζικα*. Για άλλη μια φορά τα σχέδια, την αφίσα και το πρόγραμμα επιμελήθηκε ο Βαρλάμος, τα σκηνικά και κοστούμια ο Τάσος Ζωγράφος, τη μουσική και τα τραγούδια ο Γιώργος Τσαγκάρης, ενώ τις χορογραφίες ο Ελπιδοφόρος Γκότσης (*1939) και ο Γιάννης Φλερύ (1914-2001) αντίστοιχα. Η σκηνοθεσία ήταν του Φοίβου Ταξιάρχη. Το καλοκαίρι του 1980 επελέγη το έργο του Δημήτρη Φωτιάδη (1898-1988) *Ο κόσμος ανάποδα*, το οποίο είχε προκύψει ως ελεύθερη διασκευή της κωμωδίας του Πλάτου *Μένεχμοι*. Ο Γιώργης Βαρλάμος φιλοτέχνησε την αφίσα, ο Τάσος Ζωγράφος τα σκηνικά και κοστούμια και ο Γιάννης Στεφανάνις (*1951) τα σχέδια του προγράμματος. Η λαϊκή κωμωδία του Βασίλη Ρώτα *Οι γραμματιζούμενοι* που πρωτοπαίχτηκε το 1943 στην κατεχόμενη Αθήνα, παρουσιάστηκε από τον θίασο το 1981 σε σκηνοθεσία Φοίβου Ταξιάρχη, σκηνικά και κοστούμια Τάσου Ζωγράφου, μουσική Γιάννη Μαρκόπουλου (*1939), χορογραφίες Γιάννη Φλερύ και αφίσα και πρόγραμμα Γιώργη Βαρλάμου, σημειώνοντας μεγάλη επιτυχία.⁹⁷ Τέλος, το 1985 ο θίασος ανέβασε το έργο του Γιάννη Ρίτσου (1909-1990) *Πέρα απ' τον ίσκιο των κυπαρισσιών* σε σκηνοθεσία πάντα του Φοίβου Ταξιάρχη, σκηνικά και κοστούμια του Τάσου Ζωγράφου, μουσική και μελοποίηση χορικών του Γιώργου Τσαγκάρη, κίνηση του Γιάννη Φλερύ και αφίσα και πρόγραμμα του Γιώργη Βαρλάμου.

⁹⁴ Κοσμάς Βίδος, «Το άλλο θαύμα της Τήνου...», *Το Βήμα (Νέες Εποχές)*, 27.8.1995.

⁹⁵ Κ. Γεωργουσόπουλος, «Κολοκοτρώνης ή η νύλα του Δράμαλη του Β. Ρώτα», *Το Βήμα*, 23.7.1976· «Ο Κολοκοτρώνης με τους Ελεύθερους Καλλιτέχνες», *Ριζοσπάστης*, 16.7.1976.

⁹⁶ Σόλων Μακρής, «Το θέατρο», *Νέα Εστία*, τχ. 1202 (1977), σ. 1033-1034.

⁹⁷ «Οι Γραμματιζούμενοι του Βασίλη Ρώτα στον Λυκαβηττό», *Η Καθημερινή*, 7.7.1981.

Από την άλλη, παρά το γεγονός ότι ο καλλιτέχνης ειδικεύτηκε στη χάραξη γραμματοσήμων σε μικρή κλίμακα στο Τεχνικό Κολλέγιο Ετιέν – το ιστορικό αυτό ίδρυμα γραφικών τεχνών – η εμπλοκή του στον χώρο των ταχυδρομικών εκδόσεων υπήρξε αρκετά περιορισμένη. Αυτό συνέβη κυρίως λόγω της κατάρτησης των σχετικών διαγωνισμών και της επέκτασης των αρμοδιοτήτων του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου των Ελληνικών Ταχυδρομείων, που αφορούσαν μεταξύ άλλων και την επιλογή των καλλιτεχνών που θα φιλοτεχνούσαν τις φιλοτελικές εκδόσεις.⁹⁸ Στις 23 Ιουλίου 1977 εκδόθηκε από τα ΕΛ.ΤΑ. αναμνηστική σειρά τριών γραμματοσήμων για την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα, δημιουργημένη από τους Γιώργη Βαβλάμο, Παναγιώτη Γράββαλο (1933-2015), Βασιλική Κωνσταντινέα και Λάμπρο Ορφανό (1916-1995). Το γραμματοσήμο που σχεδίασε ο Βαβλάμος απεικόνιζε το εθνόσημο στηριγμένο πάνω σε λυγισμένες σιδερόβεργες που συμβόλιζαν τα χτυπημένα από τα τανκς κίγκελα της πόρτας του Πολυτεχνείου, το οποίο διακρινόταν στο βάθος. Βραβεύτηκε μάλιστα σε πανελλήνιο διαγωνισμό με θέμα το περίφημο αυτό εκπαιδευτικό ίδρυμα. Τα άλλα δύο γραμματοσήμα συνδέονταν οπτικά με το Κοινοβούλιο.⁹⁹ Το 1983, στο πλαίσιο των εορτασμών του «έτους Παπανικολάου», οπότε συμπληρώνονταν 100 χρόνια από τη γέννηση του μεγάλου Έλληνα ερευνητή-κυτταρολόγου (1883-1962), ο ζωγράφος-χαράκτης φιλοτέχνησε χαλκογραφία με το πορτραίτο του Κυμαίου συμπατριώτη του, η οποία στη συνέχεια προσαρμόστηκε για να γίνει γραμματοσήμο.¹⁰⁰ Το γραμματοσήμο αυτό εντάχθηκε στη αναμνηστική σειρά των ΕΛ.ΤΑ. «Προσωπικότητες», η οποία κυκλοφόρησε στις 11 Ιουλίου 1983 και απεικόνιζε τις μορφές των Μαρίνου Αντύπα (1873-1907), Νικόλαου Πλαστήρα (1883-1953), Γεώργιου Παπανδρέου (1888-1968), Κωνσταντίνου Καβάφη (1863-1933), Νίκου Καζαντζάκη (1883-1957), Μανώλη Καλομοίρη (1883-1962) και Δέσποινας Αχλαδιώτη (1890-1982), της θρυλικής κυράς της Ρω. Εκτός από τον Βαβλάμο, στη σειρά συμμετείχαν ο Παναγιώτης Γράββαλος, η Βασιλική Κωνσταντινέα και ο Α. Τάσσος (1914-1985).¹⁰¹ Παράλληλα, ο καλλιτέχνης ζωγράφησε μία διπλή προσωπογραφία του Παπανικολάου και της συζύγου του Μάχης Μαυρογένους, η οποία κόσμησε το εξώφυλλο του τεύχους Μαΐου 1983 του περιοδικού *Ιατρική*, ενώ έναν χρόνο αργότερα μεταφέρθηκε σε γραμματοσήμο των Κυπριακών Ταχυδρομείων και εντάχθηκε στη σειρά για τις επετείους και τα διεθνή

⁹⁸ Μυρσίνη Βαρθολοπούλου, *Ελληνικά γραμματοσήμα 1861-1961. Ιστορία - Ιδεολογία - Αισθητική*, Αθήνα 2016, σ. 96-97.

⁹⁹ Πέτρος Ν. Λινάρδος, «Δύο γραμματοσήμα για τα δεκάχρονα του Πολυτεχνείου», *Το Βήμα*, 13.11.1983· Θανάσης Παπαϊωάννου, *Γραμματοσήμο και ιστορία*, Αθήνα 2007, σ. 420.

¹⁰⁰ «Αρχίζουν αύριο οι εκδηλώσεις για το Έτος Παπανικολάου», *Η Καθημερινή*, 12.5.1983· «Γριήμερες εκδηλώσεις για τα 100 χρόνια του Γ. Ν. Παπανικολάου», *Ριζοσπάστης*, 12.5.1983.

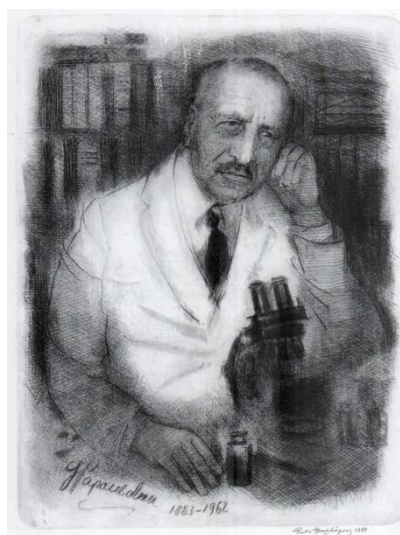
¹⁰¹ Νίκος Μπεργιόπουλος, «Φιλοτελικά», *Η Καθημερινή*, 21.7.1983.

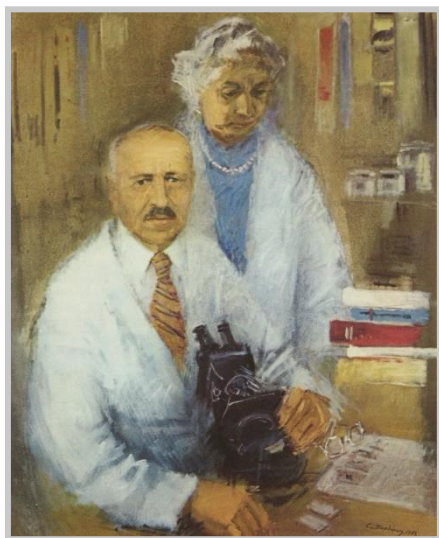
Φάκελος πρώτης ημέρας κυκλοφορίας της αναμνηστικής έκδοσης «Αποκατάσταση της Δημοκρατίας»

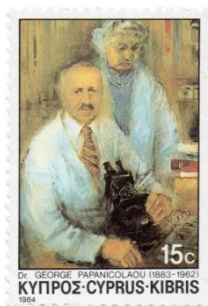
Φάκελοι πρώτης ημέρας κυκλοφορίας της αναμνηστικής έκδοσης «Προσωπικότητες»

Γ. Βασιλάμος, Ο Γιατρός Παπανικολάου, 1983, χαλκογραφία, 29,7 × 38,7 εκ.

Γ. Βασιλάμος, Ο Γεώργιος Παπανικολάου με τη σύζυγό του Μάχη, 1983, ελαιογραφία

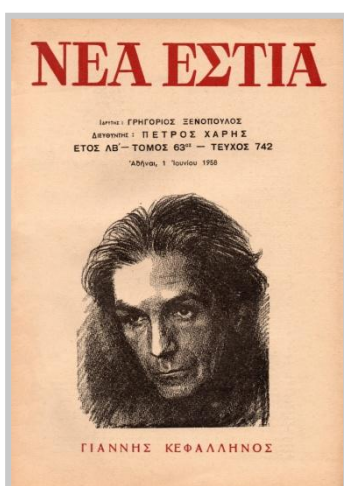
γεγονότα.¹⁰² Το 2001, στο πλαίσιο του εκδοτικού προγράμματος για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 που φιλοξένησε η Αθήνα, ο καλλιτέχνης δημιουργήσε ένα φεγιέ [feuille] που αναπαριστούσε γυναίκες κολυμβήτριες από ερυθρόμορφο αμφορέα του 510 π.Χ., ενώ την επόμενη χρονιά φιλοτέχνησε πενταμελή σειρά γραμματοσήμων με θέμα αθλητές και αγωνίσματα που παρέπεμπαν σε αρχαία πρότυπα.¹⁰³

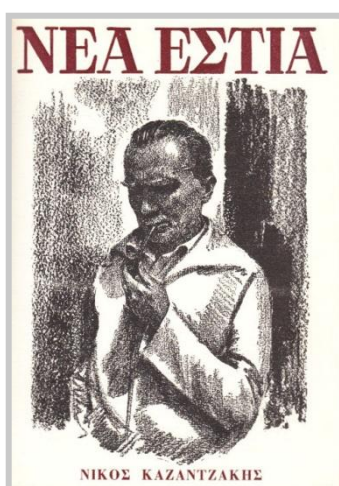
Φεγιέ και αναμνηστική έκδοση
«Ολυμπιακοί Αγώνες Αθήνα 2004»

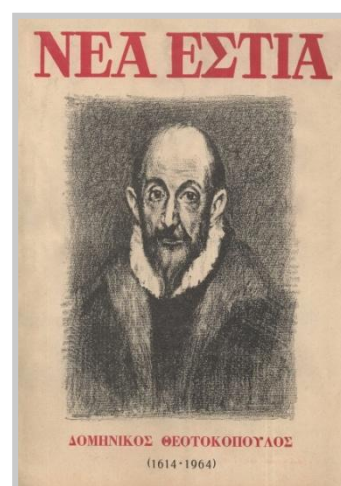
Πολλά έργα του αναπαρήχθησαν σε διάφορα έντυπα (εφημερίδες και περιοδικά), με κάποια από τα οποία συνεργάστηκε για συγκεκριμένα τεύχη. Τέτοια ήταν η ιστορική *Νέα Εστία*, της οποίας τα αφιερώματα στον Γιάννη Κεφαλληνό [τχ. 742 (1958)], τον Νίκο Καζαντζάκη [τχ. 779 (1959)] και τον Δομήνικο Θεοτοκόπουλο [τχ. 895 (1964)] κυκλοφόρησαν με εξώφυλλα του *Η Αέξη*, της οποίας το 19^ο τεύχος (1982) – αφιερωμένο στον Γιώργο Μακρή (1923-1968) – περιείχε έργα του, αλλά και η *Καινούρια Εποχή* των εκδόσεων «Δίφρος».

Νέα Εστία, τχ. 742, 1958
(εξώφ. Γ. Βαργιάμος)

Νέα Εστία, τχ. 779, 1959
(εξώφ. Γ. Βαργιάμος)

Νέα Εστία, τχ. 895, 1964
(εξώφ. Γ. Βαργιάμος)

¹⁰² Ερμής '94. Γραμματόσημα Ελλάδος 1861-1993. Κύπρου 1880-1993, Αθήνα 1994, σ. 462-463

¹⁰³ Ερμής 2017. Γραμματόσημα Ελλάδος 1861-2016 και ταχυδρομική ιστορία, Αθήνα χ.χ., σ. 318, 320.

Τέλος, επιμελήθηκε αισθητικά πολλά ημερολόγια, με πρώτα αυτά της τσιμεντοβιομηχανίας «ΑΓΕΤ Ηρακλής» το 1974 και το 1980,¹⁰⁴ καθώς και το επιτοίχιο ημερολόγιο της Εμπορικής Τράπεζας το 1988 με θέμα τα Μετέωρα, το οποίο συνόδευσε την ομώνυμη έκδοση.¹⁰⁵

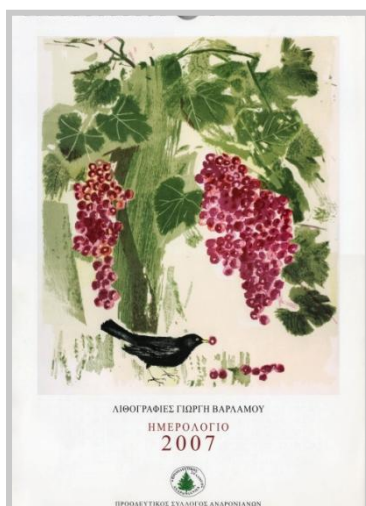
Η συνεργασία του με τον Μορφωτικό και Εκπολιτιστικό Σύλλογο Κύμης υπήρξε συνεχής και έδωσε αξιόλογα δείγματα, όπως τον λογότυπο του συλλόγου και το ex-libris της βιβλιοθήκης του,¹⁰⁶ τα ημερολόγια των ετών 1986 (με θέμα *Αγριολούλουδα*), 1995 (με θέμα *Από τα πουλιά της Κύμης*), 2004 (με θέμα *Χαρακτική*) και 2008 (με θέμα *Ο Σοφοκλής του Βαρλάμου*), αλλά και μία διπτυχη αναμνηστική κάρτα το 2012 για τα 50 χρόνια από τον θάνατο του Γεώργιου Παπανικολάου με το πορτραίτο του Κουμιάτη ερευνητή, που αποτέλεσε και ένα από τα τελευταία ζωγραφικά του έργα.¹⁰⁷ Παρόμοια ήταν και η σύμπραξή του με τον Προσοδευτικό Σύλλογο Ανδρονιάνων-Δένδρων Κύμης, του οποίου χρημάτισε πρώτος πρόεδρος κατά την ίδρυσή του το 1977. Δημιούργησε τον λογότυπό του με ένα χαρακτηριστικό έλατο, ενώ επιμελήθηκε τα ημερολόγια των ετών 2007 και 2013 κοσμώντας τα με διάφορα έργα του.¹⁰⁸

Ο λογότυπος του Μορφωτικού και Εκπολιτιστικού Συλλόγου Κύμης

Ο λογότυπος του Προσοδευτικού Συλλόγου Ανδρονιάνων-Δένδρων Κύμης

Ημερολόγιο 2007 του Προσοδευτικού Συλλόγου Ανδρονιάνων (λιθογραφίες Γ. Βαρλάμου)

¹⁰⁴ Η νεοελληνική τέχνη μέσα από τα ημερολόγια της ΑΓΕΤ Ηρακλής, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2011, σ. 160-167, 208-215.

¹⁰⁵ Επιτοίχια ημερολόγια. 1925-1992, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα [2013], σ. 38.

¹⁰⁶ Νίκος Γρηγοράκης, *Ελληνικά ex-libris. Έλληνες καλλιτέχνες σχεδίασαν-χάραξαν ex-libris χρονολογημένα 1925-1995*, Αθήνα 1997, σ. 55.

¹⁰⁷ Να σημειώσουμε ότι την προσωπογραφία αυτή ο καλλιτέχνης είχε αρχίσει να τη δουλεύει από το 2008, όπως μαθαίνουμε από επεισόδιο της εκπομπής *Προσκήνιο* της ΕΡΤ, αφιερωμένο στον Γεώργιο Παπανικολάου.

¹⁰⁸ «Γιώργης Βαρλάμος», *Η Φωνή των Ανδρονιάνων*, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2006· Σταμάτης Δ. Σπύρου, «Το ημερολόγιο του συλλόγου μας για το 2013», *Η Φωνή των Ανδρονιάνων*, Ιούνιος-Ιούλιος-Αύγουστος 2012· Σταμάτης Δ. Σπύρου, «Έφυγε ο Γιώργης Βαρλάμος», *Η Φωνή των Ανδρονιάνων*, Ιούνιος-Ιούλιος-Αύγουστος 2013.

Δέκα λευκαί λήκυθοι του Μουσείου Αθηνών, 1957
(εικονογρ. Γ. Κεφαλληνός, Λ. Μοντεσάντου, Γ.
Βαρλάμος, Ν. Δαμιανάκης)

Λευκή λήκυθος του Μουσείου Αθηνών, 1953-57,
μικτή τεχνική, 24,5 × 31 εκ.

Λευκή λήκυθος του Μουσείου Αθηνών, 1953-57,
μικτή τεχνική, 27 × 32,5 εκ.

Λευκή λήκυθος του Μουσείου Αθηνών, 1953-57,
μικτή τεχνική, 23,5 × 29,5 εκ.

Λευκή λήκυθος του Μουσείου Αθηνών, 1953-57,
μικτή τεχνική, 24,5 × 31 εκ.

Δέκα Λευκαί Λήκυθοι του Μουσείου Αθηνών

Μέσα στους αρχαίους τάφους, όοοι αποίγονται στην Αθήνα ή στην ύπαιθο, απάνεσα στα ελαιόδεντρα, τα αρπέδια και τις θυκίες της Αττικής, βοίεονται, βαλμένα από τα ευλαδικά χέρια των θυγενών του νεκρού δίπλα στο άψυχο σώμα του, μικρά αγγεία. Στις περιπτώσεις που δεν το έσαςαν, αλλά το παρόδιπασν στις φλόγες της πυράς, έφοιχσαν και τα αγγεία, αφού τα έσπασαν πρώτα, στη φωτιά κι έττοι βόζονται μιδοκαμένα μαζί με τα υπόλοιπα από τα κόκκαλα του νεκρού.

Απόσπασμα
από το κείμενο
της Σέμνης
Καρούζου

Το εν λόγω βιβλίο έχει χαρακτηριστεί ως το «τελειότερο της ελληνικής καλλιτεχνικής τυπογραφίας», συνιστώντας ταυτόχρονα το πιο πολύπλοκο στην εκτέλεσή του δείγμα της.¹⁰⁹

Πρόκειται για μια μνημειώδη έκδοση του 1957, η οποία υπήρξε καρπός πολύχρονης προσπάθειας και δημιουργικής συνεργασίας μεταξύ του Γιάννη Κεφαλληνού (1894-1957) και τριών παλαιών μαθητών του από το Εργαστήριο Χαρακτικής της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών. Η ομάδα που συνέστησε για τη δημιουργία του σημαντικού αυτού πολυτελούς λευκώματος αποτελούνταν από τη Λουΐζα Μοντεσάντου (1917-2007), τον Γιώργη Βαργάμο (1922-2013) και τον Νίκο Δαμιανάκη (1920-2005). Σ' αυτήν μετείχε αρχικά και ο Θανάσης Εξαρχόπουλος (*1927), ο οποίος ωστόσο εγκατέλειψε πρόωρα την προσπάθεια.¹¹⁰

Η έκδοση αποτελούνταν από εισαγωγικό σημείωμα της αρχαιολόγου Σέμνης Καρούζου (1898-1994) και δέκα εικόνες με τα αναπτύγματα του μεσαίου τμήματος ισάριθμων αρχαίων αττικών ληκύθων, προερχόμενων από τη συλλογή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Η επιλογή του θέματος από τον Κεφαλληνό οφειλόταν στην περιοπτη θέση που κατείχαν οι λήκυθοι της κλασικής Αθήνας στην ιστορία της ελληνικής κεραμικής και αγγειογραφίας. Επρόκειτο για αγγεία που περιείχαν αρωματικά έλαια, με τα οποία άλειφαν τους νεκρούς κατά τον τελευταίο τους καλλωπισμό. Τα απέθεταν στους τάφους σαν κτερίσματα, γι' αυτό και έφεραν παραστάσεις σχετικές με τον θάνατο. Αναπαριστούσαν συνήθως δύο μορφές, οι οποίες με την πάροδο του χρόνου έγιναν τρεις ή και περισσότερες.¹¹¹

Για το κείμενο της Σέμνης Καρούζου χρησιμοποιήθηκαν τα πρωτότυπα τυπογραφικά στοιχεία «Θεόκριτος»,¹¹² τα οποία είχε δημιουργήσει ο Κεφαλληνός το 1952 με αφορμή μία έκδοση που τελικά δεν υλοποιήθηκε. Επρόκειτο για το βουκολικό ειδύλλιο *Θύρης ή Ωδή*

¹⁰⁹ Ειρήνη Οράτη, «Το σχέδιο του βιβλίου, 1939-1996», Ό.π. *Η τέχνη του βιβλίου στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2011, σ. 13-17.

¹¹⁰ Γιώργης Βαργάμος, «Δέκα λευκαί αττικά λήκυθοι», *Νέα Εστία*, τχ. 742 (1958), σ. 817.

¹¹¹ Άγγελος Γ. Προκοπίου, «Η χάραξας δέκα ληκύθων», *Η Καθημερινή*, 22.5.1956· Ελένη Βακαλό, «Το λεύκωμα του Κεφαλληνού», *Τα Νέα*, 11.5.1956.

¹¹² Η γραμματοσειρά αυτή πρόσφατα σχεδιάστηκε ψηφιακά από τον Γιώργο Δ. Μαθιόπουλο σε συνεργασία με την υπεύθυνη του εργαστηρίου τυπογραφίας της Α.Σ.Κ.Τ. Λεόνη Βιδάλη και τέθηκε ελεύθερα στη διάθεση του κοινού από την «Εταιρεία Ελληνικών Τυπογραφικών Στοιχείων».

του Θεοκρίτου σε μετάφραση Παντελή Πρεβελάκη (1909-1986), για το οποίο μάλιστα είχε φιλοτεχνήσει μεγάλο αριθμό σχεδίων και ορισμένες ξυλογραφίες. Το εν λόγω βιβλίο εντασσόταν σε μία σειρά από μνημειώδεις εκδόσεις που προγραμματίζε να κυκλοφορήσει ο χαράκτης με κορυφαία κείμενα της ελληνικής λογοτεχνίας και παρά το γεγονός ότι είχε δημιουργήσει μακέτες για κάποια από αυτά, μόνο οι *Λήκυθοι* κατάφεραν να ολοκληρωθούν.¹¹³

Στην εισαγωγή παρεμβλήθηκαν σχέδια από ληκύθους τυπωμένα με την τεχνική της έγχρωμης ξυλογραφίας. Για την απόδοση των κύριων παραστάσεων επιλέχθηκε μικτή τεχνική έγχρωμης ξυλογραφίας, γραμμικής χαλκογραφίας, γραμμικής [aquaforce] και τονικής οξυγραφίας [aquatinta], που απέδωσε τόσο τα σχέδια όσο και τα χρώματα με την ανάλογη πατίνα που είχε δημιουργήσει το πέρασμα του χρόνου, ενώ για την εκτύπωσή τους χρησιμοποιήθηκαν δύο πιεστήρια – ένα ξυλογραφικό και ένα χαλκογραφικό. Το λεύκιωμα τυπώθηκε στο λιθογραφείο του Βασιλείου Παπαχρυσάνθου σε 400 αριθμημένα αντίτυπα στα ελληνικά και σε 200 στα αγγλικά σε χειροποίητο χαρτί από λινάρι. Το σώμα του βιβλίου (in-plano)¹¹⁴ καλύφθηκε από δύο εξώφυλλα, το ένα από ιαπωνικό χαρτί και το άλλο από βιβλιοδετικό πανί, πάνω στα οποία τυπώθηκαν μεταξοτυπικά σχέδια και τίτλοι. Τέλος, το σύνολο τοποθετήθηκε σε πάνινο κουτί πολυτελείας.¹¹⁵

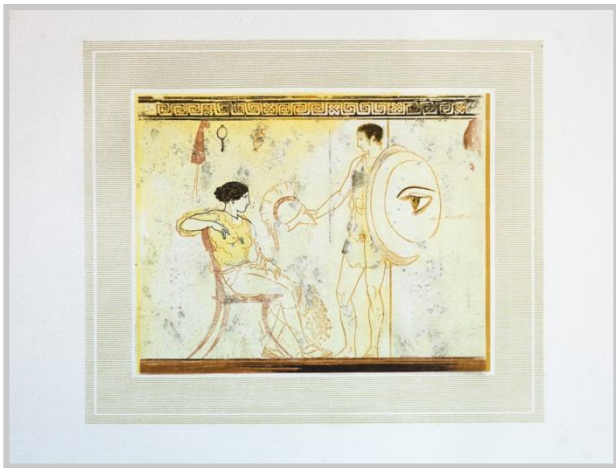
Η όλη διαδικασία ξεκίνησε από την αντιγραφή των παραστάσεων των ληκύθων στο Αρχαιολογικό Μουσείο την άνοιξη του 1953, για να συνεχιστεί στο εργαστήριο τα επόμενα τρία χρόνια με αλληπάλληλες δοκιμές, προπαρασκευαστικά χαράγματα, μελέτες για τη συμπεριφορά κάθε χαρτιού, τους συνδυασμούς των χρωμάτων, τις αλλοιώσεις των μελανιών και σειρά από άλλα τεχνικά προβλήματα, τα οποία εν τέλει – μετά από κοπιώδεις προσπάθειες – βρήκαν τη λύση τους. Το όντως εντυπωσιακό αποτέλεσμα, για το οποίο ο Κεφαλληνός ξόδεψε μεγάλο μέρος της περιουσίας του στην Αίγυπτο, παρουσιάστηκε μαζί με τις χαραγμένες ξύλινες και χάλκινες πλάκες τον Απρίλιο του 1956 στην αίθουσα θεωρητικών μαθημάτων της Σχολής Καλών Τεχνών σημειώνοντας μεγάλη επιτυχία.¹¹⁶ Έκτοτε, μνημονεύεται πάντα σε όλες τις μελέτες για την ιστορία της ελληνικής τυπογραφίας και συνιστά αναμφίβολα σημείο τομής σε όσα έχει να επιδείξει το ελληνικό βιβλίο.

¹¹³ Ε. Χ. Κάσδαγλης, *Γιάννης Κεφαλληνός...*, ό.π., σ. 435-439· Ε. Χ. Κάσδαγλης, *Σκαλαθήματα...*, ό.π., σ. 35-47.

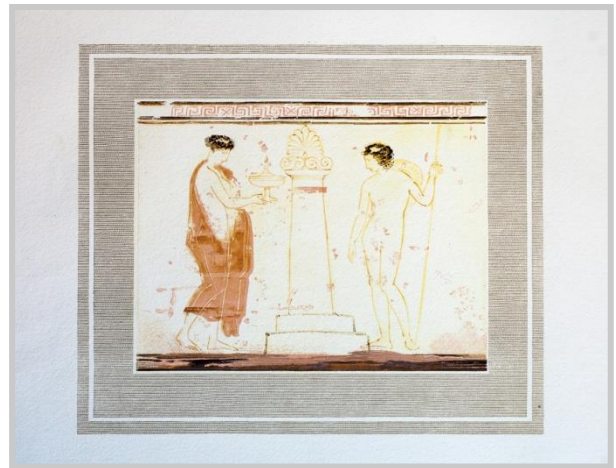
¹¹⁴ Σε λυτά φύλλα χωρίς διπλωση.

¹¹⁵ *Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης του Νέου Ελληνισμού (1499-1999)*, ό.π., σ. 438-440 (Ιωάννα Δημοπούλου).

¹¹⁶ Γ. Βαργιάμος, ό.π., σ. 818-820.

Λευκή λήκυθος του Μουσείου Αθηνών, 1953-57,
μικτή τεχνική, 27,5 × 33 εκ.

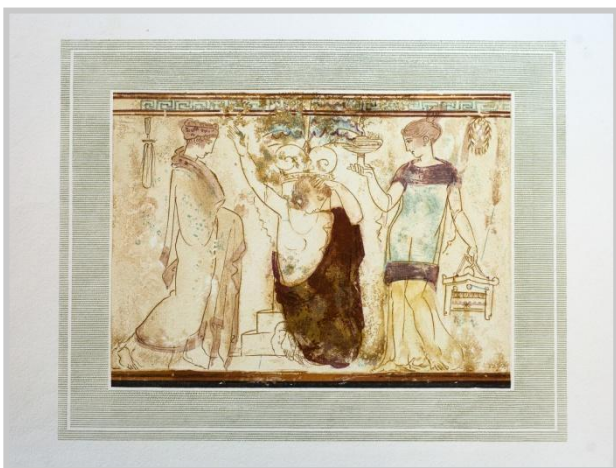
Λευκή λήκυθος του Μουσείου Αθηνών, 1953-57,
μικτή τεχνική, 24 × 28,5 εκ.

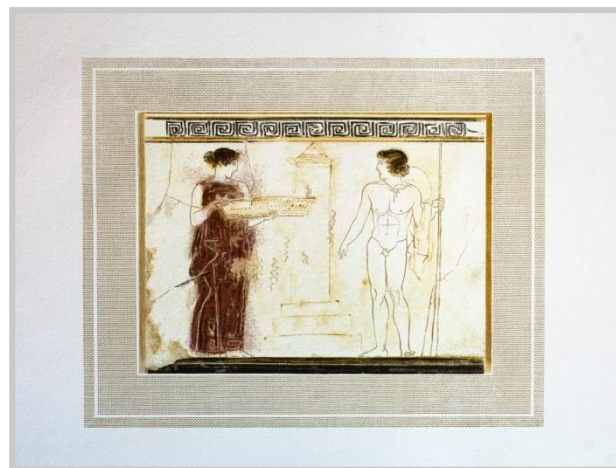
Λευκή λήκυθος του Μουσείου Αθηνών, 1953-57,
μικτή τεχνική, 26,5 × 32,5 εκ.

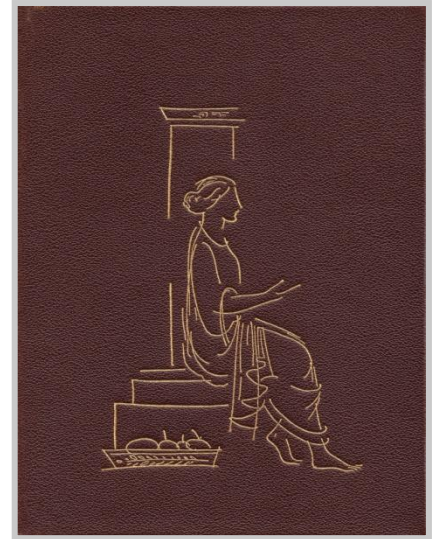
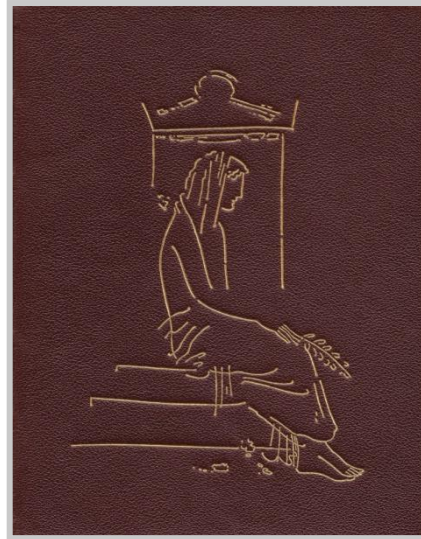
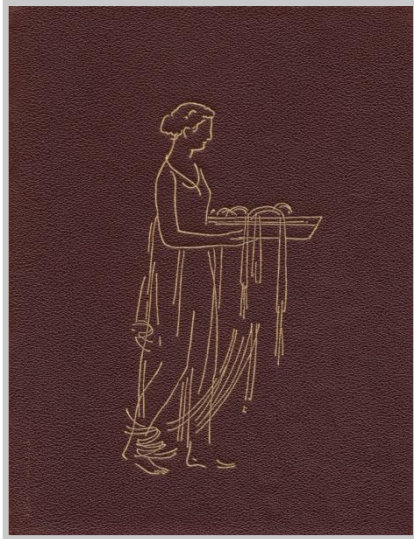
Λευκή λήκυθος του Μουσείου Αθηνών, 1953-57,
μικτή τεχνική, 26 × 32 εκ.

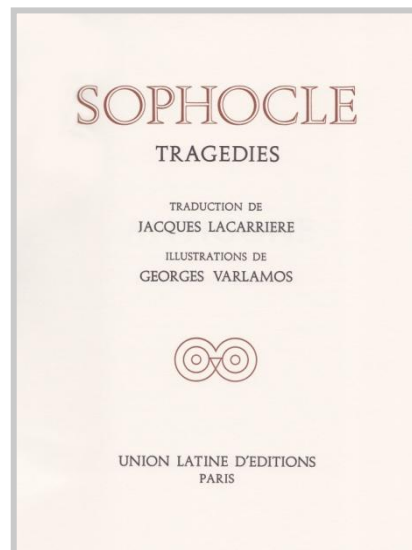
Λευκή λήκυθος του Μουσείου Αθηνών, 1953-57,
μικτή τεχνική, 27,5 × 34,5 εκ.

Λευκή λήκυθος του Μουσείου Αθηνών, 1953-57,
μικτή τεχνική, 24,5 × 30,5 εκ.

Sophocle, *Tragédies* (3 τόμοι), «Union Latine d' Éditions», 1973 (εικονογρ. Γ. Βαρλάμος)

Οι Τραγωδίες του Σοφοκλή

Το 1971 ο Γιώργης Βαρλάμος ανέλαβε την εικονογράφηση μιας τρίτομης έκδοσης των επτά σωζόμενων *Τραγωδιών* του Σοφοκλή σε μετάφραση του Ζακ Λακαριέρ¹¹⁷ [Jacques Lacarrière] (1925-2005), για λογαριασμό του γαλλικού εκδοτικού οίκου του Μωρίς Ρομπέρ [Maurice Robert] «Union Latine d'Éditions», ο οποίος ειδικευόταν στις βιβλιοφιλικές εκδόσεις.

Κάποια από τα χαρακτηριστικά των «βιβλίων πολυτελείας» [livres du luxe], των οποίων μετεξέλιξη αποτέλεσαν οι «εκδόσεις βιβλιοφίλων»,¹¹⁸ ήταν κατ' αρχήν το αξιόλογο κείμενο, η καλή και πλούσια εικονογράφηση, η προσεγμένη εκτύπωση, η σωστή επιλογή τυπογραφικών στοιχείων, το χειροποίητο συνήθως χαρτί και η επιμελημένη βιβλιοδεσία. Η Γαλλία βρέθηκε από πολύ νωρίς στην πρωτοπορία των εκδόσεων πολυτελείας με τα έργα που εξέδωσε ο Αμπρουάζ Βολάρ [Ambroise Vollard] (1866-1939) σε συνεργασία με καλλιτέχνες όπως ο Πιερ Μπονάρ [Pierre Bonnard] (1867-1947), ο Αριστίντ Μαγιόλ [Aristide Maillol] (1861-1944) και ο Αντρέ Ντυνουαγιέ ντε Σεγκονζάκ [André Dunoyer de Segonzac] (1884-1974) στις αρχές του 20^{ου} αιώνα¹¹⁹ και κατόπιν ο Έλληνας Στρατής Ελευθεριάδης (1897-1983) – γνωστός και ως Τεριάντ [Tériade] (1897-1983), για να ακολουθήσουν στη συνέχεια και άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Στην Ελλάδα οι εκδόσεις αυτού του είδους ήταν πολύ περιορισμένες και προήλθαν από καλλιτέχνες όπως ο Λυκούργος Κογεβίνας (1887-1940) και ο Γιάννης Κεφαλληνός (1894-1957). Υπήρξαν όμως και άλλοι δύο Έλληνες χαράκτες – ο Δημήτρης Γαλάνης (1882-1966) και ο Α. Τάσσος (1914-1985) – οι οποίοι ευτύχησαν να επιμεληθούν εικονογραφικά σημαντικά βιβλιοφιλικά λευκώματα, συμπράττοντας με τον εκδοτικό οίκο της Νέας Υόρκης «The Limited Editions Club».¹²⁰ Ο μεν Γαλάνης εικονογράφησε την τραγωδία του Σαίξπηρ *Τρωίλος και Χρυσήδα* (1939) και τον *Οιδίποδα Τύραννο* του Σοφοκλή (1955),¹²¹ ενώ ο Τάσσος τα *Αργοναυτικά* του Απολλωνίου του Ροδίου (1957), την *Ανάβασιν* του Ξενοφώντα (1969) και την *Ιστορία του Πελοποννησιακού*

¹¹⁷ Ο Ζακ Λακαριέρ ήταν Γάλλος συγγραφέας, κριτικός, μεταφραστής και μεγάλος φιλέλληνας, ο οποίος πρόβαλε μέσα από το έργο του τον ελληνικό πολιτισμό στη Γαλλία.

¹¹⁸ Η διαφορά τους έγκειται στην σχετικά φθηνότερη τιμή των βιβλιοφιλικών εκδόσεων, που τις κάνει προσιτές σε πολύ πλατύτερο κοινό.

¹¹⁹ Γιώργος Δ. Ματθιόπουλος, «Η τέχνη του βιβλίου στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα», *Δημήτρης Γαλάνης. Τα εικονογραφημένα βιβλία. Αναλυτικός κατάλογος. 1904-1962*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2014, σ. 80.

¹²⁰ Διονύσης Φλαμπούρας, «Το βιβλίο πολυτελείας και ο Γιώργης Βαρλάμος», *Ζυγός*, τχ. 26-28 (1977), σ. 60-65.

¹²¹ *Δημήτρης Γαλάνης*, ό.π., σ. 210-213, 310-313.

Η άφιξη του Οδυσσέα και του Νεοπτόλεμου στο νησί της Λήμνου

Ο Φιλοκτήτης υποδέχεται τον Νεοπτόλεμο και τους ναυτικούς του

Ο Οιδίποδας βγαίνει από το παλάτι τρεγλίζοντας, με το πρόσωπό του γεμάτο αίμα

πολέμου του Θουκυδίδη (1974).¹²² Δίπλα τους ήρθε να προστεθεί ο Γιώργης Βαρλάμος, ο οποίος ήρθε σε επαφή με τον Μωρίς Ρομπέρ μέσω του Παντελή Πρεβελάκη (1909-1986). Το 1966 ο Ρομπέρ είχε εκθέσει τις 48 πολυτελείς εκδόσεις του στην Α.Σ.Κ.Τ., καρπό της σαραντάχρονης πορείας του στα εκδοτικά πράγματα της Γαλλίας. Ανάμεσα σε αυτές – όλες πολύτομες – ο *Δον Κιχώτης* του Θερβάντες (1935), η *Θεία Κωμωδία* του Δάντη (1938), οι *Τραγωδίες* (1939) και *Κωμωδίες* (1952) του Σαίξπηρ, η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* του Ομήρου (1943).¹²³ Ο εκδότης θέλησε αυτή τη φορά να αναθέσει τις *Τραγωδίες* σε έναν απόγονο του Σοφοκλή – όπως χαρακτηριστικά έλεγε.

Βάση για την εικονογράφηση του έργου αποτέλεσε η επαφή του Βαρλάμου με την αρχαία αγγειογραφία, που δεν τον οδήγησε σε μια απλή μίμηση των αρχαίων προτύπων, αλλά στην ερμηνεία τους μέσω της διοχέτευσης της προσωπικής του ευαισθησίας.¹²⁴ Σαν στόχο είχε θέσει τη σύζευξη της αρχαίας ζωγραφικής παράδοσης με τις σύγχρονες καλλιτεχνικές αντιλήψεις. Ας μη ξεχνάμε ότι είχε υποστεί μια άριστη προπαρασκευή όσον αφορά τη μελέτη της αρχαίας τέχνης. Με εφалτήριο τη συμμετοχή του στη δημιουργία των *Δέκα Λευκών Αγκύθων* και την εντύπωση που του είχαν προκαλέσει τα φόντα τους, ως προϊόντα της επενέργειας του χρόνου αλλά και της περιπέτειας που υπέστησαν τα αγγεία μέχρι να φτάσουν στα χέρια μας, ο ζωγράφος κατέληξε στην ιδέα ενός αφηρημένου και απροσδιόριστου βάθους, πάνω στο οποίο θα ζωγράφιζε τα σχέδια που θα αφηγούνταν τα επεισόδια. Σχέδια αλλού τελειωμένα κι αλλού σβησμένα σα να είχαν καταστραφεί από τον χρόνο. Έτσι, για άλλη μια φορά η απόσταση του χρόνου ήταν αυτή που υπαγόρευσε το πνεύμα της εικονογράφησης.¹²⁵

Σε ό,τι αφορούσε την αρχιτεκτονική του βιβλίου, η οποία όφειλε να υπακούει σε κανόνες προκαθορισμένους από τον Ρομπέρ, η κάθε εικόνα θα καταλάμβανε δύο σελίδες διπλώνοντας στη μέση, κάτι που εν τέλει απέτρεψε τον Βαρλάμο από το να απεικονίσει κάποιο σημαντικό θέμα στο κέντρο των συνθέσεων. Κάθε τραγωδία θα έπρεπε να έχει τον ίδιο περίπου αριθμό εικόνων (έξι με επτά), ενώ τα θέματα που θα επιλέγονταν θα έπρεπε να έχουν ίσες αποστάσεις μεταξύ τους. Από την άλλη, τα φόντα όφειλαν να ποικίλλουν και να εναλλάσσονται, ούτως ώστε να μην είναι μονότονα, αλλά να μεταδίδουν στον αναγνώστη ανάλογο συναίσθημα με την εκάστοτε σκηνή της τραγωδίας. Όπως και έγινε άλλωστε. Ο καλλιτέχνης μέσα σε ενάμιση χρόνο – μετά από πολλά προσχέδια – δημιούργησε 48

¹²² Ειρήνη Οράτη, «Ο Α. Τάσος και η τέχνη του βιβλίου», *Τα βιβλία του Α. Τάσου*, κατάλογος έκθεσης, επιμέλεια Ειρήνη Οράτη, Αθήνα 2002, σ. 8-9· Δημήτρης Παυλόπουλος, «Ο Α. Τάσος και οι γραφικές τέχνες», *Α. Τάσος. 1914-1985*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2015, σ. 38-41.

¹²³ Σ. Αναγνωστόπουλος, «Βιβλία μονάχα για βιβλιοφίλους», *Τα Νέα*, 10.10.1967.

¹²⁴ Στέλιος Λυδάκης, «Εικονογραφήσεις και λουλούδια», *Ελεύθερος Κόσμος*, 20.11.1977.

¹²⁵ «Βαρλάμος εικονογραφεί Σοφοκλή. Μια ζωγραφική ερμηνεία στηριγμένη σε άλλοθι», *Θέατρο*, τχ. 59-60 (1977).

Ο Κρέων ανακοινώνει στον Αίμωνα την απόφασή του σχετικά με την Αντιγόνη

Ο Τεύχρος, αδελφός του Αίαντα, συναντιέται με τον μάντη Κάλχα

Ο Αίας, αποφασισμένος να δώσει τέρμα στη ζωή του, αποχωρίζεται τη γυναίκα του Τέγμησσα και τον γιο του Ευρυσάχη

επισχεδιασμένες ακουαρέλες σε μεγάλο σχήμα, οι οποίες το 1973 αναπαράχθηκαν σε έγχρωμα φιλμς και τυπώθηκαν με τη μέθοδο όφσετ [offset] στα τυπογραφεία των «Αδελφών Draeger», σε 800 αριθμημένα αντίτυπα σε χαρτί art-fil και σε 4000 αριθμημένα αντίτυπα σε χαρτί fil dame blanche. Κάποια αντίτυπα έμειναν εκτός εμπορίου. Τα εξώφυλλα και των τριών τόμων δέθηκαν με δέρμα και κοσμήθηκαν με μία χρυσοτυπία στο κέντρο, διαφορετική για κάθε έναν, ενώ το σύνολο τοποθετήθηκε σε ειδικές θήκες.¹²⁶ Ο Α΄ τόμος περιέλαβε τις τραγωδίες *Τραχίνιαι* και *Αίας*, ο Β΄ τις τραγωδίες *Αντιγόνη*, *Οιδίπους Τύραννος* και *Ηλέκτρα* και ο Γ΄ τις τραγωδίες *Φιλοκτήτης* και *Οιδίπους επί Κολωνώ*.

Η εντύπωση που προκάλεσε η έκδοση στην έκθεση που ακολούθησε στο Παρίσι τον Οκτώβριο του '73 ήταν πολύ μεγάλη. Ο καλλιτέχνης πάντα θυμόταν με συγκίνηση τα λόγια των πνευματικών ανθρώπων που τον τίμησαν τότε με την παρουσία τους. Ο Ρενέ Ουίγκ [René Huyghe] (1906-1997) – μέλος της Γαλλικής Ακαδημίας και επιμελητής του Μουσείου του Λούβρου – είχε αποφανθεί ότι μόνο ο Πικάσο [Pablo Picasso] (1881-1973) και ο Βαυλάμος μπόρεσαν να προσεγγίσουν το πνεύμα των αρχαίων, ενώ ο Λυσιέν Φονταναρόζα [Lucien Fontanarosa] (1912-1975) – ακαδημαϊκός και καθηγητής της Σχολής Καλών Τεχνών του Παρισιού – εκφράστηκε με εξίσου κολακευτικά σχόλια για τον Έλληνα ζωγράφο-χαράκτη.¹²⁷ Στα εγκαίνια παρευρέθηκαν και εκπρόσωποι της ελληνικής πρεσβείας, ο Βαυλάμος όμως δεν τους επέτρεψε να μιλήσουν, εξαιτίας της πολιτικής κατάστασης της Ελλάδας την εποχή εκείνη. Αυτός ήταν και ο λόγος που αρνήθηκε να μεταφερθεί η έκθεση στην Αθήνα εν συνεχεία, κάτι που συνέβη λίγα χρόνια αργότερα – το 1977 – στην «Ωρα».¹²⁸

Παρά τη μεγάλη επιτυχία της συγκεκριμένης έκδοσης, η οποία χάρισε στον δημιουργό ίσως την ευτυχέστερη στιγμή της καριέρας του, η συνεργασία του με τον εκδοτικό οίκο δε συνεχίστηκε, καθώς ο εκδότης λίγο αργότερα απεβίωσε. Στις αρχές όμως της δεκαετίας του 1980 ο Βαυλάμος ανέλαβε την εικονογράφηση του *Συμποσίου* του Πλάτωνα, το οποίο θα εκδιδόταν από τον γαλλικό εκδοτικό οίκο «Club de Livre» σε 380 αριθμημένα αντίτυπα, με 20 ξυλογραφίες τεσσάρων χρωμάτων η καθεμία.¹²⁹ Εν τέλει, η συνεργασία αυτή δεν τελεσφόρησε εξαιτίας της ασυμφωνίας του καλλιτέχνη με τον εκδότη, ο οποίος θέλησε να επιβάλει στον πρώτο τις δικές του αισθητικές προτιμήσεις. Και κάπως έτσι έκλεισε οριστικά το κεφάλαιο της «συνδιαλλαγής» του Γιώργη Βαυλάμου με τη γαλλική βιβλιοφιλική σκηνή.

¹²⁶ Γιώργης Βαυλάμος. *Ακουαρέλες σε μεγάλο σχήμα. 48 σχέδια για τις Τραγωδίες του Σοφοκλή*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 1977.

¹²⁷ Γιώργης Βαυλάμος. *Ακουαρέλες...*, ό.π.

¹²⁸ Ελ. Π., «Δεν άφησα το Σοφοκλή σε ξένα χέρια...», *Γυναίκα*, τχ. 660 (1975).

¹²⁹ «Συμπόσιο κατά Γιώργο Βαυλάμο», *Τα Νέα*, 24.6.1982.

Γιώργης Βαρλάμος ο εικονογράφος

Η πορεία του Γιώργη Βαρλάμου (1922-2013) στην εικονογράφηση βιβλίων ξεκίνησε ανάμεσα στα 1946 και 1947, όταν προσελήφθη από τον εκδοτικό οίκο «Αστήρ» των Αλέξανδρου (1900-1986) και Ευάγγελου Παπαδημητρίου (1903-1985) για να αναλάβει το τμήμα των παιδικών του βιβλίων, τα οποία ήδη από τότε συνιστούσαν τον βασικό κορμό των εκδόσεών του. Τη θέση αυτή την απέκτησε χάρη στην εκτίμηση που είχαν την εποχή εκείνη όλοι οι εκδότες προς τον Γιάννη Κεφαλληνό (1894-1957) και κατ' επέκταση προς τους μαθητές του. Δεν ήταν λίγοι εξάλλου οι απόφοιτοι της Σχολής Καλών Τεχνών που απορροφήθηκαν σε ανάλογες θέσεις. Έτσι, ξεκίνησε με τη διακόσμηση παιδικών βιβλίων – έργων της παγκόσμιας κλασικής λογοτεχνίας, παραμυθιών της Πιπίνας Τσιμικάλη (1903-1987) και διασκευών του ποιητή Γιώργου Τσουκαλά (1903-1974) – τα οποία έφεραν έγχρωμες και ασπρόμαυρες λιθογραφίες. Λιθογραφίες, δουλεμένες απ' ευθείας στον τσίγκο με λιθογραφικά κραγιόνια και τυπωμένες με τον παραδοσιακό τρόπο, χωρίς τη μεσολάβηση όφσετ [offset], όπως συνέβαινε ήδη την εποχή εκείνη. Ειδικά τα τέσσερα παραμύθια σε διασκευή Γιώργου Τσουκαλά που κυκλοφόρησαν το 1950 (*Μια μέρα στη ζούγκλα*, *Τα τρία κουνελάκια*, *Το άτακτο σκυλάκι*, *Το δειλό γατάκι*), είχαν κάνει μεγάλη εντύπωση με τα έντονα και λαμπερά τους χρώματα, τα οποία ωστόσο στην πορεία του χρόνου ατόνησαν από τις πολλές επανεκδόσεις. Η συνάντηση του Βαρλάμου με τον Τσουκαλά, με τον οποίο συνδεόταν φιλικά, του είχε μείνει αλησμόνητη, καθώς – όπως ομολογούσε ο ίδιος – είχαν συνεργαστεί άφογα και με πολύ κέφι. Η επιτυχία των βιβλίων ήταν τέτοια, ώστε η Αντιγόνη Μεταξά (1905-1971) – γνωστή και ως «Θεία Λένα» – να προτείνει τότε στον χαράκτη να

Η Χιονάτη και οι επτά νάνοι,
«Αστήρ», 1951
(εικονογρ. Ε. Σπυρίδωνος)

συνεργαστούν, δίνοντάς του πλήρη ελευθερία κινήσεων. Το γεγονός όμως ότι εξέδιδε τα βιβλία της στον «Αλικιώτη» – αντίπαλο εκδοτικό οίκο – δεν του επέτρεψε να δεχτεί την πρότασή της. Και ίσως σε ένα βαθμό να μετάνιωσε για αυτή του την απόφαση, καθώς η Μεταξά του είχε δείξει μεγαλύτερη εμπιστοσύνη απ' ό,τι οι αδελφοί Παπαδημητρίου. Πιο συγκεκριμένα, οι εκδότες, κάποια στιγμή ένεκα της ροής του χρόνου και των επανειλημμένων εκδόσεων θέλησαν να αντικαταστήσουν τα εξώφυλλα των παραπάνω βιβλίων για να τα ανανεώσουν. Το έργο αυτό ανέθεσαν στον Γιώργο Βακαλό

(1902-1991), γεγονός που όπως ήταν φυσικό δυσaráεστησε τον Βαρλάμο. Συγχρόνως έδειχναν μεγαλύτερη προτίμηση στις δημιουργίες του Ευάγγελου Σπυρίδωνος (1900-1977), ο οποίος είχε κάνει πολλά παιδικά βιβλία στον «Αστέρα». Ανεξάρτητα πάντως από αυτή την

εξέλιξη, η αδιαμφισβήτητη επιτυχία των παραμυθιών επέτρεψε στον χαράκτη από τότε και στο εξής να επιλέγει ο ίδιος τους τίτλους που θα εικονογραφούσε και να προωθεί τους υπόλοιπους σε συναδέλφους του, όπως η Λουΐζα Μοντεσάντου (1917-2007). Όταν αργότερα εμφανίστηκαν τα εικονογραφημένα έντυπα (βλ. *Κλασικά Εικονογραφημένα κ.λ.*), δέχτηκε και ο ίδιος προτάσεις να κάνει κόμικς, τις οποίες όμως απέρριψε χωρίς να υπολογίσει τις σημαντικές χρηματικές απολαβές που συνόδευαν αυτού του είδους τις εργασίες. Ο μόνος που «υπέκυψε» ήταν ο Κώστας Γραμματόπουλος (1916-2003), ο οποίος κατά τον Βαρλάμο κινήθηκε τότε καθαρά κερδοσκοπικά.¹³⁰

Στην πορεία, ακολούθησε η συμμετοχή του καλλιτέχνη στη σειρά *100 Αθάνατα Έργα* των εκδόσεων του Γεωργίου Παπαδημητρίου (1898-1970) – αδελφού του Αλέξανδρου και του Ευάγγελου – με έργα της παγκόσμιας κλασικής λογοτεχνίας, από την οποία προέκυψαν προσωπογραφίες ξένων κυρίως συγγραφέων, δουλεμένες στο ξύλο. Έπειτα, ο Βαρλάμος συνεργάστηκε με τις εκδόσεις «Μαυρίδης», όπου επιμελήθηκε τα εξώφυλλα τριών σημαντικών λογοτεχνικών κειμένων, των *Τεσσάρων κουαρτέτων* του Τ. Σ. Έλιοτ [T. S. Eliot] (1888-1965) σε μετάφραση του Αντώνη Δεκαβάλλε (1920-2008), της α΄ έκδοσης του *Καπετάν Μιχάλη* του Νίκου Καζαντζάκη (1883-1957) και της ξαναπλασμένης έκδοχής της νουβέλας του Μ. Καραγάτση (1908-1960) *Χίμαιρα*, με νέο τίτλο *Η μεγάλη χίμαιρα*. Το εξώφυλλο του *Καπετάν Μιχάλη* με τη δεσπόζουσα όσο και επιβλητική μορφή του θηριώδους Κρητικού που κοιτάζει αγέρωχα προς κάποια απροσδιόριστη κατεύθυνση, αντιμετωπίστηκε από την αρχή με μεγάλο θαυμασμό, και όχι άδικα. Ικανοποίησε μάλιστα και τον ίδιο τον Καζαντζάκη, ο οποίος σε γράμμα του προς τον Παντελή Πρεβελάκη¹³¹ (1909-1986) σημείωνε: «*Χάρηκα για το ξώφυλλο του Κ[απετάν] Μιχάλη· ας είστε καλά που οδηγήσατε το χέρι του Βαρλάμου*». Επίσης σε καρτ ποστάλ ανέφερε: «*ανυπομονώ να γίνει η βιτρίνα, με τον Κρητίκαρο του Βαρλάμου*».¹³²

Τα χρόνια εκείνα της δεκαετίας του '50 ο καλλιτέχνης είχε φτάσει και στα πρόθυρα του σχολικού βιβλίου. Όπως εξομολογούνταν, η ένταξή του στον Οργανισμό Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων θα συνέβαινε τότε, εάν δεν καθυστέρουσε το θέμα της εισδοχής του στο Καλλιτεχνικό Επιμελητήριο, που συνιστούσε όρο απαραίτητο για κάτι τέτοιο. Το 1954, βέβαια, μετά τη σύλληψη του Α. Τάσσου (1914-1985) από την κυβέρνηση του Ελληνικού Συναγερμού για λόγους φρονημάτων, η επιτροπή του οργανισμού με επικεφαλής τον Επαμεινώνδα Θωμόπουλο (1878-1976) τον κάλεσε να αναλάβει το αναγνωστικό που

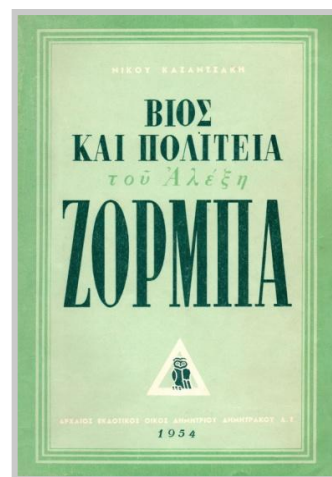
¹³⁰ Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, *Θέματα παιδικής λογοτεχνίας. Συζητήσεις* (τ. Β'), Αθήνα 1987, σ. 43-47.

¹³¹ Ο Πρεβελάκης ήταν εκείνος που πρότεινε στον Καζαντζάκη τον Βαρλάμο ως εικονογράφο.

¹³² *Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον Πρεβελάκη. Και σαράντα άλλα αυτόγραφα εκδιδόμενα με σχόλια, ένα σχέδιο εσωτερικής βιογραφίας και τη χρονογραφία του βίου του Ν. Καζαντζάκη από τον Π. Πρεβελάκη*, Αθήνα 1965, σ. 658, 661.

ετοιμάζε ο πρώτος. Ο Βαρλάμος όμως έθεσε σαν όρο τη συνέχιση του βιβλίου από τον Τάσσο όταν θα έβγαινε από τη φυλακή, όπως και έγινε τελικά, με αποτέλεσμα ο ίδιος να μην ολοκληρώσει το δικό του.¹³³ Έκτοτε, η μόνη του σύμπραξη με τον Ο.Ε.Δ.Β. σημειώθηκε το 1975, όταν εικονογράφησε από κοινού με τη Λουϊζα Μοντεσάντου και τον Αγήνορα Αστεριάδη (1898-1977) το τρίτομο *Ανθολόγιο για τα παιδιά του Δημοτικού*, το οποίο σηματοδότησε την αρχή μιας νέας εποχής για τα σχολικά αναγνωστικά.¹³⁴ Η σύνταξη του τρίτομου αυτού έργου, το οποίο υπήρξε καρπός δημιουργικής συνεργασίας παιδαγωγών, λογοτεχνών και καλλιτεχνών, ξεκίνησε στο πλαίσιο της αντικατάστασης των σχολικών βιβλίων που είχαν χρησιμοποιηθεί κατά τη διάρκεια της επταετίας (1967-1974). Τα σχέδια που δημιούργησαν οι τρεις καλλιτέχνες (πρωτογράμματα, επίτιτλα και κοσμήματα) – εμπνευσμένα από τον λαϊκό πολιτισμό, την ελληνική φύση και τη θρησκευτική παράδοση – λειτούργησαν σε καθαρά αισθητικό επίπεδο, σχεδόν ανεξάρτητα από το περιεχόμενο των κειμένων, και όχι παραπληρωματικά. Έτσι, αν και η εικονογράφηση έπαιξε δευτερεύοντα ρόλο πλαισιώνοντας το κείμενο, στο οποίο δόθηκε η μεγαλύτερη έμφαση, εν τούτοις στόχευσε στην καλλιέργεια της αισθητικής παιδείας των μικρών αναγνωστών.¹³⁵

Το 1954 ξεκίνησε και η συνεργασία του Βαρλάμου με τον νεοσύστατο τότε εκδοτικό οίκο «Δίφρο» του Γιάννη Γουδέλη (1919-1999). Ο Γουδέλης ανέλαβε την εποχή εκείνη να εκδώσει το σύνολο του έργου του Νίκου Καζαντζάκη, τη στιγμή που κανείς άλλος δεν τολμούσε κάτι ανάλογο. Τόσο ο Κίμων Θεοδωρόπουλος (1889-1957) των εκδόσεων «Αετός» όσο και ο Κωνσταντίνος Σαραντόπουλος (1895-1972) του Βιβλιοπωλείου της «Εστίας» είχαν αρνηθεί εκδοτικές προτάσεις του συγγραφέα, ενώ παράλληλα η β' έκδοση του *Αλέξη Ζορμπά* (1954) σε 2000 αντίτυπα από τον Δημήτριο Δημητράκο (1875-1966) δεν είχε σημειώσει καμία αξιοσημείωτη κυκλοφορία.¹³⁶ Την περίοδο εκείνη λοιπόν, ο

Ν. Καζαντζάκης, *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*, «Δημητράκος», 1954

Γιάννης Γουδέλης – χημικός στο επάγγελμα – έτυχε να πληροφορηθεί στο Γραφείο Επιστημονικών Εφαρμογών το οποίο είχε ιδρύσει, ότι ο Καζαντζάκης βρισκόταν σε αναζήτηση εκδότη για τα *Άπαντά* του. Προέβη λοιπόν στο τολμηρό εγχείρημα κατά τύχη,

¹³³ Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, *Θέματα...*, ό.π., σ. 47-49.

¹³⁴ Καλλιτέχνες και λογοτέχνες στα αναγνωστικά. 1860-1960, κατάλογος έκθεσης, σχεδιασμός-επιμέλεια Διονύσης Καψάλης, Ιωάννα Μαντζαβίνου, Αθήνα 2010, σ. 212.

¹³⁵ Ευαγγελία Κανταρτζή, «Η εικονογράφηση του Ανθολογίου για τα παιδιά του Δημοτικού», *Καλλιτέχνες και λογοτέχνες στα αναγνωστικά*, ό.π., σ. 208-211· Αντώνης Π. Μπενέκος, *Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*, Αθήνα 1981, σ. 46-47.

¹³⁶ Γιάννης Γουδέλης, «Στοιχεία στη σύνθεση του Καζαντζάκη», *Καινούρια Εποχή*, Άνοιξη 1978, σ. 13-15.

όπως μαρτυρούσε ο ίδιος, και χωρίς να υπολογίσει τις δυσκολίες που θα συναντούσε στην πορεία. Η πρόταση έγινε δι' αλληλογραφίας, καθώς ο Καζαντζάκης ήδη από το 1946 ήταν εγκατεστημένος στη Γαλλία. Πρόταση η οποία με χαρά έγινε δεκτή, ενώ συμφωνήθηκε η δοκιμαστική έκδοση των εξής έργων: της *Θείας Κωμωδίας*, των *Τραγωδιών με αρχαία θέματα* και του μυθιστορήματος *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*. Το πρώτο βιβλίο που πήρε στα χέρια του ο Καζαντζάκης ήταν η *Κόλαση*, η οποία τον ικανοποίησε σε μεγάλο βαθμό, και θέλησε να γίνουν και τα υπόλοιπα με ανάλογο τρόπο. Όπως έλεγε χαρακτηριστικά σε γράμμα του προς τον Γουδέλη, «νιώθεις, παίρνοντας το βιβλίο αυτό στα χέρια σου, πως είναι καμωμένο με αγάπη και γούστο πολύ. Μακάρι όμοια να εξακολουθήσουν τα επίλοιπα έργα με το ίδιο χαρτί, σχήμα, στοιχεία κ.λπ. Μεγάλη η χαρά μου». Οι δυο άνδρες συναντήθηκαν διά ζώσης τον Οκτώβριο του 1955 στην Αντίμπ, όπου υπεγράφη το προσύμφωνο για τα *Άπαντα*. Ο συγγραφέας τότε αδημονούσε για την κυκλοφορία του *Τελευταίου πειρασμού*, γιατί κάποιοι ετοιμάζονταν να τον εκδώσουν κλειψίτυπα, μεταφρασμένο από τα γερμανικά, και φοβόταν ότι έτσι θα κατέστρεφαν το έργο του. Ανάλογες προσπάθειες είχαν γίνει νωρίτερα τόσο με τον *Καπετάν Μιχάλη* όσο και με την *Ασκητική*. Δεν παρέλειψε βέβαια να προειδοποιήσει τον Γουδέλη ότι οι συνέπειες της έκδοσης αυτής θα ήταν τρομερές και για τους δυο τους. Εν τέλει, όμως, κατόρθωσε να τον πείσει και να κάμψει τους εύλογους ενδοιασμούς του, υπογραμμίζοντας τη μανιάντικη καταγωγή του.¹³⁷ Το κείμενο δόθηκε για τύπωμα στο τυπογραφείο των «Αδελφών Γ. Ρόδη» χωρίς τα πρώτα κεφάλαια – τέχνασμα του Γουδέλη για να αποφευχθούν οι αντιδράσεις. Όμως, εκείνη την περίοδο ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος (1902-1986) έτυχε να τυπώνει στο ίδιο τυπογραφείο το έργο του *Μεταφυσικής προλεγόμενα* και όταν αντελήφθη ποιο βιβλίο του Καζαντζάκη ήταν αυτό που βρισκόταν στα παρακείμενα με τα δικά του τυπογραφικά φύλλα, έσπευσε να ενημερώσει τον Ρόδη. Όπως ήταν φυσικό, ο τελευταίος θορυβήθηκε έντονα και απέκλεισε τη συνέχιση της συνεργασίας με τον Γουδέλη χωρίς να υπολογίσει το οικονομικό κόστος, αφού οι διαστάσεις που είχε πάρει το θέμα του *Τελευταίου πειρασμού* ήταν τεράστιες. Για το έργο αυτό, το οποίο την προηγούμενη χρονιά είχε αναγραφεί στον «Κώδικα των Απαγορευμένων Βιβλίων» [Index Librorum Prohibitorum] από τον τότε πάπα Πίο ΙΒ' (1876-1958), ο συγγραφέας κατηγορήθηκε ως «βλάσφημος» και «άθεος» και απειλήθηκε άμεσα με αφορισμό. Το βιβλίο τελικά ολοκληρώθηκε τον Δεκέμβριο του 1955 – με το πρώτο τυπογραφικό του φύλλο τυπωμένο σε άλλο τυπογραφείο – και μέσα στις πρώτες μέρες κυκλοφορίας του πούλησε σχεδόν 3000 αντίτυπα. Αυτό βέβαια συνέβη λόγω της επικείμενης απόσυρσής του, η οποία ωστόσο απεσοβήθη μετά από «επέμβαση» της βασιλίσσας Φρειδερίκης (1917-1981). Τις ημέρες εκείνες ο Καζαντζάκης

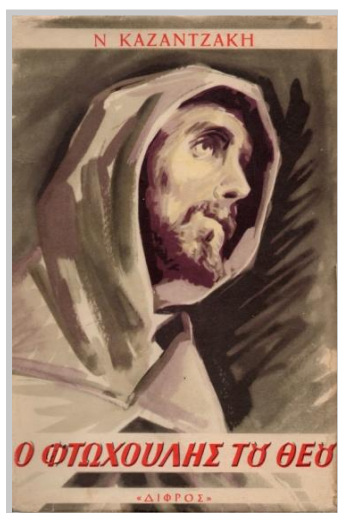
¹³⁷ [Γιάννης Γουδέλης], *Καινούρια Εποχή*, Φθινόπωρο 1958, σ. 396-401.

έτυχε να έρθει σε επαφή και να φωτογραφηθεί με την τελευταία στο Παρίσι μέσω της κοινής τους φίλης Μαρίας Βοναπάρτη [Marie Bonaparte] (1882-1962) – συζύγου του άλλοτε Υπατου Αρμοστή της Κρήτης πρίγκιπα Γεωργίου Β΄ (1869-1957), στην οποία και είχε αφιερώσει το βιβλίο του – με αποτέλεσμα να αποφευχθούν τα χειρότερα. Ωστόσο, παρότι γεγονός ότι οι αρχικοί του φόβοι διαψεύστηκαν, η πορεία της έκδοσης δε συνεχίστηκε το ίδιο δυναμικά εν συγκρίσει με τον *Αλέξη Ζορμπά* ή τον *Καπετάν Μιχάλη*.¹³⁸ Πέρα από τον Βαρλάμο που δημιούργησε και τα περισσότερα εξώφυλλα, την τυπογραφική επιμέλεια των *Απάντων* είχε αναλάβει εξ ολοκλήρου ο Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλης (1924-1998). Από το δίδυμο αυτό προέκυψαν στη συνέχεια πολλά ακόμα καλαίσθητα και καλοτυπωμένα βιβλία, κυρίως την περίοδο κατά την οποία ο Κάσδαγλης διηύθυνε το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (1974-1998). Θιασώτες και οι δύο των απόψεων του Κεφαλληνού όσον αφορά την τέχνη του βιβλίου, προχώρησαν σε μία μακροχρόνια και γόνιμη συνεργασία. Ο Βαρλάμος λοιπόν, φιλοτέχνησε τα εξώφυλλα ή πιο σωστά τα περικαλύμματα/κουβερτούρες για τα εξής βιβλία του Καζαντζάκη: για τους τρεις τόμους που απάρτισαν τη β΄ έκδοση της μετάφρασης της *Θείας Κωμωδίας* του Δάντη (1954-55), την α΄ και β΄ έκδοση του έργου *Ο Χριστός ξανασταντώνεται* (1954, 1955), την α΄, β΄ και γ΄ έκδοση του *Καπετάν Μιχάλη* (1953, 1955, 1957), την γ΄ έκδοση του έργου *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά* (1955), την α΄ έκδοση του *Τελευταίου πειρασμού* (1955), την γ΄ έκδοση του οδοιπορικού *Ταξιδεύοντας. Ιαπωνία-Κίνα* (1956), την α΄ έκδοση του μυθιστορήματος *Toda Raba* (1956) σε μετάφραση Γιάννη Μαγκλή (1909-2006), τη β΄ έκδοση του οδοιπορικού *Ταξιδεύοντας. Ιαπωνία* (1957), τη β΄ και γ΄ έκδοση της *Οδύσσειας* (1957, 1960), τη γ΄ έκδοση του οδοιπορικού *Ταξιδεύοντας. Αγγλία* (1958), την α΄ έκδοση των ποιημάτων με τίτλο *Τερτσίνες* (1960) και την α΄ έκδοση της μετάφρασης της *Ιλιάδας* (1955) που προέκυψε από τη συνεργασία Καζαντζάκη-Κακριδής. Οι δύο τελευταίοι τίτλοι μαζί με την *Οδύσσεια* δεν εκδόθηκαν από τον «Δίφρο», ακολούθησαν όμως το ίδιο πρότυπο τόσο σε αισθητικό όσο και τυπογραφικό επίπεδο. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τη μετάφραση της *Ιλιάδας*, η οποία χαιρετίστηκε ως μείζον λογοτεχνικό γεγονός, δεν προσετέθη κανένας εκδοτικός οίκος να την αναλάβει, με αποτέλεσμα να κυκλοφορήσει με ίδια έξοδα των μεταφραστών.¹³⁹ Στη σειρά των *Απάντων* – εκτός του Βαρλάμου – συμμετείχαν και άλλοι καλλιτέχνες, όπως ο Δημήτρης Γαλάνης (1882-1966), ο οποίος εικονογράφησε τα εξώφυλλα των τριών τόμων με τα θεατρικά έργα του Καζαντζάκη (*Θέατρο: Τραγωδίες με αρχαία θέματα* [1955], *Τραγωδίες με βυζαντινά θέματα* [1956] και

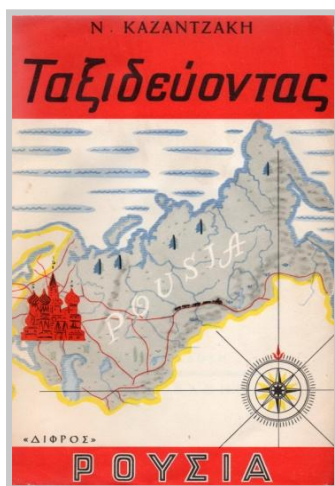
¹³⁸ Γιάννης Γουδέλης, *Βιβλιοθήκη (Ελευθεροτυπία)*, 27.7.2007.

¹³⁹ Ο Ν. Καζαντζάκης μέσα από τις συλλογές του μουσείου, επιμέλεια Αντώνης Λεβέντης, Βαρθάρα Τσάκκα, κείμενο Λίτσα Χατζοπούλου, Ηρόδοτος [2008], σ. 70-72.

Τραγωδίες με διάφορα θέματα [1956]),¹⁴⁰ ο Τάκης Καλμούχος, ο οποίος εικονογράφησε την α΄ έκδοση του *Φτωχούλη του Θεού* (1955) και τη β΄ έκδοση του *Τελευταίου Πειρασμού* (1959) και ο Δημήτρης Δαρζέντας (1915-2001), ο οποίος εικονογράφησε τη β΄ έκδοση του οδοιπορικού *Ταξιδεύοντας. Ρουσία* (1956). Τα έργα του

Ν. Καζαντζάκης, *Ο φτωχούλης του Θεού*, «Δίφρος», 1955 (εξώφ. Τ. Καλμούχος)

Ν. Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας. Ρουσία*, «Δίφρος», 1956 (εξώφ. Δ. Δαρζέντας)

Βαρλάμου έκαναν τότε μεγάλη εντύπωση και ικανοποίησαν και τον ίδιο τον συγγραφέα – όσα τουλάχιστον από αυτά πρόλαβε να δει. Σε τέτοιο βαθμό μάλιστα, ώστε να απαιτήσει να αναλάβει ο καλλιτέχνης την εικονογράφηση των *Αδερφοφάδων*, όταν θα πρωτοδημοσιεύονταν σε συνέχειες στην εφημερίδα *Ελευθερία*.¹⁴¹ Αυτό βέβαια συνέβη μετά τον θάνατό του, το 1963. Ένα από τα σχέδια που φιλοτέχνησε ο χαράκτης τότε κόσμησε και το περικάλυμμα του μυθιστορήματος, όταν εκδόθηκε την ίδια χρονιά. Ο ίδιος, παρά την καθολική αποδοχή του *Καπετάν Μιχάλη*, έδειχνε μεγαλύτερη προτίμηση στο εξώφυλλο του *Ζορμπά* και αυτό της *Οδύσσειας*.¹⁴² Για το τελευταίο συγκεκριμένα είχε λάβει υπ' όψιν του και εφάρμοσε την πρόταση που είχε κάνει ο Καζαντζάκης, αλλάζοντας το αρχικό του σχέδιασμα. Το χαρακτηριστικό κυκλαδικό ειδώλιο του κιθαρωδού σε κατατομή που εν τέλει κόσμησε το εξώφυλλο, τού χάρισε τη δύναμη και την απλότητα που είχε οραματιστεί ο συγγραφέας.¹⁴³

Παράλληλα με τα έργα του Καζαντζάκη, ο Βαρλάμος εικονογράφησε και βιβλία των γαλλικών εκδόσεων «Bergadi»/«Μπεργιαδή» (μετέπειτα «Μπεργαδή»), μυθιστορήματα ξένων συγγραφέων – κατόχων Βραβείου Νόμπελ στην πλειονότητά τους – πολλά από τα οποία είχαν

μεταφερθεί την ίδια περίοδο ή νωρίτερα στον κινηματογράφο, καθώς και βιβλία των εκδόσεων «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου», ήτοι παραμύθια, έργα ξένων λογοτεχνών και σειρά κειμένων του Ιωάννη Κονδυλάκη (1861-1920) επιμελημένων από τη Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη (1898-1977).

¹⁴⁰ Δημήτρης Γαλάνης, ό.π., σ. 317.

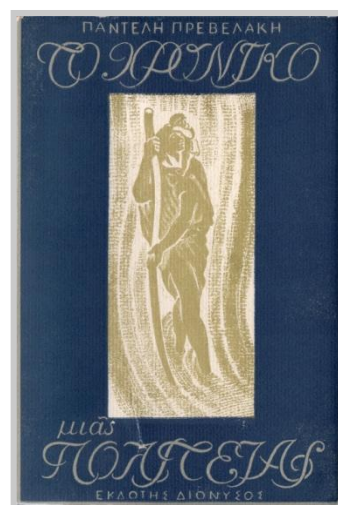
¹⁴¹ Στην *Ελευθερία* δημοσιεύτηκε κατ' αποκλειστικότητα το 1954 και ο *Φτωχούλης του Θεού* με εικονογράφηση του Μίνου Αργυράκη (1920-1998).

¹⁴² Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, *Θέματα...*, ό.π., σ. 51.

¹⁴³ *Τετρακόσια γράμματα...*, ό.π., σ. 702-703.

Από την άλλη, στον «Δίφρο» εκτός από τον Καζαντζάκη ασχολήθηκε και με άλλους λογοτέχνες – κυρίως Έλληνες ποιητές και πεζογράφους – ένας από τους οποίους ήταν ο Νικηφόρος Βρεττάκος (1912-1991). Με τη συλλογή *Ο χρόνος και το ποτάμι* (1957) εγκαινιάστηκε μία μακρόχρονη συνεργασία, η οποία στη συνέχεια θα έδινε πολλά αξιόλογα βιβλία με αποκορύφωμα τη *Φιλοσοφία των λουλουδιών* το 1988. Σ' αυτή τη συλλογή ο ποιητής δε θα μπορούσε να βρει καλύτερο εκφραστή των ιδεών του από τον Βαρλάμο, λόγω της μακρόχρονης ενασχόλησής του με τα αγριολούλουδα.¹⁴⁴

Το 1955 ο τελευταίος εικονογράφησε το θεατρικό έργο του Παντελή Πρεβελάκη *Τα χέρια του ζωντανού Θεού* και η συνεργασία τους συνεχίστηκε το 1959 με το μυθιστόρημα *Ο ήλιος του θανάτου*. Ας μη ξεχνάμε όμως ότι το 1956 ο Πρεβελάκης, δυσσχεστημένος από το εξώφυλλο του Κεφαλληνού για το *Χρονικό μιας πολιτείας*, που αποτέλεσε ουσιαστικά και το τελευταίο έργο του μεγάλου αυτού δασκάλου, απευθύνθηκε στον Βαρλάμο για την αντικατάστασή του. Τη χρονιά εκείνη θα κυκλοφορούσε η γ' και οριστική έκδοση του εν λόγω μυθιστορήματος με τυπογραφική επιμέλεια του Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη και καλλιτεχνική του Γιάννη Κεφαλληνού, ο οποίος σημειωτέον δε δέχτηκε να αμειφθεί για τη συμμετοχή του. Το κείμενο είχε από καιρό τυπωθεί στο τυπογραφείο της Γερτρούδης Χρήστου (†1961), η καθυστέρηση όμως του Κεφαλληνού ανάγκασε τον Κάσδαγλη να δώσει το εξώφυλλο για τύπωμα σε άλλο τυπογραφείο, αυτό των Κωνσταντινίδη και Μιχαλά, τα Χριστούγεννα του 1956, ούτως ώστε να προλάβει το βιβλίο να κυκλοφορήσει μέσα στις εορτές, έστω και σε λίγα αντίτυπα. Το εικαστικό αποτέλεσμα δεν ικανοποίησε τελικά τον Πρεβελάκη, ο οποίος θεώρησε ότι τα γράμματα του τίτλου – καλλιγραφικά, περιπλεγμένα σε αραβούργημα – δεν είχαν την απαραίτητη σαφήνεια. Έτσι, όταν εξαντλήθηκαν τα αντίτυπα με το εξώφυλλο του Κεφαλληνού, ο οποίος στο μεταξύ είχε αποβιώσει, αποτάθηκε στον Γιώργη Βαρλάμο. Το μεν εξώφυλλο του Κεφαλληνού σε μπλε φόντο, έφερε μία ξυλογραφημένη παράσταση του Αγίου Χριστοφόρου στο κέντρο, ενώ αυτό του Βαρλάμου σε λευκό φόντο, ένα μικρό κόσμημα. Αργότερα, ο χαράκτης φιλοτέχνησε και περιβάλλυμα για το βιβλίο, το οποίο αναπαριστούσε μία παλιά πολιτεία αποδοσμένη με την τεχνική της έγχρωμης ξυλογραφίας. Και παρά το γεγονός ότι η

Π. Πρεβελάκης, *Το χρονικό μιας πολιτείας*, «Διόνυσος», 1956 (εξώφ. Γ. Κεφαλληνός)

¹⁴⁴ «Ν. Βρεττάκος: Ο Οπενχάιμερ δεν θα 'φτιαχνε ένα λουλούδι...», *Ριζοσπάστης*, 30.11.1988.

έκδοση αυτή και στις δύο της εκδοχές ήταν ωραιότερη αισθητικά τόσο από τις προηγούμενες όσο και από αυτές που ακολούθησαν, σε επίπεδο πωλήσεων δεν ευτύχησε.¹⁴⁵

Το 1959 ο καλλιτέχνης εικονογράφησε με ένθετες ξυλογραφίες το βιβλίο του Νίκου Κάσδαγλη (1928-2009) *Κεκαρμένοι*, για να ακολουθήσουν στην πορεία άλλα πέντε έργα του συγγραφέα (*Εγώ ειμί Κύριος ο Θεός σου* [1961], *Η δίψα* [1970], *Τα δόντια της μυλόπετρας* σε β' έκδοση [1971], *Μυθολογία* [1977], *Η Μαρία περιηγείται τη μητρόπολη των νερών* [1982]) – κάποια από αυτά σε εκδόσεις του «Κέδρου». Με τον Κάσδαγλη ο Βαζλάμος προφανώς ήρθε σε επαφή μέσω του αδελφού του Εμμανουήλ, με τον οποίο όπως είδαμε συνδεόταν φιλικά και επαγγελματικά. Μάλιστα, αργότερα, επιμελήθηκε και του ίδιου μια συλλογή ποιημάτων με τίτλο *Εμβόλιμα* (1975), καθώς και δύο ποιητικές συλλογές της συζύγου του Λίνας Κάσδαγλη (1921-2009) (*Οι δρόμοι του μεσημεριού* [1962] και *Στέφανος εναντιού* [1975]).

Το 1965 ο φιλολογικός επιμελητής Γ. Π. Σαββίδης (1929-1995) εξέδωσε τον πρώτο τόμο των *Απάντων* του Κώστα Καρυωτάκη (1896-1928), για να ακολουθήσει την επόμενη χρονιά ο δεύτερος. Οι δύο αυτοί τόμοι κοσμήθηκαν στα εξώφυλλά τους με την πολύ επιτυχημένη και άκρως εκφραστική προσωπογραφία του ποιητή, η οποία είχε δουλευτεί από τον χαράκτη στον χαλκό. Το πορτραίτο αυτό αναπαρήχθη στη συνέχεια σε πάμπολλα έντυπα, λογοτεχνικά και μη.

Ο Βαζλάμος, έχοντας εργαστεί για πολλούς εκδοτικούς οίκους – μεγάλους και μικρούς – εικονογραφώντας από ένα ή δύο βιβλία (εκδόσεις «Δαίδαλος», «Δέλτος», «Λογοτεχνική Γωνιά», Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», «Κολχίς», «Γραμμή», «Το Ελληνικό Βιβλίο», «Διογένης», «Ερμής» κ.ά.), από ένα σημείο και έπειτα άρχισε να συμπράττει απ' ευθείας με τους συγγραφείς, οι οποίοι προχωρούσαν σε προσωπικές εκδόσεις. Και αυτό συνέβη για λόγους καθαρά καλλιτεχνικούς, καθώς οι εκδοτικοί οίκοι ενδιαφέρονταν κυρίως για το κέρδος και όχι τόσο για το αισθητικό αποτέλεσμα.¹⁴⁶ Έτσι, διάφοροι λογοτέχνες – ελάσσονες και μη – όπως ο Κρίτων Αθανασούλης (1916-1979), ο Τάκης Δόξας (1913-1976), ο Τάσος Ζάππας (1902-1988), ο Χρήστος Κατσιγιάννης (1930-1999), ο Γιώργης Κρόκος (1916-1997), η Έλλη Νεζερίτη (1920-[:]) και ο Γιώργος Πολιτάρχης (1910-1987), εμπλούτισαν με τα πονήματά τους το εικονογραφικό του έργο, το οποίο στη ροή του χρόνου γιγαντώθηκε και ξεπέρασε τα 200 βιβλία! Αν συνυπολογίσουμε δε και αυτά στα οποία έκανε μόνο επιμέλεια, τότε έχουμε να κάνουμε ίσως με τον παραγωγικότερο Έλληνα ζωγράφο-χαράκτη-εικονογράφο του 20^{ου} αιώνα, ο οποίος σε επίπεδο τεχνικής εμφανιζόταν το ίδιο πολυσύνθετος όπως στο ανεξάρτητο χαρακτικό του έργο.

¹⁴⁵ Ε. Χ. Κάσδαγλης, *Το αγαπότεχνο...*, ό.π., σ. 57-62.

¹⁴⁶ Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, *Θέματα...*, ό.π., σ. 46-47.

Το 1972 χάραξε στο ξύλο ένα από τα αγαπημένα σύμβολα του Γιώργου Σεφέρη (1900-1971), τη γοργόνα, η οποία στόλισε το εξώφυλλο του ποιήματος για τα 60 χρόνια του μεταφραστή και φίλου του Ρεξ Γουόρνερ [Rex Warner] (1905-1986).¹⁴⁷

Στις αρχές της δεκαετίας του '80 φιλοτέχνησε την προσωπογραφία του στρατηγού Μακρυγιάννη (1797-1864), η οποία κόσμησε το εξώφυλλο και την προμετωπίδα της έκδοσης του Μ.Ι.Ε.Τ. *Οράματα και θάματα* (1983), με το ξεχασμένο κείμενο του Ρουμελιώτη οπλαρχηγού που ήρθε καθυστερημένα στην επιφάνεια.¹⁴⁸ Τη διετία 1985-86 συμμετείχε με δύο χαρακτηριστικά (μία λιθογραφία και μία χαλκογραφία) σε σειρά βιβλίων που κυκλοφόρησε από τις ισπανικές εκδόσεις «Kyclades» με έργα νέων Ελλήνων λογοτεχνών (Demetrio Papaditsas, *De Patmos a Delfos* [1985] και Pandelis Prevelakis, *Poemas (1933-1945)* [1986]), υπό τον τίτλο *Los Vientos* [Οι Αέρηδες].¹⁴⁹ Τον εκδοτικό αυτό οίκο είχαν ιδρύσει ο Κώστας Ε. Τσιρόπουλος (1930-2017), ο Χοσέ Ρουίθ Λούις [José Ruiz Luque] και ο Χεσούς Βιδάλ [Jesús Vidal] με στόχο την προώθηση της νεοελληνικής λογοτεχνίας στην Ισπανία, αναλαμβάνοντας ο πρώτος την επιλογή των τίτλων και την τυπογραφική εμφάνιση των βιβλίων, ο δεύτερος τη μετάφραση και ο τρίτος τα τεχνικά ζητήματα που είχαν να κάνουν με την αγορά χαρτιού, την επίβλεψη των τυπογραφικών εργασιών και τη διανομή των βιβλίων. Με τον Τσιρόπουλο ο Βαρλάμος συνεργάστηκε και έναν χρόνο αργότερα στην καλλιτεχνική έκδοση του ποιήματός του *Θάνατος και δόξα του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα*, χαράζοντας στον χαλκό το πορτραίτο του Ισπανού ποιητή και δραματουργού.¹⁵⁰ Την ίδια χρονιά σχεδίασε και την προσωπογραφία του Γιώργου Σαραντάρη (1908-1941), η οποία τοποθετήθηκε σε χρωματικές παραλλαγές στα εξώφυλλα των πέντε τόμων που απάρτισαν τα *Ποιήματα* της ελληνικής περιόδου του και εκδόθηκαν από τον «Gutenberg» με επιμέλεια του Γιώργου Γ. Μαρινάκη.¹⁵¹

Το 1992 ο καλλιτέχνης ανέλαβε την επιμέλεια των εκδόσεων της «Σύγχρονης Εποχής» μετά από δική του πρωτοβουλία, κατορθώνοντας έτσι να αναβαθμίσει την αισθητική και τυπογραφική τους ποιότητα.¹⁵² Από τα έργα που εικονογράφησε στη διάρκεια της δεκαετίας αυτής, ξεχωρίζει η γ' έκδοση της ποιητικής συλλογής του Δημήτρη Ραβάνη-Ρεντή (1925-

¹⁴⁷ Γιώργος Σεφέρης – Edmund Keeley. *Αλληλογραφία. 1951-1971*, Αθήνα 1998, σ. 25-33, 37-88.

¹⁴⁸ Αναστασία Λαμπρία, «Οράματα και θάματα: ο θρυλικός Μακρυγιάννης μέσα από τα υπερβατικά χειρόγραφα του», *Μεσημβρινή*, 20.12.1983· Σ. Αλεξανδροπούλου, «Άγιος ζητούν να γίνει ο Μακρυγιάννης», *Ελευθεροτυπία*, 20.12.1983.

¹⁴⁹ Στη σειρά αυτή εκτός του Βαρλάμου συμμετείχαν και άλλοι καλλιτέχνες, όπως ο Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας (1906-1994) [Olga Votsi, *La fuente y el ojo* (1984)] και ο Νικόλαος Μπάκαλος (1945-1995) [Dialectí Zevogli-Glezos, *Luz de otoño* (1985)].

¹⁵⁰ Δημήτρης Αγγελής, «Χρονολόγιο Κώστα Ε. Τσιρόπουλου», fear.gr/?p=17079 [επισκ. 19.8.2017].

¹⁵¹ «Αποκαλύπτοντας τον άγιο της ποίησης», *Ελευθεροτυπία*, 15.1.1988.

¹⁵² Ηλιάνα Μόρτογλου, «Το ωραιότερο βιβλίο στην Ελλάδα», *Ριζοσπάστης*, 4.2.1996.

1996) *Ρεπορτάζ για ένα ζεστό Νοέμβρη* (1995), για την οποία σχεδίασε παραστάσεις σχετικές με τον αγώνα του Πολυτεχνείου.¹⁵³

Ολοκληρώνοντας, φτάνουμε στο όψιμο εικονογραφικό του έργο, τις καλαισθητές και πολυτελείς κατά το πλείστον εκδόσεις του 2000 σε μεγάλο σχήμα, όπου συμπυκνώνεται η πείρα 50 και πλέον ετών. Η αρχή έγινε με τη δημοφιλέστατη ποιητική συλλογή του Πάμπλο Νερούδα [Pablo Neruda] (1904-1973) *Είκοσι ποιήματα του έρωτα κι ένα τραγούδι απελπισμένο*, που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Ωκεανίδα» το 2000 και η οποία κοσμήθηκε με σχέδια γυναικείων γυμνών που μεταφέρθηκαν κατόπιν σε ξυλογραφίες. Το 2001 ακολούθησαν οι *Ωδές* του Ανδρέα Κάλβου (1792-1869) με ένθετες ξυλογραφίες από τις εκδόσεις «Καστανιώτη/Διάττων» και το 2006 ο *Διάλογος* του Διονυσίου Σολωμού (1798-1857) σε μόλις 60 αντίτυπα από τις αυτές εκδόσεις. Αντίτυπα που περιελάμβαναν το κείμενο στοιχειοθετημένο στο χέρι και τη χαλκογραφημένη προσωπογραφία του εθνικού μας ποιητή¹⁵⁴ τυπωμένη απ' ευθείας στο χαρτί 2,5 περίπου μέτρων, το οποίο αποτέλεσε την ιδιότυπη αυτή «εφημερίδα τοίχου».¹⁵⁵ Το 2008, οι εκδόσεις «Διάττων» του Νικόλαου Βοζίκη τύπωσαν το κλασικό έργο του Λόγγου *Δάφνης και Χλόη* σε μετάφραση Ρόδη Ρούφου (1924-1972) και εικονογράφηση Γιώργη Βαρλάμου, ο οποίος φιλοτέχνησε παραστάσεις μικτής τεχνικής (ξυλογραφίες και λιθογραφίες)¹⁵⁶ φτάνοντας σε ένα εξαιρετικά καλαισθητο αποτέλεσμα. Να σημειώσουμε ότι με το κείμενο αυτό είχαν ασχοληθεί τον 20^ο αιώνα τρεις σπουδαίοι Ευρωπαίοι καλλιτέχνες, ο Πιερ Μπονάρ [Pierre Bonnard] (1867-1947), ο Αριστίντ Μαγιόλ [Aristide Maillol] (1861-1944) και ο Μαρκ Σαγκάλ [Marc Chagall] (1887-1985), αλλά και ο Έλληνας Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας (1906-1994), ο οποίος το 1971 έδωσε τη δική του εκδοχή σε μία προσεγμένη έκδοση του «Ικάρου».¹⁵⁷

Η σύμπραξη του Βαρλάμου τη δεκαετία του 2000 με την Πινακοθήκη Σύγχρονης Τέχνης Αιτωλοακαρνανίας του Χρήστου και της Σοφίας Μοσχανδρέου έδωσε δύο ακόμα αξιόλογες εκδόσεις, μία το 2003 με το πρωτόλειο ποίημα του Κωστή Παλαμά (1859-1943) *Ελλάς και Μεσολόγγι* και άλλη μία το 2004 με τα μεσολογγίτικα ποιήματα του Μιλτιάδη Μαλακάση (1869-1943).¹⁵⁸ Η τελευταία στολίστηκε με την ξυλογραφημένη προσωπογραφία του ποιητή και με μικρά κοσμήματα, ενώ κυκλοφόρησε και σε συλλεκτική έκδοση

¹⁵³ Αριστούλα Ελληνούδη, «Ποίηση ενός ζεστού Νοέμβρη», *Ριζοσπάστης*, 12.11.1995.

¹⁵⁴ Το πορτραίτο αυτό είχε δημιουργηθεί στα χρόνια της απριλιανής δικτατορίας.

¹⁵⁵ Νίκος Μαστροπαύλος, «Τυπογραφία και γλώσσα», *Το Βήμα*, 23.7.2006· Ματίνα Καλτάκη, «Έργα και ημέρες του τελευταίου μονοτύπη της Αθήνας», www.lifo.gr [επίσκ. 12.8.2017].

¹⁵⁶ Ήταν η πρώτη φορά που χρησιμοποιούσε αυτό τον συνδυασμό μεθόδων της χαρακτικής.

¹⁵⁷ Η. Μόρτογλου, «Ύμνος στη φύση και την ομορφιά», *7 Μέρες Μαζί (Ριζοσπάστης)*, 2.11.2008, σ. 6.

¹⁵⁸ Ελένη Μπίστινα, «Ελλάς και Μεσολόγγι του Κωστή Παλαμά από τις εκδόσεις Πινακοθήκης Μοσχανδρέου και τα *Μεσολογγίτικα* του Μ. Μαλακάση», *Η Καθημερινή*, 13.11.2004· *Το Μεσολόγγι σήμερα μέσα από την Χαρακτική*, κατάλογος έκθεσης, επιμέλεια Ζωή Χρ. Μοσχανδρέου, Πάνος Χρ. Μοσχανδρέου, χ.τ. [2010], σ. 37.

περιορισμένων αντιτύπων που συνοδεύτηκε από σουΐτα [suite] των ξυλογραφιών. Ανάλογη ήταν η συνεργασία του το 2006 με τον Μορφωτικό και Εκπολιτιστικό Σύλλογο Κύμης, με τον οποίο τον συνέδεαν από χρόνια στενοί πνευματικοί δεσμοί. Από αυτήν προέκυψε η έκδοση ενός ξεχασμένου αφηγήματος του Κουμιάτη λογοτέχνη Βασίλη Λούλη (1901-1972) με τίτλο *Ta παράσημα*.¹⁵⁹

Τέλος, το 2011 κυκλοφόρησε από τον εκδοτικό οίκο «Éditions Synergie» η ποιητική συλλογή του Βασίλη Κουμή *Σώμα άφανστο*, με τέσσερις δισέλιδες λιθογραφίες του Βαργιάμου, ο οποίος αν και σε πολύ προχωρημένη ηλικία δημιούργησε ένα υπέροχο αισθητικά σύνολο και έκλεισε με τον καλύτερο τρόπο τη μακρόχρονη εικαστική του πορεία. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι παραστάσεις αυτές προήλθαν από τις ακουαρέλες με ερωτικά θέματα που είχε ζωγραφίσει στο παρελθόν για το *Συμπόσιο* του Πλάτωνα, το οποίο όπως είδαμε πιο πάνω θα εκδιδόταν από εκδοτικό οίκο του Παρισιού. Το βιβλίο του Κουμή κυκλοφόρησε και ως «livre d'art» σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων με σουΐτα [suite] των λιθογραφιών υπογεγραμμένη από τον χαράκτη.¹⁶⁰

Επειδή τα παλαιότερα χρόνια εξαιτίας του κόστους τα βιβλία κυκλοφορούσαν σε πολύ λιγότερα αντίτυπα, οι εικόνες πολλές φορές αποκλείονταν από το εσωτερικό τους. Με την πάροδο των ετών αυτό άλλαξε, το κόστος των εικόνων μειώθηκε σημαντικά, με αποτέλεσμα τα βιβλία να περιέχουν πολλές έγχρωμες εικόνες ενός ή και περισσότερων καλλιτεχνών, κάτι που όμως δεν εγγυόταν απαραίτητα και την ποιότητά τους. Σύμφωνα με τον Βαργιάμο, δεν ήταν τα μέσα εκείνα που έκαναν τα βιβλία καλά ή κακά, αλλά η προσωπικότητα και η ευαισθησία του καλλιτέχνη που τα εικονογραφούσε. Ο ίδιος δούλευε το κάθε βιβλίο όπως θα δούλευε ένα έργο τέχνης, πίστευε δε ότι όφειλε να το αντιμετωπίζει με υπευθυνότητα και ευσυνειδησία – όχι με προχειρότητα. Έτσι, έμεινε πιστός σε κάποιες βασικές τυπογραφικές αρχές, οι οποίες υπόσχονταν ένα αξιόλογο ποιοτικά αποτέλεσμα. Προϊόντος του χρόνου, με λύπη έβλεπε πολλές από αυτές να ανατρέπονται και να διαμορφώνεται σιγά-σιγά μια νέα πραγματικότητα που μόνο πρόοδο δε φανέρωνε.¹⁶¹

Σύμφωνα με τους κανόνες της τυπογραφίας που εφάρμοσε ο καλλιτέχνης στα έντυπα που επιμελήθηκε, η 1^η σελίδα ενός βιβλίου έμενε πάντα κενή· στη 2^η έμπαιναν τα προηγούμενα έργα του συγγραφέα ή τίποτα· στην 3^η έμπαινε ο μικρός τίτλος του βιβλίου ή ψευδότιτλος· η 4^η κοσμούσαν από την προμετωπίδα, μία εικόνα δηλαδή σχετική με το κείμενο ή το πορτραίτο του συγγραφέα, ενώ η 5^η ανήκε στον μεγάλο τίτλο, όπου έμπαιναν το όνομα του

¹⁵⁹ Χάρης Τορτορέλης, «Βιβλιοπαρουσιάσεις», *Περίπλους*, τχ. 61 (2007), σ. 69.

¹⁶⁰ www.vassiliskoumis.com [επίσημ. 22.6.2017]

¹⁶¹ Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, *Θέματα...*, ό.π., σ. 51-54.

συγγραφέα, ο πλήρης τίτλος του έργου, το είδος του συγγράμματος (π.χ. μυθιστόρημα, ποίηση κτλ.), το σήμα του εκδότη, ο τόπος και ο χρόνος της έκδοσης· η 6^η σελίδα έμενε κενή ή εκεί τοποθετούνταν το σήμα του Copyright που δήλωνε ποιος είχε το δικαίωμα εκμετάλλευσης του βιβλίου· στην 7^η σελίδα έμπαινε η αφιέρωση και η 8^η έμενε λευκή, διαφορετικά – αν δεν υπήρχε αφιέρωση – το κείμενο ξεκινούσε από την 7^η σελίδα. Πρόλογος και εισαγωγή – εάν υπήρχαν – τοποθετούνταν πριν από το κυρίως θέμα, ενώ ο πίνακας των περιεχομένων έμπαινε πριν από τον πρόλογο ή στο τέλος του βιβλίου. Στο τέλος τοποθετούνταν επίσης διαγράμματα, ευρετήρια και σημειώσεις. Μετά την ολοκλήρωση του κυρίως θέματος, το βιβλίο έκλεινε με τον κολοφώνα, που συνίστατο σε λίγες αράδες – τυπωμένες συνήθως με κεφαλαία γράμματα – οι οποίες αφορούσαν το ιστορικό της έκδοσης. Δηλαδή πού και από ποιον τυπώθηκε, για λογαριασμό τίνος, πότε και σε πόσα αντίτυπα, καθώς και ποιος την επιμελήθηκε αισθητικά, ήταν δηλαδή υπεύθυνος για την αρχιτεκτονική της. Ποιος με άλλα λόγια έκανε την επιλογή των γραμμάτων, καθόρισε τα περιθώρια, επέλεξε το χρώμα, το μέγεθος και την ποιότητα του χαρτιού, φιλοτέχνησε το εξώφυλλο και γενικά έδωσε μορφή στο βιβλίο. Οι κανόνες αυτοί αποσκοπούσαν στη σωστή και όσο το δυνατόν πιο ευχάριστη για τον αναγνώστη παρουσίαση των περιεχομένων ενός βιβλίου, αλλά και την αισθητική του καλλιέργεια.¹⁶² Αυτό το πρότυπο ακολουθούν και τα περισσότερα βιβλία που εικονογράφησε ο Γιώργης Βαρλάμος με μικρές διαφοροποιήσεις κατά περίπτωση.

¹⁶² Γιώργης Βαρλάμος, «Λίγα λόγια για το πώς τυπώνεται ένα βιβλίο», *Το Λέντρο*, τχ. 15 (1985), σ. 25-28· Γιάννης Κεφαλληνός, *Αλληλογραφία. (1913-1952). Κείμενα*, επιμέλεια Ε. Χ. Κάσδαγλης, Αθήνα 1991, σ. 268-278· *Η τέχνη του βιβλίου*, επιμέλεια Μαριλίζα Μητσου, Αθήνα 1995.

Συμπέρασμα

Κλείνοντας αυτή την εργασία, θα λέγαμε ότι ο Γιώργης Βαρλάμος υπήρξε ένας μεγάλος και ολοκληρωμένος καλλιτέχνης. Αυτό το πιστοποιούν τόσο η πληθωρικότητα του ζωγραφικού και χαρακτηριστικού του έργου, όσο και η συνέπεια με την οποία αφοσιώθηκε στην τέχνη του. Είχε την τύχη να μαθητεύσει δίπλα στον Γιάννη Κεφαλληνό, τον φωτισμένο αυτό δάσκαλο και άνθρωπο, χάρη στον οποίο η ελληνική χαρακτική διένυσε μία πραγματικά χρυσή περίοδο. Μένοντας κοντά του σχεδόν για μία δεκαπενταετία, ο Βαρλάμος έγινε ένας άριστος τεχνίτης του ξύλου, του χαλκού και του τσίγκου, ενώ μέσα από ποικίλους πειραματισμούς και δοκιμές διαμόρφωσε ένα ευδιάκριτο προσωπικό ύφος.

Αναμφίβολα, το βιβλίο κατέχει κυρίαρχη θέση στο σύμπαν της καλλιτεχνικής του δημιουργίας, καθώς το υπηρέτησε με πάθος και ιδιαίτερο ζήλο. Την πορεία του στην εικονογράφηση και επιμέλεια εντύπων οριοθέτησαν τρία πρόσωπα: ο Γιάννης Κεφαλληνός, ο Παντελής Πρεβελάκης και ο Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλης. Ο Κεφαλληνός με την χαρισματική του προσωπικότητα τού έδωσε πολύ νωρίς την ευκαιρία να γίνει συνδημιουργός ενός εκδοτικού «θαύματος». Οι *Δέκα λευκές λήκυθοι* λειτούργησαν για τον Βαρλάμο σαν σημείο αναφοράς σε όλη τη διάρκεια της δημιουργικής του διαδρομής, με αποκορύφωμα βέβαια την τρίτομη έκδοση των *Τραγωδιών* του Σοφοκλή. Ο Παντελής Πρεβελάκης ήταν το πρόσωπο εκείνο χάρη στο οποίο εξασφάλισε τη συμμετοχή του σε σημαντικά εκδοτικά εγχειρήματα, όπως αυτό των *Απάντων* του Νίκου Καζαντζάκη, ενώ ο Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλης υπήρξε το έτερόν του ήμισυ σε πολλές εκδόσεις ως τυπογραφικός επιμελητής. Τα βιβλία του Βαρλάμου – στο άκουσμα του αριθμού των οποίων σαστίζει κανείς – αποτυπώνουν με τον καλύτερο τρόπο την εικαστική του ταυτότητα. Κάποια από αυτά λιτά και αυστηρά, άλλα πιο σύνθετα, με πλούσιο εικονογραφικό διάκοσμο. Και δεν είναι μόνο ο αριθμός τους εντυπωσιακός, αλλά και το περιεχόμενό τους, καθώς πολλά από αυτά υπήρξαν κορυφαία κείμενα – πεζά ή ποιητικά – της ελληνικής και ξένης λογοτεχνίας. Ως εκ τούτου η συμβολή του στην τέχνη του ελληνικού βιβλίου είναι αδιαμφισβήτητη.

Ευχόμαστε η παρούσα μελέτη να συμβάλει στο να γίνει ευρύτερα γνωστό το πολυσύνθετο έργο του Γιώργη Βαρλάμου, ενός πράγματι χαλκέντερου εργάτη του βιβλίου, ενός αθόρυβου, σεμνού και ανιδιοτελούς καλλιτέχνη, που όπως έλεγε «ζωγράφιζε σαν χαράκτης και χάραζε σαν ζωγράφος».

Κατάλογος εικονογραφημένων βιβλίων (λογοτεχνικές εκδόσεις)

- 1) Ρόδω Τσάταλου, *Λίζα Βέρη. Το ημερολόγιο ενός κοριτσιού. Μυθιστόρημα*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1948
- 2) Ορέστης Λάσκος, *Φρεγάτα. Ποιήματα. Επιλογή. 1926-1946* (β' έκδοση), Αθήνα [1948]
- 3) Θεοδόσης Σπεράντσας, *Η Σίφνος μας*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1949
- 4) Mre Tihamer Toth, *Μέσα στον όμορφο κόσμο*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1949 [μετάφραση Ιωάννης Παναγιωτίδης]
- 5) *Η γάτα και το ποντίκι. Ιστοριούλα για μικρά παιδιά*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1949
- 6) Μιχαήλ Θερβάντες, *Ο δον Κιχώτης*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1949 [μετάφραση από την παιδική διασκευή του Ζοζέφ Γκρουσσέν Γιάννης Κότσικας]
- 7) Δανιήλ ντε Φόε, *Ο Ροβινσών Κρούσος*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1949 [μετάφραση από τη γαλλική διασκευή του Ζοζέφ Γκρουσσέν Γιάννης Κότσικας]
- 8) Πιπίνα Τσιμικάλη, *Τα τρία γατάκια. Ιστοριούλα για μικρά παιδιά*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1949
- 9) Πιπίνα Τσιμικάλη, *Το πάρτυ της αλεπούς. Ιστοριούλα για μικρά παιδιά*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1949
- 10) Πιπίνα Τσιμικάλη, *Το τολμηρό άσπρο κοκοράκι. Ιστοριούλα για μικρά παιδιά*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1949
- 11) *Μια μέρα στη ζούγκλα*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1950 [διασκευή Γιώργος Τσουκαλάς]
- 12) *Τα τρία κουνελάκια*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1950 [διασκευή Γιώργος Τσουκαλάς]
- 13) *Το άτακτο σκυλάκι*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1950 [διασκευή Γ. Τσουκαλάς]
- 14) *Το δειλό γατάκι*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1950 [διασκευή Γ. Τσουκαλάς]
- 15) Γιώργος Λυκούρης, *Ξενητεμένα παιδιά. Διηγήματα*, Αθήνα 1951
- 16) Έλλη Νεζερίτη, *Μύκονος*, Αθήνα 1951
- 17) Charles Dickens, *Δύσκολα χρόνια* (2 τόμοι), εκδοτικός οίκος «Γεωργίου Παπαδημητρίου», Αθήνα 1951 [*100 Αθάνατα Έργα*] [μετάφραση Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη]
- 18) *Διηγήματα μεγάλων Ελλήνων διηγηματογράφων*, εκδοτικός οίκος «Γεωργίου Παπαδημητρίου», Αθήνα 1951 [*100 Αθάνατα Έργα*] [επιμέλεια και εκλογή Μ. Χ. Οικονόμου]
- 19) Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ, *Το σπίτι κι ο κόσμος*, εκδοτικός οίκος «Γεωργίου Παπαδημητρίου», Αθήνα 1951 [*100 Αθάνατα Έργα*] [μετάφραση Ειρήνη Καλκάνη]
- 20) *Αριστοφάνης. Το έργο του παρουσιασμένο από τον Θρασύβουλο Σταύρου*, εκδοτικός οίκος «Γεωργίου Παπαδημητρίου», Αθήνα 1951 [*100 Αθάνατα Έργα*]
- 21) Βικτόρ Ουγκό, *Ρούν Μπλας*, εκδοτικός οίκος «Γεωργίου Παπαδημητρίου», Αθήνα 1951 [*100 Αθάνατα Έργα*] [μετάφραση Θρασύβουλος Σταύρου]
- 22) Χρ. Κ. Χαϊρόπουλος, *Η μικρή μαμά. Μυθιστόρημα*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1951
- 23) Παναγιώτης Κατηφόρης, *Στο κόκκινο νησί...*, Αθήνα 1951
- 24) Θ. Σ. Έλιοτ, *Τέσσερα κουαρτέττα*, εκδόσεις «Μαυρίδης», Αθήνα 1952 [απόδοση, εισαγωγικά δοκίμια και σχόλια Αντώνης Δεκαβάλλης]
- 25) Stefan Zweig, *Μαγγελάνος. Ο άνθρωπος και το έργο του*, εκδόσεις «Μπεργκαδής», Αθήνα 1953 [μετάφραση Γιάννης Λάμπας]
- 26) Νίκος Καζαντζάκης, *Ο καπετάν Μιχάλης*, εκδόσεις «Μαυρίδης», Αθήνα 1953
- 27) Μ. Καραγάτσης, *Η μεγάλη χίμαιρα*, εκδόσεις «Μαυρίδης», Αθήνα 1953
- 28) Lloyd Douglas, *Ο χιτών. Μυθιστόρημα*, εκδόσεις «Μπεργκαδής», Αθήνα 1953 [μετάφραση Γιάννης Λάμπας]

- 29) Ernest Hemingway, *Για ποιον χτυπάει η καμπάνα. Μυθιστόρημα*, εκδόσεις «Μπεργκαδής», Αθήνα 1953 [μετάφραση Νίκος Σημηριώτης]
- 30) Mre Tihamer Toth, *Ta αγνά νιάτα* (γ' έκδοση), εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1953 [μετάφραση Ιωάννης Γ. Παναγιωτίδης]
- 31) Annemarie Selinco, *Ντεζίρέ. Ιστορικό μυθιστόρημα* (3 τόμοι), εκδόσεις «Μπεργκαδής», Αθήνα 1954 [μετάφραση Μάγδα Καϊναδά]
- 32) Δάντης, *Η Θεία Κωμωδία. Η Κόλαση* (β' έκδοση), εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1954 [έμμετρη μετάφραση Νίκος Καζαντζάκης]
- 33) Giovanni Guareschi, *Ο μικρός κόσμος του δον Καμίλλο*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1954 [μετάφραση Γιωργής Κότσιρας]
- 34) Νίκος Καζαντζάκης, *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1954
- 35) Margaret Mitchell, *Όσα παίρνει ο άνεμος*, εκδόσεις «Μπεργκαδής», Αθήνα 1954 [μετάφραση Γιάννης Λάμπας]
- 36) Δάντης, *Η Θεία Κωμωδία. Το Καθάρτηρι* (β' έκδοση), εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1954 [έμμετρη μετάφραση Νίκος Καζαντζάκης]
- 37) Lloyd Douglas, *Το υπέροχο μυστικό*, εκδόσεις «Μπεργκαδής», Αθήνα 1955 [μετάφραση Λίλα Καρακάλου-Καρανικόλα]
- 38) Δάντης, *Η Θεία Κωμωδία. Ο Παράδεισος* (β' έκδοση), εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1955 [έμμετρη μετάφραση Νίκος Καζαντζάκης]
- 39) Λιλίκα Νάκου, *Η κυρία Ντορεμί*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1955
- 40) Νίκος Καζαντζάκης, *Ο καπετάν Μιχάλης. (Ελευθερία ή θάνατος)* (β' έκδοση), εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1955
- 41) Όμηρος, *Ιλιάδα*, Αθήνα 1955 [μετάφραση Ν. Καζαντζάκης - Ι. Θ. Κακριδής]
- 42) Πέερ Λαγκερβιστ, *Ο Βαραββάς*, εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου», Αθήνα 1955 [μετάφραση Μίνα Ζωγράφου-Μερναίου]
- 43) Νίκος Καζαντζάκης, *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά* (γ' έκδοση), εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1955
- 44) Νίκος Πάπαρης, *Το ξενοδοχείο της αμαρτίας*, Αθήνα 1955
- 45) Albert Camus, *Ο ξένος*, εκδόσεις «Δαίδαλος», Αθήνα 1955 [μετάφραση Γιωργής Κότσιρας]
- 46) Ι. Κονδυλάκης, *Ο Πατούχας*, εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου», Αθήνα 1955 [επιμέλεια Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη]
- 47) Νίκος Καζαντζάκης, *Ο τελευταίος πειρασμός. Μυθιστόρημα*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1955
- 48) Παντελής Πρεβελάκης, *Τα χέρια του ζωντανού Θεού. Δράμα σε τρεις πράξεις*, εκδόσεις «Δαίδαλος», Αθήνα 1955
- 49) Γιωργής Κότσιρας, *Η πολιορκία του χρόνου*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1955
- 50) Κώστας Παπαδάκης, *Ο Πολυνόσης απ' το φεγγάρι*, εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου», Αθήνα 1955
- 51) Όλα τα παραμύθια του Άντερσεν. Βιβλίο πρώτο, εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου», Αθήνα 1955 [ελεύθερη απόδοση Βάγκω Σεβαστοπούλου]
- 52) Ι. Κονδυλάκης (ο διαβάτης), *Πρώτη αγάπη. Κι άλλα διηγήματα*, εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου», Αθήνα 1955 [επιμέλεια Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη]
- 53) Γκυ ντε Μωπασάν, *Ηδονή*, εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου», Αθήνα [1955] [μετάφραση Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη]
- 54) Νίκος Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας Ιαπωνία-Κίνα* (γ' έκδοση), εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1956
- 55) Jean Paul Sartre, *Τα γρανάζια*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1956 [μετάφραση Γιάννης Μαγκλής]
- 56) Νίκος Καζαντζάκης, *Toda Raba*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1956 [μετάφραση Γιάννης Μαγκλής]

- 57) Παντελής Πρεβελάκης, *Το χρονικό μιας πολιτείας. Μυθιστορία* (γ' έκδοση), εκδόσεις «Διόνυσος», Αθήνα 1956
- 58) Μαρία Περ. Ράλλη, *Ένας κούκος σπαίρνει τη νύχτα*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1956
- 59) Μαρία Περ. Ράλλη, *Στην Κύπρο φέγγει*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1957
- 60) Τατιάνα Μιλλιέξ, *Αλλάζουμε; Μυθιστόρημα*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1957
- 61) Νικηφόρος Βρεττάκος, *Ο χρόνος και το ποτάμι. 1952-1956*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1957
- 62) Νίκος Πάππαρης, *Σανατόριο η Ελπίδα. Νουβέλλα*, εκδόσεις «Δέλτος», Αθήνα 1957
- 63) Νίκος Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας Ισπανία* (β' έκδοση), εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1957
- 64) Νίκος Καζαντζάκης, *Οδύσσεια* (β' έκδοση), Αθήνα 1957
- 65) Αντρέ Μωρουά (της Γαλλικής Ακαδημίας), *Λέλια ή η ζωή της Γεωργίας Σάνδη*, εκδόσεις «Μπεργαδής», Αθήνα 1957 [μετάφραση Κώστας Θεοφάνους]
- 66) Γ. Μ. Πολιτάρχης, *Ιωάννης Κουκουζέλης*, εκδόσεις «Λογοτεχνική Γωνιά», Αθήνα [1957]
- 67) Κ. Πορφύρης, *Λιονύσιος Σολωμός*, εκδόσεις «Μίνωας», Αθήνα 1958
- 68) Νίκος Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας Αγγλία* (γ' έκδοση), εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1958
- 69) Αλέξης Ζακυθινός, *Το κακό πουλί*, Αθήνα 1958
- 70) Νίκος Κάσδαγλης, *Κεκαρμένοι*, Αθήνα 1959
- 71) Παντελής Πρεβελάκης, *Ο ήλιος του θανάτου. Μυθιστόρημα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1959
- 72) Νίκος Καζαντζάκης, *Τερτσίνες*, Αθήνα 1960
- 73) Ρόδης Ρούφος, *Η χάλκινη εποχή. Το μυθιστόρημα του κυπριακού αγώνα*, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα 1960
- 74) Νίκος Καζαντζάκης, *Οδύσσεια* (γ' έκδοση), εκδόσεις «Δωρικός», Αθήνα 1960
- 75) Δέσποινα Δετζώρτζη, *Σουίτα*, Αθήνα 1961
- 76) Ν. Κάσδαγλης, *Εγώ ειμί Κύριος ο Θεός σου*, Αθήνα 1961
- 77) Λίνα Κάσδαγλη, *Οι δρόμοι του μεσημεριού. Ποιήματα*, Αθήνα 1962
- 78) Νίκος Καζαντζάκης, *Οι αδερφοφάδες. (-Θέλει, λέει, να 'ναι λεύτερος, σκοτώστε τον!)*. *Μυθιστόρημα*, Αθήνα 1963
- 79) Κρίτων Αθανασούλης, *Ο αγριόχοιρος*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1963
- 80) Γιώργης Καλομενόπουλος, *Ποιήματα*, Αθήνα 1964
- 81) Γιώργος Τσούτης, *Η λιτανεία της θάλασσας. 1961-1964*, εκδόσεις «Κολχίς», Αθήνα 1964
- 82) Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Άπαντα τα ευρισκόμενα* (Α' τόμος), Αθήνα 1965 [φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη]
- 83) Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Άπαντα τα ευρισκόμενα* (Β' τόμος), Αθήνα 1966 [φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη]
- 84) Τάκης Δόξας, *Φως της Ολυμπίας* (δ' έκδοση), Αθήνα 1968
- 85) Θεόδωρος Αιγιαλινός, *Αυτά τα 30*, Αθήνα 1969
- 86) Νίκος Κάσδαγλης, *Η δάφνη*, εκδόσεις «Κέδρος», Αθήνα 1970 [*Μικρή Βιβλιοθήκη Ελληνικής και Ξένης Λογοτεχνίας*]
- 87) Έλλη Νεζερίτη, *Με κομμένο το κεφάλι να μαζεύουν μαργαρίτες*, Αθήνα 1970
- 88) Νίκος Κάσδαγλης, *Τα δόντια της μυλόπετρας* (β' έκδοση), εκδόσεις «Κέδρος», Αθήνα 1971 [*Μικρή Βιβλιοθήκη Ελληνικής και Ξένης Λογοτεχνίας*]
- 89) Françoise Xenakis, *Στο νησί θα τούλεγε*, εκδόσεις «Γραμμή», Αθήνα 1972 [μετάφραση Νάσος Δετζώρτζης]
- 90) Γιώργος Σεφέρης, *Γράμμα στον Rex Warner πάροικο του Storrs, Connecticut, U.S.A. για τα εξήντα του χρόνια*, Αθήνα 20 Νοεμβρίου 1972
- 91) Μιχαήλ Ι. Δεσύλλας, *Ποίηση*, Αθήνα 1973
- 92) Έλλη Νεζερίτη, *Με την ουρά κάτω απ' τα σκέλια*, Αθήνα 1973
- 93) Τάκης Δόξας, *Στη χώρα του Αυγεία. Μυθιστόρημα*, Αθήνα 1973
- 94) Γ. Μ. Πολιτάρχης, *Ο κουρσάρος*, εκδόσεις «Το Ελληνικό Βιβλίο», Αθήνα 1975

- 95) Νικηφόρος Βρεττάκος, *Το ποτάμι Μπυές και τα ερτά ελεγεία*, εκδόσεις «Διογένης», Αθήνα 1975
- 96) Ε. Χ. Κάσδαγλης, *Εμβόλιμα*, Αθήνα 1975
- 97) Λίνα Κάσδαγλη, *Στέφανος ενιαυτού*, Αθήνα 1975
- 98) Αιμίλιος Αίμος, *Πολιτεία 49. «Ελλάς Ελλήνων Αμερικάνων»*. (Σατιρική ριμάδα σε βάθος), Αθήνα 1975
- 99) *Ανθολόγιο για τα παιδιά του Δημοτικού. Μέρος δεύτερο*, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1975
- 100) *Στρατόπεδα γυναικών. Εννέα θαμμένα τετράδια με αφηγήσεις κρατουμένων γυναικών στα στρατόπεδα Χίου, Τρίκερι, Μακρονήσου στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου. 1947-1951*, Αθήνα 1975 [επιμέλεια Βικτωρία Θεοδώρου]
- 101) Λουκιανός, *Θαλασσινοί διάλογοι*, εκδόσεις «Ερμής», Αθήνα 1976 [εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Κώστας Α. Παπαχρίστος]
- 102) Κωνσταντίνος Λότσης, *Μένανδρος Μενάνδρου και άλλα 38 ποιήματα*, Αθήνα 1976
- 103) Γ. Μ. Πολιτάρχης, *Ο εκδικητής*, εκδόσεις «Το Ελληνικό Βιβλίο», Αθήνα 1976
- 104) Κρίττων Αθανασούλης, *Το ανθρώπινο ζήτημα. Ποιήματα*, Αθήνα 1976
- 105) Χρήστος Κατσιγιάννης, *Τα επιτρεπόμενα Β΄*, Αθήνα 1977
- 106) Νίκος Κάσδαγλης, *Μυθολογία. Διηγήματα*, εκδόσεις «Κέδρος», Αθήνα 1977
- 107) Άνθης Βέργης, *Ερημιά. Διηγήματα*, εκδόσεις «Το Ελληνικό Βιβλίο», Αθήνα 1978
- 108) Τάσος Ζάππας, *Ευβοϊκά Β΄*, εκδόσεις «Αλκαίος», Αθήνα 1978
- 109) Γιώργης Κρόκος, *Δυο πουλιά σε μια φωλιά. Ιστορία δυο παιδιών*, Αθήνα 1978
- 110) Γιώργης Κρόκος, *Τα τραγούδια του ήλιου. Ποιήματα για μικρά παιδιά. Ποιήματα για μεγάλα παιδιά*, Αθήνα 1978
- 111) Marisa Bogno, *Δώδεκα ποιήματα*, Αθήνα 1979 [μετάφραση Χρήστος Κατσιγιάννης]
- 112) Γιώργης Κρόκος, *Μικρές ιστορίες για μεγάλα παιδιά ως εκατό χρονώ*, Αθήνα 1979
- 113) Απόστολος Μαργαράκης, *Η άλλη γραφή. Εξηνταοχτώ νέα ποιήματα*, Αθήνα 1980
- 114) Χρήστος Ε. Κατσιγιάννης, *Άφωτες και άφρονες στιγμές. Ποιήματα*, Αθήνα 1980
- 115) Νίκος Γ. Σταφυλοπάτης, *Ποιήματα (Εκλογή 1940-1980)*, Αθήνα 1980
- 116) Γιώργης Κρόκος, *Φυσαρμόνικες. Ποιήματα για παιδιά*, «Βιβλιοπωλείο της Εστίας», Αθήνα 1980
- 117) Τάκης Δόξας, *Φως της Ολυμπίας* (ζ' έκδοση), Αθήνα 1980
- 118) Νικηφόρος Βρεττάκος, *Λειτουργία κάτω από την Ακρόπολη*, εκδόσεις «Τρία Φύλλα», Αθήνα 1981
- 119) Γ. Αθάνας, *Ανά τον θερισμένον αγρόν*, εκδόσεις «Τάσος Πιτσιλός», Αθήνα 1982
- 120) Νίκος Κάσδαγλης, *Η Μαρία περιηγείται τη μητρόπολη των νερών*, εκδόσεις «Κέδρος», Αθήνα 1982
- 121) Χρήστος Ε. Κατσιγιάννης, *Η μνήμη του νερού. Ποιήματα*, Αθήνα 1983
- 122) Στρατηγός Μακρυγιάννης, *Οράματα και θάματα*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1983 [εισαγωγή, κείμενο, σημειώσεις Άγγελος Ν. Παπακώστας]
- 123) Γιώργης Κρόκος, *Ελληνιάδα. 1942-1983*, εκδόσεις «Φιλιππότη», Αθήνα 1983
- 124) Νίκος Γ. Σταφυλοπάτης, *Ανθολογία Σιφνίων ποιητών. 1801-1984*, Αθήνα 1984
- 125) Βίλλυ Σανιάνου, *1976 – 1983. Ποιήματα*, εκδόσεις «Φιλιππότη», Αθήνα 1984
- 126) Χρήστος Ε. Κατσιγιάννης, *Μαθητεία στη μοναξιά. Ποιήματα*, Αθήνα 1985
- 127) Γιώργος Τσούτης, *Η Αιτανεία του Αιγαίου. Ποιητική σύνθεση*, Αθήνα 1985
- 128) Demetrio Papaditsas, *De Patmos a Delfos*, ediciones «Los Vientos», Barcelona 1985 [traducción José Ruiz]
- 129) Pandelis Prevelakis, *Poemas (1933-1945)*, ediciones «Kyklades», Barcelona 1986 [*Los Vientos*] [traducción José Ruiz]
- 130) Κώστας Σαρδελής, *Διηγήματα*, Αθήνα 1986
- 131) Γιώργης Κρόκος, *Οι δουλεντάδες. Ποιήματα για μεγάλα παιδιά και για εφήβους*, Αθήνα 1986

- 132) Γ. Μ. Πολιτάρχης, *Τέσσερα ποιήματα*, εκδόσεις «Το Ελληνικό Βιβλίο», Αθήνα 1987
- 133) Κώστας Ε. Τσιρόπουλος, *Θάνατος και δόξα του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα*, εκδόσεις «Μέγας Αστρολάβος/Ευθύνη», Αθήνα 1987
- 134) Γιώργος Σαραντάρης, *Ποιήματα* (5 τόμοι), εκδόσεις «Gutenberg», Αθήνα 1987 [εισαγωγή, επιμέλεια, σχόλια και σημειώσεις Γιώργος Γ. Μαρινάκης]
- 135) Χρήστος Κατσιγιάννης, *Καιρός της άπνοιας. Ποιήματα*, Αθήνα 1987
- 136) Νικηφόρος Βρεττάκος, *Η φιλοσοφία των λουλουδιών. Ποιήματα*, Αθήνα 1988
- 137) Δημήτρης Νικορέτζος, *Τέσσερα βήματα στα σύννεφα. Ποιήματα*, εκδόσεις «Περγαμηνή», Αθήνα 1989
- 138) Νικηφόρος Βρεττάκος, *Συνάντηση με τη θάλασσα. Ποιήματα*, εκδόσεις «Τρία Φύλλα», Αθήνα 1991
- 139) Μακρυγιάννης, *Απομνημονεύματα (αποσπάσματα)*, εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1992 [επιλογή κειμένων Ζωή Βαλάση]
- 140) Πέτρος Χάρης (της Ακαδημίας Αθηνών), *Ανεμοστρόβιλος. Μυθιστόρημα*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1992
- 141) Στέλλα Καραμολέγκου, *Ο λαός του ήλιου*, εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1993
- 142) Δημήτρης Ραβάνης-Ρεντής, *Ρεπορτάζ για ένα ζεστό Νοέβρη. 16 ποιήματα* (γ' έκδοση), εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1995
- 143) Ασημάκης Γιαλαμάς, *Αγώνες και καημοί. Ποιήματα*, εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1997
- 144) Δ. Π. Παπαδίτσας, *Ποίηση*, εκδόσεις «Μέγας Αστρολάβος/Ευθύνη», Αθήνα 1997
- 145) Ναζίμ Χικμέτ, *Τα έργα του. Βιβλίο πρώτο* (γ' έκδοση), εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1997 [μετάφραση από τα τουρκικά Στέλιος Μαγιόπουλος]
- 146) Ναζίμ Χικμέτ, *Τα έργα του. Βιβλίο δεύτερο* (γ' έκδοση), εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1997 [μετάφραση από τα τουρκικά Στέλιος Μαγιόπουλος]
- 147) Λουκία Βαρλάμου, *Συγκομιδή. Ποιήματα*, Αθήνα 1999
- 148) Γιώργος Καρτέρης, *Στον αστερισμό του κυνός*, εκδόσεις «Αμητός», Ξάνθη 1999
- 149) Πάμπλο Νερούδα, *Είκοσι ποιήματα του έρωτα κι ένα τραγούδι απελπισμένο*, εκδόσεις «Ωκεανίδα», Αθήνα 2000 [μετάφραση Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλης]
- 150) Ανδρέας Κάλβος, *Ωδαί*, εκδόσεις «Καστανιώτη/Διάττων», Αθήνα 2001
- 151) Κωστής Παλαμάς, *Ελλάς και Μεσολόγγι*, εκδόσεις «Καστανιώτη/Διάττων», Αθήνα 2003
- 152) Μ. Μαλακιάσης, *Τα μεσολογγίτικα*, Πινακοθήκη Σύγχρονης Τέχνης Αιτωλοακαρνανίας Χρήστου & Σοφίας Μοσχανδρέου, Μεσολόγγι 2004
- 153) Διονύσιος Σολωμός, *Διάλογος*, εκδόσεις «Διάττων», Αθήνα 2006
- 154) Βασίλης Λούλης, *Τα παράσημα*, Μορφωτικός και Εκπολιτιστικός Σύλλογος Κύμης, Αθήνα 2006
- 155) Λόγγος, *Δάρνις και Χλόη*, εκδόσεις «Διάττων», Αθήνα 2008 [μετάφραση Ρόδης Ρούφος]
- 156) Βασίλης Κουμής, *Σώμα άφανστο*, «Éditions Synergie», Αθήνα 2011

**Μιχαήλ Θεορβάντες, *Ο Δον Κιχώτης*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα
1949 [μετάφραση από την παιδική διασκευή του Ζοζέφ Γκρουσσέν
Γιάννης Κότσικας]**

24 × 17 εκ. (8° σχήμα) ~ 160 σελ. ~ σκληρόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση και τίτλος

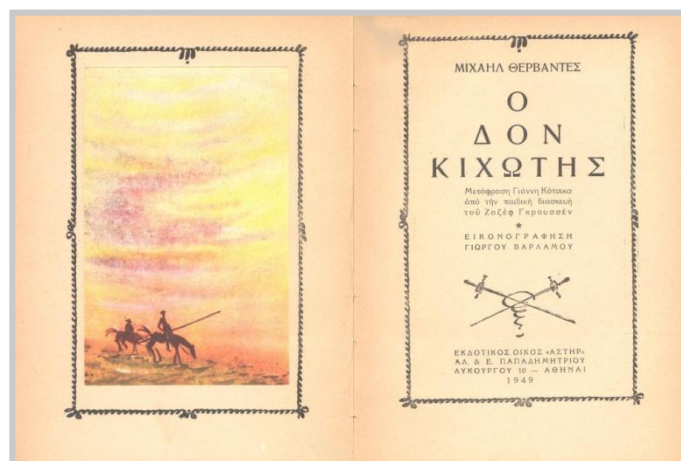
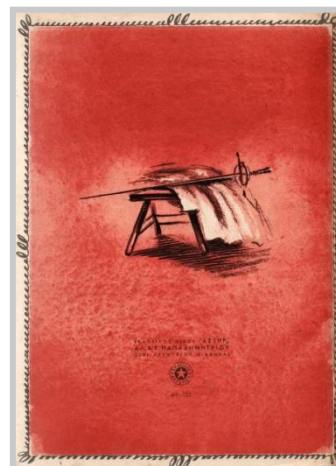
Προμετωπίδα: έγχρωμη ολοσέλιδη παράσταση κολλημένη μέσα σε πλαίσιο (σελ. 4)

Σελίδα τίτλου: πλαίσιο και κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: πρωτογράμματα (σελ. 7 [Ο], 9 [Η], 14 [Υ], 21 [Δ], 30 [Υ], 38 [Τ], 44 [Ο], 55 [Χ], 64 [Α], 72 [Ο], 79 [Ο], 84 [Δ], 92 [Ε], 99 [Μ], 108 [Τ], 117 [Ο], 127 [Υ], 139 [Ο], 148 [Μ], 153 [Ο]), 9 δισέλιδες παραστάσεις (σελ. 10-11, 16-17, 24-25, 32-33, 66-67, 74-75, 80-81, 110-111, 120-121), 34 παραστάσεις (σελ. 13, 20, 29, 37, 39, 40, 41, 46, 47, 50, 51, 61, 69, 86, 87, 91, 94, 95, 98, 100, 101, 107, 116, 126, 130, 131, 138, 140, 141, 147, 150, 151, 154, 155) και 5 κοσμήματα (σελ. 7, 54, 71, 78, 159)

Οπισθόφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα το 1949 με εικονογράφηση του Γιώργου Βαρλάμου.

**Δανιήλ ντε Φόε, *Ο Ροβινσών Κρούσος*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα
1949 [μετάφραση από τη γαλλική διασκευή του Ζωζέφ Γκρουσσέν
Γιάννης Κότσικας]**

24,4 × 17 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 144 σελ. ~ σκληρόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση και τίτλος

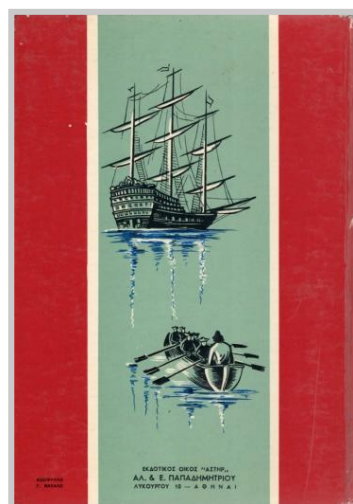
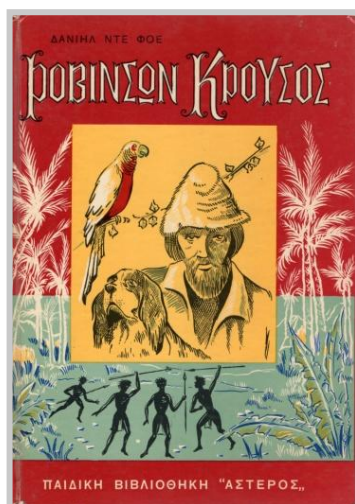
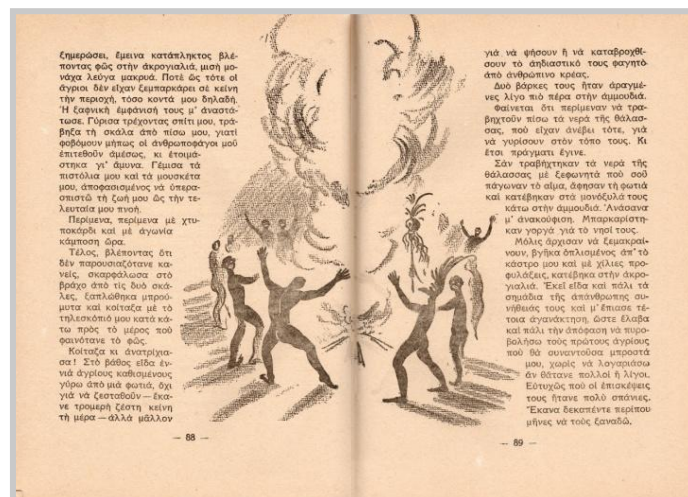
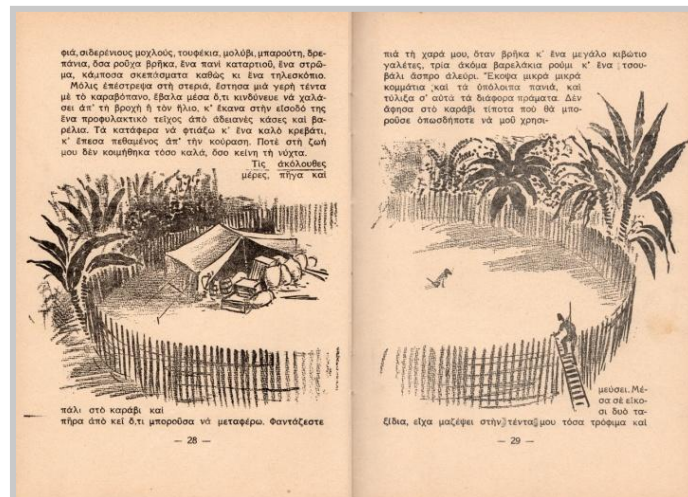
Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

Εντός κειμένου: επίτιτλο (σελ. 7), 24 δισέλιδες παραστάσεις (14-15, 18-19, 24-25, 28-29, 32-33, 40-41, 44-45, 46-47, 50-51, 58-59, 68-69, 72-73, 76-77, 82-83, 88-89, 92-93, 106-107, 112-113, 116-117, 122-123, 126-127, 130-131, 136-137, 140-141), 12 παραστάσεις (σελ. 8, 9, 37, 54, 55, 62, 66, 80, 96, 97, 100, 101) και 14 κοσμήματα, κάποια από τα οποία επαναλαμβάνονται (σελ. 11, 125 • σελ. 16 • σελ. 21, 129 • σελ. 26, 134 • σελ. 31, 86, 142 • σελ. 34, 74 • σελ. 36, 70, 98 • σελ. 44 • σελ. 48, 109, 114 • σελ. 52 • σελ. 57, 104 • σελ. 63 • σελ. 67, 81 • σελ. 78)

Οπισθόφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα το 1949 στη σειρά των εκδόσεων *Παιδική Βιβλιοθήκη «Αστέρος»* με εικονογράφηση του Γιώργου Βαργιάμου. Επανεκδόθηκε το 1959 από τον «Αστέρα», με εξώφυλλο φιλοτεχνημένο από τον Γιώργο Βακαλό.

**Πιπίνα Τσιμικάλη, *Το πάρτυ της αλεπούς. Ιστοριούλα για μικρά παιδιά,*
εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1949**

17,1 × 12,1 εκ. (16° σχήμα) ~ 32 σελ. ~ σκληρόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση και τίτλος

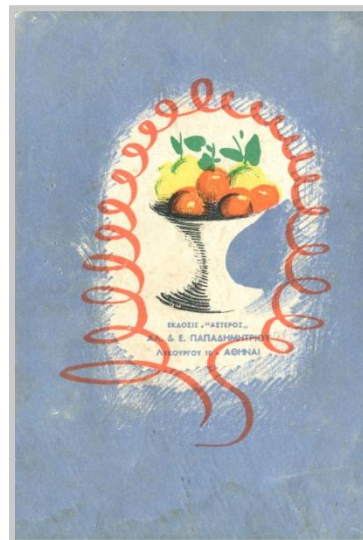
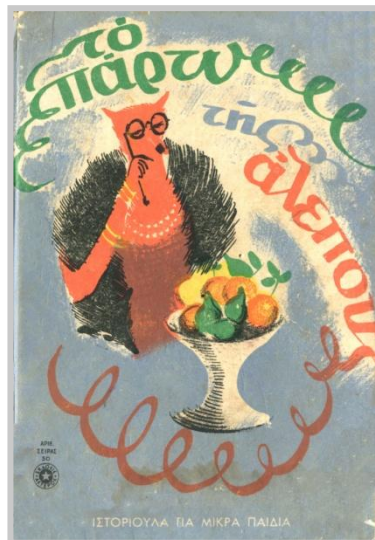
Προμετωπίδα: έγχρωμη ολοσέλιδη παράσταση τυπωμένη σε διαφορετικό χαρτί (εκτός αρίθμησης)

Εντός κειμένου: 4 παραστάσεις (σελ. 7, 10, 11, 15), 3 δισέλιδες παραστάσεις (σελ. 12-13, 20-21, 26-27) και κόσμημα (σελ. 30)

Εκτός κειμένου: έγχρωμη ολοσέλιδη παράσταση τυπωμένη σε διαφορετικό χαρτί

Οπισθόφυλλο: παράσταση

Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα το 1949 με εικονογράφηση του Γιώργου Βαρλάμου.

Πιπίνα Τσιμικάλη, *Το τολμηρό άσπρο κοκοράκι. Ιστοριούλα για μικρά παιδιά*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1949

17,8 × 11,9 εκ. (12° σχήμα) ~ 32 σελ. ~ σκληρόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση και τίτλος

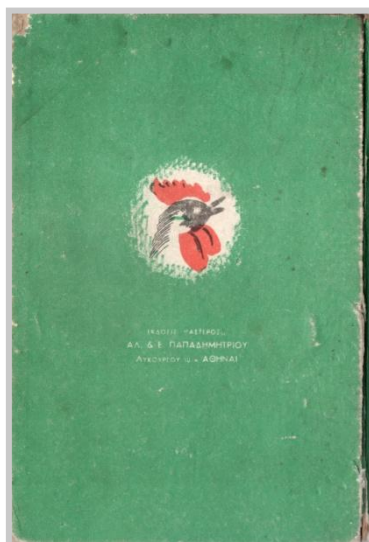
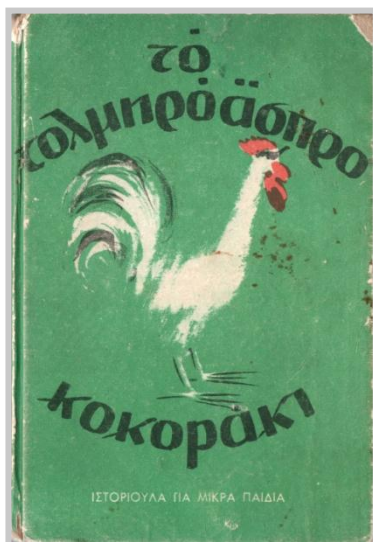
Προμετωπίδα: έγχρωμη ολοσέλιδη παράσταση τυπωμένη σε διαφορετικό χαρτί (εκτός αρίθμησης)

Εντός κειμένου: 4 παραστάσεις (σελ. 7, 19, 21, 28), 5 δισέλιδες παραστάσεις (σελ. 8-9, 12-13, 16-17, 26-27, 30-31), 4 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 18, 20, 23, 29) και κόσμημα (σελ. 32)

Εκτός κειμένου: έγχρωμη ολοσέλιδη παράσταση τυπωμένη σε διαφορετικό χαρτί

Οπισθόφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα το 1949 με εικονογράφηση του Γιώργου Βαρλάμου.

Μια μέρα στη ζούγκλα, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1950
[διασκευή Γ. Τσουκαλάς]

17 × 12,5 εκ. (16° σχήμα) ~ 64 σελ. ~ σκληρόδετο
λιθογραφίες

Εξώφυλλο-οπισθόφυλλο: ενιαία παράσταση

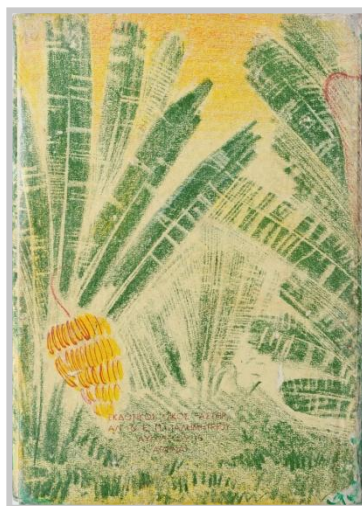
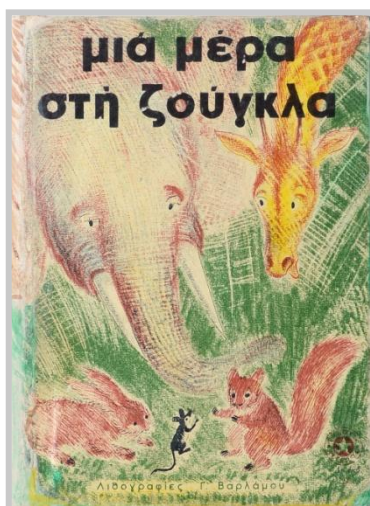
Εσώφυλλο: κόσμημα (σελ. 5)

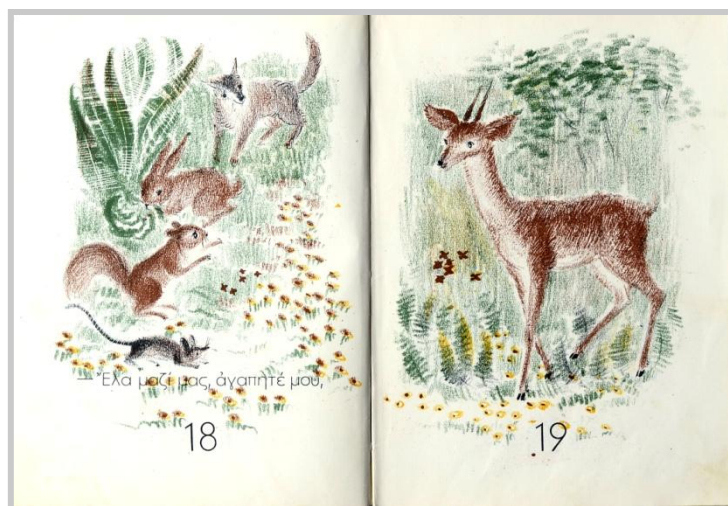
Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 6)

Σελίδα τίτλου: ολοσέλιδη παράσταση με τίτλο (σελ. 7)

Εντός κειμένου: 2 κοσμήματα (σελ. 8, 60), επίτιτλο (σελ. 9), 13 δισέλιδες παραστάσεις (σελ. 10-11, 14-15, 18-19, 22-23, 26-27, 30-31, 34-35, 38-39, 42-43, 46-47, 50-51, 54-55, 58-59)
και μικρότερα κοσμήματα που διατρέχουν όλο το κείμενο

Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα το 1950 με λιθογραφίες του Γ. Βαρλάμου. Επανεκδόθηκε το 1960 από τον «Αστέρα» με εξώφυλλο φιλοτεχνημένο από τον Γιώργο Βακαλό, διατηρώντας την εσωτερική εικονογράφηση του Γιώργου Βαρλάμου.

Τα τρία κουνελάκια, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1950

[διασκευή Γ. Τσουκαλάς]

17 × 12,5 εκ. (16° σχήμα) ~ 64 σελ. ~ σκληρόδετο

λιθογραφίες

Εξώφυλλο-οπισθόφυλλο: ενιαία παράσταση

Εσώφυλλο: κόσμημα (σελ. 4)

Ψευδότιτλος: κόσμημα (σελ. 5)

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 6)

Σελίδα τίτλου: σύνθεση (σελ. 7)

Εντός κειμένου: 13 δισέλιδες παραστάσεις (σελ. 8-9, 10-11, 14-15, 18-19, 22-23, 26-27, 30-31, 38-39, 42-43, 46-47, 50-51, 54-55, 58-59), 3 κοσμήματα (σελ. 34, 35, 60) και μικρότερα κοσμήματα που διατρέχουν το κείμενο

Το βιβλίο, το οποίο περιλαμβάνει δύο ιστορίες (*Τα τρία κουνελάκια* και *Τα τρία γατάκια*), τυπώθηκε στην Αθήνα το 1950 με λιθογραφίες του Γ. Βαρλάμου. Επανειδόθηκε το 1960 από τον «Αστέρα» με εξώφυλλο φιλοτεχνημένο από τον Γιώργο Βακαλό, διατηρώντας την εσωτερική εικονογράφηση του Βαρλάμου.

Το άτακτο σκυλάκι, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1950
[διασκευή Γ. Τσουκαλάς]

17,5 × 12,3 (12° σχήμα) ~ 62 σελ. ~ σκληρόδετο
λιθογραφίες

Εξώφυλλο: παράσταση

Εσώφυλλο: κόσμημα (σελ. 4)

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 6)

Σελίδα τίτλου: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 7)

Εντός κειμένου: επίτιτλο (σελ. 9), 10 δισέλιδες παραστάσεις (σελ. 10-11, 18-19, 22-23, 26-27, 34-35, 38-39, 42-43, 50-51, 54-55, 58-59), 6 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 14, 15, 30, 31, 46, 47), 4 παραστάσεις (σελ. 8, 24, 41, 60), κόσμημα (σελ. 61) και μικρότερα κοσμήματα που διατρέχουν όλο το κείμενο

Οπισθόφυλλο: παράσταση

Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα το 1950 με λιθογραφίες του Γ. Βαρλάμου. Επανεκδόθηκε το 1960 από τον «Αστέρα» με εξώφυλλο φιλοτεχνημένο από τον Γιώργο Βακαλό, διατηρώντας την εσωτερική εικονογράφηση του Βαρλάμου.

Το δειλό γατάκι, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1950
[διασκευή Γ. Τσουκαλάς]

17,5 × 12 εκ. (12° σχήμα) ~ 64 σελ. ~ σκληρόδετο
λιθογραφίες

Εξώφυλλο-οπισθόφυλλο: ενιαία παράσταση

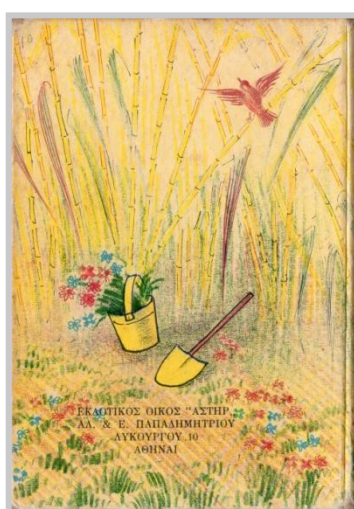
Εσώφυλλο: κόσμημα (σελ. 5)

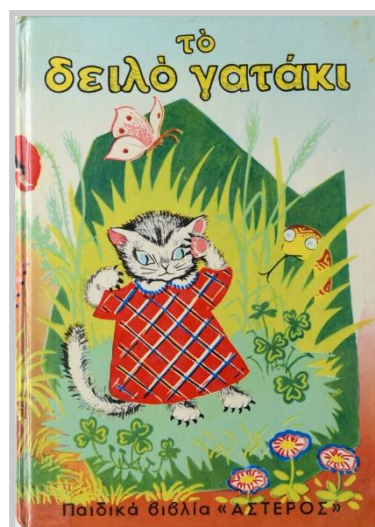
Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 6)

Σελίδα τίτλου: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 7)

Εντός κειμένου: 3 κοσμήματα (σελ. 8, 9, 60), 13 δισέλιδες παραστάσεις (σελ. 10-11, 14-15, 18-19, 22-23, 26-27, 30-31, 34-35, 38-39, 42-43, 46-47, 50-51, 54-55, 58-59) και μικρότερα κοσμήματα που διατρέχουν όλο το κείμενο

Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα το 1950 με λιθογραφίες του Γ. Βαρλάμου. Επανεκδόθηκε το 1960 από τον «Αστέρα» με εξώφυλλο φιλοτεχνημένο από τον Γιώργο Βακαλό, διατηρώντας την εσωτερική εικονογράφηση του Βαρλάμου.

Έλλη Νεζερίτη, *Μύκονος*, Αθήνα 1951

25,7 × 17,8 εκ. (4^ο σχήμα) ~ 88 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

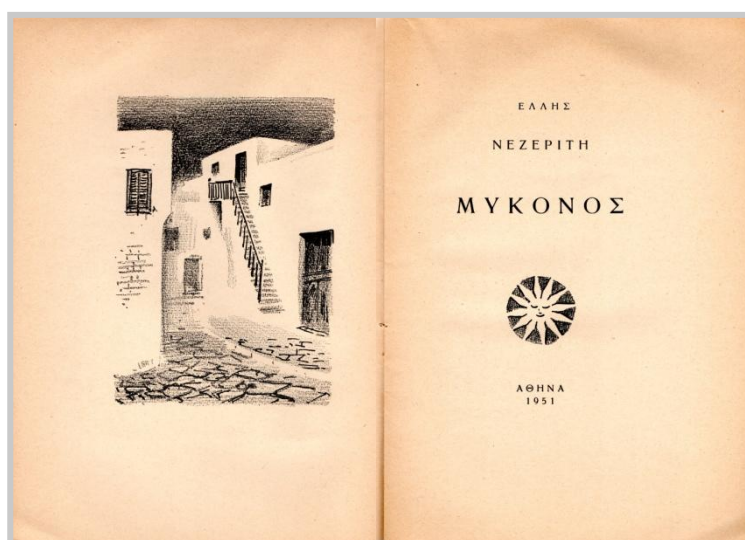
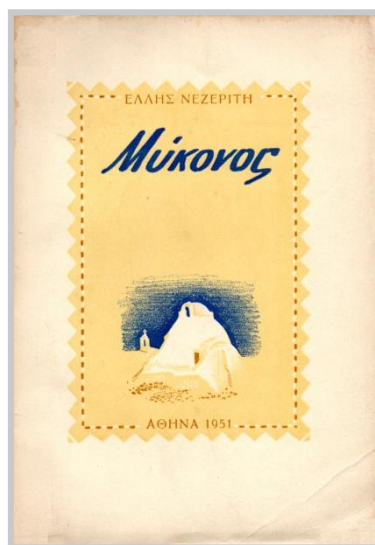
Εξώφυλλο: παράσταση και τίτλος

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 3 επίτιτλα (σελ. 15, 51, 75)

Η συλλογή διηγημάτων της Έλλης Νεζερίτη, η οποία είναι αφιερωμένη «στη σκιά της Ελένης Κορδάτου», στοιχειοθετήθηκε και τυπώθηκε στα τυπογραφεία «Κλεισιούνη» τον Δεκέμβριο του 1950, σύμφωνα με τη μακέτα και τα σχέδια του ζωγράφου Γιώργη Βαρλάμου. Μεταφράστηκε στα γαλλικά το 1983 με τίτλο *Myconos, l'île du vent et du rêve*.

**Διηγήματα μεγάλων Ελλήνων διηγηματογράφων, εκδοτικός οίκος
«Γεωργίου Παπαδημητρίου», Αθήνα 1951 [100 Αθάνατα Έργα]
[επιμέλεια και εκλογή Μ. Χ. Οικονόμου]**

20,8 × 14,1 εκ. (8° σχήμα) ~ 208 σελ. ~ σκληρόδετο

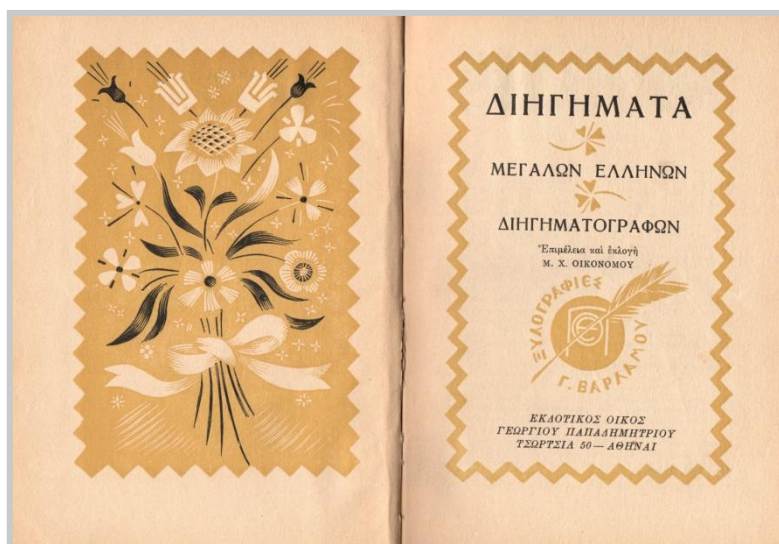
ξυλογραφίες

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 2)

Σελίδα τίτλου: διακοσμητικό πλαίσιο και 3 κοσμήματα (σελ. 3)

Εντός κειμένου: 3 επίτιτλα που επαναλαμβάνονται (σελ. 5, 41, 62, 90, 101, 134, 151, 192 • σελ. 7, 72, 93, 142, 157, 169, 178 • σελ. 32, 56, 85, 110, 125, 139, 147, 166, 182, 197) και 5 κοσμήματα που επαναλαμβάνονται (σελ. 31, 84, 124, 146, 177 • σελ. 40, 92, 141, 165, 191 • σελ. 55, 100, 133, 156 • σελ. 61, 109 • σελ. 71, 89, 207 [κολοφώνας])

Το βιβλίο, που είναι το 8° από τη σειρά *100 Αθάνατα Έργα*, στοιχειοθετήθηκε στο τυπογραφείο του Ι. Α. Αλευρόπουλου για λογαριασμό των εκδόσεων «Γ. Παπαδημητρίου» και τυπώθηκε τον Μάιο του 1951. Τις ξυλογραφίες φιλοτέχνησε ο Γ. Βαρλάμος. Περιλαμβάνει εισαγωγικό σημείωμα του Μιχάλη Χ. Οικονόμου, ο οποίος έκανε την εκλογή των διηγημάτων. Οι διηγηματογράφοι που περιλήφθησαν ήταν οι Γεώργιος Βιζυηνός, Δημήτριος Βικέλας, Γιάννης Βλαχογιάννης, Αργύρης Εφταλιώτης, Κωνσταντίνος Θεοτόκης, Δημήτριος Καμπούρογλου, Ανδρέας Καρκαβίτσας, Ιωάννης Κονδυλάκης, Εμμανουήλ Λυκούδης, Μιχαήλ Μητσάκης, Αλέξανδρος Μωραϊτίδης, Παύλος Νιρβάνας, Γρηγόριος Ξενόπουλος, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου, Ζαχαρίας Παπαντωνίου, Κώστας Παρορίτης, Πλάτων Ροδοκανάκης, Εμμανουήλ Ροΐδης, Αντώνης Τραυλαντώνης, Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, Χρήστος Χρηστοβασίλης και Γιάννης Ψυχάρης.

**Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ, *Το σπίτι κι ο κόσμος*, εκδοτικός οίκος «Γεωργίου
Παπαδημητρίου», Αθήνα 1951 [*100 Αθάνατα Έργα*]
[μετάφραση Ειρήνη Καλκάνη]**

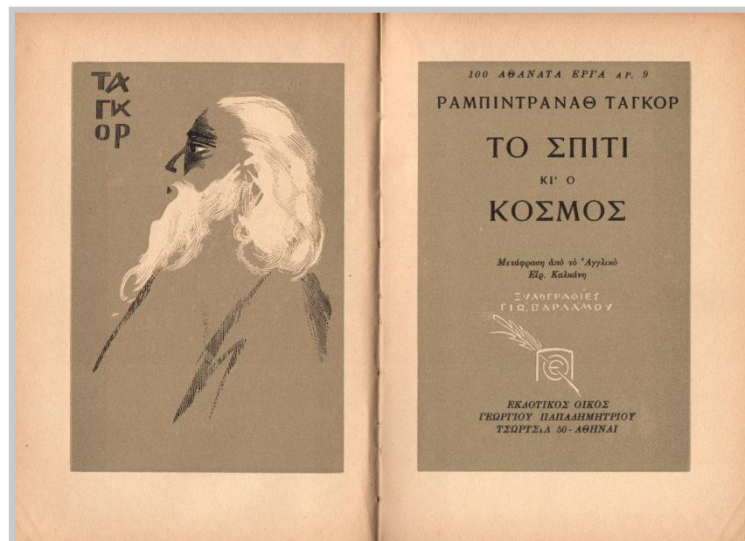
20,7 × 14,1 εκ. (8° σχήμα) ~ 240 σελ. ~ σκληρόδετο

ξυλογραφίες [σε όρθιο ξύλο]

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα (σελ. 4)

Εντός κειμένου: επίτιτλο (σελ. 11)

Το βιβλίο, που είναι το 9^ο από τη σειρά *100 Αθάνατα Έργα*, τυπώθηκε τον Μάιο του 1951. Περιλαμβάνει εισαγωγικό σημείωμα της Ειρήνης Καλκάνη, η οποία έκανε τη μετάφραση από την αγγλική εκδοχή του έργου.

**Αριστοφάνης. Το έργο του παρουσιασμένο από τον Θρασύβουλο Σταύρου,
εκδοτικός οίκος «Γεωργίου Παπαδημητρίου», Αθήνα 1951
[100 Αθάνατα Έργα]**

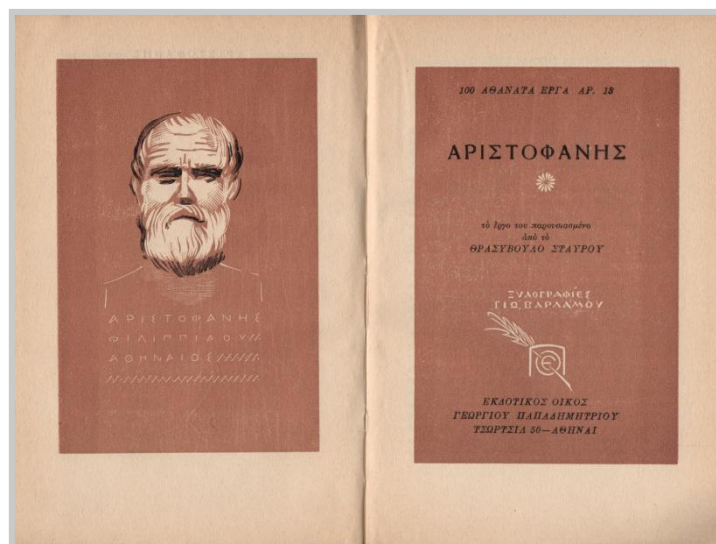
21 × 14 εκ. (8° σχήμα) ~ 224 σελ. ~ σκληρόδετο

ξυλογραφίες

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα (σελ. 4)

Εντός κειμένου: 3 επίτιτλα που επαναλαμβάνονται (σελ. 13, 97, 115, 155 • σελ. 37, 57, 199, 211 • σελ. 75, 135, 177)

Το βιβλίο, που είναι το 13^ο από τη σειρά *100 Αθάνατα Έργα*, τυπώθηκε τον Ιούνιο του 1951. Περιλαμβάνει πρόλογο του Θρασύβουλου Σταύρου, χρονολογικό πίνακα με τα σημαντικότερα γεγονότα της εποχής του Αριστοφάνη, καθώς και αποσπάσματα και σχόλια για τις έντεκα κωμωδίες του που σώζονται ακέραιες (*Αχαρνές*, *Ιππής*, *Νεφέλαι*, *Σφήκες*, *Ειρήνη*, *Όρνιθες*, *Λυσιστράτη*, *Θεσμοφοριάζουσαι*, *Βάτραχοι*, *Εκκλησιάζουσαι*, *Πλούτος*).

**Βίκτορ Ουγκό, *Ρού Μπλας*, εκδοτικός οίκος «Γεωργίου
Παπαδημητρίου», Αθήνα 1951 [*100 Αθάνατα Έργα*]
[μετάφραση Θρασύβουλος Σταύρου]**

21 × 14,3 εκ. (8° σχήμα) ~ 192 σελ. ~ σκληρόδετο

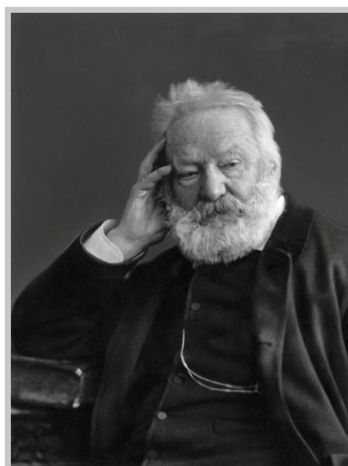
ξυλογραφίες

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα (σελ. 4)

Εντός κειμένου: 2 επίτιτλα (σελ. 7, 21)

Το βιβλίο, που είναι το 12^ο από τη σειρά *100 Αθάνατα Έργα*, τυπώθηκε τον Ιούνιο του 1951.

Περιλαμβάνει πρόλογο του συγγραφέα για το έργο.

Ο Βικτόρ Ουγκό

**Θ. Σ. Έλιοτ, *Τέσσερα κουαρτέττα*, εκδόσεις «Μαυρίδης», Αθήνα 1952
[απόδοση, εισαγωγικά δοκίμια και σχόλια Αντώνης Δεκαβάλλης]**

23,1 × 18 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 200 σελ. ~ χαρτόδετο
ξυλογραφίες σε πλάγιο ξύλο

Εξώφυλλο: προσωπογραφία συγγραφέα
Οπισθόφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο τυπώθηκε στο τυπογραφείο του Α. Μαυρίδη τον Δεκέμβριο του 1952 σε 1000 αριθμημένα αντίτυπα σε χαρτί μπουφάν. Το εξώφυλλο σχεδιάστηκε και χαραχτηκε σε πλάγιο ξύλο από τον Κυκλαδίτη καλλιτέχνη Γιώργο Δ. Βαρλάμο. Η έκδοση, η οποία είναι αφιερωμένη «στον ποιητή» Τ. Σ. Έλιοτ, περιέχει πρόλογο, εισαγωγικά δοκίμια και σχόλια του Αντώνη Δεκαβάλλη, όπως και λίστα με τα έργα του.

Νίκος Καζαντζάκης, *Ο καπετάν Μιχάλης*, εκδόσεις «Μαυρίδης»,
Αθήνα 1953

21,7 × 14,3 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 488 σελ. ~ πανόδετο

Πρόσοψη περικαλύμματος: παράσταση

Οπίσθια όψη περικαλύμματος: κόσμημα

Το βιβλίο τυπώθηκε στα τυπογραφεία του Αρ. Μαυρίδη τον Οκτώβριο του 1953. Το εξώφυλλο έγινε από τον ζωγράφο Γ. Δ. Βαργιάμο. Στο πανόδετο εξώφυλλο υπάρχει ζωγραφισμένη στο χέρι παράσταση και τίτλοι. Ακολούθησαν η β' (1955) και γ' έκδοση (1957) του έργου από τον «Δίφρο», η ε' (1959) από το Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» και η στ' (1959) από τις εκδόσεις «Καζαντζάκης», όπου και οι νεότερες.

**Μ. Καραγάτσης, *Η μεγάλη χίμαιρα. Μυθιστόρημα*, εκδόσεις «Μαυρίδης»,
Αθήνα 1953**

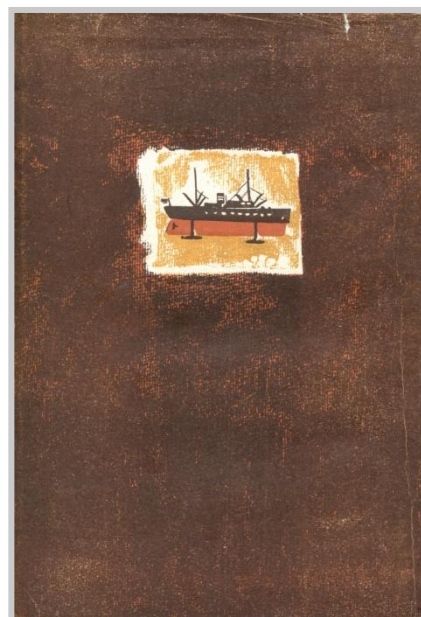
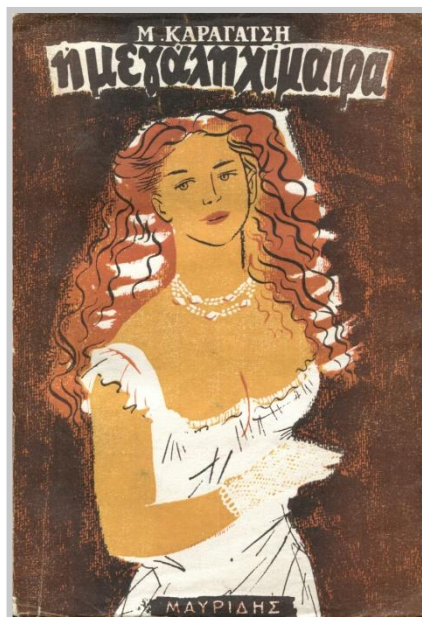
21,7 × 14,7 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 256 σελ. ~ χαρτόδετο

Πρόσψη περικαλύμματος: παράσταση και τίτλοι

Κολοφώνας: κόσμημα (σελ. 254)

Οπίσθια όψη περικαλύμματος: κόσμημα

Το βιβλίο τυπώθηκε στα τυπογραφεία του Αρ. Μαυρίδη τον Νοέμβριο του 1953. Το εξώφυλλο έγινε από τον ζωγράφο Γ. Δ. Βαρλάμο.

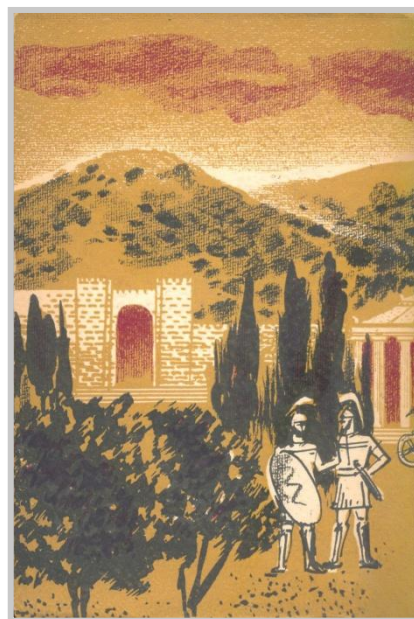
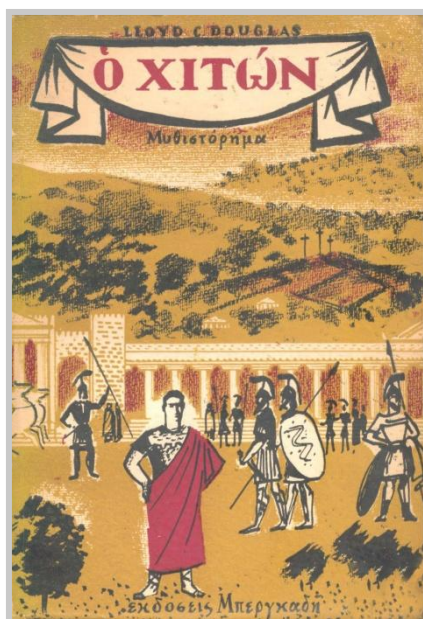

**Lloyd Douglas, *Ο Χιτών. Μυθιστόρημα*, εκδόσεις «Μπεργκαδή»,
Αθήνα 1953 [μετάφραση Γιάννης Λάμψας]**

22 × 15 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 544 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο-οπισθόφυλλο: ενιαία παράσταση και τίτλοι

Το βιβλίο στοιχειοθετήθηκε και τυπώθηκε τον Νοέμβριο του 1953 στο τυπογραφείο «Ε. Χουλιάρη-Α. Αθανασόπουλου» σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας» για λογαριασμό των εκδόσεων «Μπεργκαδή» με καλλιτεχνική επιμέλεια του Γ. Βαρλάμου, ο οποίος φιλοτέχνησε και το εξώφυλλο.

**Ernest Hemingway, *Για ποιον χτυπάει η καμπάνα. Μυθιστόρημα*,
εκδόσεις «Μπεργκαδή», Αθήνα 1953 [μετάφραση Νίκος Σημηριώτης]**

22,4 × 15 εκ. (8° σχήμα) ~ 464 σελ. ~ χαρτόδετο

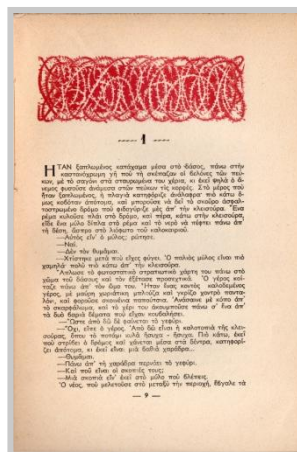
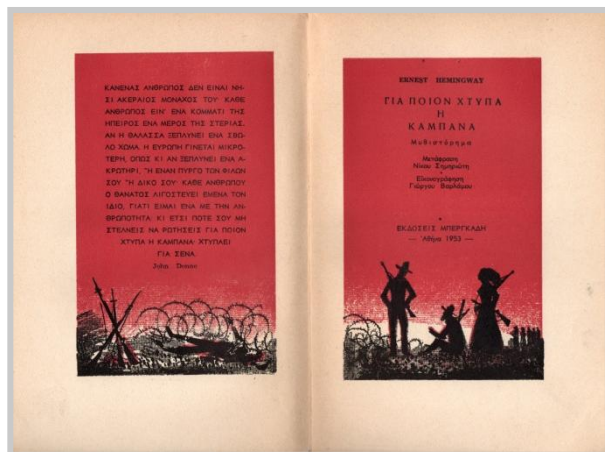
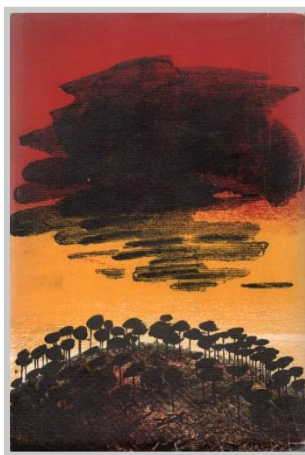
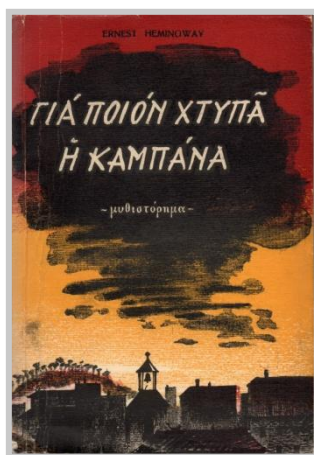
Εξώφυλλο-οπισθόφυλλο: ενιαία παράσταση και τίτλοι

Προμετωπίδα: σύνθεση (σελ. 4)

Σελίδα τίτλου: σύνθεση (σελ. 5)

Εντός κειμένου: επίτιτλο (σελ. 9)

Το βιβλίο, το οποίο είναι αφιερωμένο «στη *Martha Gellhorn*», πρωτοεκδόθηκε μεταφρασμένο στα ελληνικά το 1946 από τους «Φίλους του Βιβλίου» και επανεκδόθηκε για λογαριασμό των εκδόσεων «Μπεργκαδή» με επιμέλεια-εικονογράφηση του ζωγράφου Γιώργου Βαρλάμου. Στην προμετωπίδα παρατίθεται το ποίημα του John Donne που έδωσε τον τίτλο στο έργο. Στις τελευταίες σελίδες διαφημίζονται οι νέοι τίτλοι που ετοιμάζαν οι γαλλικές εκδόσεις «Bergadi» (*Ηδονή* του Guy de Maupassant, *Ανθρώπινη δουλεία* του W. Somerset Maugham και *Ο χιτών* του Lloyd Douglas), όλοι επιμελημένοι και εικονογραφημένοι από τον Γ. Βαρλάμο.

**Annemarie Selinco, Ντεζιρέ. Ιστορικό μυθιστόρημα (3 τόμοι),
εκδόσεις «Μπεργκαδής», Αθήνα 1954 [μετάφραση Μάγδα Καϊνινάδ]**

22,2 × 15 εκ. (8° σχήμα) ~ 608 σελ. ~ χαρτόδετα

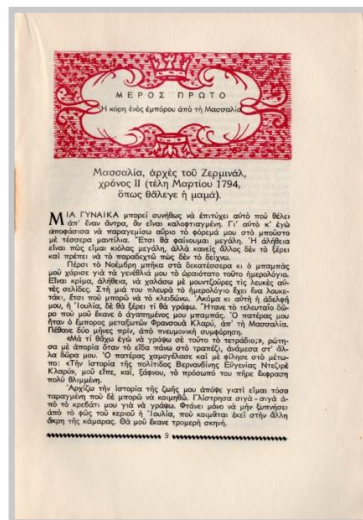
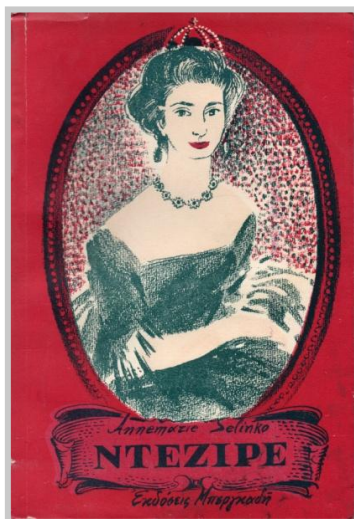
Εξώφυλλο: παράσταση και τίτλοι

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: επίτιτλο, το οποίο επαναλαμβάνεται (σελ. 9, 137, 327, 557)

Το βιβλίο, το οποίο είναι αφιερωμένο «στη μνήμη της αδελφής» της συγγραφέως, «Λιζελόττε, στο χαρούμενο πνεύμα της, τη μεγάλη της καρδιά», τυπώθηκε σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας» στο τυπογραφείο «Ε. Χουλιάρα-Α. Αθανασόπουλου» για λογαριασμό των εκδόσεων «Μπεργκαδής» τον Ιούνιο του 1954. Η επιμέλεια και το εξώφυλλο έγιναν από τον Γιώργο Βαβλάμο. Το κείμενο έχει ημερολογιακή μορφή.

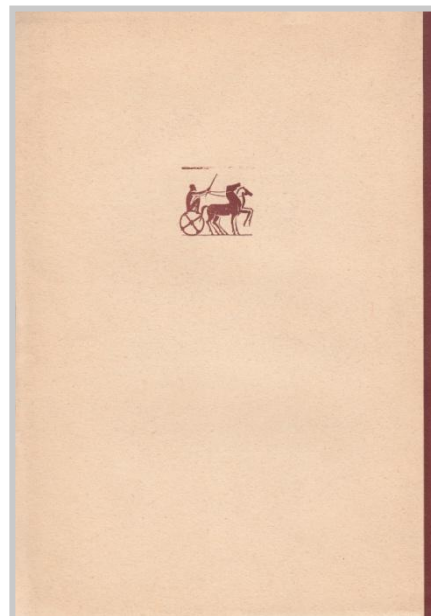
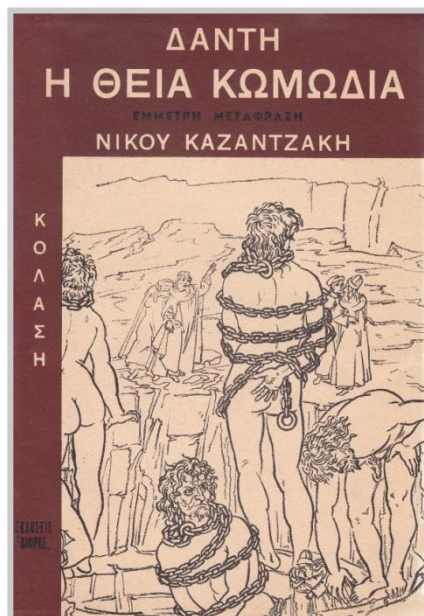

**Δάντης, *Η Θεία Κωμωδία. Η Κόλαση* (β' έκδοση), εκδόσεις «Δίφρος»,
Αθήνα 1954 [έμμετρη μετάφραση Νίκος Καζαντζάκης]**

21,6 × 14,9 εκ. (8° σχήμα) ~ 248 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση

Το βιβλίο τυπώθηκε για τις εκδόσεις «Δίφρος» τον Αύγουστο-Σεπτέμβριο του 1954 στο τυπογραφείο «Κωνσταντινίδη και Μιχαλά» σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας». Την τυπογραφική επιμέλεια είχε ο Εμμανουήλ Κάσδαγλης και το περιβάλλυμα φιλοτέχνησε ο Γ. Βαρλάμος. Το έργο είναι αφιερωμένο «στη μνήμη του Άγγελου Σικελιανού» μαζί με λίγους στίχους από το *Καθαρτήριο* («*il miglior fabbro del parlar materno*»). Στην αρχή παρατίθενται στίχοι από το *Συμπόσιο* του Δάντη (Dante, *Convivio*, I, VII), ενώ περιλαμβάνονται εισαγωγή (βιογραφικό σημείωμα, ανάλυση) και σχόλια του μεταφραστή. Στα φτερά του περιβαλλύματος και στο οπισθόφυλλο υπάρχουν λίστες με τα *Άπαντα* του Νίκου Καζαντζάκη.

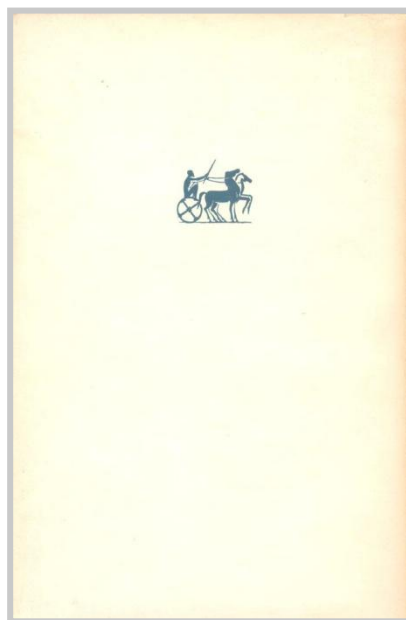
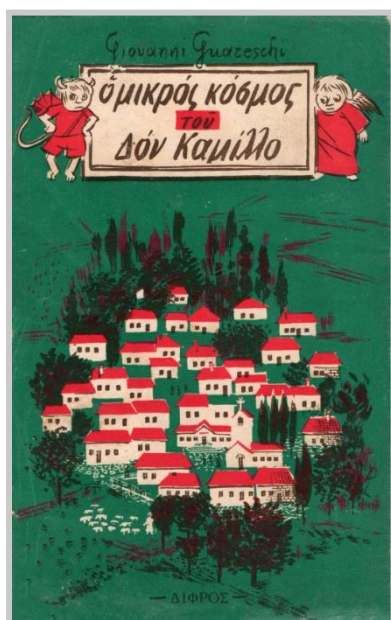

**Giovanni Guareschi, *Ο μικρός κόσμος του Δον Καμίλλο*,
εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1954 [μετάφραση Γιωργής Κότσιρας]**

21,8 × 14 εκ. (8° σχήμα) ~ 276 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλωμα: παράσταση και τίτλοι

Το βιβλίο τυπώθηκε για τις εκδόσεις «Δίφρος» τον Οκτώβριο του 1954 σύμφωνα με τη μακέτα και το εξώφυλλο του Γ. Βαρλάμου και με σκίτσα του συγγραφέα στο τυπογραφείο «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά» σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας». Στα φτερά του περικαλύμματος υπάρχουν σχόλια για το έργο και ασπρόμαυρη φωτογραφία του συγγραφέα, του οποίου συμπεριλαμβάνεται αυτοβιογραφικό σημείωμα. Τα σκίτσα του τελευταίου είναι τοποθετημένα στην αρχή κάθε κεφαλαίου. Όπως μαθαίνουμε, ο «Δίφρος» κατείχε την αποκλειστικότητα έκδοσης του έργου για την Ελλάδα, πρωτότυπος τίτλος του οποίου ήταν *Mondo piccolo* "Don Camillo".

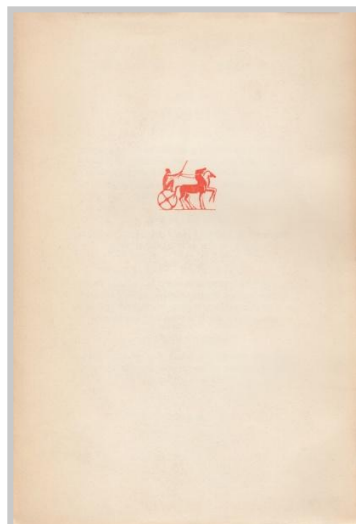
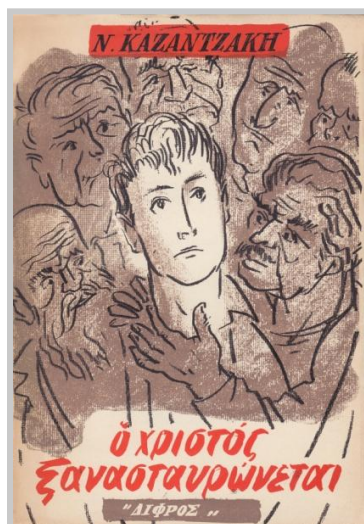
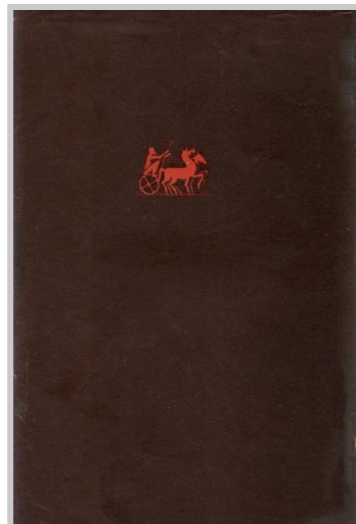
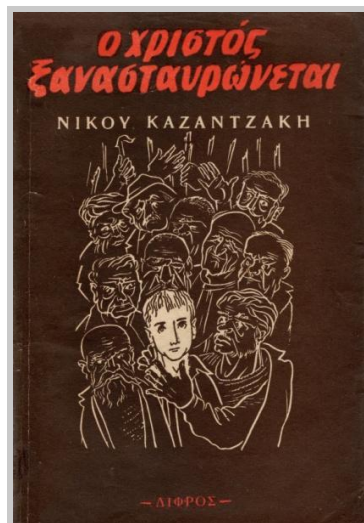

**Νίκος Καζαντζάκης, *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*, εκδόσεις «Δίφρος»,
Αθήνα 1954**

21,8 × 14,8 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 468 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλος

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Οκτώβριο του 1954 στο τυπογραφείο «Κωνσταντινίδη και Μιχαλά» σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας» για τις εκδόσεις «Δίφρος». Η τυπογραφική επιμέλεια έγινε από τον Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη και το περιβάλλυμα από τον Γ. Βαρλάμο. Στα φτερά του περιβάλλυματος παρατίθεται ο πρόλογος του διάσημου ποιητή Den Doolard από την ολλανδική έκδοση και στο οπισθόφυλλο η λίστα με τα *Άπαντα* του Νίκου Καζαντζάκη. Το έργο επανατυπώθηκε το 1955 (β' έκδοση) από τον «Δίφρο» με περιβάλλυμα του Γιώργη Βαρλάμου. Επανεκδόθηκε το 1956, το 1957 και το 1960 από τον «Δίφρο» και το 1964 από τις εκδόσεις «Ελένης Ν. Καζαντζάκη», όπου και οι νεότερες εκδόσεις.

**Margaret Mitchell, Όσα παίρνει ο άνεμος, εκδόσεις «Μπεργκαδή»,
Αθήνα 1954 [μετάφραση Γιάννης Λάμψας]**

21,9 × 15,2 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 1088 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση και τίτλοι

Οπισθόφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο με εξώφυλλο του Γιώργου Βαρλάμου τυπωμένο σε πέντε και σε έναν τόμο, ολοκληρώθηκε τον Οκτώβριο του 1954 στο τυπογραφείο «Ε. Χουλιάρα-Α. Αθανασόπουλου» για λογαριασμό των εκδόσεων «Μπεργκαδή». Την επιμέλεια του κειμένου έκανε ο Ε. Π. Μπουντούρης.

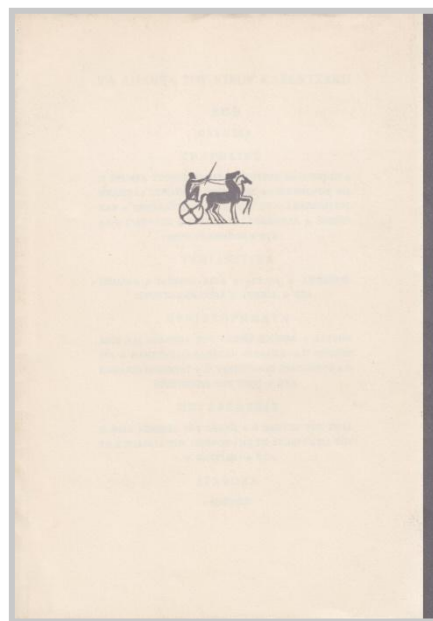
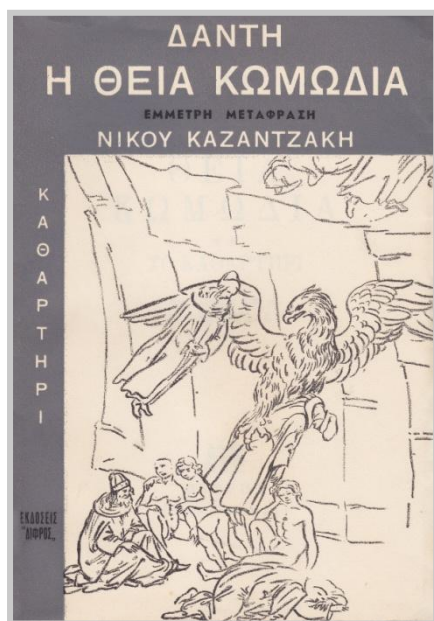

**Δάντης, *Η Θεία Κωμωδία. Το Καθαρτήριο* (β' έκδοση),
εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1954 [έμμετρη μετάφραση Νίκος Καζαντζάκης]**

21,5 × 14,8 εκ. (8° σχήμα) ~ 204 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση

Το βιβλίο τυπώθηκε για τις εκδόσεις «Δίφρος» τον Νοέμβριο-Δεκέμβριο του 1954 στο τυπογραφείο «Κωνσταντινίδη και Μιχαλά» σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας» με τυπογραφική επιμέλεια του Εμμανουήλ Κάσδαγλη και περιβάλλυμα του Γ. Βαρλάμου. Στα φτερά του περικαλύμματος και στο οπισθόφυλλο υπάρχουν λίστες με τα *Άπαντα* του Νίκου Καζαντζάκη. Περιλαμβάνονται σχόλια του μεταφραστή.

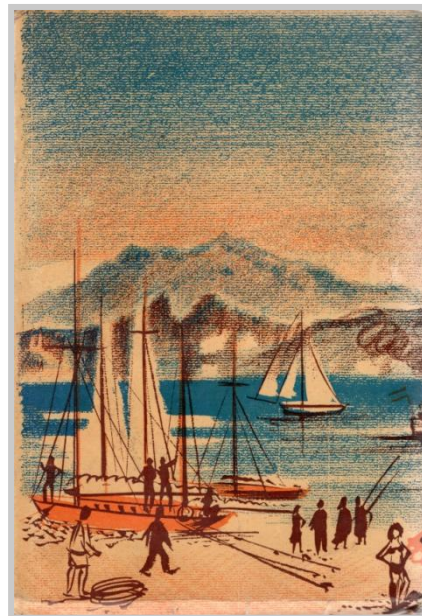

Lloyd Douglas, *Το υπέροχο μυστικό*, εκδόσεις «Μπεργκαδή»,
Αθήνα 1955 [μετάφραση Λίλα Καρακάλου-Καρανικόλα]

22 × 15 εκ. (8° σχήμα) ~ 272 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο-οπισθόφυλλο: ενιαία παράσταση και τίτλοι

Το βιβλίο, με πρωτότυπο τίτλο *Magnificent obsession*, στοιχειοθετήθηκε και τυπώθηκε τον Δεκέμβριο του 1954 στο τυπογραφείο «Ε. Χουλιάρη-Α. Αθανασόπουλου», για λογαριασμό των εκδόσεων «Μπεργκαδή». Η επιμέλεια του κειμένου έγινε από τον Ε. Π. Μπουντούρη, ενώ η καλλιτεχνική επιμέλεια και το εξώφυλλο από τον Γιώργο Βαρλάμο.

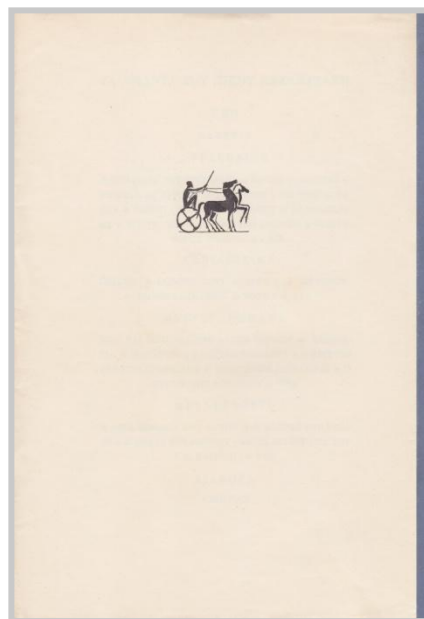
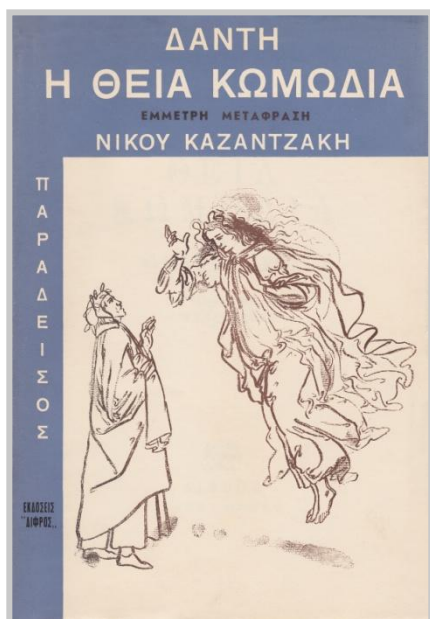

**Δάντης, *Η Θεία Κωμωδία. Ο Παράδεισος* (β' έκδοση),
εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1955 [έμμετρη μετάφραση Νίκος Καζαντζάκης]**

21,8 × 15 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 212 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση

Το βιβλίο τυπώθηκε για τις εκδόσεις «Δίφρος» τον Φεβρουάριο-Μάιο του 1955 στο τυπογραφείο «Κωνσταντινίδη και Μιχαλά» σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας». Η τυπογραφική επιμέλεια έγινε από τον Εμμανουήλ Κάσδαγλη και το περιβάλλυμα από τον Γιώργη Βαρλάμο. Στα φτερά του περικαλύμματος και στο οπισθόφυλλο υπάρχουν λίστες με τα *Άπαντα* του Νίκου Καζαντζάκη. Περιλαμβάνονται σχόλια του τελευταίου και λεξιλόγιο.

Λιλίκα Νάκου, *Η κυρία Ντορεμί*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1955

21,9 × 15 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 208 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

Εξώφυλλο: σύνθεση και τίτλος

Εντός κειμένου: 14 παραστάσεις (σελ. 15, 29, 42, 54, 62, 73, 100, 111, 121, 138, 151, 167, 176, 192) και 5 κοσμήματα που επαναλαμβάνονται – κάποιες φορές ανεστραμμένα (σελ. 9 • σελ. 59, 131, 161 • σελ. 65, 105, 142, 181 • σελ. 80, 141, 171 • σελ. 88, 158, 199)

Το βιβλίο τυπώθηκε σύμφωνα με τη μακέτα και τα σχέδια του Γιώργου Βαρλάμου στα τυπογραφεία «Ε. Χουλιάρα-Αθαν. Αθανασόπουλου» τον Ιούνιο του 1955 με επιμέλεια του Ν. Κάπνα. Στα φτερά του εξωφύλλου παρατίθενται αποσπάσματα από κριτικές ελβετικών εφημερίδων για το έργο, ενώ στις τελευταίες σελίδες διαφημίζονται εκδόσεις του «Δίφρου», όπως *Ο μικρός κόσμος του Δον Καμίλλο* και η *Θεία Κωμωδία* του Δάντη μεταφρασμένη από τον Νίκο Καζαντζάκη. Το έργο, στο οποίο περιλαμβάνεται κατάλογος με τα έργα της συγγραφέως, είναι αφιερωμένο στον Οκτάβ Μερλιέ, «που σκύβει μ' αγάπη πάνω στα Ελληνικά νειάτα».

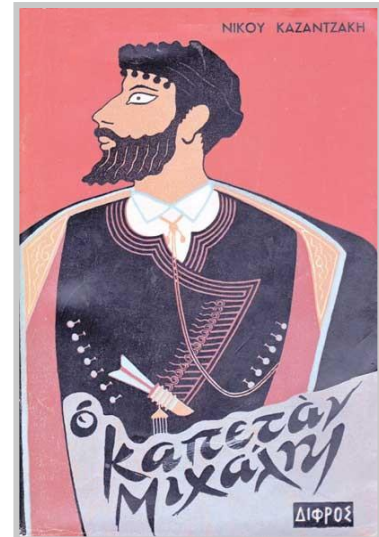
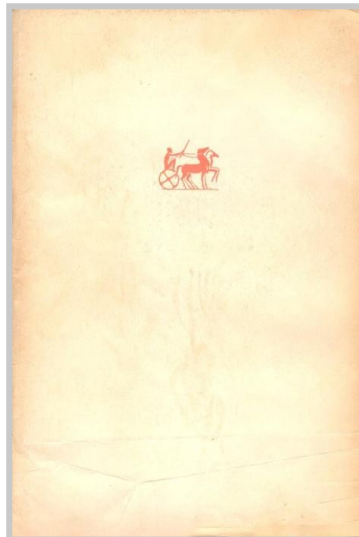
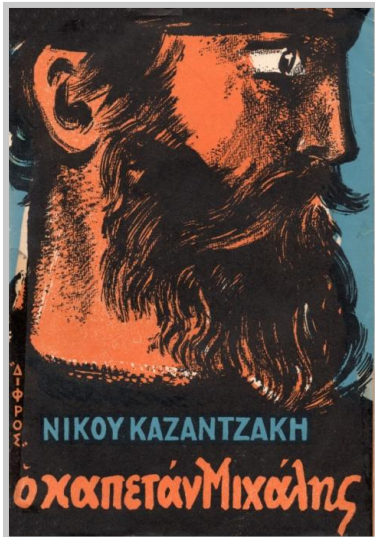

Νίκος Καζαντζάκης, *Ο καπετάν Μιχάλης. (Ελευθερία ή Θάνατος)*
(β' έκδοση), εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1955

22 × 15,1 εκ. (8° σχήμα) ~ 492 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλοι

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Ιούνιο-Ιούλιο του 1955 στο τυπογραφείο «Γερτ. Σ. Χρήστου & Υιός» σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας» για τις εκδόσεις «Δίφρος». Η τυπογραφική επιμέλεια έγινε από τον Ε. Χ. Κάσδαγλη και το περιβάλλυμα, το οποίο τυπώθηκε στο τυπογραφείο «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά», φιλοτεχνήθηκε από τον Γ. Βαρλάμο. Στα πλαίσια του περικαλύμματος υπάρχει λίστα με τα *Άπαντα* του Νίκου Καζαντζάκη. Στην παρούσα έκδοση προστέθηκε πρόλογος του συγγραφέα και ο υπότιτλος *Ελευθερία ή Θάνατος*. Το έργο επανατυπώθηκε το 1957 (γ' έκδοση) από τον «Δίφρο» με περιβάλλυμα του Γιώργη Βαρλάμου. Ακολούθησαν η δ' έκδοση (1959) από το Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» και η ε' (1964) από τις εκδόσεις «Ελένης Ν. Καζαντζάκη», όπου και οι νεότερες.

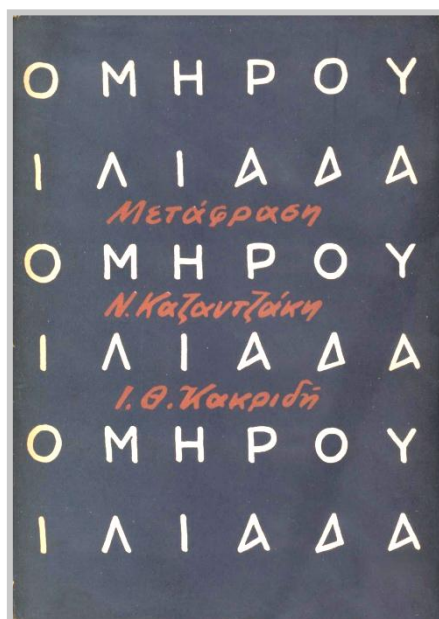

Όμηρος, *Ιλιάδα*, Αθήνα 1955
[μετάφραση Ν. Καζαντζάκης-Ι. Θ. Κακριδής]

22 × 15 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 404 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: τίτλοι

Το βιβλίο, το οποίο είναι αφιερωμένο «στη μνήμη του Αλέξανδρου Πάλλη», με έμμετρη μετάφραση του Νίκου Καζαντζάκη και του Ι. Θ. Κακριδή τυπώθηκε το καλοκαίρι του 1955 για λογαριασμό των μεταφραστών στο τυπογραφείο «Γερ. Σ. Χρήστου & Υιού» σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας». Το περιβάλλυμα φιλοτέχνησε ο ζωγράφος Γ. Βαργιάμος. Περιλαμβάνονται πρόλογος και σημειώσεις των μεταφραστών.

Πέερ Λαγκερκβιστ, *Ο Βαραββάς*, εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου», Αθήνα 1955 [μετάφραση Μίνα Ζωγράφου-Μεραναίου]

22 × 15 εκ. (8° σχήμα) ~ 144 σελ. ~ χαρτόδετο

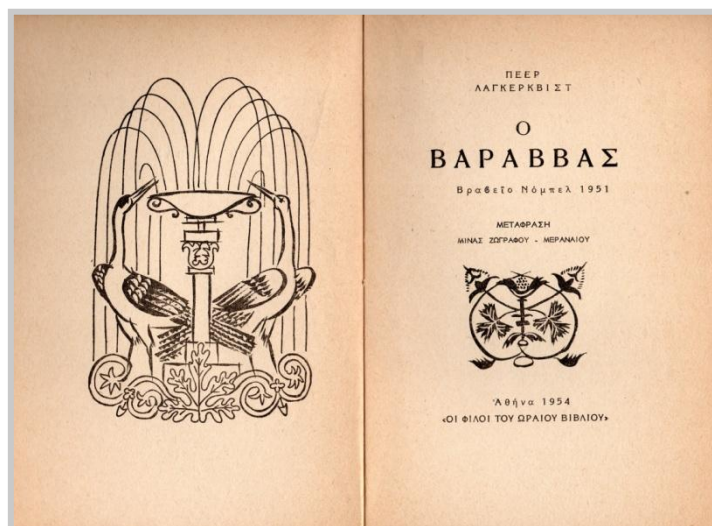
Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλοι

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 2 επίτιτλα (σελ. 7, 17) και πρωτόγραμμα (σελ. 17 [Ο])

Το βιβλίο, του οποίου το εξώφυλλο και την εικονογράφηση επιμελήθηκε ο Γ. Βαρλάμος, τυπώθηκε στο τυπογραφείο «Β. Ξυνού» για λογαριασμό των «Φίλων του Ωραίου Βιβλίου» τον Οκτώβριο του 1955. Στο οπισθόφυλλο διαφημίζονται τα υπό έκδοση βιβλία των «Φίλων του Ωραίου Βιβλίου», ήτοι η *Ηδονή* του Γκυ ντε Μωπασάν και τα *Άπαντα (Ανθολογία)* του Ιωάννη Κονδυλάκη.

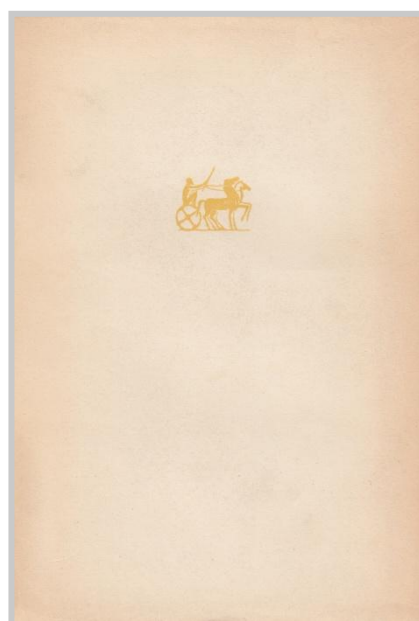
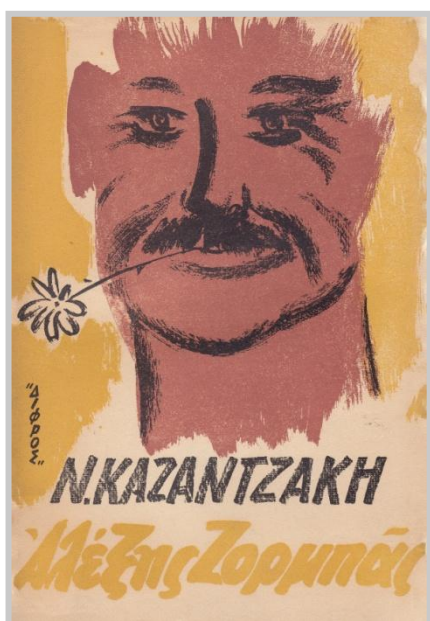

**Νίκος Καζαντζάκης, *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά* (γ' έκδοση),
εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1955**

22 × 14,9 εκ. (8° σχήμα) ~ 368 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλοι

Το βιβλίο τυπώθηκε για τις εκδόσεις «Δίφρος» τον Νοέμβριο του 1955 στο τυπογραφείο «Κωνσταντινίδη και Μιχαλά» σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας». Η τυπογραφική επιμέλεια έγινε από τον Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη και το περιβάλλυμα από τον Γ. Βαρλάμο. Της παρούσας έκδοσης είχαν προηγηθεί η α' (1946) και η β' (1954) από τον εκδοτικό οίκο «Δημητράκου», ενώ ακολούθησαν η δ' (1957) και ε' (1959) από τον «Δίφρο», καθώς και η στ' (1964) από τις εκδόσεις «Καζαντζάκης», όπου και οι νεότερες.

Albert Camus, *Ο ξένος*, εκδόσεις «Δαίδαλος», Αθήνα 1955
[μετάφραση Γιωργής Κότσιρας]

20,5 × 13,8 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 180 σελ. ~ χαρτόδετο

Πρόσοψη-οπίσθια όψη περικαλύμματος: ενιαία παράσταση και τίτλοι

Το βιβλίο τυπώθηκε για τις εκδόσεις «Δαίδαλος» τον Δεκέμβριο του 1955 στα τυπογραφεία «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά», σύμφωνα με τη μακέτα του Γιώργου Βαρλάμου, ο οποίος φιλοτέχνησε και τα εξώφυλλα. Περιλαμβάνεται πρόλογος του Γιωργή Κότσιρα με στοιχεία για το έργο και τη ζωή του Αλμπέρ Καμύ.

**Ι. Κονδυλάκης, *Ο Πατούχας*, εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου»,
Αθήνα 1955 [επιμέλεια Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη]**

21,9 × 14,7 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 208 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλοι

Το βιβλίο στοιχειοθετήθηκε και τυπώθηκε τον Δεκέμβριο του 1955 στα τυπογραφεία «Β. Ξυνού» σύμφωνα με τη μακέτα του Γιώργου Βαρλάμου που φιλοτέχνησε και το εξώφυλλο για τις εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου». Τη διόρθωση του κειμένου ανέλαβε ο Ε. Π. Μπουντούρης. Περιλαμβάνονται εισαγωγή με σχόλια της Σοφίας Μαυροειδή-Παπαδάκη για το έργο και γλωσσάριο. Όπως μαθαίνουμε από τα φτερά του περικαλύμματος, ο *Πατούχας* εντάσσεται στη σειρά των *Απάντων* του Ι. Κονδυλάκη, τα οποία στόχευαν να εκδώσουν οι «Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου». Είχε ήδη κυκλοφορήσει η *Πρώτη αγάπη*, ενώ ετοιμάζονταν μία εκλογή από τα χρονογραφήματά του με τίτλο *Ενώ διάβαινα* και το έργο *Όταν ήμουν δάσκαλος μαζί με άλλα διηγήματα*.

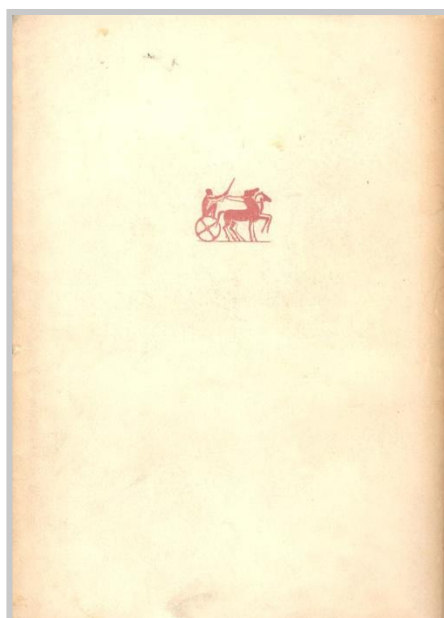
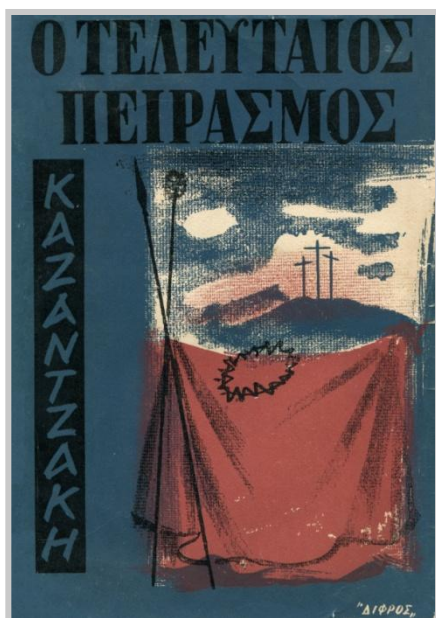

**Νίκος Καζαντζάκης, *Ο τελευταίος πειρασμός. Μυθιστόρημα*,
εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1955**

22 × 15,2 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 500 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλοι

Το βιβλίο τυπώθηκε για τις εκδόσεις «Δίφρος» τον Δεκέμβριο του 1955, σύμφωνα με τη μακέτα και το εξώφυλλο του Γιώργου Βαρλάμου, στα τυπογραφεία των «Αδελφών Γ. Ρόδη» σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας». Τις διορθώσεις επιμελήθηκε ο Νίκος Κάπνας. Στα πλαίσια του περιβάλλυματος παρατίθενται γερμανικές κριτικές για το έργο, το οποίο είναι αφιερωμένο «στη συγγραφέα Μαρία Βοναπάρτη (την πριγκίπισσα Γεωργίου της Ελλάδος)». Στο οπισθόφυλλο υπάρχει λίστα με τα Άπαντα του Νίκου Καζαντζάκη. Το έργο, το οποίο περιλαμβάνει πρόλογο του τελευταίου, επανεδόθηκε το 1959 από τον «Δίφρο», το 1961 από το Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» και το 1964 από τις εκδόσεις «Ελένης Ν. Καζαντζάκη», όπου και οι νεότερες εκδόσεις.

**Παντελής Πρεβελάκης, Τα χέρια του ζωντανού Θεού.
Δράμα σε τρεις πράξεις, εκδόσεις «Δαίδαλος», Αθήνα 1955**

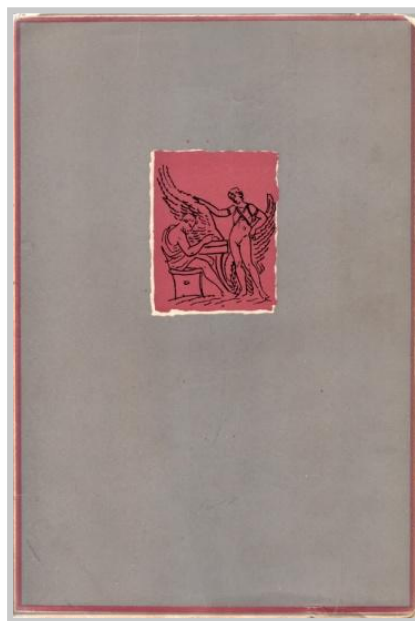
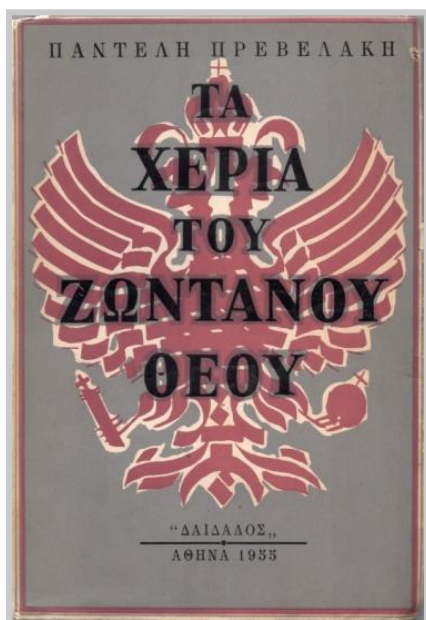
22,2 × 15 εκ. (8° σχήμα) ~ 152 σελ. ~ χαρτόδετο

Πρόσοψη περικαλύμματος: παράσταση

Εξώφυλλο: κόσμημα, το οποίο επαναλαμβάνεται σε σμίκρυνση στη σελίδα τίτλου (σελ. 5)

Οπίσθια όψη περικαλύμματος: κόσμημα

Το βιβλίο τυπώθηκε για τις εκδόσεις «Δαίδαλος» στο τυπογραφείο «Νέα Εστία» τον Δεκέμβριο του 1955 με τυπογραφική επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη και τίτλους και εξώφυλλα φιλοτεχνημένα από τον χαράκτη Γιώργη Βαρλάμο. Το εξώφυλλο και η κουβερτούρα τυπώθηκαν στο τυπογραφείο των Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά. Στη σελίδα τίτλου παρατίθεται ο στ. Ι΄ 31 από την *Προς Εβραίους* επιστολή του Αποστόλου Παύλου, από τον οποίο προέκυψε ο τίτλος του έργου, ενώ στο τέλος του βιβλίου ο συγγραφέας απευθύνει δυο λόγια προς τον αναγνώστη και τον σκηνοθέτη. Σημειώνει ακόμη ότι «η γλώσσα του δράματος δεν έχει την επιθυμητή καθαρότητα και πειθαρχία», καθώς τα πρόσωπά του «μιλάνε μέσα σε μια στρατιωτική λέσχη». Στο οπισθόφυλλο υπάρχει λίστα με τα έργα του.

**Κώστας Παπαδάκης, *Ο Πολυνούσης απ' το φεγγάρι*,
εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου», Αθήνα 1955**

21,8 × 14,5 εκ. (8° σχήμα) ~ 48 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

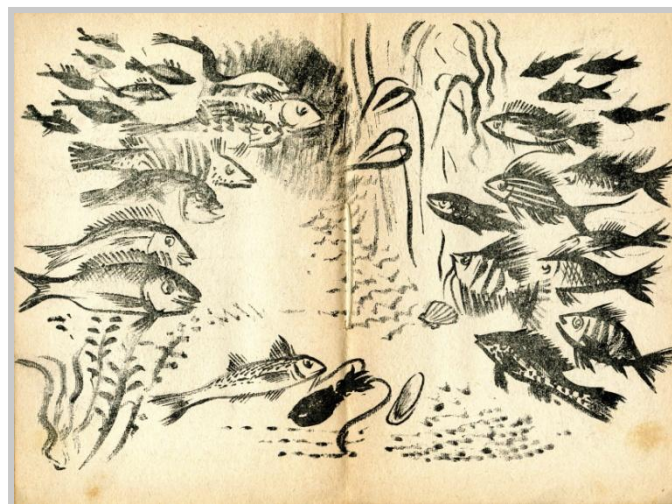
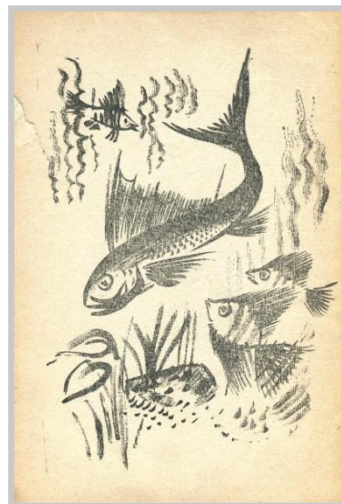
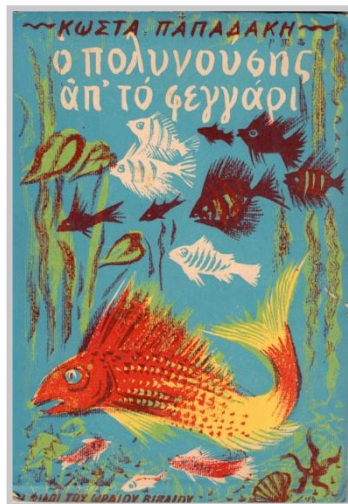
Εξώφυλλο: παράσταση και τίτλοι

Εσώφυλλο: κόσμημα (σελ. 3)

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ.)

Εντός κειμένου: πρωτόγραφμα (σελ. 9 [Σ]), 9 παραστάσεις (σελ. 9, 18, 19, 28, 29, 34, 35, 40, 41), 2 παραστάσεις-σαλόνι (σελ. 10-11, 24-25) και 3 κοσμήματα (σελ. 14, 42, 46)

Το βιβλίο με εικονογράφηση του Γιώργου Βαρλάμου στοιχειοθετήθηκε και τυπώθηκε στο τυπογραφείο «Φ. Λάντα» για λογαριασμό των «Φίλων του Ωραίου Βιβλίου». Είναι αφιερωμένο «στον αγαπημένο γιο» του συγγραφέα, «Αντωνάκη, που για χάρη του γράφτηκε». Στα φτερά του εξωφύλλου και στο οπισθόφυλλο παρατίθεται κείμενο της Βάγκως Σεβαστοπούλου για τα *Παραμύθια του Άντερσεν*.

**Ι. Κονδυλάκης (ο διαβάτης), *Πρώτη αγάπη. Κι άλλα διηγήματα*,
εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου», Αθήνα 1955
[επιμέλεια Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη]**

22,1 × 15 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 128 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: σύνθεση και τίτλοι

Το βιβλίο αποτελεί μέρος της *Ανθολογίας* από τα *Άπαντα* του Ιωάννη Κονδυλάκη που σκόπευαν να κυκλοφορήσουν οι εκδόσεις «Οι Φίλοι του Ωραίου Βιβλίου» σε συνεργασία με την Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη, όπως μαθαίνουμε από τον κολοφώνα. Το εξώφυλλο και η καλλιτεχνική εποπτεία έγιναν από τον Γ. Βαρλάμο. Περιλαμβάνεται εισαγωγή της επιμελήτριας με βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα και σχόλια για το έργο του, καθώς και γλωσσάριο. Τα διηγήματα που παρατίθενται είναι τα εξής: *Πρώτη αγάπη*, *Κακό συναπάντημα* και *Ο νεωτεριστής*.

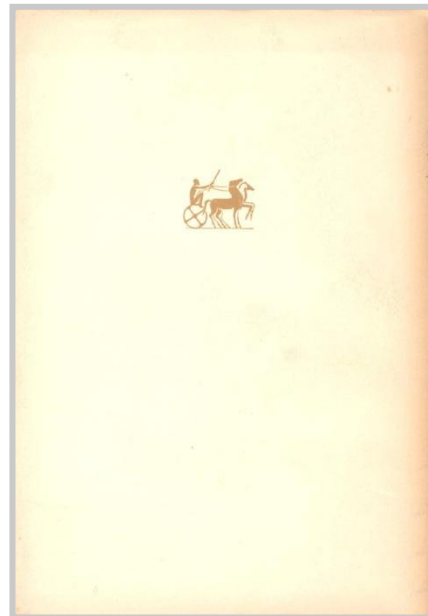
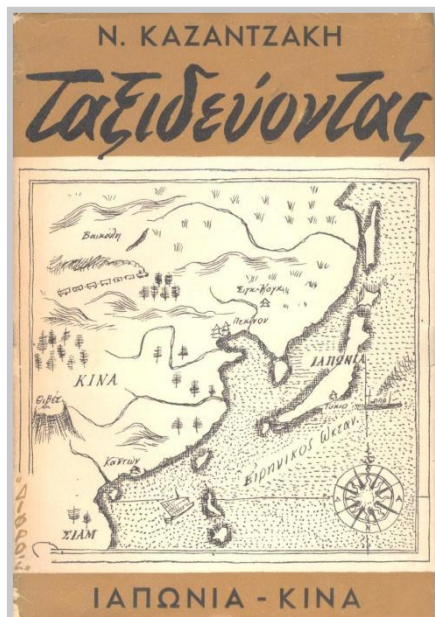

**Νίκος Καζαντζάκης, Ταξιδεύοντας. Ιαπωνία-Κίνα (γ' έκδοση),
εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1956**

22 × 15 εκ. (8° σχήμα) ~ 240 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλοι

Το βιβλίο *Ιαπωνία-Κίνα* της σειράς *Ταξιδεύοντας* τυπώθηκε τον Φεβρουάριο του 1956 για τις εκδόσεις «Δίφρος» στο τυπογραφείο «Κωνσταντινίδη & Μιχαλά» σε χαρτί εκδόσεων της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας». Η τυπογραφική επιμέλεια έγινε από τον Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη και το περιβάλλυμα από τον Γ. Βαρλάμο. Στο οπισθόφυλλο υπάρχει λίστα με τα Άπαντα του συγγραφέα. Περιλαμβάνεται το κάντο *Χιντεγιόχη* από τις τερτσίνες του Καζαντζάκη.

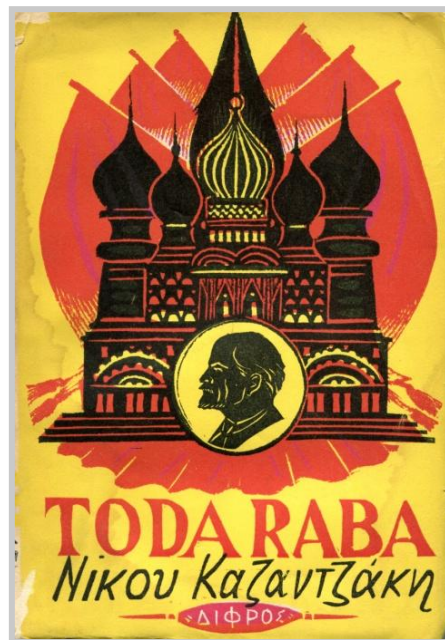

Νίκος Καζαντζάκης, *Toda Raba*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1956
[μετάφραση Γιάννης Μαγκλής]

21,9 × 15,1 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 232 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλοι

Το βιβλίο τυπώθηκε για τις εκδόσεις «Δίφρος» τον Δεκέμβριο του 1956 στο τυπογραφείο της Μαργαρίτας Γουδέλη σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας». Η τυπογραφική επιμέλεια έγινε από τον Ε. Χ. Κάσδαγλη και το περιβάλλυμα από τον Γ. Βαρλάμο. Στα φτερά του περικαλύμματος παρουσιάζονται οι εκδόσεις του «Δίφρου», μεταξύ αυτών και το περιοδικό *Καινούργια Εποχή*. Περιλαμβάνεται το κάντο *Τόντα-Ράμπα*.

**Παντελής Πρεβελάκης, *Το χρονικό μιας πολιτείας. Μυθιστορία*
(γ' έκδοση), εκδόσεις «Διόνυσος», Αθήνα 1956**

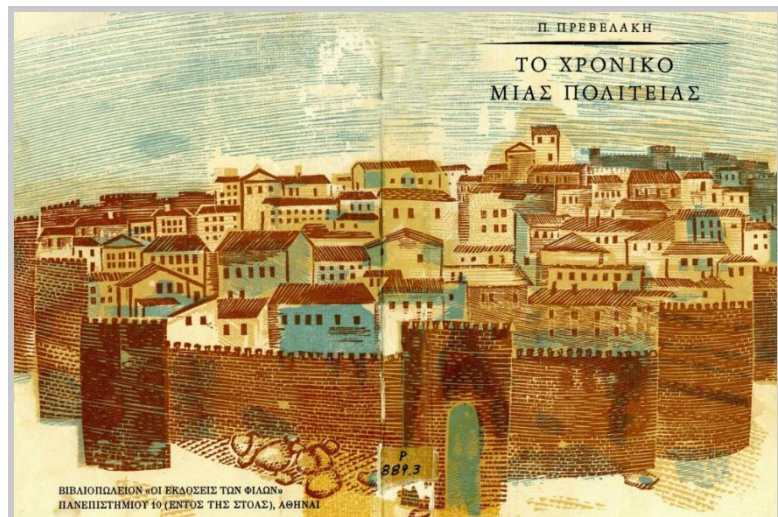
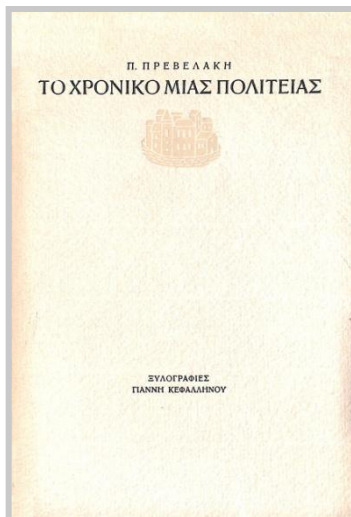
20,1 × 13,6 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 160 σελ. ~ χαρτόδετο

ξυλογραφίες

Πρόσψη-οπίσθια όψη περικαλύμματος: ενιαία παράσταση

Εξώφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1956 για τις εκδόσεις «Διόνυσος» στο τυπογραφείο «Γερτρούδης Χρήστου και Υιού» πάνω στη μακέτα και με ξυλογραφίες του Γιάννη Κεφαλληνού. Η τυπογραφική επιμέλεια έγινε από τον Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη. Το δεύτερο εξώφυλλο και το περιβάλλυμα έγιναν από τον Γιώργη Βαρλάμο. Η α' έκδοση του έργου τυπώθηκε το 1938 στο τυπογραφείο του Τάσου Βακαλόπουλου, ενώ η β' – ξαναπλασμένη – εκδόθηκε από τον «Αετό» το 1942. Η παρούσα αποτέλεσε την οριστική, με το κείμενο ξαναχυμένο σε νέα γραφή και πλουτισμένο.

**Μαρία Περ. Ράλλη, Ένας κούκος σωπαίνει τη νύχτα, εκδόσεις «Δίφρος»,
Αθήνα 1956**

22 × 15,3 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 184 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλοι

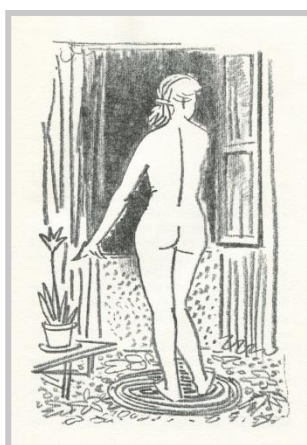
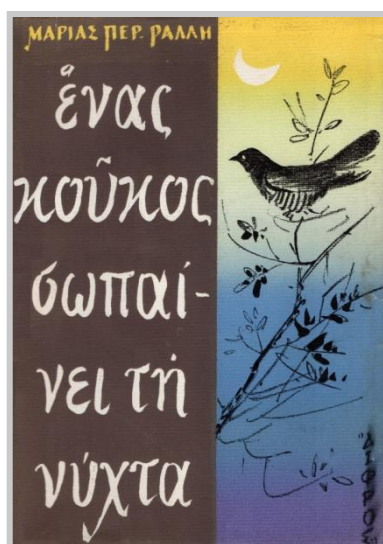
Εξώφυλλο: τίτλος

Εσώφυλλο: κόσμημα και τίτλος (σελ. 3)

Σελίδα τίτλου: τίτλος (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 6 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 9, 15, 27, 77, 113, 149) και 13 κοσμήματα (σελ. 7, 8, 11, 14, 17, 25, 29, 76, 79, 111, 115, 147, 151, 181)

Η νουβέλα τυπώθηκε στο τέλος του 1956 σύμφωνα με τη μακέτα, το εξώφυλλο και τα σχέδια του ζωγράφου Γ. Βαργιάμου σε 1000 αντίτυπα, από τα οποία τα 100 πρώτα αριθμώθηκαν και έμειναν εκτός εμπορίου.

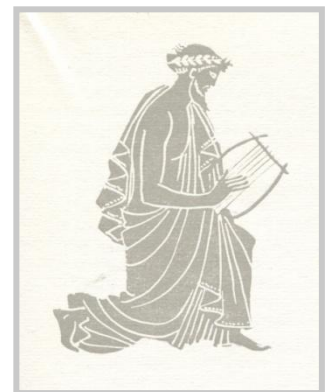
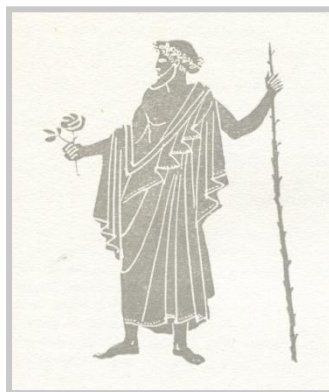
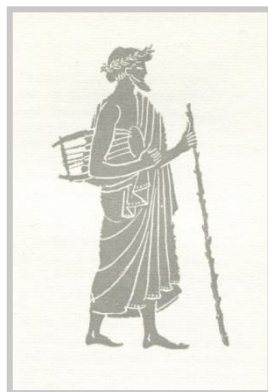
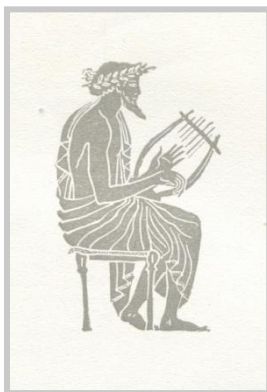
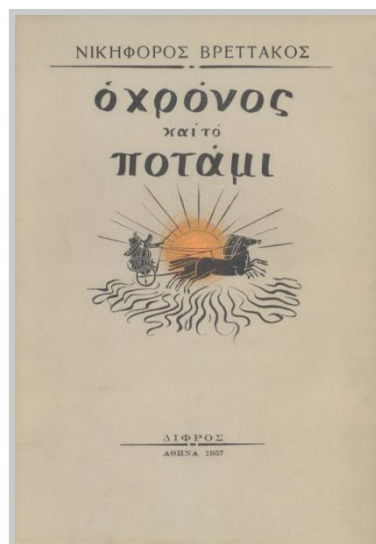
**Νικηφόρος Βρεττάκος, *Ο χρόνος και το ποτάμι*. 1952-1956,
εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1957**

25,2 × 17,3 εκ. (4^ο σχήμα) ~ 96 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλος, που επαναλαμβάνονται στο εξώφυλλο

Εντός κειμένου: 6 κοσμήματα (σελ. 9, 17, 39, 61, 69, 89)

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Ιανουάριο του 1957 στο τυπογραφείο της Μαργαρίτας Γουδέλη, σύμφωνα με τη μακέτα, τα σχέδια και το εξώφυλλο του ζωγράφου Γ. Βαρλάμου για τις εκδόσεις «Δίφρος».

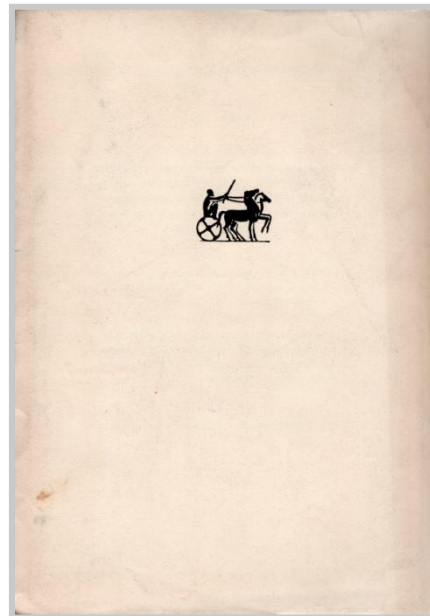
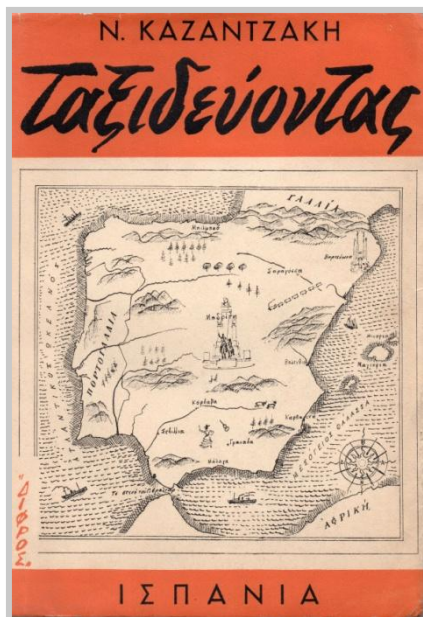

**Νίκος Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας. Ισπανία* (β' έκδοση),
εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1957**

21,8 × 15 εκ. (8° σχήμα) ~ 232 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλοι

Η *Ισπανία*, τρίτο βιβλίο της σειράς *Ταξιδεύοντας* του Νίκου Καζαντζάκη τυπώθηκε τον Φεβρουάριο του 1957 στο τυπογραφείο της Μαργαρίτας Γουδέλη σε χαρτί της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας» για λογαριασμό των εκδόσεων «Δίφρος» με τυπογραφική επιμέλεια του Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη και περιβάλλυμα του Βαρλάμου. Στο οπισθόφυλλο υπάρχει λίστα με τα *Άπαντα* του συγγραφέα. Το έργο αποτελείται από πρόλογο και δύο μέρη (*Ισπανία* και *Βίβα λα μονέρτε!*), ενώ περιλαμβάνει το κάντο *Δον Κιχώτης*.

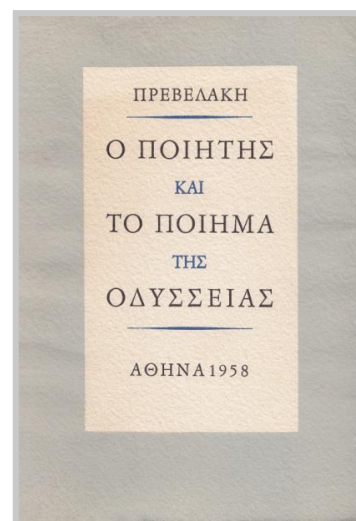
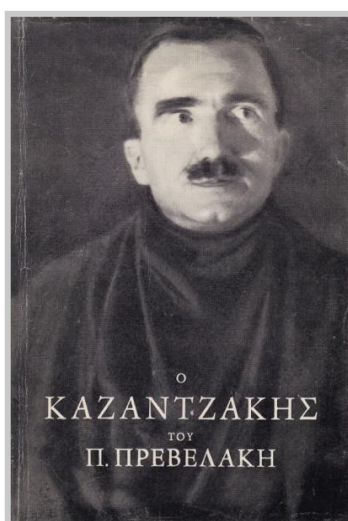
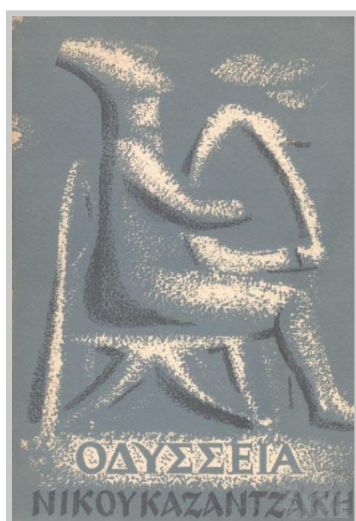
Νίκος Καζαντζάκης, *Οδύσσεια* (β' έκδοση), Αθήνα 1957

22 × 16 εκ. (8° σχήμα) ~ 844 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλοι

Το βιβλίο σε δεύτερη και οριστική έκδοση με φιλολογική και τυπογραφική επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη τυπώθηκε στο τυπογραφείο «Γ. Σ. Χρήστου & Υιού» από τον μήνα Οκτώβριο 1955 Ισάμε τον Νοέμβριο 1957. Το περιβάλλυμα, το οποίο φιλοτέχνησε ο χαράκτης Γιώργης Βαρλάμος, τυπώθηκε στο τυπογραφείο «Στ. Τζιροπούλου-Τζ. Κάραλη». Η α' έκδοση της *Οδύσσειας* κυκλοφόρησε το 1938 από τον «Πυρσό» και η γ' το 1967 από τις εκδόσεις «Δωρικόφ».

Το 1958 κυκλοφόρησε το βιβλίο του Παντελή Πρεβελάκη *Ο ποιητής και το ποίημα της Οδύσσειας* από το Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» (με περιβάλλυμα και εξώφυλλο του Γιώργη Βαρλάμου), το οποίο συνιστά την καλύτερη κριτική μελέτη για το έργο και ταυτόχρονα μια σημαντική πηγή βιογραφικών στοιχείων για τον Νίκο Καζαντζάκη και την πορεία της πνευματικής του διαμόρφωσης.¹⁶³ Ας μη ξεχνάμε ότι ο τελευταίος δε δίστασε να αφιερώσει στον Πρεβελάκη την *Ασκητική* και να του χαρίσει το χειρόγραφο της *Οδύσσειας*. Οι δύο άνδρες συναντήθηκαν το 1926 και, παρά την ηλικιακή απόσταση που τους χώριζε, ανέπτυξαν μία βαθιά φιλία που διήρκεσε μέχρι τον θάνατο του Καζαντζάκη.¹⁶⁴ Το 1965 ο Πρεβελάκης εξέδωσε και τις επιστολές του Καζαντζάκη προς αυτόν, όπου καταγράφονταν σκέψεις και εξομολογήσεις του τελευταίου, εντυπώσεις από τα ταξίδια του, περιλήψεις και αναλύσεις των έργων που σχεδίαζε, σε έναν τόμο υπό τον τίτλο *Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον Πρεβελάκη* (με περιβάλλυμα φιλοτεχνημένο και αυτή τη φορά από τον Γιώργη Βαρλάμο).¹⁶⁵

¹⁶³ Γιάννης Χατζίνης, «Τα βιβλία», *Νέα Εστία*, τχ. 758 (1959), σ. 278-280.

¹⁶⁴ Ο Γιάννης Γουδέλης – εκδότης των *Απάντων* – είχε αντίθετη άποψη, υποστηρίζοντας ότι τα αισθήματα αγάπης δεν ήταν αμοιβαία, αλλά προέρχονταν αποκλειστικά από τον Καζαντζάκη (βλ. Γιάννης Γουδέλης, *Από ποιους ο Νίκος Καζαντζάκης ξανασταυρώνεται*, Αθήνα 1987, σ. 466-486).

¹⁶⁵ Γιάννης Χατζίνης, «Τα βιβλία», *Νέα Εστία*, τχ. 936 (1966), σ. 976-978.

**Γ. Μ. Πολιτάρχης, *Ιωάννης Κουκκουζέλης*,
εκδόσεις «Λογοτεχνική Γωνιά», Αθήνα [1957]**

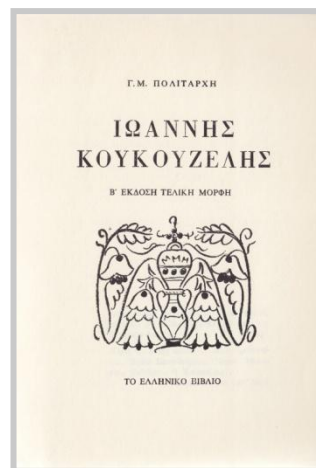
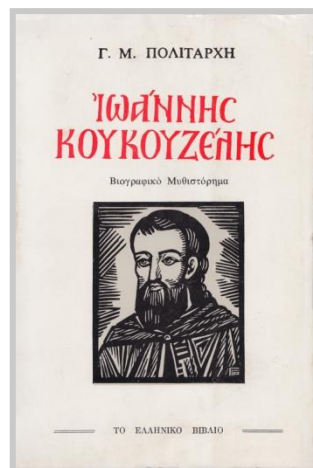
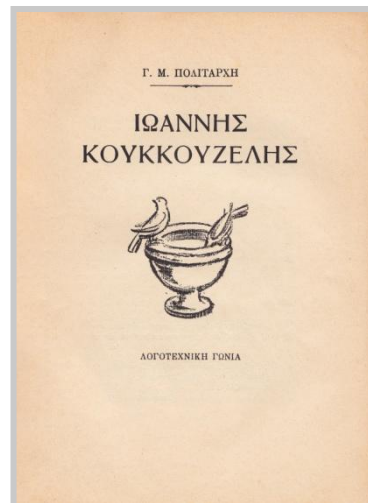
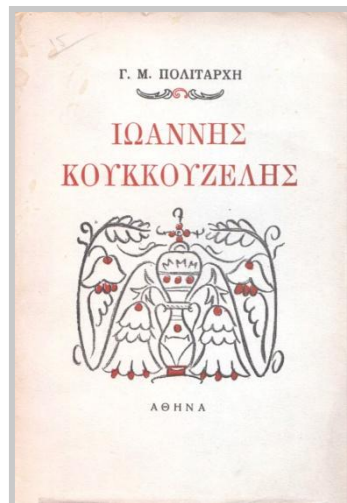
21,6 × 14,5 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 112 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: 2 κοσμήματα

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 5 επίτιτλα κοσμήματα, τα οποία επαναλαμβάνονται (σελ. 9, 42, 70 • σελ. 17, 48, 82 • σελ. 24, 54, 89 • σελ. 29, 61, 96 • σελ. 38, 64, 103)

Το βιβλίο τυπώθηκε ως τη σελ. 48 στα τυπογραφεία της «Λογοτεχνικής Γωνιάς» και από τη σελ. 49-112 στο «Εκδοτικό Τυπογραφείο». Το εξώφυλλο και οι βινιέτες έγιναν από τον καλλιτέχνη Γιώργο Βαρλάμο. Περιλαμβάνεται λίστα με τα έργα του συγγραφέα και εισαγωγικό του σημείωμα. Το έργο επανεκδόθηκε στην τελική του μορφή το 1977 από τις εκδόσεις «Το Ελληνικό Βιβλίο» με εξώφυλλο του Γερ. Γρηγόρη, διατηρώντας στη σελίδα τίτλου το σχέδιο από το εξώφυλλο του Βαρλάμου.

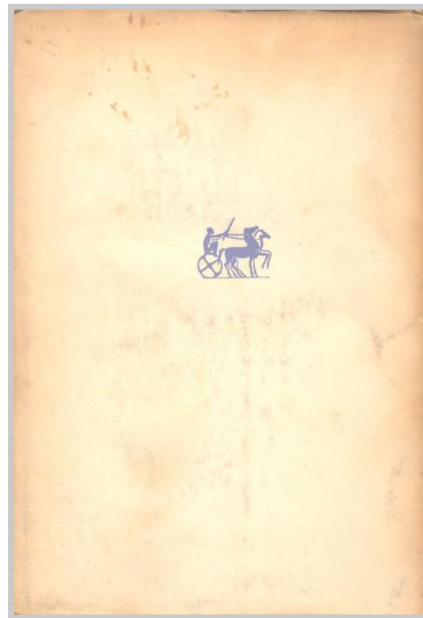
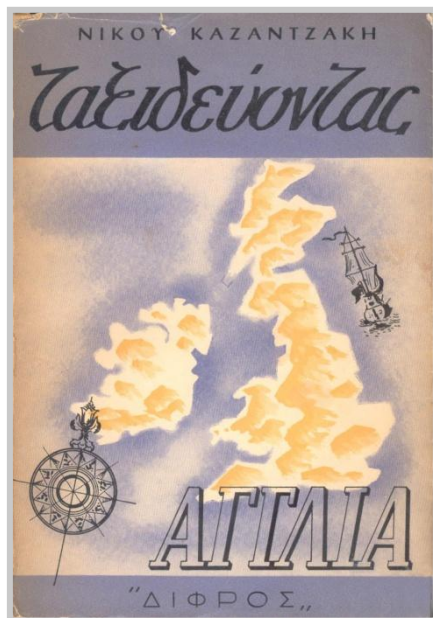

**Νίκος Καζαντζάκης, Ταξιδεύοντας. Αγγλία (γ' έκδοση),
εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1958**

23 × 15 εκ. (8° σχήμα) ~ 298 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλος

Η *Αγγλία*, τέταρτο βιβλίο της σειράς *Ταξιδεύοντας*, τυπώθηκε τον μήνα Μάρτιο του 1958 για τις εκδόσεις «Δίφρος» στο τυπογραφείο της Μαργαρίτας Γουδέλη σε χαρτί εκδόσεων της «Αθηνάϊκής Χαρτοποιίας». Η τυπογραφική επιμέλεια έγινε από τον Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη. Το βιβλίο περιλαμβάνει πρόλογο του συγγραφέα, τις ταξιδιωτικές του εντυπώσεις σε δώδεκα ενότητες, το κάντο *Σαίξπηρ* και το κείμενο *Οι άγγελοι της Κύπρου (Η τύχη και η τιμή μιας αυτοκρατορίας)*, το οποίο πρωτοδημοσιεύτηκε στη *Νέα Εστία* της 25^{ης} Σεπτεμβρίου 1954. Κρίθηκε σκόπιμο να συμπεριληφθεί γιατί προσέθετε μια νέα άποψη του Καζαντζάκη για την μετακυπριακή Αγγλία. Στη σελίδα τίτλου παρατίθεται γράμμα του τελευταίου προς τον εκδότη, όπου εκφράζονται οι αμφιβολίες του για τον αν θα έπρεπε το έργο να εκδοθεί τη δεδομένη χρονική στιγμή, καθώς όταν το έγραφε είχε καλύτερη ιδέα για την Αγγλία.

Νίκος Κάσδαγλης, *Κεκαρμένοι*, Αθήνα 1959

17,4 × 11 εκ. (16° σχήμα) ~ 208 σελ. ~ χαρτόδετο

ξυλογραφίες

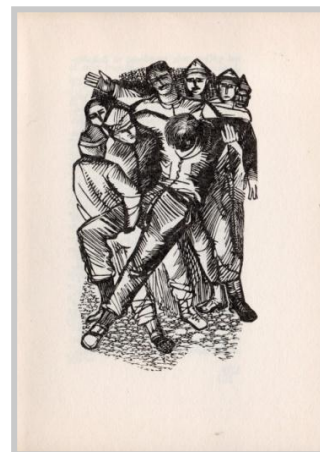
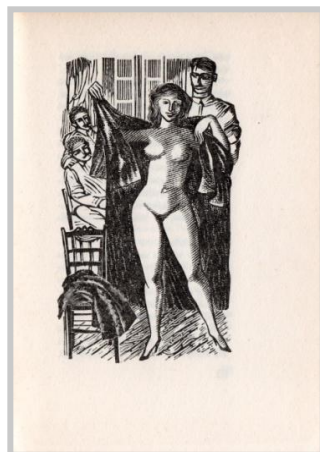
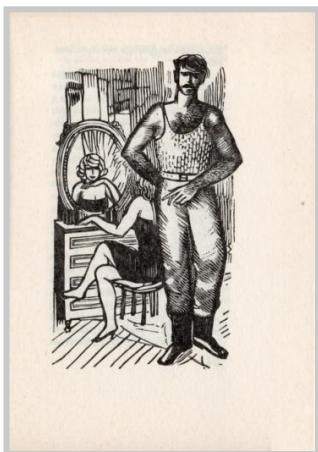
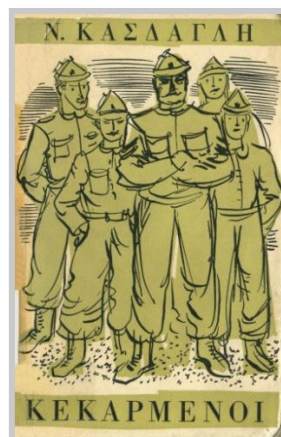
Πρόσωση περικαλύμματος: παράσταση που επαναλαμβάνεται στην οπίσθια όψη

Εξώφυλλο: κόσμημα

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 4 παραστάσεις (σελ. 7, 57, 103, 151), 4 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 33, 81, 129, 177) και 5 κοσμήματα, εκ των οποίων κάποια επαναλαμβάνονται (σελ. 56, 206 • σελ. 67, 160 • σελ. 101, 122, 148 • σελ. 109, 117, 134, 180 • σελ. 150)

Το βιβλίο, με ξυλογραφίες του Γιώργη Βαρλάμου, τυπώθηκε τον Ιούνιο του 1959 στην Αθήνα σε 1000 αντίτυπα. Παρατίθεται λίστα με τα έργα του συγγραφέα. Το έργο επανεκδόθηκε από τον «Κέδρο» το 1970. Λόγω του θέματός του η κυκλοφορία του ήταν προβληματική. Ο εκδότης και ο συγγραφέας, για να αποφύγουν την υποβολή στη λογοκρισία και πιθανές κυρώσεις, διατήρησαν στον κολοφώνα τον χρόνο της πρώτης έκδοσης 1959, σαν να επρόκειτο για βιβλίο που υπήρχε στην κυκλοφορία πριν την επιβολή της δικτατορίας.

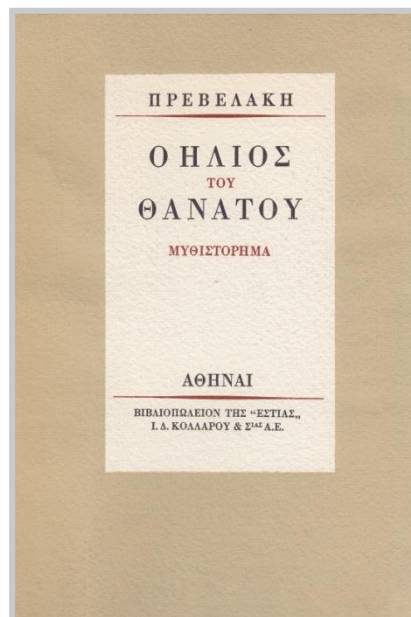
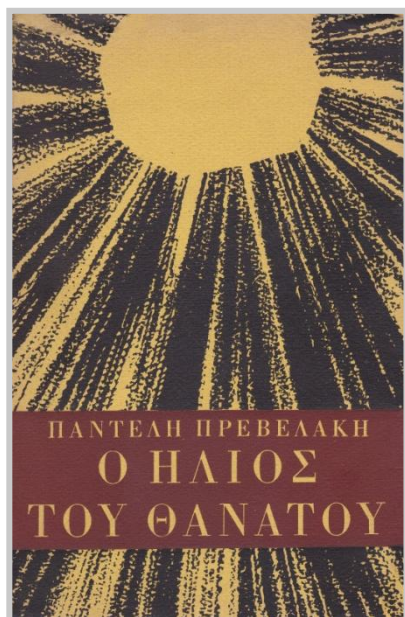

Παντελής Πρεβελάκης, *Ο ήλιος του θανάτου. Μυθιστόρημα*,
Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1959

20,6 × 13,5 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 368 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση

Το βιβλίο τυπώθηκε στο τυπογραφείο των Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά στην Αθήνα τους μήνες Οκτώβρη με Νοέμβρη 1959. Η μακέτα έγινε από τον Γιώργη Βαρλάμο και η επιμέλεια από τον Ε. Χ. Κάσδαγλη. Το έργο είναι αφιερωμένο στη μνήμη του Άγγελου Σικελιανού, του Γιάννη Κεφαλληνού και του Νίκου Καζαντζάκη. Στο οπισθόφυλλο υπάρχει λίστα με τα έργα του συγγραφέα.

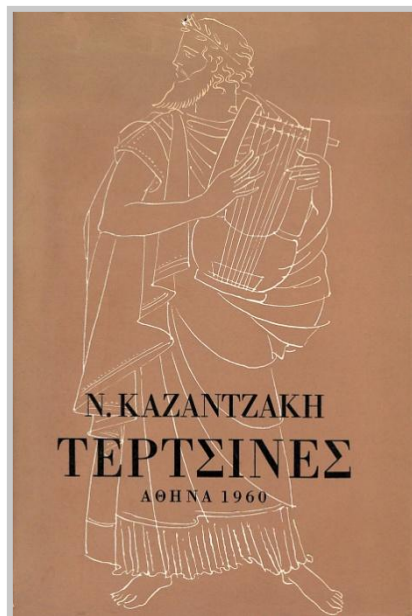
Ν. Καζαντζάκης, *Τερτσίνες*, Αθήνα 1960

21,9 × 15 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 190 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση

Εξώφυλλο: κόσμημα το οποίο επαναλαμβάνεται στο οπισθόφυλλο

Το βιβλίο, του οποίου τη φιλολογική και τυπογραφική επιμέλεια είχε ο Ε. Χ. Κάσδαγλης, τυπώθηκε τον Γενάρη του 1960 στην Αθήνα, στο τυπογραφείο «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά», με περιβάλλυμα φιλοτεχνημένο από τον Γ. Βαρλάμο. Τα ποιήματά του είναι αφιερωμένα «στις δύο ανώτατες λέξεις που έπλασε ως τώρα η περηφάνια και η παλικαριά του ανθρώπου: *Desperado, Nada*». Περιλαμβάνονται εισαγωγή του Νίκου Καζαντζάκη και εκτενές σημείωμα του Ε. Χ. Κάσδαγλη, στο οποίο περιγράφεται η πορεία έκδοσης του βιβλίου.

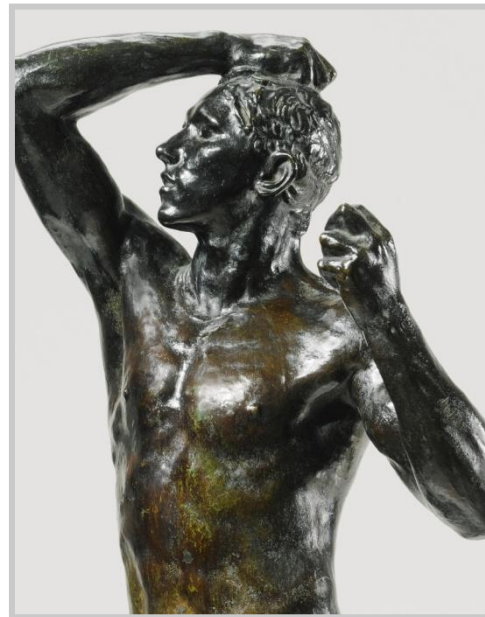
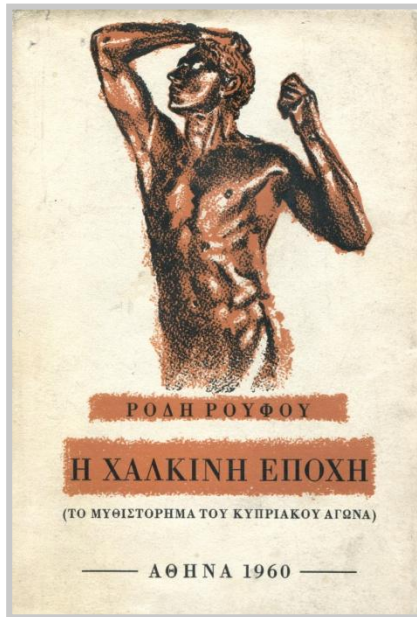

**Ρόδης Ρούφος, *Η Χάλκινη Εποχή. Το μυθιστόρημα*
του κυπριακού αγώνα, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα 1960**

20,2 × 13,4 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 420 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση

Το βιβλίο, το οποίο είναι αφιερωμένο «σ' όσους διάλεξαν την ελευθερία», τυπώθηκε στο τυπογραφείο «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά» τον Νοέμβριο του 1960 με την επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη. Το περιβάλλυμα φιλοτεχνήθηκε από τον ζωγράφο Γιώργη Βαρολάμο. Στα πλαίσια του περικαλύμματος υπάρχουν σχόλια του τύπου του Λονδίνου για την αγγλική έκδοση της *Χάλκινης εποχής* και λίστα με τα έργα του συγγραφέα. Παρατίθενται ακόμη η ερμηνεία του Ρ. Μ. Ρίλκε για την *Χάλκινη Εποχή* του Ροντέν και οι στίχοι 143-148 από τα *Έργα και Ημέραι* του Ησιόδου.

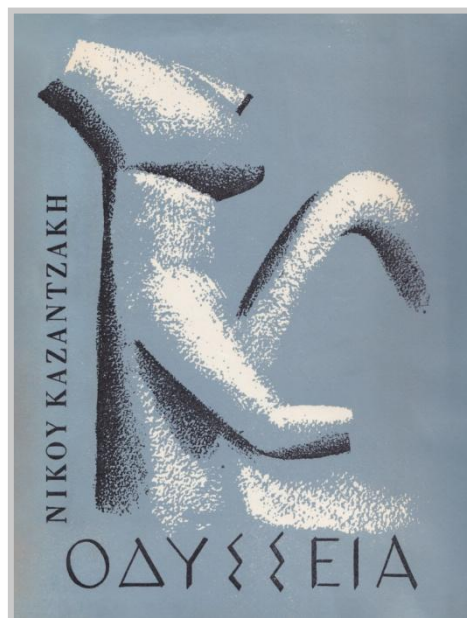
A. Rodin, *Η Χάλκινη Εποχή*
(λεπτομέρεια), 1877, ορείχαλκος,
180,5 × 68,5 × 54,5 εκ.

**Νίκος Καζαντζάκης, *Οδύσσεια* (γ' έκδοση), εκδόσεις «Δωρικός»,
Αθήνα 1960**

24,8 × 19 εκ. (8° σχήμα) ~ 906 σελ. ~ σκληρόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση και τίτλος

Το βιβλίο με φιλολογική και τυπογραφική επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη τυπώθηκε για λογαριασμό του εκδοτικού οίκου «Δωρικός» στην Αθήνα τον Νοέμβριο του 1960 στο τυπογραφείο «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά».

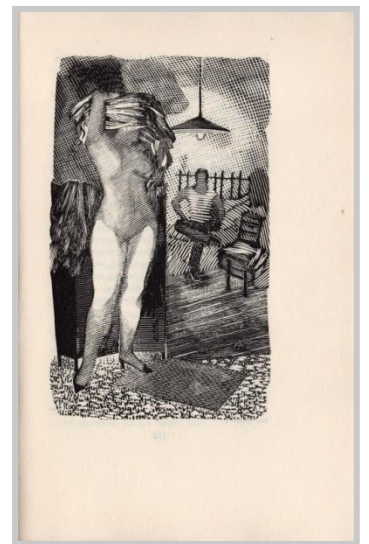
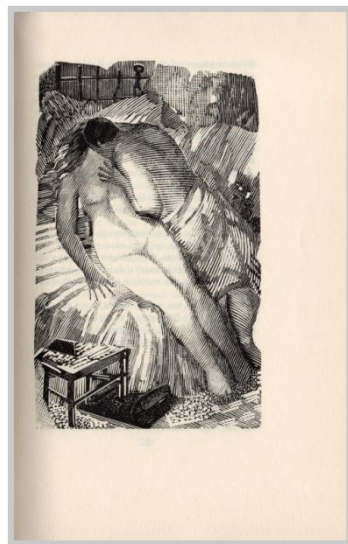
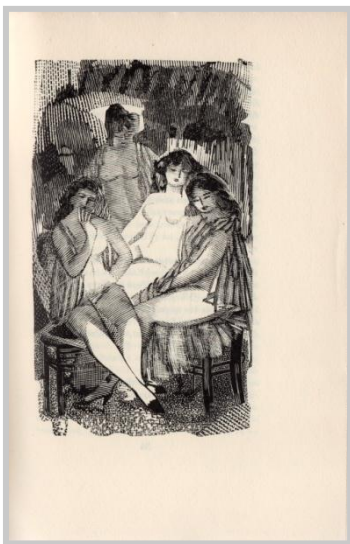
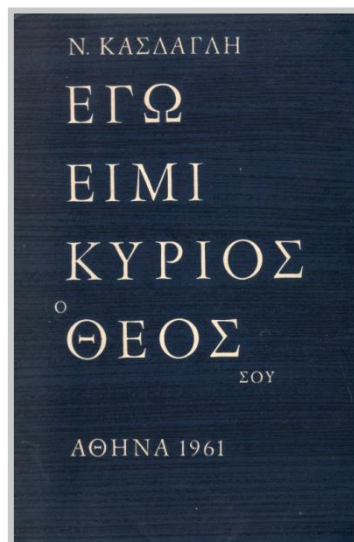
Ν. Κάσδαγλης, *Εγώ ειμί Κύριος ο Θεός σου*, Αθήνα 1961

19,1 × 12,8 εκ. (12° σχήμα) ~ 192 σελ. ~ χαρτόδετο

ξυλογραφίες

Εντός κειμένου: παράσταση (σελ. 9), 4 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 33, 81, 129, 177) και 2 κοσμήματα, εκ των οποίων το ένα επαναλαμβάνεται (σελ. 14, 44, 79, 113, 143, 163 • σελ. 188)

Το μυθιστόρημα τυπώθηκε με ξυλογραφίες του Γιώργη Βαρλάμου τον Δεκέμβριο του 1961 στο τυπογραφείο «Φάνη Κωνσταντινίδη και Κώστα Μιχαλά». Περιλαμβάνεται λίστα με τα έργα του συγγραφέα.

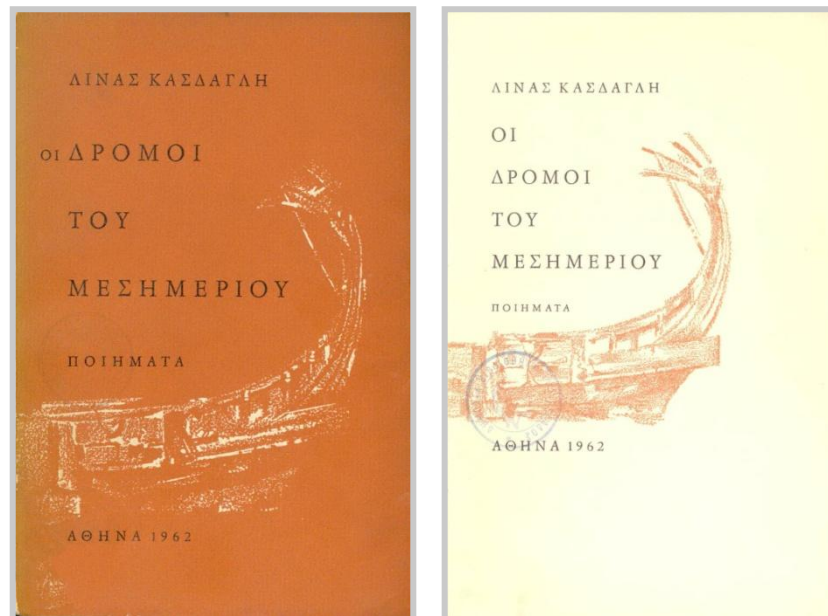

Λίνα Κάσδαγλη, *Οι δρόμοι του μεσημεριού. Ποιήματα*, Αθήνα 1962

19,5 × 12,9 εκ. (12° σχήμα) ~ 68 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο (περιβάλλυμα κολλημένο στη ράχη): παράσταση, η οποία επαναλαμβάνεται στη σελίδα τίτλου (σελ. 5)

Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1962 στο τυπογραφείο «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά» σε 320 αντίτυπα.

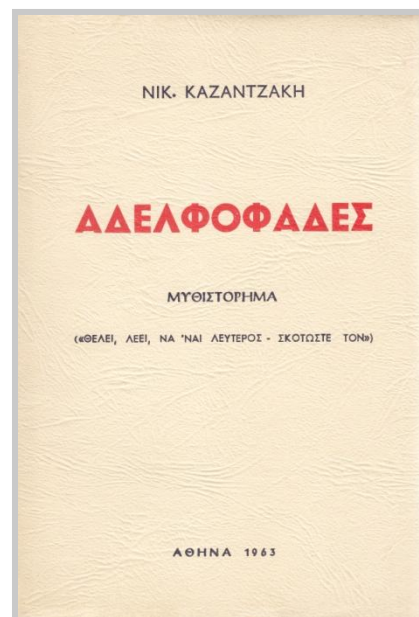
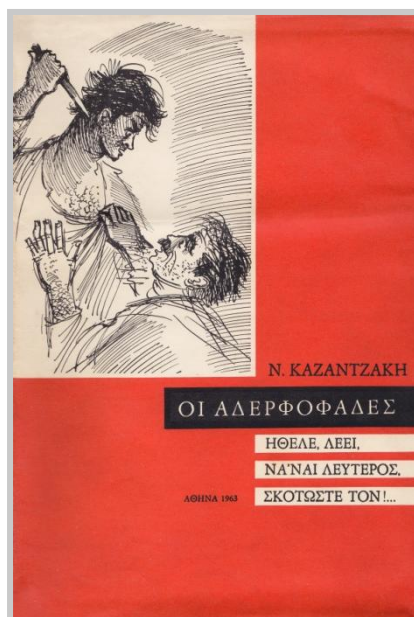

Νίκος Καζαντζάκης, *Οι αδερφοφάδες. (-Θέλει, λέει, να 'ναι λεύτερος, σκοτώστε τον!). Μυθιστόρημα, Αθήνα 1963*

23 × 15 εκ. (8° σχήμα) ~ 324 σελ. ~ χαρτόδετο

Περιβάλλυμα: παράσταση

Το βιβλίο, ανέκδοτο μυθιστόρημα του Νίκου Καζαντζάκη, τυπώθηκε τον Ιούνιο μήνα του 1963 στο τυπογραφείο του Γεράσιμου Α. Γεωργιάδη με τυπογραφική επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη. Η β' έκδοση (1965) κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Ελένης Ν. Καζαντζάκη», όπου και οι νεότερες.

Κρίτων Αθανασούλης, *Ο αγριόχοιρος*, εκδόσεις «Δίφρος», Αθήνα 1963

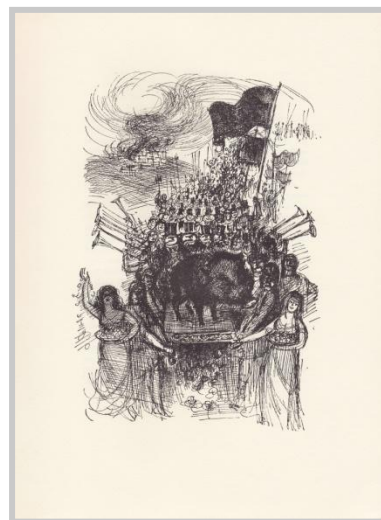
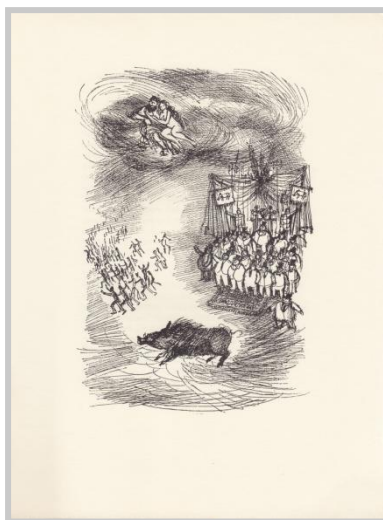
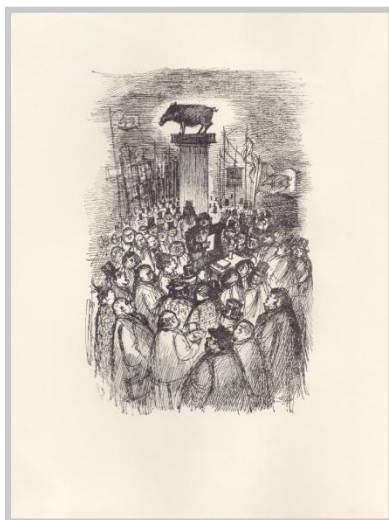
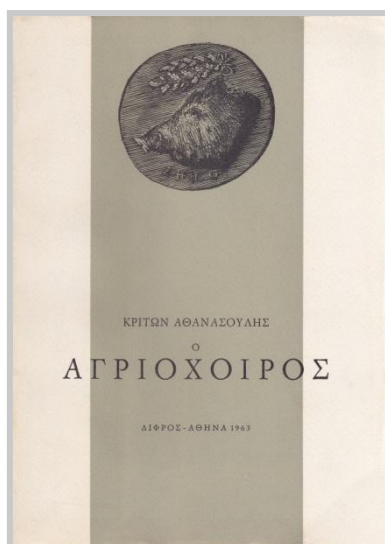
25 × 17,6 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 112 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

Εξώφυλλο: κόσμημα

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

Εντός κειμένου: 2 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 15, 67)

Το βιβλίο τυπώθηκε στα τυπογραφικά καταστήματα «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά» για τις εκδόσεις «Δίφρος» τον Οκτώβριο του 1963. Τις εικόνες φιλοτέχνησε ο ζωγράφος Γιώργης Βαρλάμος. Τα δύο μέρη στα οποία είναι χωρισμένο το βιβλίο είναι: α) *Η παρακμή της αμπέλου* (Ο βίος και το μαρτύριο του Διονύσου) και β) *Το γλυκύτερον έαρ* (Ο βίος και το μαρτύριο του Ιησού), όπου παρατίθενται στίχοι του Άγγελου Σικελιανού και επίγραμμα μαθητή του Επίκουρου αντίστοιχα. Στην αρχή υπάρχει λίστα με τα έργα του συγγραφέα.

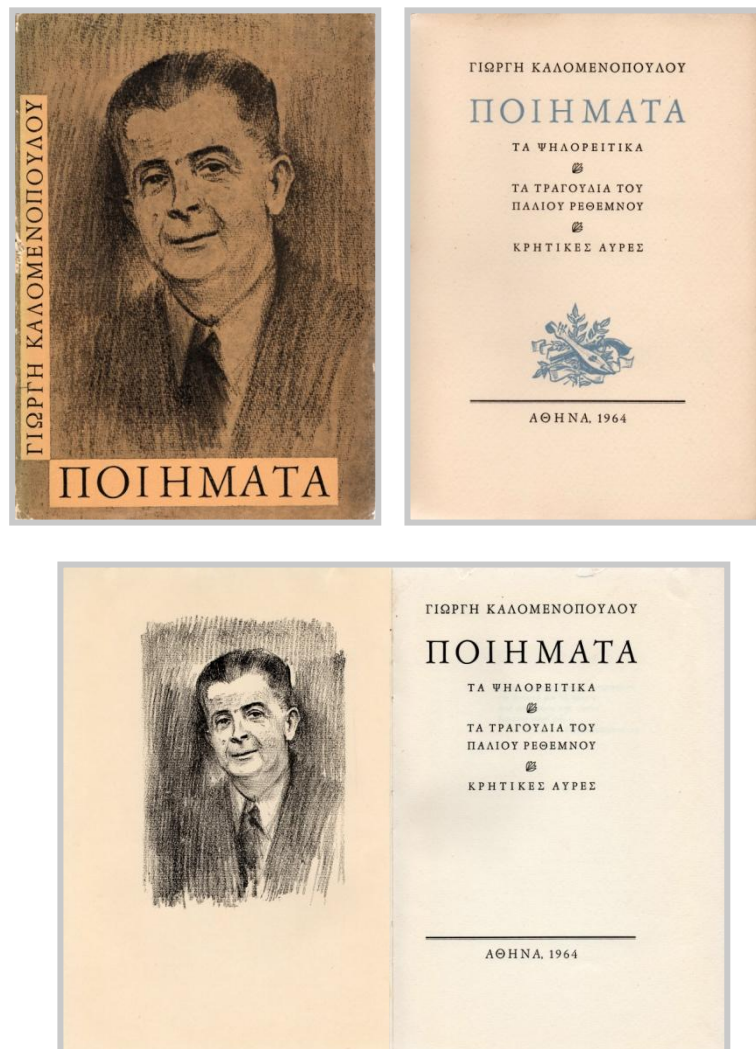
Γιώργης Καλομενόπουλος, *Ποιήματα. Τα ψηλορείτικα. Τα τραγούδια του παλιού Ρεθέμνου. Κρητικές αύρες*, Αθήνα 1964

21,7 × 15,1 εκ. ~ 308 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: κόσμημα

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα σε χαρτί ιλουστρασιόν (εκτός αρίθμησης), η οποία επαναλαμβάνεται μεγεθυμένη στο περιβάλλυμα

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Ιούνιο του 1964 στην Αθήνα στο τυπογραφείο «Κωνσταντινίδη & Μιχαλά» με την επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη. Περιλαμβάνονται πρόλογος της συζύγου του ποιητή Μαρίας Γ. Καλομενοπούλου και τρεις ποιητικές ενότητες υπό τους τίτλους *Τα Ψηλορείτικα*, *Τα τραγούδια του παλιού Ρεθέμνου* και *Κρητικές αύρες*. Τα ποιήματα παρουσιάζονται χωρίς σχόλια, μόνο με τις σημειώσεις του δημιουργού τους. Το έργο επανεκδόθηκε το 2008 από τον μουσικοσυνθέτη Νίκο Μαμαγκάκη, ο οποίος στο παρελθόν είχε μελοποιήσει στίχους του ποιητή στον δίσκο *Τραγούδια της παλιάς πόλης*, που συνόδευσε την έκδοση.

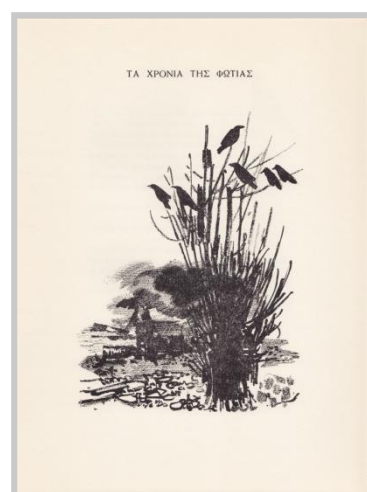
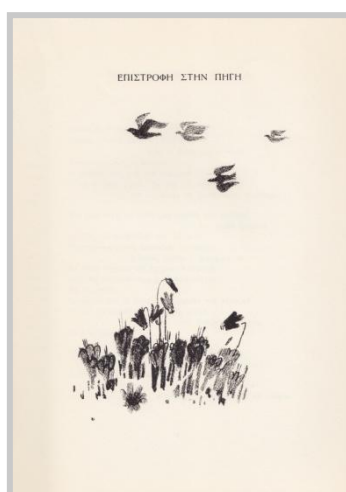
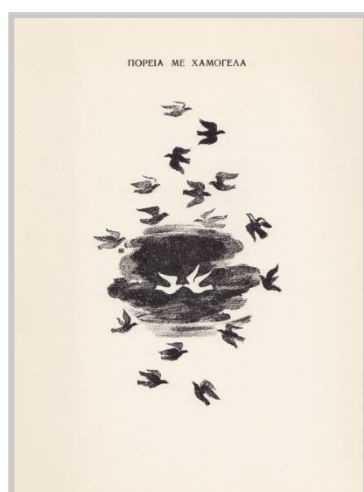
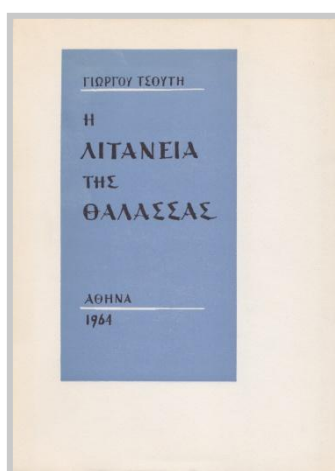
Γιώργος Τσούτης, *Η λιτανεία της θάλασσας. 1961-1964*,
εκδόσεις «Κολχίς», Αθήνα 1964

24 × 17,2 εκ. (8° σχήμα) ~ 80 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

Εξώφυλλο: τίτλοι

Εντός κειμένου: 5 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 9, 15, 25, 49, 67)

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Δεκέμβριο του 1964 στο τυπογραφείο του Κώστα Παπαδόγιαννη για λογαριασμό των εκδόσεων «Κολχίς». Το εξώφυλλο και τα σχέδια έγιναν από τον ζωγράφο-χαράκτη Γιώργη Βαρλάμο. Στην αρχή υπάρχει λίστα με τα έργα του συγγραφέα, ενώ παρατίθενται κάποιοι στίχοι από τη συλλογή *Περιμένοντας τη βροχή*. Στο τέλος παρατίθενται κριτικές και σχόλια για την ποίηση του Γιώργου Τσούτη, μεταξύ άλλων από τους Γιάννη Κορδάτο, Γιάννη Σκαρίμπα και Γιάννη Μαγκλή. Οι ενότητες της συλλογής είναι οι εξής: *Τέσσερα ποιήματα στην αδερφή του Ιησού*, *Πορεία με χαμόγελα*, *Επιστροφή στην πηγή*, *Τα χρόνια της φωτιάς* και *Αγαπημένοι Ορίζοντες*.

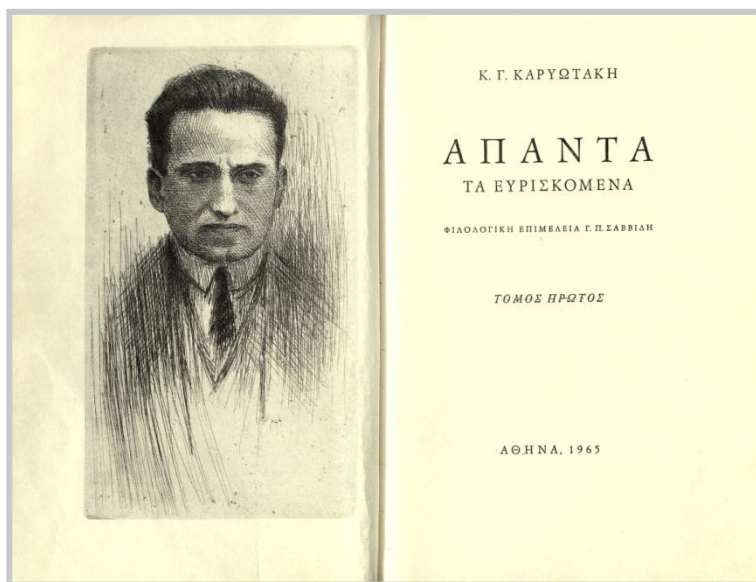
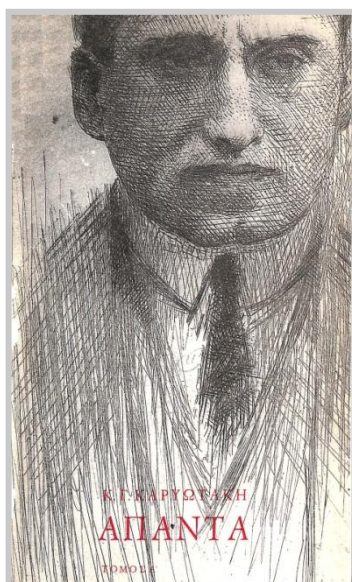

Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Άπαντα τα ευρισκόμενα* (Α' τόμος), Αθήνα 1965
[φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης]

24,5 × 16 εκ. (8° σχήμα) ~ 256 σελ. ~ χαρτόδετο
χαλκογραφία

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα (σελ. 4), η οποία επαναλαμβάνεται σε λεπτομέρεια στην πρόσοψη του περικαλύμματος

Ο Α' τόμος των *Απάντων* τυπώθηκε στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1965 στο τυπογραφείο «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά», με φιλολογική επιμέλεια του Γ. Π. Σαββίδη και τυπογραφική επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη. Το πορτραίτο του ποιητή, από χαλκογραφία του Γ. Βαργιάμου, τυπώθηκε στο λιθογραφείο «Ι. Μακρή». Έξω από την κοινή έκδοση, 65 αντίτυπα έχουν την πρωτότυπη χαλκογραφία τυπωμένη από τον χαράκτη, που τα υπέγραψε και τα αριθμήσε 1-65. Από αυτά τα πρώτα 15, σε ευρωπαϊκό χαρτί, δεν προσορίστηκαν για το εμπόριο. Ο τόμος περιλαμβάνει τις τρεις εκδοθείσες συλλογές του Κ. Γ. Καρυωτάκη κατά χρονολογική σειρά (*Ο πόνος του ανθρώπου και των πραγμάτων* [1919], *Νηπενθή* [1921], *Ελεγεία και σάτιρες* [1928]) και σημειώσεις του επιμελητή.

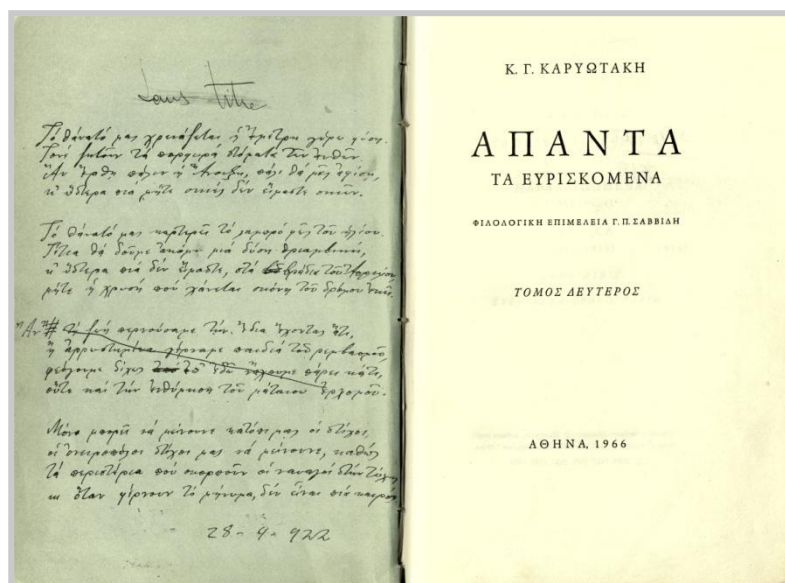
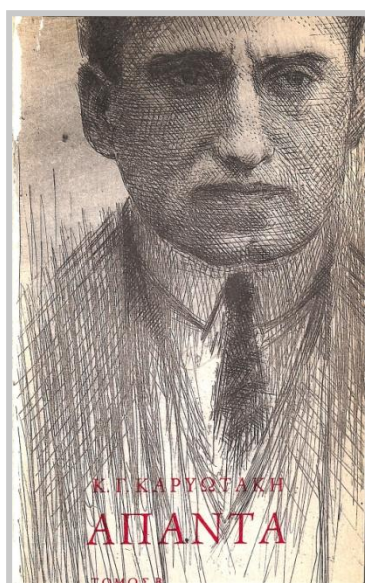

Κ. Γ. Καρυωτάκης, Άπαντα τα ευρισκόμενα (Β' τόμος), Αθήνα 1966
[φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης]

24,5 × 16 εκ. (8° σχήμα) ~ 352 σελ. ~ χαρτόδετο
χαλκογραφία

Περιβάλλυμα: παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα

Ο Β' τόμος των *Απάντων* τυπώθηκε στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1966 στο τυπογραφείο «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλάς», με φιλολογική επιμέλεια του Γ. Π. Σαββίδη και τυπογραφική επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη, για λογαριασμό των αδελφών του ποιητή. Οι εικόνες τυπώθηκαν με τη φροντίδα της «Τεχνογραφικής» και το *Σχεδιάσμα Χρονογραφίας* με πρόθυμη χορηγία του Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης. Έξω από την κοινή έκδοση, 14 αντίτυπα αριθμημένα τυπώθηκαν σε ευρωπαϊκό χαρτί και δεν προορίστηκαν για το εμπόριο. Στην προμετωπίδα του βιβλίου υπάρχει φωτογραφική αναπαραγωγή του ποιήματος *Sans titre* (1922) από χειρόγραφο του ποιητή. Ο τόμος περιλαμβάνει όλα τα κείμενα του Κ. Γ. Καρυωτάκη – εκτός των τριών εκδοδαισών συλλογών – τα δημοσιευμένα είτε από τον ίδιο είτε μετά τον θάνατό του (ποιήματα, πεζογραφήματα, άρθρα, μεταφράσεις κτλ.), ένα σχεδιάσμα χρονογραφίας, φωτογραφικό υλικό και σημειώσεις του επιμελητή.

Τάκης Δόξας, *Φως της Ολυμπίας* (δ' έκδοση), Αθήνα 1968

33,1 × 23,8 εκ. (folio) ~ 16 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: κόσμημα

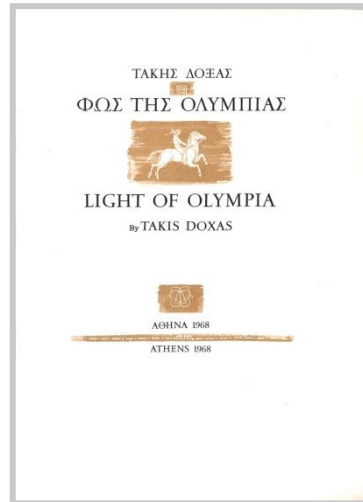
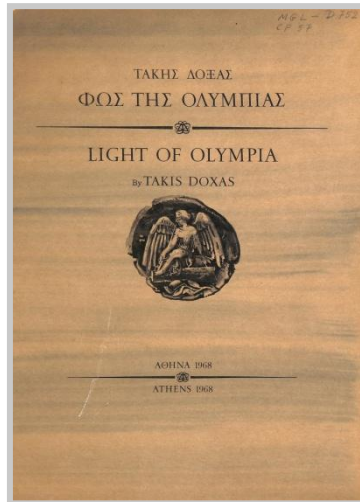
Ψευδότιτλος: κόσμημα (σελ. 3)

Σελίδα τίτλου: 4 κοσμήματα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 8 ολοσέλιδες συνθέσεις που λειτουργούν σαν φόντο για το κείμενο (σελ. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13)

Κολοφώνας: 2 κοσμήματα (σελ. 15)

Το ποίημα βραβεύτηκε με μεγάλο αργυρό μετάλλιο στον παγκόσμιο διαγωνισμό που προκήρυξε το 1958 η μηνιαία επιθεώρηση της Ρώμης *Omnia* και ενσωματώθηκε στο πρόγραμμα τελετών της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων από το 1964. Κυκλοφόρησε σε τρεις εκδόσεις 1960, 1964, 1966, δημοσιεύτηκε σε πολλές εφημερίδες και περιοδικά και απαγγέλθηκε σε πολλά σημεία της ελληνικής γης. Η τέταρτη αυτή έκδοση, με το κείμενο στα ελληνικά και αγγλικά, έγινε σύμφωνα με την καλλιτεχνική φροντίδα και τα σχέδια του ζωγράφου Γιώργη Βαβυλάμου. Τυπώθηκε το καλοκαίρι του 1968 στο λιθογραφείο «Εργίνος-Ματσούνης» σε 2000 αντίτυπα. Τη μετάφραση στα αγγλικά έκανε ο καθηγητής Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου του Cambridge Athan Anagnostopoulos.

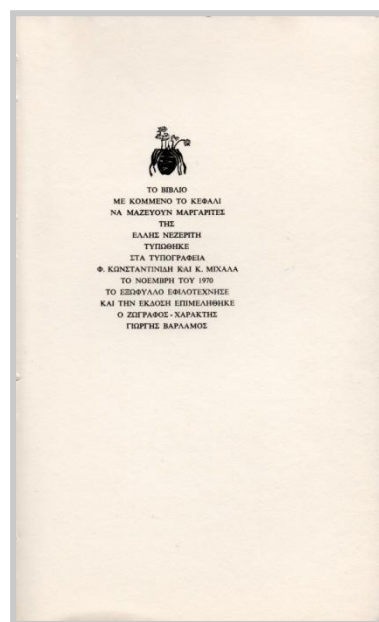
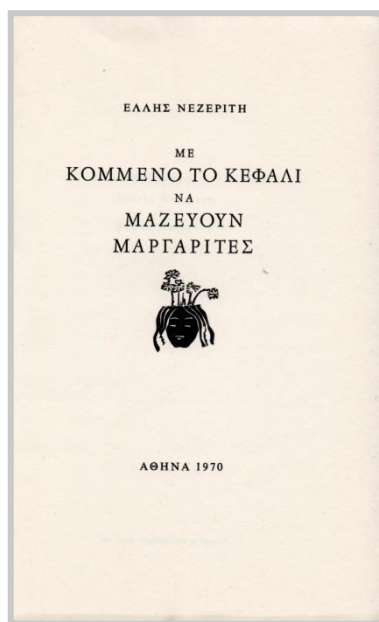
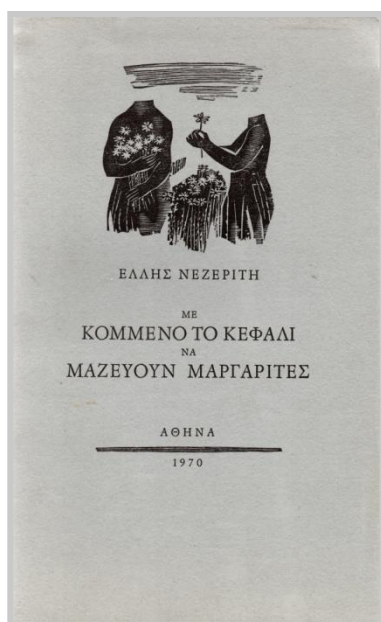
**Έλλη Νεζερίτη, *Με κομμένο το κεφάλι να μαζεύουν μαργαρίτες*,
Αθήνα 1970**

24,8 × 15,2 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 192 σελ. ~ χαρτόδετο
ξυλογραφίες

Εξώφυλλο: παράσταση και κόσμημα

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5), το οποίο επαναλαμβάνεται στον κολοφώνα (σελ. 187)

Το βιβλίο τυπώθηκε στα τυπογραφεία «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά» τον Νοέμβριο του 1970. Το εξώφυλλο φιλοτέχνησε ο ζωγράφος-χαράκτης Γιώργης Βαρλάμος, ο οποίος επιμελήθηκε και την έκδοση. Στην αρχή του βιβλίου, το οποίο είναι αφιερωμένο στη μνήμη των «Ντίνου και Βάσως Νεζερίτη», παρατίθεται κατάλογος με τα έργα της συγγραφέως (πεζογραφικά και κινηματογραφικά).

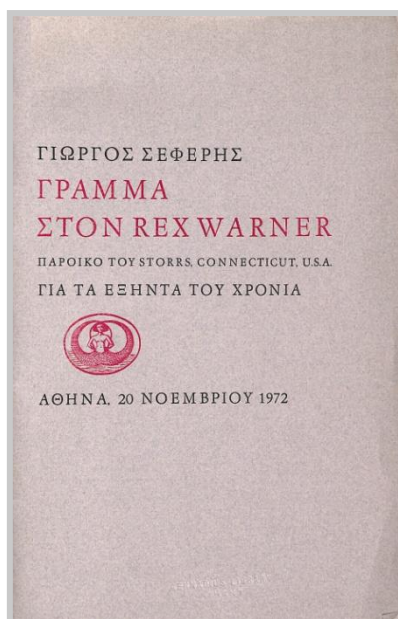
**Γιώργος Σεφέρης, Γράμμα στον Rex Warner πάροικο του Storrs,
Connecticut, U.S.A. για τα εξήντα του χρόνια, Αθήνα 20 Νοεμβρίου 1972**

24,4 × 15,7 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 12 σελ. [χωρίς σελιδαρίθμηση] ~ φυλλάδιο

ξύλογραφία [σε όρθιο ξύλο]

Εξώφυλλο: κόσμημα

Η έκδοση αυτή, προσφορά της Μάρως Σεφέρη και των εκδόσεων «Ερμής» στους φίλους του Rex Warner, τυπώθηκε στην Αθήνα τον Νοέμβριο του 1972 στο τυπογραφείο «Φ. Κωνσταντινίδη & Κ. Μιχαλά» με τη φιλική φροντίδα του Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη σε 500 αντίτυπα εκτός εμπορίου. Η γοργόνα στο εξώφυλλο χαράχτηκε σε ξύλο από τον Γιώργη Βαρλάμο. Το έμμετρο γράμμα-ποίημα γράφτηκε στη Νέα Υόρκη και στο Princeton το διάστημα 1965-68. Η μετάφρασή του στα αγγλικά έγινε από τον Edmund Keeley.

Μιχαήλ Ι. Δεσύλλας, *Ποίηση*, Αθήνα 1973

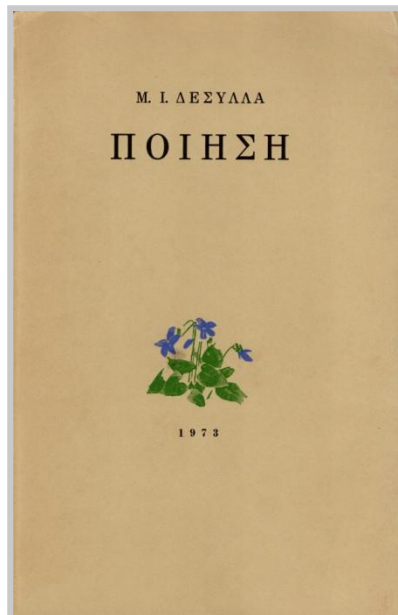
25,2 × 16 εκ. (4° σχήμα) ~ 128 σελ. ~ χαρτόδετο

ξύλογραφίες

Εξώφυλλο: κόσμημα

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 7)

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Φεβρουάριο του 1973 στο τυπογραφείο «Φ. Κωνσταντινίδη και Κ. Μιχαλά». Τυπώθηκαν 700 αντίτυπα σε χαρτί chamois της «Αθηναϊκής Χαρτοποιίας». Τα κοσμήματα ζωγράφισε και χάραξε στο ξύλο ο Γιώργης Βαρλάμος και την έκδοση επιμελήθηκε ο Νάσος Δετζωρτζής. Περιλαμβάνονται προλογικό σημείωμα του Τάσου Παπαναστασάτου, καθώς και το σύνολο του ποιητικού και μεταφραστικού έργου του Μ. Ι. Δεσύλλας, δημοσιευμένου και αδημοσίευτου.

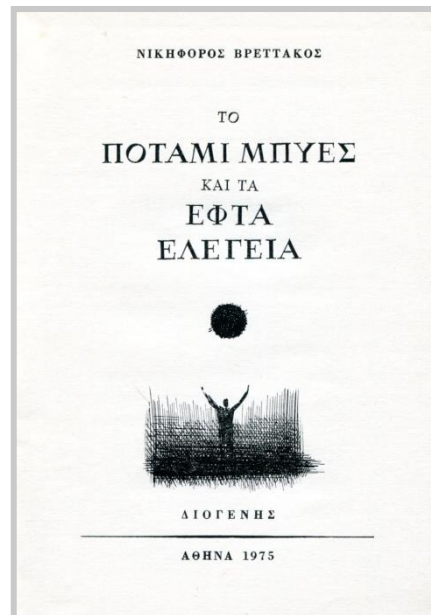
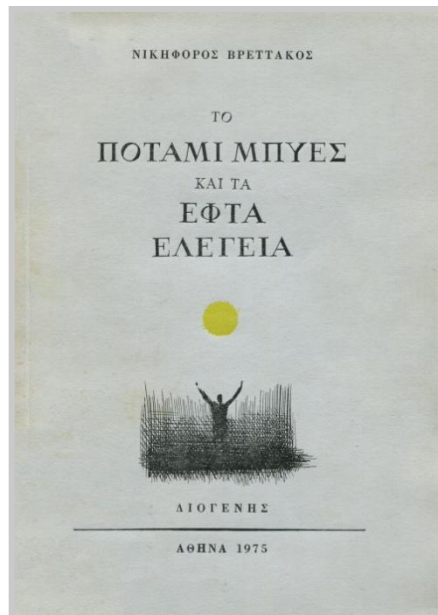

**Νικηφόρος Βρεττάκος, *Το ποτάμι Μπυές και τα επτά ελεγεία*,
εκδόσεις «Διογένης», Αθήνα 1975**

24,2 × 16,9 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 42 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση και τίτλος που επαναλαμβάνονται στη σελίδα τίτλου (σελ. 5)

Τα ποιήματα του βιβλίου γράφτηκαν στο Παλέρμο το 1972, στοιχειοθετήθηκαν και τυπώθηκαν στο τυπογραφείο του Κώστα Κουλουφάκου τον Οκτώβριο του 1975 για λογαριασμό των εκδόσεων «Διογένης». Το εξώφυλλο έγινε από τον Γιώργο Βαρλάμο. Όπως μαθαίνουμε από το σημείωμα του εκδότη, τον Ιούνιο του 1974, μετά από πεντάμηνη παραμονή σε νοσοκομείο του Παλέρμο, ο ποιητής πήγε για αποθεραπεία με προσωρινό διαβατήριο στην κωμόπολη Serres της Γαλλίας, την οποία διασχίζει το ποτάμι Buech – το νέο του σύμβολο – κατεβαίνοντας από τις Άλπεις. Το ποίημα που γράφτηκε εκεί το πρώτο δεκαπενθήμερο του Αυγούστου 1974, ολοκληρώθηκε στις Κροικές της Σπάρτης την άνοιξη του 1975.

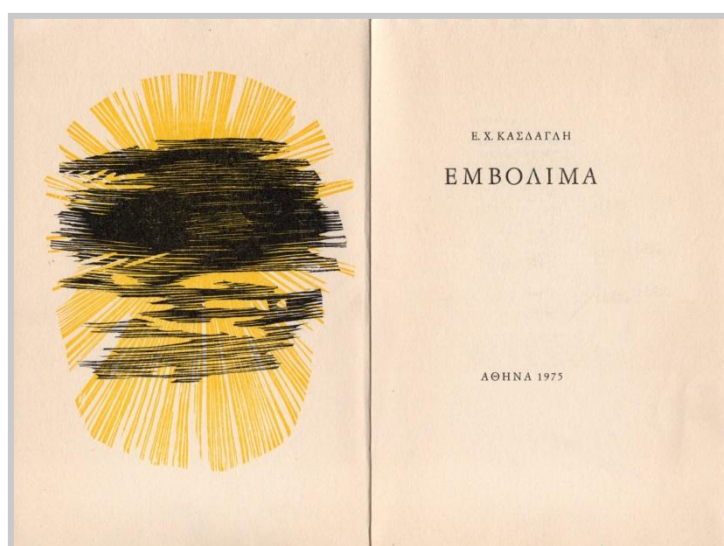
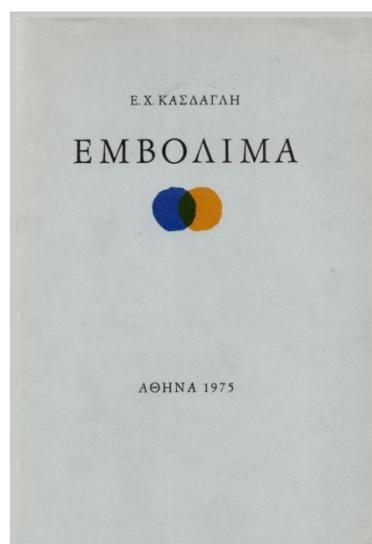
Ε. Χ. Κάσδαγλης, *Εμβόλιμα*, Αθήνα 1975

21,5 × 14,2 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 112 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: κόσμημα

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

Τα ποιήματα γράφτηκαν στα χρόνια 1970-1975 και τυπώθηκαν τον Δεκέμβριο του 1975 στο τυπογραφείο «Κ. Μιχαλάς Α.Ε.». Το βιβλίο, στην αρχή του οποίου παρατίθενται στίχοι από τον *Προμηθέα Δεσμώτη* του Αισχύλου (στ. 133-134), περιλαμβάνει τις εξής ενότητες: 1. *Αρεπίκαιρα* (1971-1974), 2. *Μυθολογία* (1971-1974), 3. *Επιτύμβια* (1971-1972), 4. *Ξόρκια και παιχνίδια* (1973-1975) και 5. *Επίκαιρα* (1972-1975).

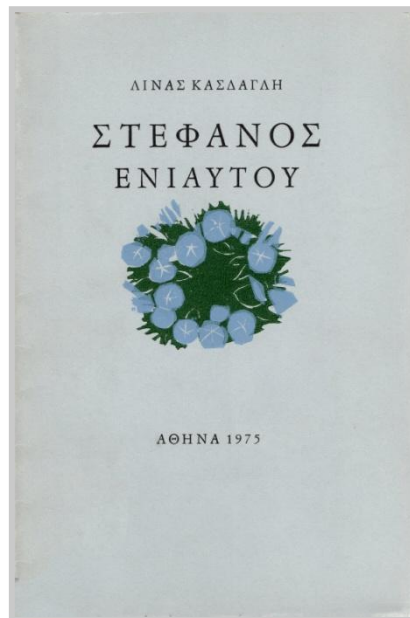

Λίνα Κάσδαγλη, Στέφανος ενιαυτού, Αθήνα 1975

19,8 × 13,2 εκ. (12^ο σχήμα) ~ 64 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1975 στο τυπογραφείο «Κ. Μιχαλάς Α.Ε.» με επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη και εξώφυλλο Βαρλάμου. Περιλαμβάνεται λίστα με τα έργα της συγγραφέως.

**Ανθολόγιο για τα παιδιά του Δημοτικού. Μέρος δεύτερο,
Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1975**

19,8 × 14,9 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 304 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: 2 κοσμήματα

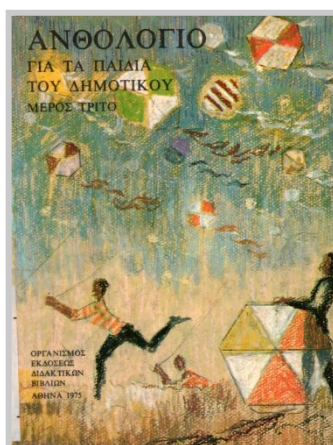
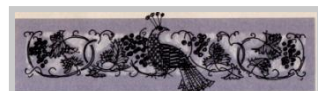
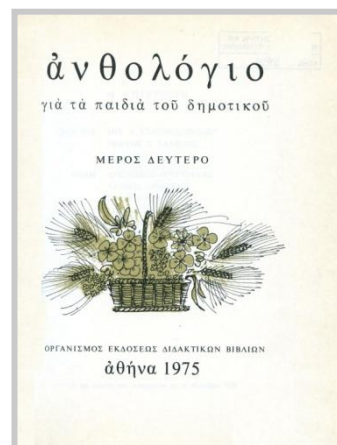
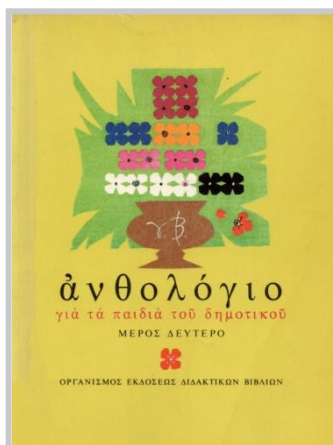
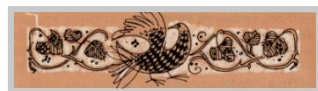
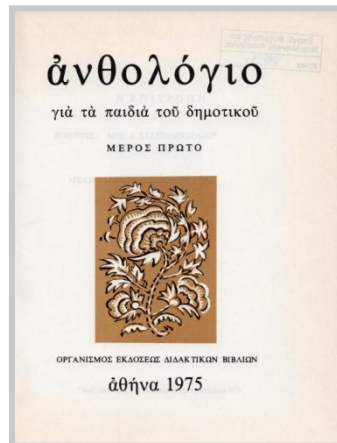
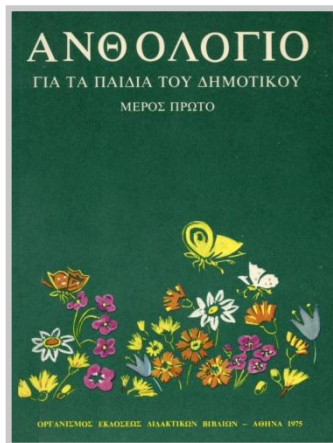
Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: κοσμήματα, κάποια εκ των οποίων τα οποία επαναλαμβάνονται (σελ. 9, 53, 180, 263 • σελ. 13 • σελ. 15 • σελ. 16, 263 • σελ. 23, 45 • σελ. 24, 117 • σελ. 31 • σελ. 32, 212 • σελ. 33 • σελ. 41, 233 • σελ. 42, 223 • σελ. 43, 183, 243, 293 • σελ. 45, 246 • σελ. 47, 282 • σελ. 47, 293 • σελ. 48 • σελ. 62 • σελ. 64 • σελ. 65 • σελ. 69 • σελ. 79, 234 • σελ. 80, 138 • σελ. 83 • σελ. 86, 190, 275 • σελ. 89, 128, 261 • σελ. 91, 242 • σελ. 96, 196, 256 • σελ. 97, 117, 133 • σελ. 99 • σελ. 100, 165, 195 • σελ. 101, 222, 235 • σελ. 108 • σελ. 109, 268 • σελ. 114 • σελ. 115 • σελ. 140 • σελ. 149 • σελ. 155 • σελ. 167, 274 • σελ. 184 • σελ. 188 • σελ. 193 • σελ. 215 • σελ. 231 • σελ. 247 • σελ. 294), πρωτογράμματα, κάποια εκ των οποίων επαναλαμβάνονται (σελ. 11, 157, 264 [Δ] • σελ. 13 [Θ] • σελ. 14 [Φ] • σελ. 17, 181, 236 [Σ] • σελ. 24 [Κ] • σελ. 25, 46 [Ο] • σελ. 26 [Ζ] • σελ. 32 [Ο] • σελ. 33 [Μ] • σελ. 34, 92 [Α] • σελ. 42 [Τ] • σελ. 44, 134 [Μ] • σελ. 48 [Η] • σελ. 49, 87 [Μ] • σελ. 52 [Ο] • σελ. 53, 262 [Σ] • σελ. 54, 257 [Ε] • σελ. 62 [Χ] • σελ. 63, 242, 281 [Σ] • σελ. 64, 148 [Γ] • σελ. 65, 110, 195 [Τ] • σελ. 66, 70, 141, 191, 216, 224 [Η] • σελ. 80 [Ω] • σελ. 81, 130 [Μ] • σελ. 84 [Ε] • σελ. 85, 233 [Τ] • σελ. 90, 213, 283 [Ο] • σελ. 96 [Ε] • σελ. 102 [Π] • σελ. 109 [Ε] • σελ. 111, 232 [Μ] • σελ. 116 [Σ] • σελ. 118 [Κ] • σελ. 128, 282 [Π] • σελ. 139 [Ε] • σελ. 140 [Η] • σελ. 147 [Χ] • σελ. 149 [Π] • σελ. 150, 168, 185 [Τ] • σελ. 156 [Π] • σελ. 166 [Σ] • σελ. 167 [Φ] • σελ. 184 [Π] • σελ. 188 [Ρ] • σελ. 194, 275 [Μ] • σελ. 197, 235 [Β] • σελ. 214, 246 [Τ] • σελ. 222 [Β] • σελ. 234 [Μ] • σελ. 244 [Τ] • σελ. 248 [Ε] • σελ. 256 [Ο] • σελ. 269 [Λ] • σελ. 274 [Θ] • σελ. 276 [Ξ] • σελ. 293 [Δ]) και επίτιτλα (σελ. 17, 181, 236 • σελ. 26 • σελ. 34, 185, 232 • σελ. 44 • σελ. 49, 90, 213, 283 • σελ. 54, 257 • σελ. 66, 141 • σελ. 70 • σελ. 81, 130, 276 • σελ. 87 • σελ. 91, 157, 264 • σελ. 92 • σελ. 98 • σελ. 102 • σελ. 111 • σελ. 118 • σελ. 134, 269 • σελ. 150, 168 • σελ. 191, 224 • σελ. 197, 235 • σελ. 216 • σελ. 244 • σελ. 248)

Περιεχόμενα: επίτιτλο (σελ. 295) και κόσμημα (σελ. 302)

Οπισθόφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1975. Η εκτύπωση και η βιβλιοδεσία του έγιναν από την εταιρεία «Γραφικαί Τέχναι Ασπιώτη-ΕΛΚΑ Α.Ε.», η δημιουργία του εξωφύλλου και των κοσμημάτων από τον Γιώργη Βαβλάμο, η διόρθωση των δοκιμών από τους Ειρήνη Μίσσιου, Γιάν. Η. Χάρη και Νίκο Καρτσά και η τυπογραφική επιμέλεια από τον Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη. Όπως μαθαίνουμε από το σημείωμα της συντακτικής επιτροπής, την οποία αποτελούσαν οι Μιχ. Δ. Στασινόπουλος, Γιώργος Π. Σαββίδης, Αριστείδης Βουγιούνας, Αλέξης Δημαράς, Κάλη Δοξιάδη, Γιώργος Ιωάννου, Λίνα Κάσδαγλη και Καλλιόπη Μουστάκα, καθένας από τους τρεις τόμους του *Ανθολογίου* προοριζόταν για δύο τάξεις του Δημοτικού, ενώ ήταν αφιερωμένοι στη μνήμη τριών σπουδαίων λογοτεχνών που ασχολήθηκαν με την παιδική λογοτεχνία. Ο παρών τόμος, προορισμένος για την Γ' και Δ' τάξη, αφιερώθηκε στον Γρηγόριο Ξενόπουλο.

**Κωνσταντίνος Λότσης, *Μένανδρος Μενάνδρου και άλλα 38 ποιήματα*,
Αθήνα 1976**

21,3 × 14 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 64 σελ. ~ χαρτόδετο
ξύλογραφίες

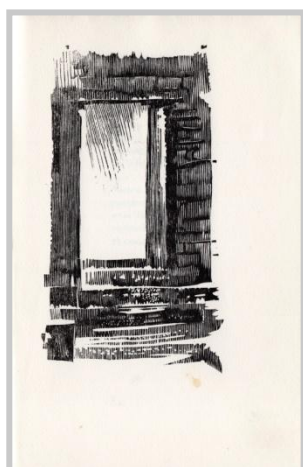
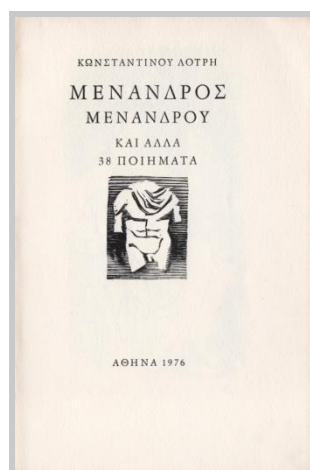
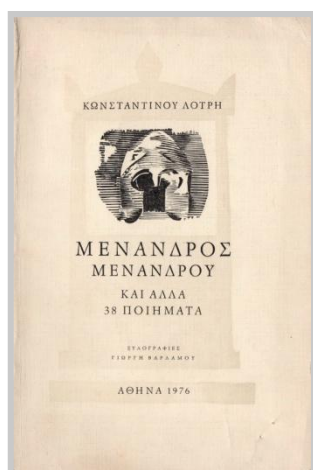
Εξώφυλλο: παράσταση

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 3)

Εντός κειμένου: 5 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 6, 21, 33, 51, 57) και κόσμημα (σελ. 27)

Κολοφώνας: κόσμημα (σελ. 61)

Η συλλογή ποιημάτων, η οποία είναι αφιερωμένη «στη μνήμη της» συζύγου του Κωνσταντίνου Λότση «Εουτζένιας», γράφτηκε στην περίοδο 1966-1972 και τυπώθηκε τον Ιούνιο του 1976 στο τυπογραφείο «Κ. Μιχαλάς Α.Ε.» με ξυλογραφίες του Γιώργη Βαρλάμου και τυπογραφική επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη. Περιλαμβάνεται κατάλογος με τα έργα του συγγραφέα.

Χρήστος Κατσιγιάννης, *Τα επιτρεπόμενα Β'*, Αθήνα 1977

24,5 × 17 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 68 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: κόσμημα

Σελίδα τίτλου: 2 κοσμήματα (σελ. 5)

Εσώφυλλο: κόσμημα (σελ. 7), το οποίο επαναλαμβάνεται στη σελ. 61

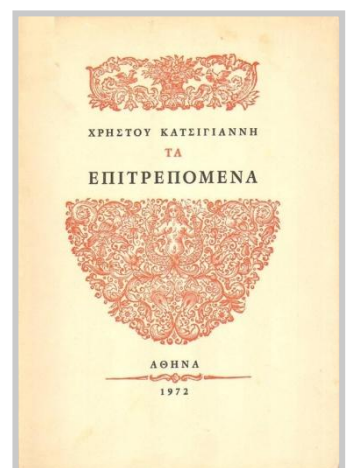
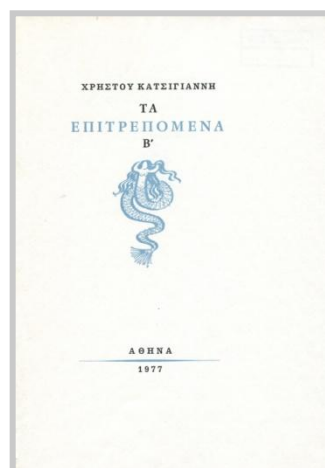
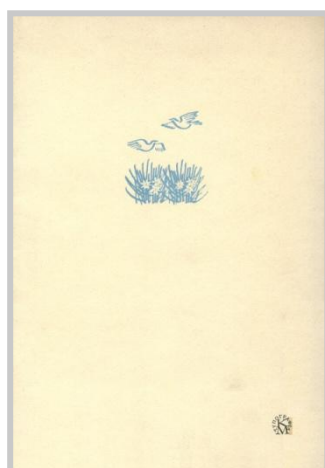
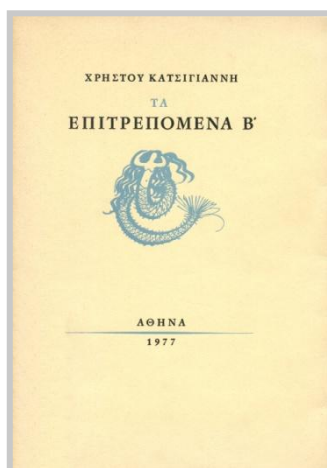
Εντός κειμένου: επίτιτλο (σελ. 9) και 23 κοσμήματα, κάποια από τα οποία επαναλαμβάνονται (σελ. 9, 18, 44, 52 • σελ. 10, 26 • σελ. 11, 21, 45, 46, 54 • σελ. 12 • σελ. 13, 15, 26, 39, 48, 59 • σελ. 14, 24, 37, 47, 57 • σελ. 14, 34 • σελ. 16, 27, 32, 40, 50, 60 • σελ. 16, 17, 59 • σελ. 17, 30, 42, 51, 61 • σελ. 20, 49 • σελ. 22, 28, 35, 55 • σελ. 23 • σελ. 25, 43 • σελ. 29 • σελ. 31, 60 • σελ. 36 • σελ. 38, 53 • σελ. 41 • σελ. 45 • σελ. 47 • σελ. 54 • σελ. 56)

Πίνακας περιεχομένων: επίτιτλο και κόσμημα (σελ. 63-64)

Κολοφώνας: 2 κοσμήματα (σελ. 65)

Οπισθόφυλλο: 3 κοσμήματα

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Φλεβάρη του 1977 στο τυπογραφείο «Κ. Μιχαλάς Α.Ε.» σε 1500 αντίτυπα για λογαριασμό του ποιητή. Τη φροντίδα της έκδοσης είχε η Μαρία Δασκαλοπούλου. Τα κοσμήματα σχεδίασε ο ζωγράφος-χαράκτης Γιώργης Βαρλάμος που είχε και όλη την αισθητική επιμέλεια του βιβλίου. Περιλαμβάνεται λίστα με τα έργα του Χρήστου Κατσιγιάννη, ο οποίος αφιέρωσε το έργο στη μητέρα του. Το 1972 είχε προηγηθεί η συλλογή *Τα επιτρεπόμενα*, η οποία στολίστηκε με κοσμήματα από βιβλία του 16^{ου} αιώνα, με αισθητική επιμέλεια του Γιώργη Βαρλάμου.

Νίκος Κάσδαγλης, *Μυθολογία*, εκδόσεις «Κέδρος», Αθήνα 1977

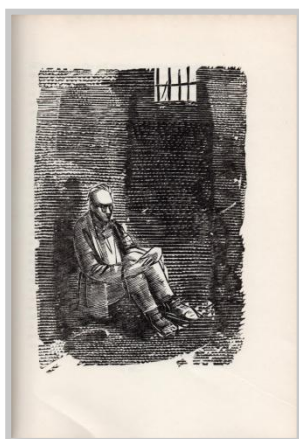
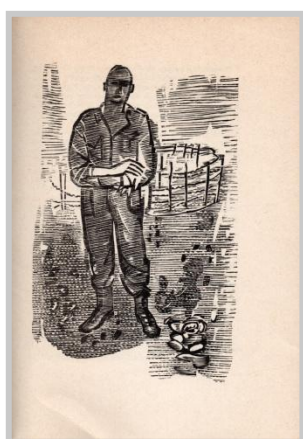
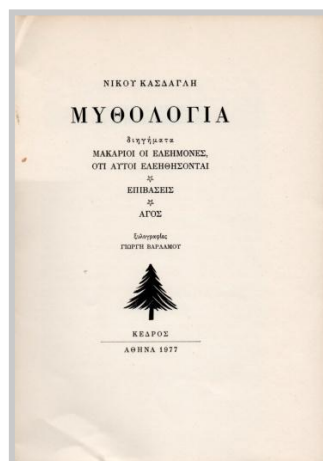
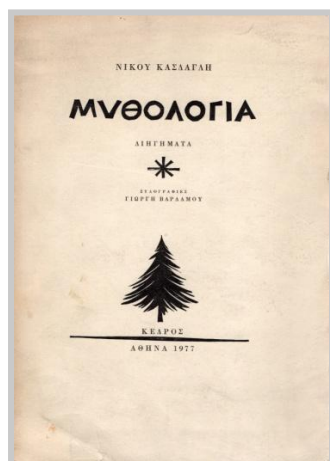
24,5 × 17,2 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 156 σελ. ~ χαρτόδετο
ξύλογραφίες

Εξώφυλλο: 2 κοσμήματα

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 3 επίτιτλα (σελ. 9, 59, 93), 3 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 33, 65, 129) και 2 κοσμήματα (σελ. 89, 150)

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Οκτώβριο του 1977 στο τυπογραφείο του Επ. Ταμπακόπουλου με ξυλογραφίες του Γιώργη Βαρλάμου και τυπογραφική επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη. Παρατίθεται λίστα με τα έργα του συγγραφέα. Στο οπισθόφυλλο περιγράφεται ακροθιγώς η ιστορία της Μακρονήσου. Η συλλογή περιλαμβάνει τα διηγήματα *Μακάριοι οι ελεήμονες* *ότι αυτοί ελεηθήσονται* (πρωτοδημοσιεύτηκε στα *Νέα Κείμενα* 2 το 1971), *Επιβάσεις* και *Άγος*. Τα διηγήματα αυτά επανεκδόθηκαν το 1991 από τον «Κέδρος», εντασσόμενα στη συλλογή *Ελεήμονες*, όπου συμπεριλήφθηκαν το *Θολάμι* (πρωτοεκδόθηκε το 1987 από τις εκδόσεις «Στιγμή») και το πρωτοεμφανιζόμενο *Μετερίζι*. Το εξώφυλλο της συλλογής αυτής στόλισε ένα από τα κοσμήματα της *Μυθολογίας*.

Τάσος Ζάππας, *Ευβοϊκά Β΄*, εκδόσεις «Αλκαίος», Αθήνα 1978

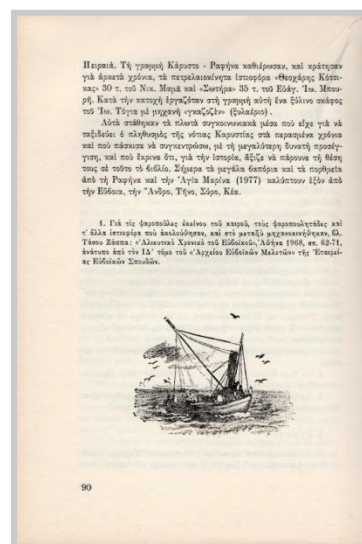
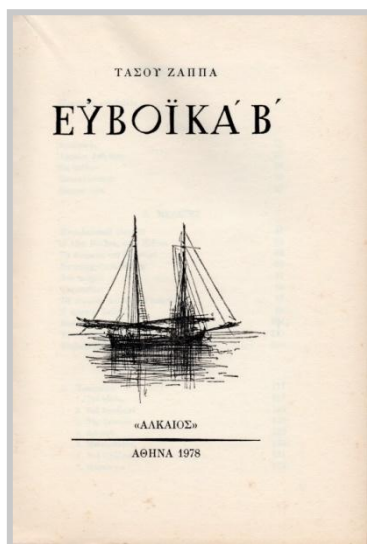
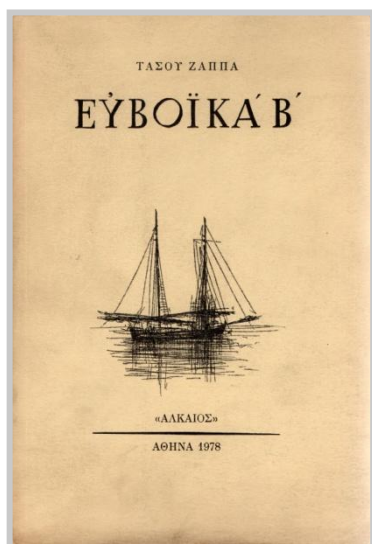
21,5 × 14,5 εκ. (8° σχήμα) ~ 208 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση, η οποία επαναλαμβάνεται στη σελίδα τίτλου (σελ. 5)

Εντός κειμένου: παράσταση (σελ. 90)

Οπισθόφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο, το οποίο είναι αφιερωμένο «στην ιερή μνήμη» του πατέρα του συγγραφέα, τυπώθηκε στο τυπογραφείο «Μανούτιος» του Χρίστου Μανουσαρίδη στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1978. Το εξώφυλλο και το σχέδιο της σελ. 90 έγιναν από τον ζωγράφο-χαράκτη Γιώργη Βαρλάμο. Στην αρχή του βιβλίου παρατίθεται λίστα με τα έργα του Τάσου Ζάππα, ενώ στα φτερά του εξωφύλλου κρίσεις για πολλά από αυτά, μεταξύ άλλων των Κώστα Βάρναλη, Ανδρέα Καρναντών, Σοφίας Μαυροειδή-Παπαδάκη, Στράτη Μυριβήλη και Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου. Στο βιβλίο περιέχονται α΄ πεζά, β΄ μελέτες, γ΄ λαογραφικά, στοιχεία, αναφορές σε δ΄ μορφές και ε΄ χρονικά της Εύβοιας. Το 1984 κυκλοφόρησαν τα *Ευβοϊκά Γ΄* από την «Εταιρεία Ελλ. Εκδόσεων», με σύνθεση εξωφύλλου του Γιώργη Βαρλάμου και σχέδιο του Τάσου Κων. Δημητράκη. Το σχέδιο της σελίδας 90 είχε πρωτοεμφανιστεί στο εξώφυλλο του *Αλιευτικού χρονικού του Ευβοϊκού* (1968) του Τάσου Ζάππα και χρησιμοποιήθηκε και στο εξώφυλλο της συλλογής θαλασσιών διηγημάτων με τίτλο *Ανταρσία* (1979).

**Γιώργης Κρόκος, *Δυο πουλιά σε μια φωλιά. Ιστορία δυο παιδιών*,
Αθήνα 1978**

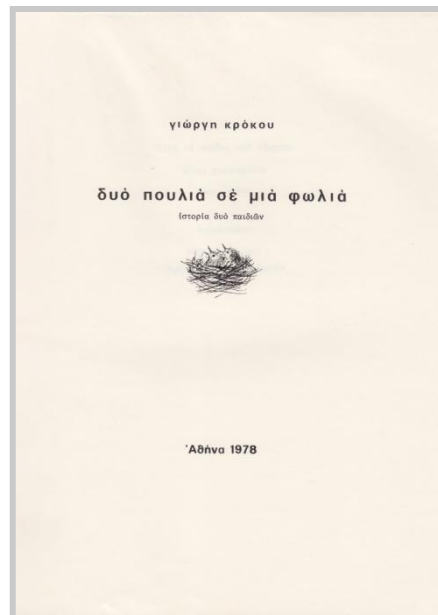
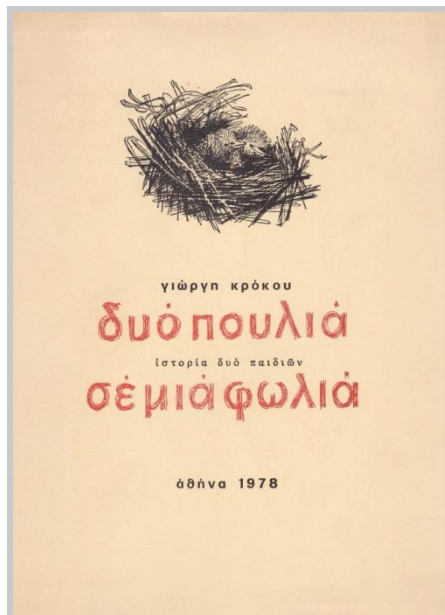
25 × 18,1 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 160 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση και τίτλος

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: επίτιτλο (σελ. 9)

Το βιβλίο τυπώθηκε στο τυπογραφείο «Πανεκτυπωτική» του Ε. Ν. Τσαϊλάνη για λογαριασμό του συγγραφέα. Τα κοσμήματα και το εξώφυλλο είναι του Γιώργη Βαρλάμου που είχε και την αισθητική φροντίδα του βιβλίου. Είναι αφιερωμένο στα παιδιά του συγγραφέα Αργυρούλα και Γιάκωβο, των οποίων συμπεριλαμβάνονται ασπρόμαυρες φωτογραφίες. Στο τέλος του βιβλίου υπάρχει λίστα με τα έργα του συγγραφέα και στο οπισθόφυλλο κρίσεις από φίλους και ομοτέχνους του για τα *Τραγούδια του ήλιου*. Μεταξύ αυτών των Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Λίνας Κάσδαγλη, Άγγελου Δόξα και Νίκης Γουλανδρή.

**Γιώργης Κρόκος, *Τα τραγούδια του ήλιου. Ποιήματα για μικρά παιδιά.
Ποιήματα για μεγάλα παιδιά, Αθήνα 1978***

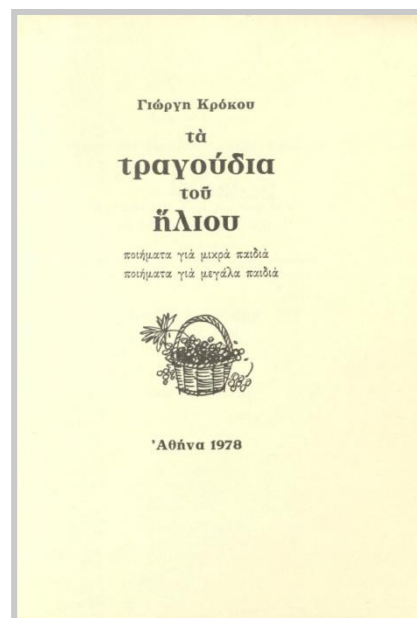
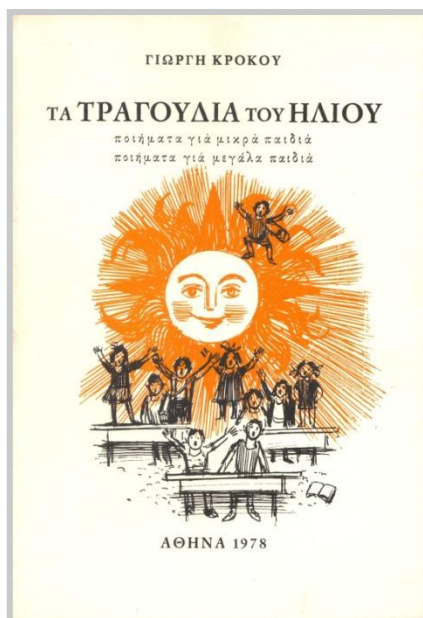
24,3 × 17,1 εκ. (8° σχήμα) ~ 60 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 15 κοσμήματα που επαναλαμβάνονται (σελ. 9, 32, 35, 50 • σελ. 10, 37 • σελ. 11, 31, 46 • σελ. 12, 23, 36 • σελ. 13, 28, 43 • σελ. 14, 44, 49 • σελ. 46, 30, 40 • σελ. 17, 39 • σελ. 18, 47 • σελ. 19, 34, 54 • σελ. 20, 26, 45 • σελ. 21, 27 • σελ. 22, 38 • σελ. 24, 42, 52 • σελ. 25, 48, 51)

Το βιβλίο τυπώθηκε στο εργοστάσιο γραφικών τεχνών «Κ. Μιχαλάς Α.Ε.» για λογαριασμό του συγγραφέα. Τα κοσμήματα και το εξώφυλλο φιλοτεχνήθηκαν από τον Γιώργη Βαρλάμο, ο οποίος είχε και την αισθητική φροντίδα του βιβλίου. Τα κοσμήματα του βιβλίου χρησιμοποιήθηκαν και στο έργο του συγγραφέα *Φυσαρμόνικες* (1980).

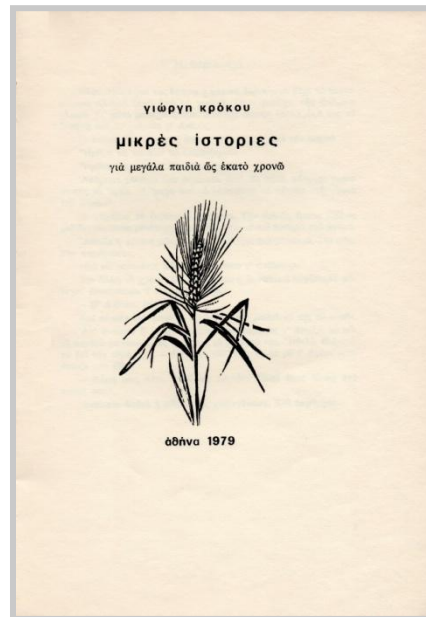
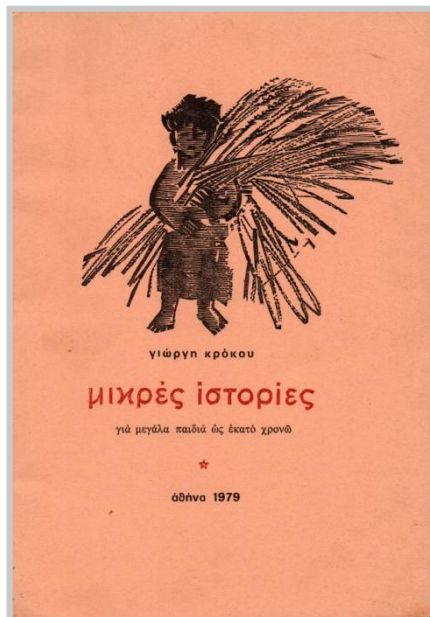
**Γιώργης Κρόκος, *Μικρές ιστορίες για μεγάλα παιδιά ως εκατό χρονών*,
Αθήνα 1979**

24,2 × 16,8 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 48 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση και τίτλος

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Το βιβλίο τυπώθηκε στο τυπογραφείο «Πανεκτυπωτική» για λογαριασμό του συγγραφέα. Τα κοσμήματα και το εξώφυλλο είναι του Γιώργη Βαρλάμου, που είχε και τη φροντίδα του βιβλίου. Στο τέλος του παρατίθεται λίστα με τα έργα του συγγραφέα. Στο οπισθόφυλλο υπάρχουν κρίσεις φίλων και γνωστών του τελευταίου για προηγούμενα πονήματά του, όπως *Τα τραγούδια του ήλιου*. Ανάμεσα σε αυτούς του Νικόλαου Λούρου, του Αλκιβιάδη Γιαννόπουλου και του Χρήστου Κατσιγιάννη.

**Χρήστος Ε. Κατσιγιάννης, *Άφωτες και άφωνες στιγμές. Ποιήματα*, Αθήνα
1980**

29,4 × 21,6 εκ. (4^ο σχήμα) ~ 64 σελ. ~ χαρτόδετο

ξυλογραφίες

Εξώφυλλο: παράσταση

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

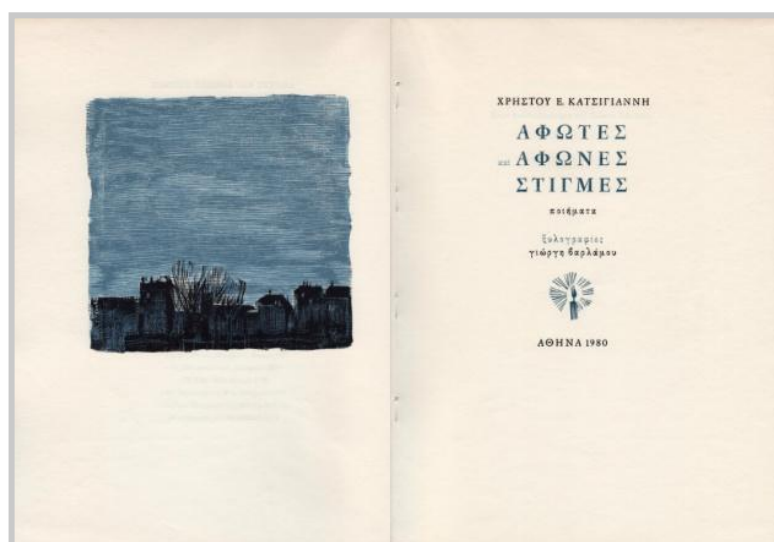
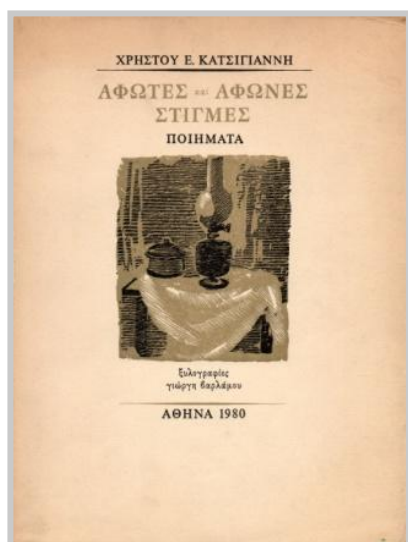
Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

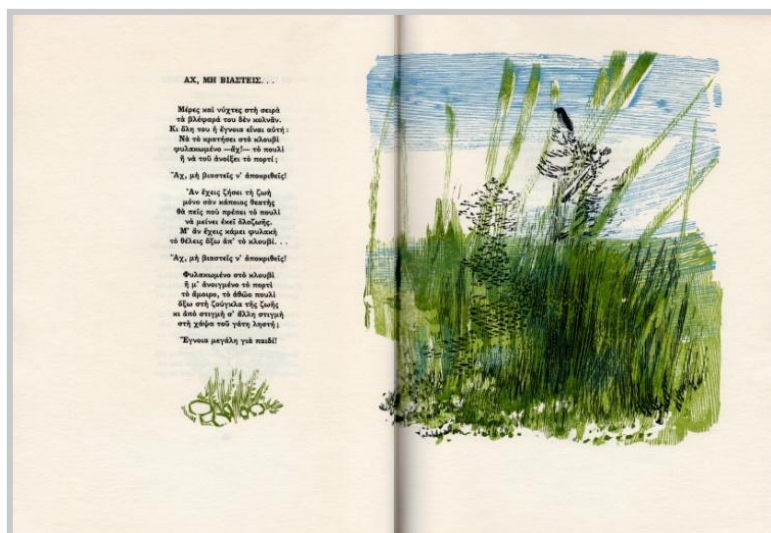
Εντός κειμένου: 21 κοσμήματα (σελ. 9, 11, 14, 16, 22, 25, 31, 32, 34, 36, 38, 41, 43, 44, 47, 48, 51, 52, 55, 56, 60) και 5 δισέλιδες παραστάσεις (σελ. 12-13, 20-21, 28-29, 36-37, 44-45)

Περιεχόμενα: κόσμημα (σελ. 61)

Οπισθόφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Ιούλιο του 1980 στα τυπογραφεία «Κ. Μιχαλάς Α.Ε.» σε 2000 αντίτυπα για λογαριασμό του ποιητή. Την επιλογή των ποιημάτων έκανε η Μπεττίνα Κατσιγιάννη και τις διορθώσεις η Βάσω Κωνσταντινάδου. Τις ξυλογραφίες χάραξε ο ζωγράφος-χαράκτης Γιώργης Βαρλάμος, ο οποίος είχε και όλη την αισθητική επιμέλεια του βιβλίου. Η ποιητική συλλογή, η οποία είναι αφιερωμένη «στην απέθαντη μνήμη του Κώστα Βάρναλη», περιλαμβάνει λίστα με τα έργα του συγγραφέα. Τα τελευταία πέντε ποιήματά της πρωτοδημοσιεύτηκαν στο *Πολύπτυχον* το διάστημα 1977-1978. Το ποίημα *Στιγμές* είναι αφιερωμένο «στον Γιώργη Βαρλάμο».

**Γιώργης Κρόκος, *Φυσαρμόνικες. Ποιήματα για παιδιά*,
Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα 1980**

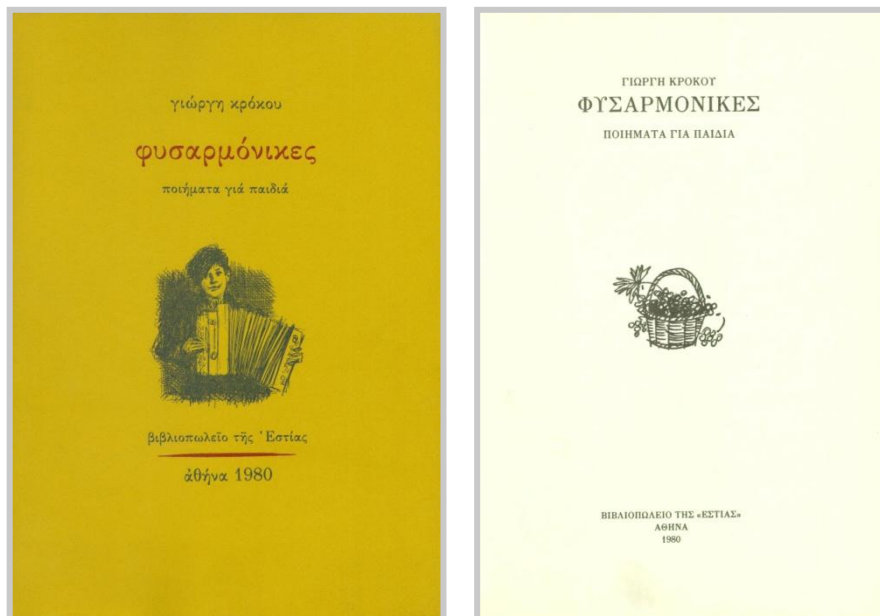
24,5 × 17,2 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 80 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 15 κοσμήματα, τα οποία επαναλαμβάνονται (σελ. 9, 13, 59 • σελ. 10, 23, 53, 62 • σελ. 11, 22, 35, 49 • σελ. 12, 52, 57 • σελ. 14 • σελ. 16, 27, 34, 47 • σελ. 19, 33, 54, 58 • σελ. 20, 50 • σελ. 21, 32, 51 • σελ. 24, 40, 63 • σελ. 25, 44, 65 • σελ. 28, 64 • σελ. 31, 37 • σελ. 39 • σελ. 45, 60)

Το βιβλίο τυπώθηκε στο εργοστάσιο γραφικών τεχνών «Αδελφοί Γ. Ρόδη Α.Ε.» για λογαριασμό του συγγραφέα. Τα κοσμήματα και το εξώφυλλο είναι του Γιώργη Βαρλάμου. Παρατίθενται κατάλογος με τα βιβλία του Γιώργη Κρόκου και κριτικές φίλων και συναδέλφων για το έργο του (μεταξύ αυτών του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, του Αγγέλου Δόξα, του Αντώνη Σαμαράκη, του Δ. Φωτιάδη, του Χρήστου Κατσιγιάννη και της Άννας Συνοδινού).

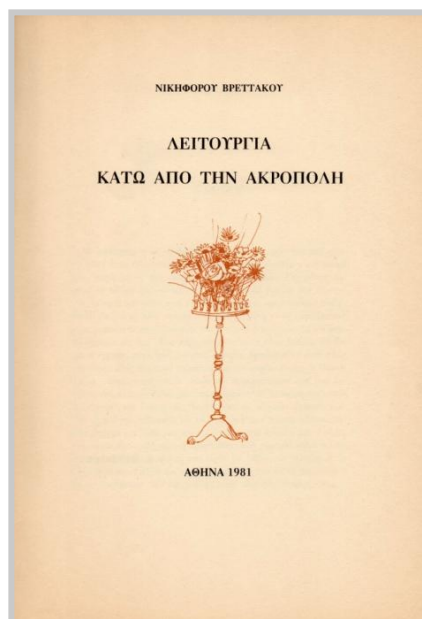
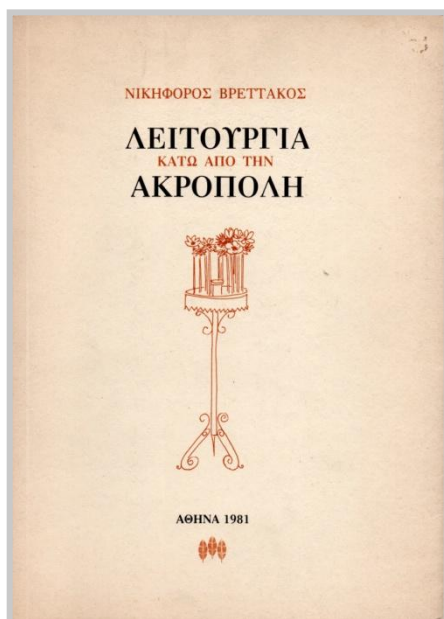
**Νικηφόρος Βρεττάκος, Λειτουργία κάτω από την Ακρόπολη,
εκδόσεις «Τρία Φύλλα», Αθήνα 1981**

24,4 × 17,3 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 48 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: κόσμημα, το οποίο επαναλαμβάνεται ανεστραμμένο στον κολοφώνα (σελ. 47)

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5), το οποίο επαναλαμβάνεται ανεστραμμένο στη σελ. 7

Το βιβλίο στοιχειοθετήθηκε στη φωτοσύνθεση «Ε. Βαρβάκη Ο.Ε.», τυπώθηκε στο εργαστήριο γραφικών τεχνών «Αθ. Γιαννόπουλου» και βιβλιοδετήθηκε από τους Ι. και Δ. Βαρίκο τον Μάιο του 1981. Το εξώφυλλο και την αισθητική επιμέλεια ανέλαβε ο ζωγράφος Γιώργης Βαρλάμος. Περιλαμβάνεται εισαγωγικό σημείωμα του συγγραφέα.

**Νίκος Κάσδαγλης, *Η Μαρία περιηγείται τη μητρόπολη των νερών*,
εκδόσεις «Κέδρος», Αθήνα 1982**

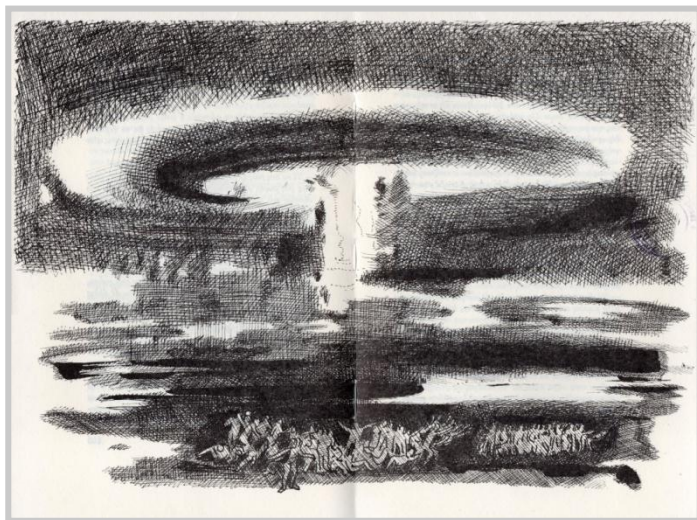
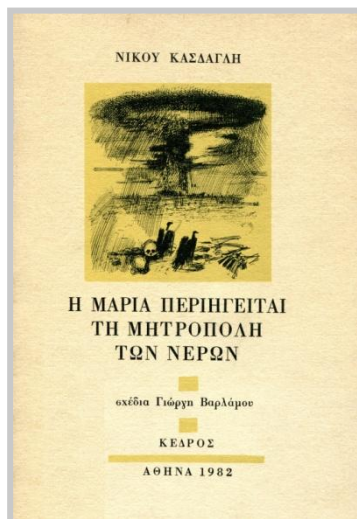
21,9 × 14,2 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 240 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

Εξώφυλλο: παράσταση

Προμετωπίδα ενιαία με σελίδα τίτλου: δισέλιδη παράσταση και τίτλοι (σελ. 4-5)

Εντός κειμένου: 14 δισέλιδες παραστάσεις (σελ. 16-17, 32-33, 48-49, 64-65, 80-81, 96-97, 112-113, 128-129, 144-145, 160-161, 176-177, 192-193, 208-209, 224-225)

Το βιβλίο, το οποίο σύμφωνα με τον συγγραφέα «*δε θα μπορούσε να γραφτεί χωρίς τη βοήθεια του καθηγητή Γιώργου Σαββίδη*», στοιχειοθετήθηκε και τυπώθηκε στο τυπογραφείο «Αγνησίλαου Ζουμαδάκη Ε.Π.Ε.» με σχέδια του Γιώργη Βαρλάμου για λογαριασμό των εκδόσεων «Κέδρος». Περιλαμβάνεται λίστα με τα έργα του συγγραφέα.

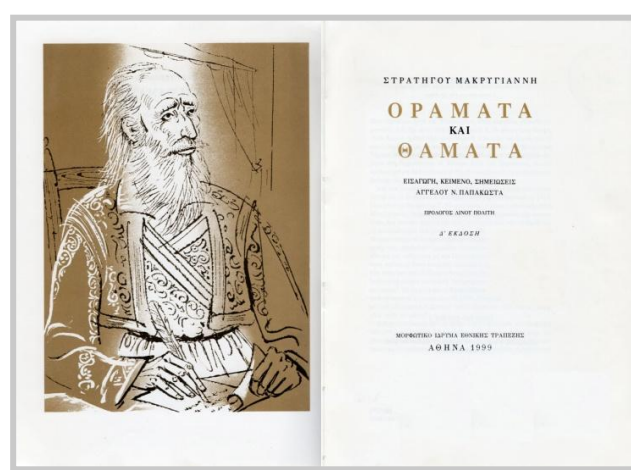
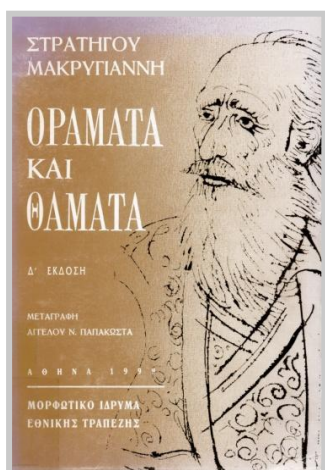
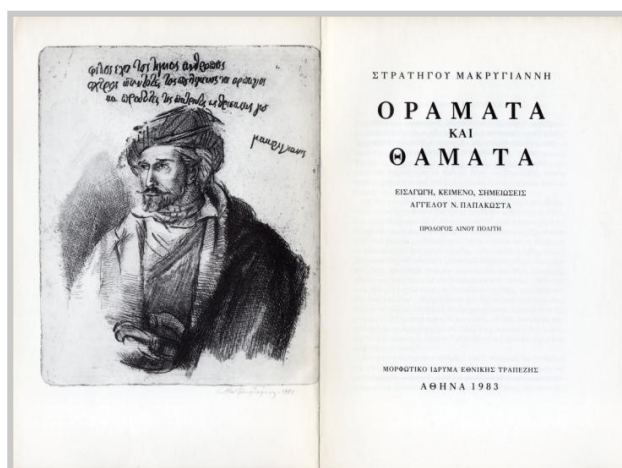
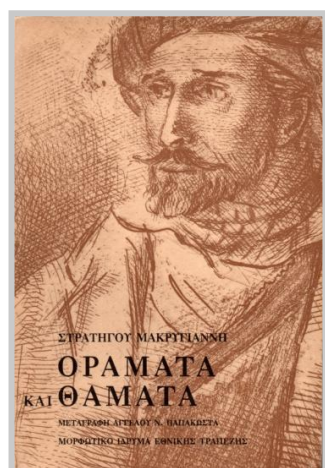
**Στρατηγός Μακρυγιάννης, *Οράματα και θάματα*,
Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1983
[εισαγωγή, κείμενο, σημειώσεις Άγγελος Ν. Παπακώστας]**

21,8 × 14,7 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 320 σελ. ~ χαρτόδετο

[χαλκογραφία]

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα (σελ. 4), η οποία επαναλαμβάνεται σε λεπτομέρεια στο εξώφυλλο

Το βιβλίο τυπώθηκε στο λιθογραφείο των Γ. Βουλγαρίδη και Δ. Χατζηστύλη τον Νοέμβριο του 1983 με γενική επίβλεψη του Ε. Χ. Κάσδαγλη και επιμέλεια του Γιαν. Η. Χάρη. Η προμετωπίδα και το εξώφυλλο έγιναν από τον Γιώργη Βαρλάμο και η φωτοστοιχειοθεσία από τον Ι. Δ. Μπίνη. Περιλαμβάνονται πρόλογος του Λίνου Πολίτη, εισαγωγή και σημειώσεις του Άγγελου Παπακώστα, επίμετρο και λεξιλόγιο. Το έργο συνοδεύτηκε από φωτομηχανική αναπαραγωγή του χειρόγραφου κειμένου σε ξεχωριστό τόμο. Η δ' έκδοσή του το 1999 κυκλοφόρησε με εξώφυλλο και προμετωπίδα του Κώστα Γραμματόπουλου.

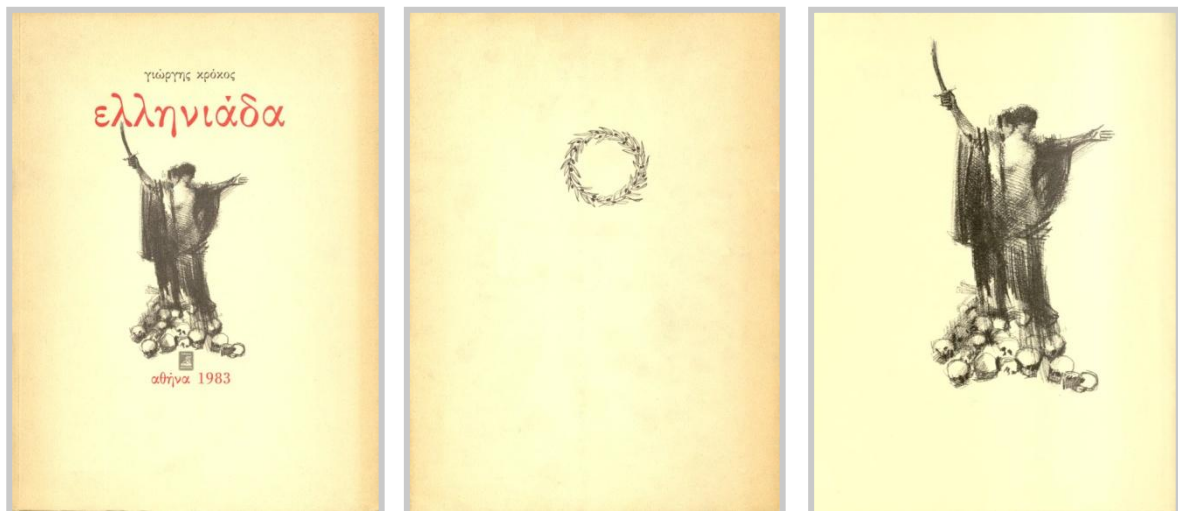

**Γιώργης Κρόκος, *Ελληνιάδα*. 1942-1983, εκδόσεις «Φιλιππότη»,
Αθήνα 1983**

28,1 × 20,8 εκ. (4^ο σχήμα) ~ 120 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

Εξώφυλλο: παράσταση που επαναλαμβάνεται μεγεθυμένη στην προμετωπίδα (σελ. 4)
Εντός κειμένου: επίτιτλο κόσμημα (σελ. 9) που επαναλαμβάνεται σε σμίκρυνση στο
οπισθόφυλλο και 68 κοσμήματα μικρότερου μεγέθους (σελ. 10, 13, 15, 17, 18, 19, 21, 24,
25, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 76, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89,
90, 91, 92, 93, 96, 98, 102, 103, 107, 108, 109, 112)
Περιεχόμενα: 2 κοσμήματα (σελ. 113, 119)
Κολοφώνας: 2 κοσμήματα (σελ. 120)

Το βιβλίο στοιχειοθετήθηκε και τυπώθηκε στο εργοστάσιο γραφικών τεχνών «Ι. Μακρής
Α.Ε.» τον χειμώνα του 1983-1984 σύμφωνα με τη μακέτα, τα σχέδια και τα εξώφυλλα του
Γιώργη Βαρλάμου.

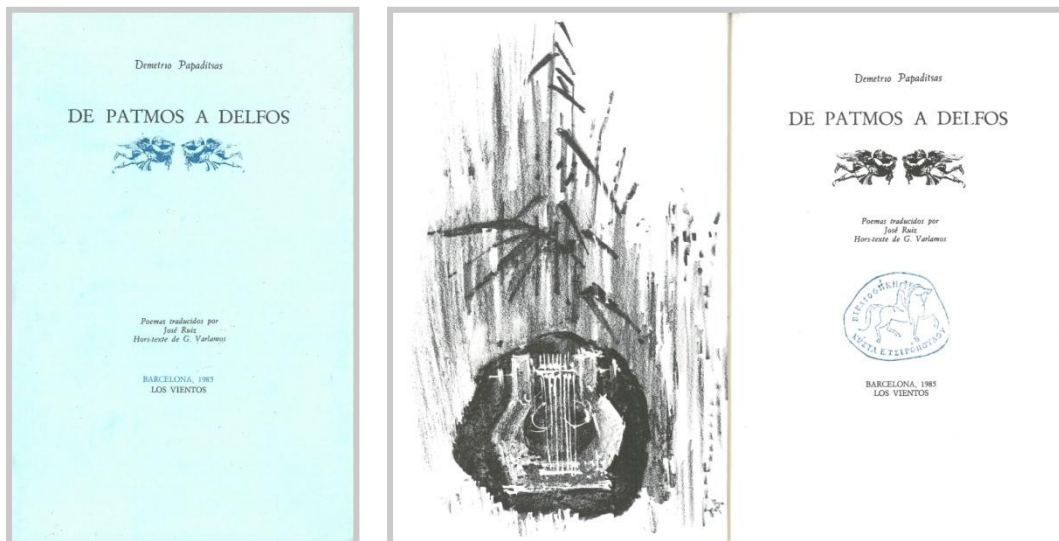
**Demetrio Papaditsas, *De Patmos a Delfos*, ediciones «Los Vientos»,
Barcelona 1985 [traducción José Ruiz]**

20,5 × 13,5 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 64 σελ. ~ χαρτόδετο

[λιθογραφία]

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 6)

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Σεπτέμβριο του 1985 από την εταιρεία «Diagràfic, S.A. Constitució». Στο φτερό του εξωφύλλου υπάρχει σύντομο βιογραφικό του συγγραφέα, ενώ στην αρχή του βιβλίου παρατίθενται στίχοι του Γιώργου Σεφέρη από επιστολή του 1964. Περιλαμβάνονται πρόλογος του συγγραφέα και οι εξής ενότητες: *En Patmos*, *Palabras en Delfos* (*primera & segunda palabra*) και *En Patmos* (*Undécima variante*).

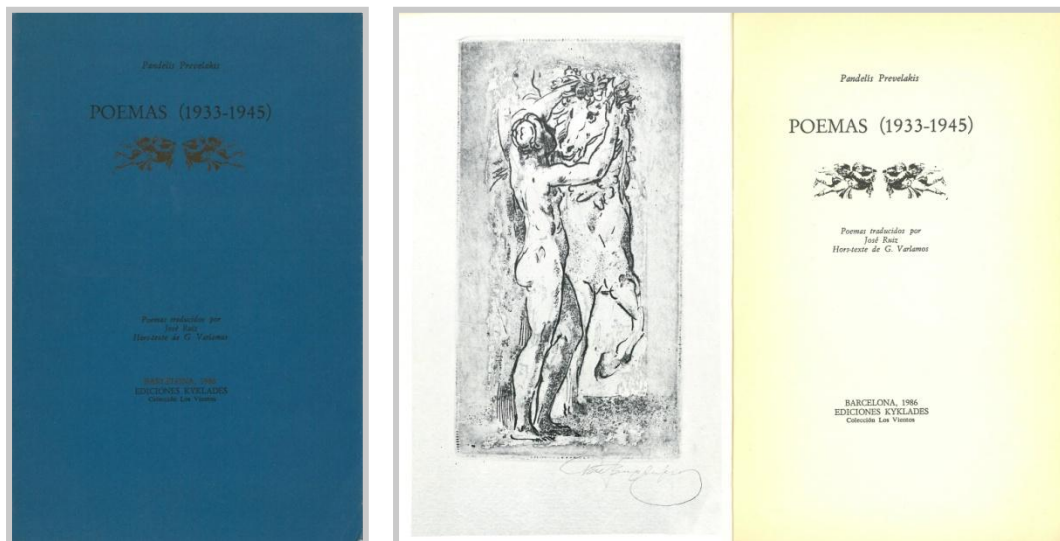
**Pandelis Prevelakis, *Poemas (1933-1945)*, ediciones «Kyklades»,
Barcelona 1986 [*Los Vientos*] [traducción José Ruiz]**

20,3 × 13,4 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 80 σελ. ~ χαρτόδετο

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (εκτός αρίθμησης, τυπωμένη σε χαρτί ιλουστρασιόν)

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Νοέμβριο του 1986 από την εταιρεία «Diagràfic, S.A. Constitució».

Στα φτερά του εξωφύλλου υπάρχουν σύντομο βιογραφικό του συγγραφέα και λίστα με τα έργα που συνιστούν τη σειρά των εκδόσεων *Los Vientos* [Οι Αέριδες]. Στην αρχή του βιβλίου παρατίθενται στίχοι του Άγγλου ποιητή Robert Browning. Περιλαμβάνονται οι εξής ενότητες: *El amor lírico* (1939), *El lienzo de la Verónica* (1933-34), “*Melencolia*” (*Dürer*) (1933-34), *La poesía más desnuda* (1941).

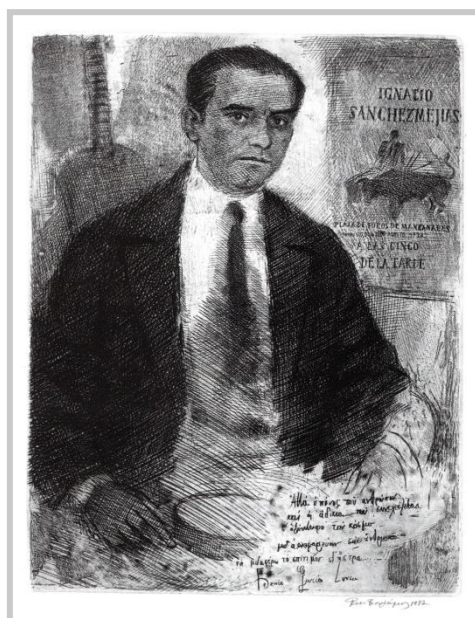
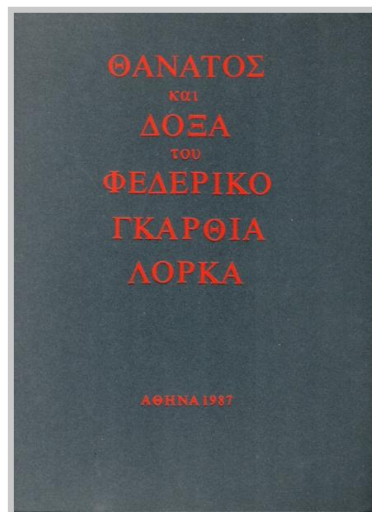

Κώστας Ε. Τσιρόπουλος, *Θάνατος και δόξα του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα*, εκδόσεις «Μέγας Αστrolάβος/Ευθύνη», Αθήνα 1987

34,3 × 24,4 εκ. (folio) ~ 16 σελ. ~ χαρτόδετο

Εντός κειμένου: ολοσέλιδη παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα (σελ. 5), της οποίας λεπτομέρειες επαναλαμβάνονται στις σελ. 6-7, 8, 9, 10-11, 13

Το ποίημα του Κώστα Ε. Τσιρόπουλου, με χαλκογραφία και αισθητική φροντίδα του Γιώργη Βαρλάμου, τυπώθηκε στην Αθήνα τον Μάρτιο του 1987 σε 200 αριθμημένα αντίτυπα (από 1-200) με την υπογραφή του ποιητή και του ζωγράφου από την «Artigraf» με βιβλιοδεσία του Σωτήρη Μαυρίκογλου για τις εκδόσεις «Μέγας Αστrolάβος/Ευθύνη».

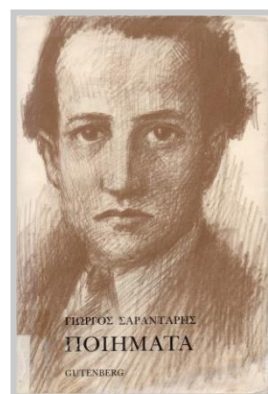
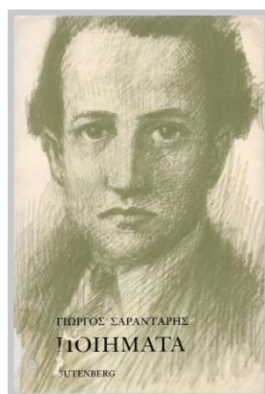
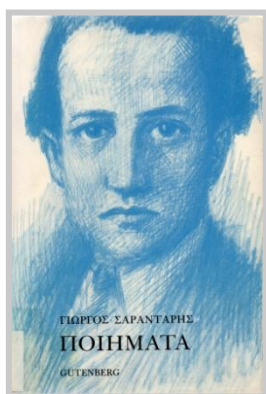
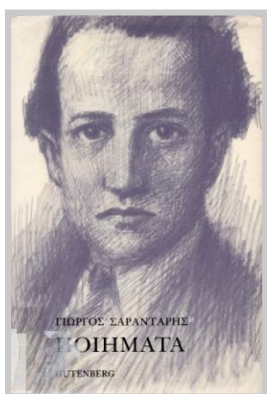
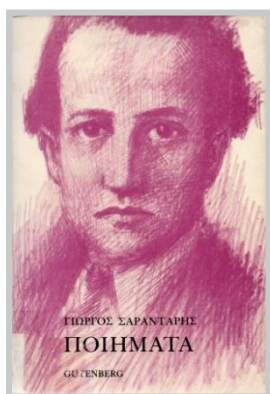
Γ. Βαρλάμος, *Federico García Lorca*, 1987, χαλκογραφία, 29,8 × 38,7 εκ.

Γιώργος Σαραντάρης, *Ποιήματα. (Ελληνική περίοδος 1931-1940)*
(5 τόμοι), εκδόσεις «Gutenberg», Αθήνα 1987
[εισαγωγή, επιμέλεια, σχόλια και σημειώσεις Γιώργος Γ. Μαρινάκης]

23 × 15,2 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 452 σελ. (Α΄ τόμος) • 400 σελ. (Β΄ τόμος) • 464 σελ. (Γ΄ τόμος)
• 488 σελ. (Δ΄ τόμος) • 472 σελ. (Ε΄ τόμος) ~ χαρτόδετοι
σχέδιο

Περικαλύμματα: παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα σε χρωματικές παραλλαγές

Οι 5 τόμοι του βιβλίου στοιχειοθετήθηκαν στο τυπογραφείο των εκδόσεων «Gutenberg» από τον Κυριάκο Τραγέα από τον Ιανουάριο του 1983 μέχρι τον Οκτώβριο του 1987, η εκτύπωση έγινε σε 3000 αντίτυπα από τον Αιμίλιο Καλιακάτσο σε χαρτί σαμουά Ευρώπης, 115 γραμμαρίων, με επιμέλεια βιβλιοδεσίας από τον Χαράλαμπο Καρακατσάνη για λογαριασμό των εκδόσεων «Gutenberg» στην Αθήνα. Το αρχείο του ποιητή, το οποίο ανήκει στον Γιώργο Γ. Μαρινάκη, παρουσιάζεται με επιμέλεια, εισαγωγή, σχόλια και σημειώσεις του ίδιου, πρόλογο του Κωνσταντίνου Ι. Δεσποτόπουλου, μορφολογία του Γιώργου Δαρδανού και σχέδιο κουβερτούρας του Γιώργου Βαρλάμου. Το έργο είναι αφιερωμένο «στη γυναίκα» του Γιώργου Γ. Μαρινάκη «και τη Βάσω Μιχοπούλου για τη συμπράξή τους». Ο Α΄ τόμος περιέχει εισαγωγή, σχόλια και σημειώσεις για τα ποιήματα και πεζοτράγουδα – γραμμένα στα ελληνικά, ιταλικά και γαλλικά – και τις μεταφράσεις του Γιώργου Σαραντάρη, που παρουσιάζονται στους επόμενους τόμους κατά χρονολογική σειρά, ήτοι Β΄ τόμος (1931-1932), Γ΄ τόμος (1933-1935), Δ΄ τόμος (1936-1938) και Ε΄ τόμος (1939-1940), καθώς και αναπαραγωγές σκίτσων, χειρογράφων και φωτογραφιών. Μια πρώτη μορφή του έργου είχε εκδοθεί το 1961 από την «Εστία» με τίτλο *Ποιήματα*.

**Νικηφόρος Βρεττάκος, *Η φιλοσοφία των λουλουδιών. Ποιήματα*,
Αθήνα 1988**

28,3 × 21,3 εκ. (4^ο σχήμα) ~ 40 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: κόσμημα

Ψευδότιτλος: κόσμημα (σελ. 3)

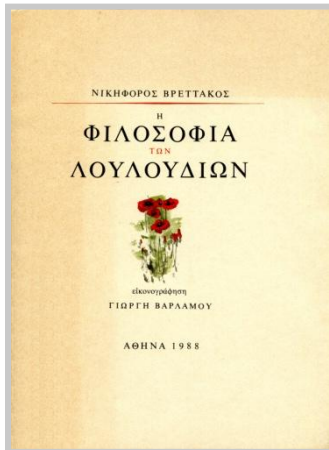
Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

Εντός κειμένου: 8 κοσμήματα (σελ. 7, 10, 11, 14, 15, 17, 24, 33), 9 παραστάσεις (σελ. 12, 13, 25, 27, 28, 29, 32, 34, 35), 5 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 16, 20, 22, 26, 31) και δισέλιδη παράσταση (σελ. 18-19)

Κολοφώνας: κόσμημα (σελ. 37)

Οπισθόφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο τυπώθηκε στην «Artigraf» το καλοκαίρι του 1988, στολισμένο με ζωγραφιές του ζωγράφου-χαράκτη Γιώργη Βαρλάμου και καλλιτεχνική και τεχνική επιμέλεια του ίδιου. Επανεκδόθηκε το 1991 από την ίδια εταιρεία με τα κείμενα στα ελληνικά και αγγλικά. Στην αρχή ο ποιητής παραθέτει τα εξής λόγια: «*Η παρουσία των λουλουδιών ήταν μια συμπαράσταση· ένα μέρος από τη συμπαράσταση που έβαλα σ' αυτό τον κόσμο. Πρέπει να τα καταγράψω στον κατάλογο των φίλων μου...*».

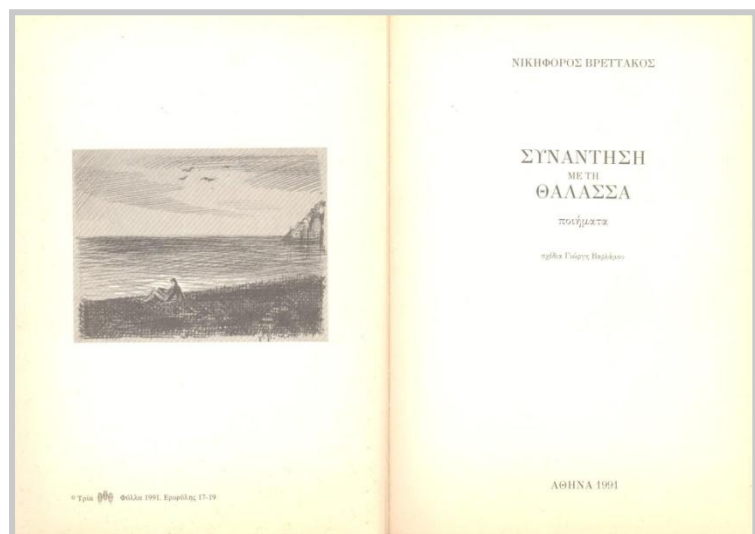
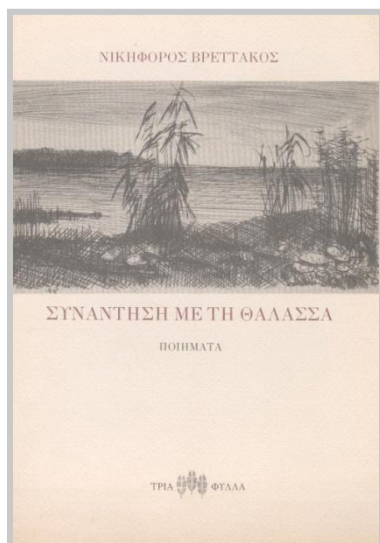
**Νικηφόρος Βρεττάκος, *Συνάντηση με τη θάλασσα. Ποιήματα*,
εκδόσεις «Τρία Φύλλα», Αθήνα 1991**

24 × 17,5 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 48 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

Εξώφυλλο: παράσταση

Προμετωπίδα: παράσταση (σελ. 4)

Το βιβλίο στοιχειοθετήθηκε και σελιδοποιήθηκε στη φωτοσύνθεση του Θύμιου Βαρβάκη, τυπώθηκε στο τυπογραφείο του Δ. Πρίφτη και βιβλιοδετήθηκε στο εργαστήριο του Γιάννη Βαρδίκου τον Γενάρη του 1991, για λογαριασμό των εκδόσεων «Τρία Φύλλα». Τα σχέδια έκανε ο Γιώργης Βαρλάμος.

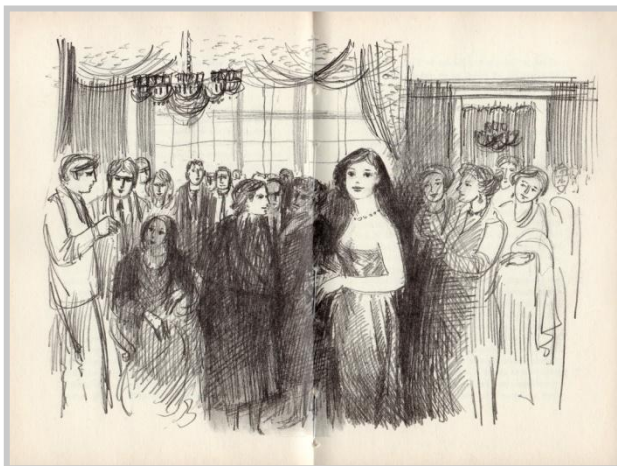
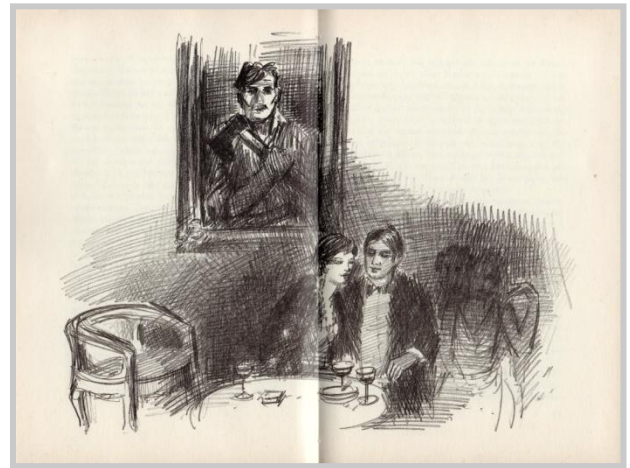
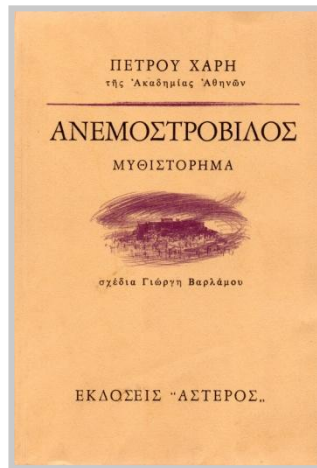
**Πέτρος Χάρης (της Ακαδημίας Αθηνών), *Ανεμοστρόβιλος. Μυθιστόρημα*,
εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1992**

20,7 × 14 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 136 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

Εξώφυλλο: παράσταση και κόσμημα

Εντός κειμένου: 8 δισέλιδες παραστάσεις (εκτός αρίθμησης) και 14 κοσμήματα (σελ. 14, 17, 24, 34, 40, 44, 62, 65, 75, 80, 83, 117, 122, 135).

Το βιβλίο, με σχέδια του Γιώργη Βαρλάμου, τυπώθηκε στην Αθήνα το 1992. Περιλαμβάνει κατάλογο με τα έργα του συγγραφέα.

Δημήτρης Ραβάνης-Ρεντής, *Ρεπορτάζ για ένα ζεστό Νοέμβρη. 16 ποιήματα* (γ' έκδοση), εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1995

28,3 × 21,1 εκ. (4° σχήμα) ~ 40 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

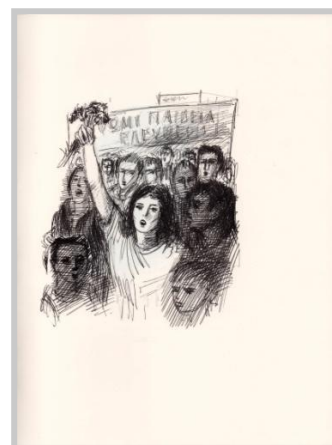
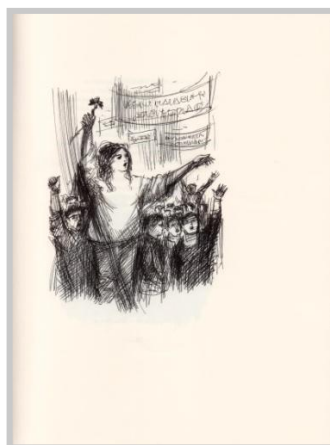
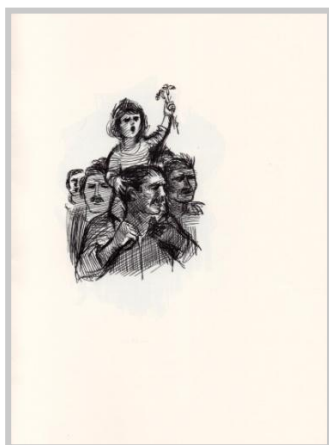
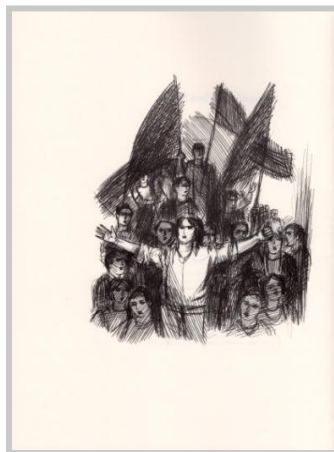
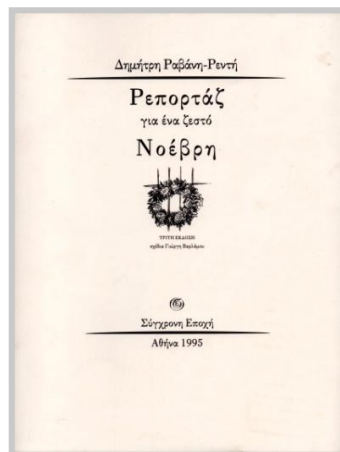
Εξώφυλλο: κόσμημα

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

Εντός κειμένου: 12 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 9, 11, 13, 17, 18, 21, 23, 25, 27, 33, 35, 37) και παράσταση (σελ. 29)

Κολοφώνας: παράσταση (σελ. 39)

Το βιβλίο τυπώθηκε τον Οκτώβριο του 1995 για τη «Σύγχρονη Εποχή Εκδοτική ΑΕΒΕ». Η εκτύπωση έγινε από τις γραφικές τέχνες «Περίτεχνον» και η βιβλιοδεσία στο εργαστήριο «Ι. Δελή». Την έκδοση σχεδίασε και επιμελήθηκε ο Γιώργης Βαρλάμος. Ο συγγραφέας ήταν παρών στην εξέγερση του Πολυτεχνείου τον Νοέμβριο του 1973 και τα ποιήματά του παρόντος τόμου, με εξαίρεση τα *Ανανέωση*, *Ρυθμοί* και *Ορόσημα*, τα έγραψε εν θερμώ τις ημέρες εκείνες. Η ποιητική συλλογή εκδόθηκε για πρώτη φορά από τον «Κέδρος» μετά τη μεταπολίτευση και ακολούθησε η δεύτερη έκδοσή της από τη «Σύγχρονη Εποχή» το 1983.

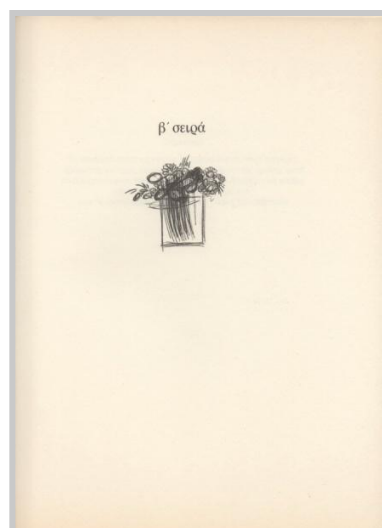
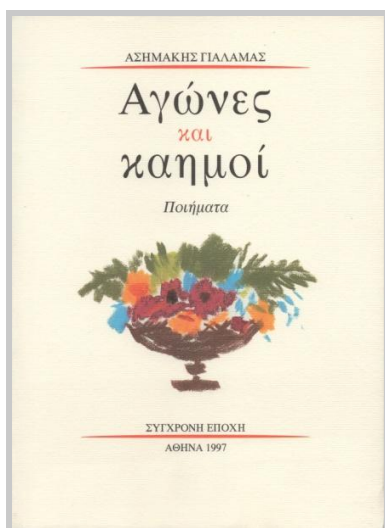
**Ασημάκης Γιαλαμάς, *Αγώνες και καημοί. Ποιήματα*, εκδόσεις
«Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1997**

23,8 × 17,1 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 48 σελ. ~ χαρτόδετο

Εξώφυλλο: παράσταση

Εντός κειμένου: κοσμήματα, κάποια εκ των οποίων επαναλαμβάνονται (σελ. 7 • σελ. 9 • σελ. 14, 36 • σελ. 16 • σελ. 17 • σελ. 18 • σελ. 21 • σελ. 22 • σελ. 25, 41 • σελ. 27 • σελ. 31 • σελ. 34 • σελ. 35 • σελ. 37 • σελ. 38 • σελ. 40 • σελ. 43)

Το βιβλίο, το οποίο είναι αφιερωμένο «στη μνήμη της συζύγου» του συγγραφέα «Εύας», τυπώθηκε τον Μάιο του 1997 για τη «Σύγχρονη Εποχή Εκδοτική ΑΕΒΕ». Την τυπογραφική διόρθωση έκανε η Έρικα Αθανασίου, τα φιλμ και το μοντάζ έγιναν στο εργαστήρι «Π. Νικολούδης-Ε. Καλλέργης» και η εκτύπωση στη «Λιθογραφία Αθηνών». Την εκτύπωση του εξωφύλλου έκανε το λιθογραφείο «Β. Π. Αβραμοπούλου Ο.Ε.» και τη βιβλιοδεσία το εργαστήρι «Ι. Δελλή». Την έκδοση σχεδίασε και επιμελήθηκε ο Γιώργης Βαρλάμος. Τα ποιήματα είναι χωρισμένα σε δύο σειρές (α' και β').

Λουκία Βαρλάμου, Συγκομιδή. Ποιήματα, Αθήνα 1999

27,9 × 20,8 εκ. (4^ο σχήμα) ~ 56 σελ. ~ χαρτόδετο
υδατογραφίες

Εξώφυλλο: παράσταση και κόσμημα

Εσώφυλλο: κόσμημα (σελ. 3)

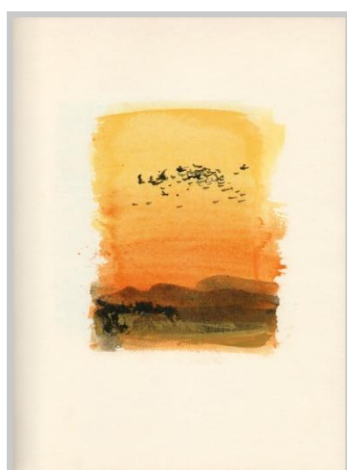
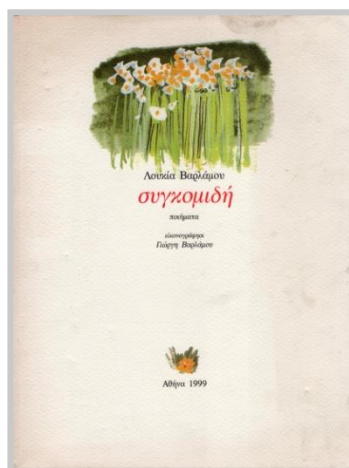
Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

Σελίδα τίτλου: παράσταση (σελ. 5)

Εντός κειμένου: κοσμήματα (σελ. 7, 9, 10, 11, 14, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 44, 45, 52, 53), 4 παραστάσεις (σελ. 12, 13, 40, 41), 6 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 15, 19, 21, 29, 31, 35) και δισέλιδη παράσταση (σελ. 24-25)

Οπισθόφυλλο: κόσμημα

Το βιβλίο, διακοσμημένο με ζωγραφίες του ζωγράφου-χαράκτη Γιώργη Βαρλάμου και καλλιτεχνική και τεχνική επιμέλεια του ίδιου, τυπώθηκε τον Μάιο του 1999 σε 1300 αντίτυπα από την «Artigraf». Η συγγραφέας το έχει αφιερώσει στον Γιώργη Βαρλάμο, «ευχαριστώντας τον που την άφησε ν' ακουμπήσει πάνω στο χαμόγελό του». Συνιστά τη δεύτερη ποιητική της απόπειρα μετά τα Δεκαπέντε λυρικά παραμύθια που εκδόθηκαν το 1997.

Πάμπλο Νερούδα, *Είκοσι ποιήματα του έρωτα*
και ένα τραγούδι απελπισμένο, εκδόσεις «Ωκεανίδα», Αθήνα 2000
[μετάφραση Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλης]

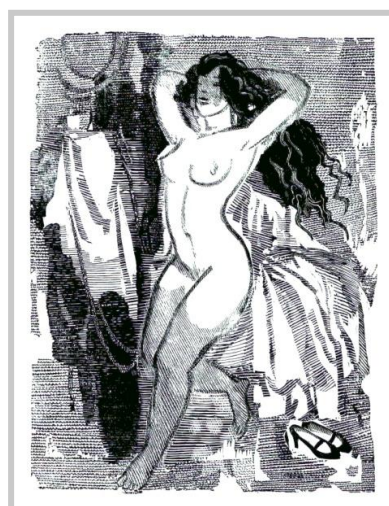
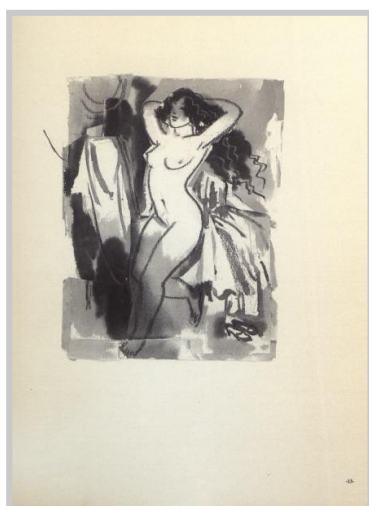
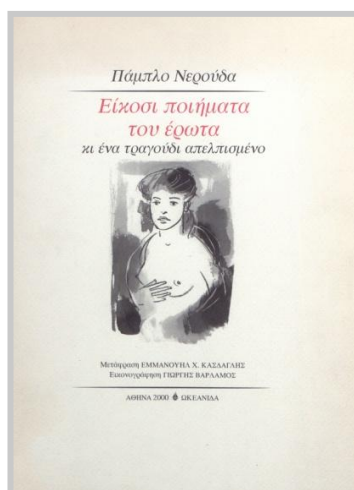
28,4 × 21 εκ. (4^ο σχήμα) ~ 48 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

Εξώφυλλο: παράσταση

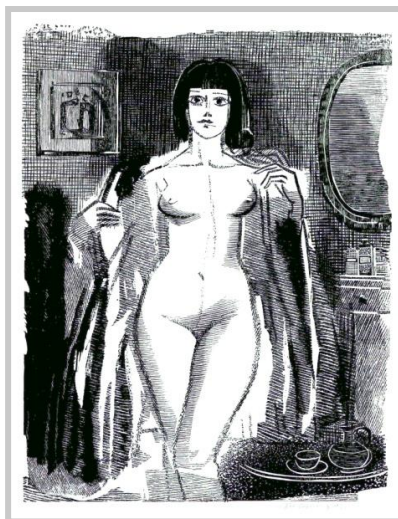
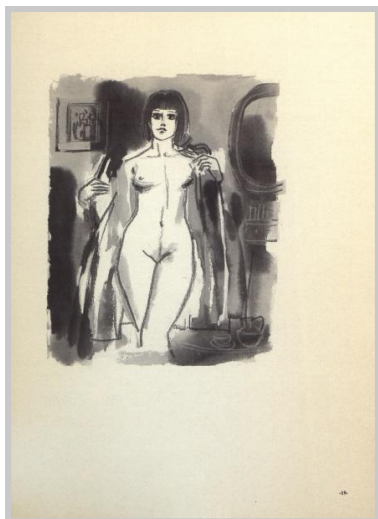
Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

Εντός κειμένου: 12 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 9, 13, 19, 21, 23, 27, 33, 35, 37, 39, 43, 45)

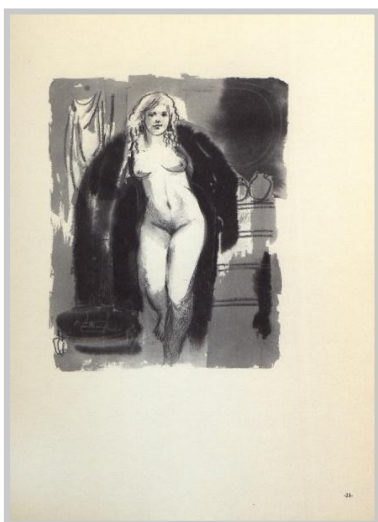
Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 2000 σε 1000 αντίτυπα για τις εκδόσεις «Ωκεανίδα» με τεχνική φροντίδα-παραγωγή της «Artigraf». Η μετάφραση έγινε από τον Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλη και τα σχέδια από τον ζωγράφο-χαράκτη Γιώργη Βαρλάμο, ο οποίος επιμελήθηκε καλλιτεχνικά το έντυπο.

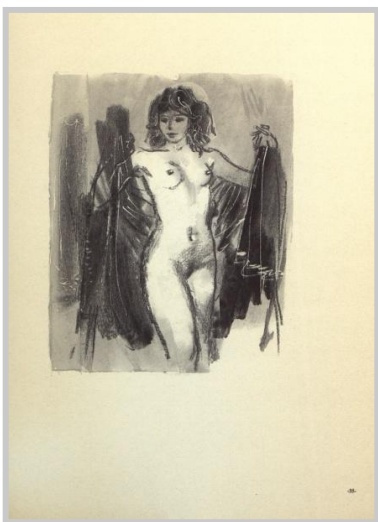
Γ. Βαρλάμος, *Η Χορεύτρια*, 2004,
ξύλογραφία, 48,8 × 64,7 εκ.

Γ. Βαρλάμος, *Γυμνό που ξεσκεπάζεται*,
1991, ξυλογραφία, 45 × 58 εκ.

Γ. Βαρλάμος, *Γυμνό με Γούνα*,
1992, ξυλογραφία, 36,7 × 47 εκ.

Γ. Βαρλάμος, *Γυμνό με Ελιά
στο Μάγουλο*, 1990, ξυλογραφία,
46 × 62 εκ.

Ανδρέας Κάλβος, Ωδαί, εκδόσεις «Καστανιώτη/Διάττων», Αθήνα 2001

34 × 25,3 εκ. (folio) ~ 152 σελ. ~ χαρτόδετο

ξυλογραφίες σε πλάγιο ξύλο

Εξώφυλλο: κόσμημα

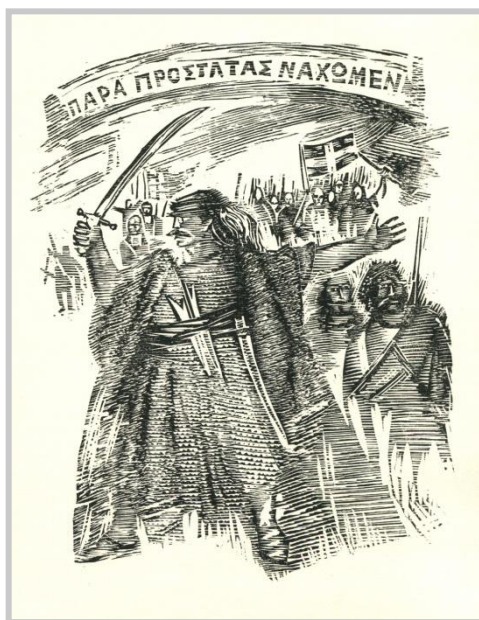
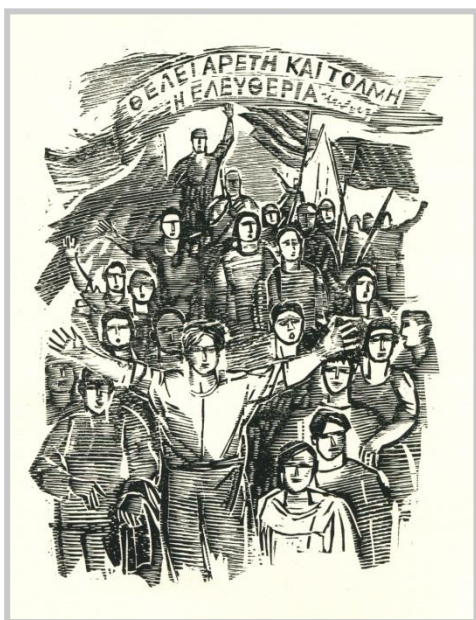
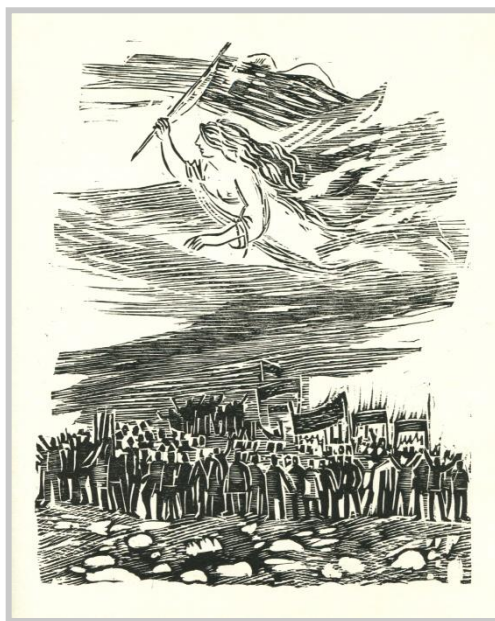
Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 4 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 25, 65, 107, 127) και 8 κοσμήματα, κάποια εκ των οποίων επαναλαμβάνονται (σελ. 23, 142 • σελ. 38, 130 • σελ. 52 • σελ. 57, 115 • σελ. 79 • σελ. 89 • σελ. 96 • σελ. 149)

Κολοφώνας: κόσμημα (σελ. 151)

Το βιβλίο, με ξυλογραφίες σε πλάγιο ξύλο του ζωγράφου-χαράκτη Γιώργη Βαρλάμου, ο οποίος φρόντισε την τυπογραφία και την αρχιτεκτονική του, στοιχειοθετήθηκε στο χέρι με στοιχεία της κάσας 16' από τον τυπογράφο Νίκο Βοζίκη και τυπώθηκε στο τυπογραφείο του Μιχάλη Μπορμπουδάκη τον Μάιο του 2001 για λογαριασμό των εκδόσεων «Καστανιώτη» και «Διάττων». Τραβήχτηκαν 120 αντίτυπα σε χαρτί BFK 115 γραμμαρίων από βαμβάκι αριθμημένα από το 1 έως το 120 και 20 αντίτυπα εκτός εμπορίου στο ίδιο χαρτί αριθμημένα από το I έως το XX. Όλα τα αντίτυπα είναι υπογραμμένα από τον χαράκτη και συνοδεύονται από αντίτυπα των ξυλογραfiών (suite). Τραβήχτηκαν και 1080 αντίτυπα σε χαρτί 115 γραμμαρίων αριθμημένα από το 1 έως το 1080.

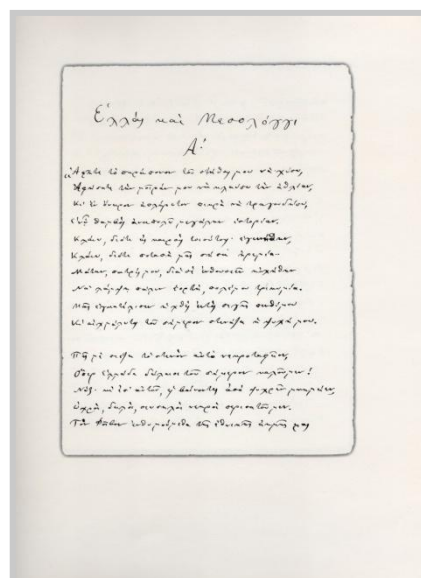
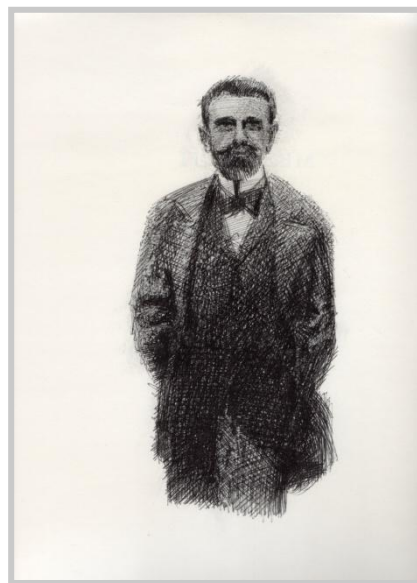
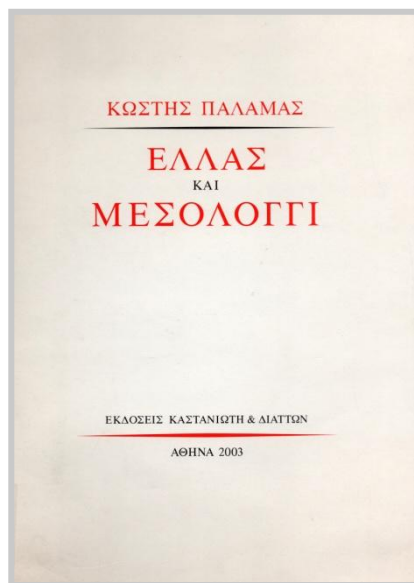

Κωστής Παλαμάς, *Ελλάς και Μεσολόγγι*,
εκδόσεις «Καστανιώτη/Διάττων», Αθήνα 2003

33,1 × 25,3 εκ. (folio) ~ 40 σελ. ~ χαρτόδετο

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα (σελ. 4)

Το ποίημα του Κωστή Παλαμά, με προμετωπίδα του Γιώργη Βαρλάμου, προλογικό σημείωμα του Κ. Γ. Κασίνη, μεταγραφή και γλωσσάριο του Βασίλη Διοσκουρίδη, στοιχειοθετήθηκε με ελζεβίρ των 16" από τον Ν. Βοζίκη και τυπώθηκε σε χαρτί munken 115 gr στο τυπογραφείο «Ιδεόγραμμα» τον Νοέμβριο του 2003 σε 1000 αντίτυπα για τις εκδόσεις «Διάττων». Η (εκτός κειμένου) αναπαραγωγή του ποιήματος έγινε στην «Memigraf» και η εκτύπωση στο λιθογραφείο «Εκτυπον».

**Μ. Μαλακάσης, Τα μεσολογγίτικα, Πινακοθήκη Σύγχρονης Τέχνης
Αιτωλοακαρνανίας Χρήστου & Σοφίας Μοσχανδρέου, Μεσολόγγι 2004**

22,6 × 17,9 εκ. (8^ο σχήμα) ~ 64 σελ. ~ χαρτόδετο

ξυλογραφίες

Εξώφυλλο: κόσμημα, το οποίο επαναλαμβάνεται στη σελ. 25

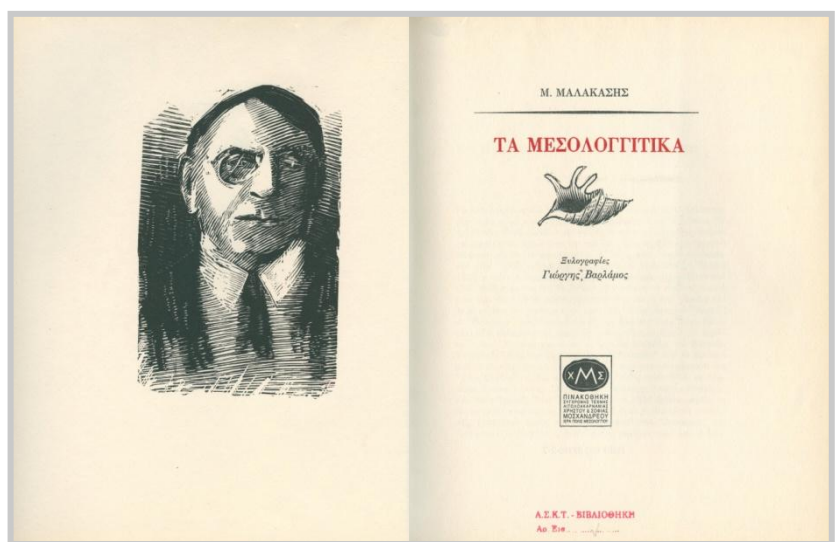
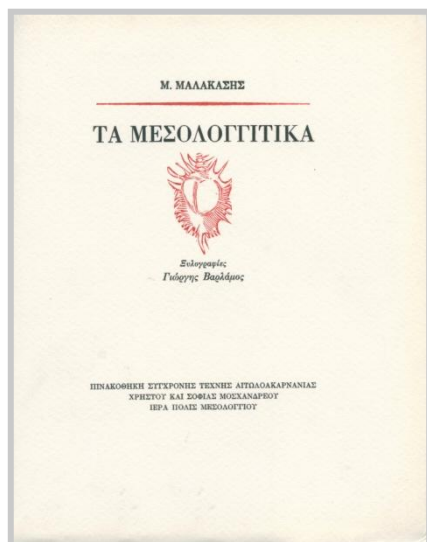
Ψευδότιτλος: κόσμημα (σελ. 3)

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα (σελ. 4)

Σελίδα τίτλου: κόσμημα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 13 κοσμήματα (σελ. 8, 11, 19, 20, 21, 23, 31, 35, 38, 43, 45, 50, 52)

Το βιβλίο με ξυλογραφίες του Γιώργη Βαβλάμου και με την επιμέλεια του Δημήτρη Παυλόπουλου στοιχειοθετήθηκε από τον Νίκο Βοζίκη στο τυπογραφείο «Διάττων» και τυπώθηκε τον Μάρτιο του 2004 σε 1000 αντίτυπα στο τυπογραφείο «Ιδεόγραμμα» για την Πινακοθήκη Σύγχρονης Τέχνης Αιτωλοακαρνανίας Χρήστου & Σοφίας Μοσχανδρέου. Τυπώθηκαν και 100 αντίτυπα αριθμημένα από το 1 έως το 100 σε χαρτί BFK Rives 115 gr 100% Cotton, που περιέχουν Suite των χαρακτικών και είναι υπογεγραμμένα από τον χαρακτή. Το βιβλίο περιλαμβάνει σημειώματα των επιμελητών της πρώτης και της παρούσας έκδοσης.

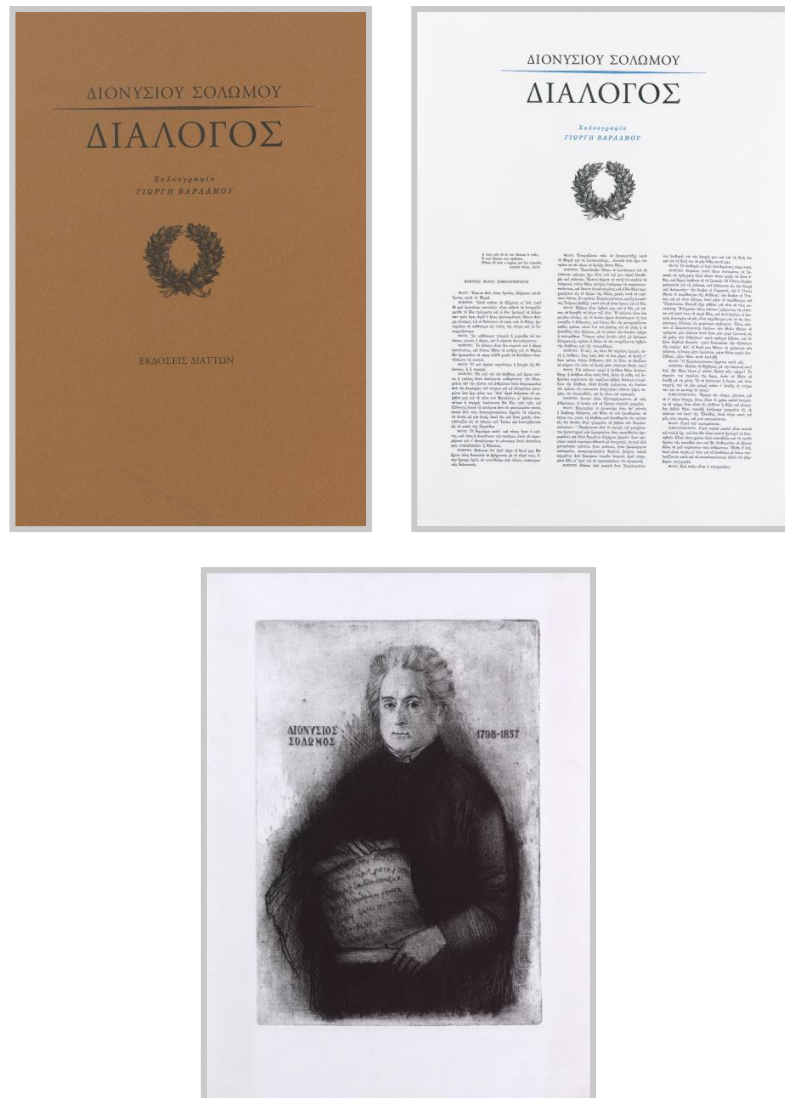

Διονύσιος Σολωμός, *Διάλογος*, εκδόσεις «Διάττων», Αθήνα 2006

59,5 × 43,7 εκ. (folio) ~ χαρτί διπλωμένο μέσα σε χειροποίητη θήκη
χαλκογραφία

Εντός κειμένου: κόσμημα, το οποίο επαναλαμβάνεται στη χειροποίητη θήκη και ολοσέλιδη παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα, η οποία προστατεύεται από ειδικό υφασμάτινο κάλυμμα

Το έργο τυπώθηκε τον Μάιο του 2006 σε χαρτί velin arches 270 gr στο τυπογραφείο «Διάττων» σε 60 αντίτυπα αριθμημένα από το 1 έως το 60. Η χαλκογραφία τυπώθηκε στο εργαστήριο του ζωγράφου-χαράκτη. Όλα τα αντίτυπα της έκδοσης είναι υπογεγραμμένα από τον καλλιτέχνη. Το κείμενο ακολουθεί αυτό προηγούμενης έκδοσης: Διονυσίου Σολωμού, *Άπαντα (Ποιήματα και πεζά)*, προλεγόμενα Μαρίνου Σιγούρου, Ο.Ε.Σ.Β., εν Αθήναις 1977. Παρατίθεται απόσπασμα από το *Καθαρτήριο της Θείας Κωμωδίας* του Δάντη (DANTE PURG., XXVI).

**Βασίλης Λούλης, *Τα παράσημα*,
Μορφωτικός και Εκπολιτιστικός Σύλλογος Κύμης, Αθήνα 2006**

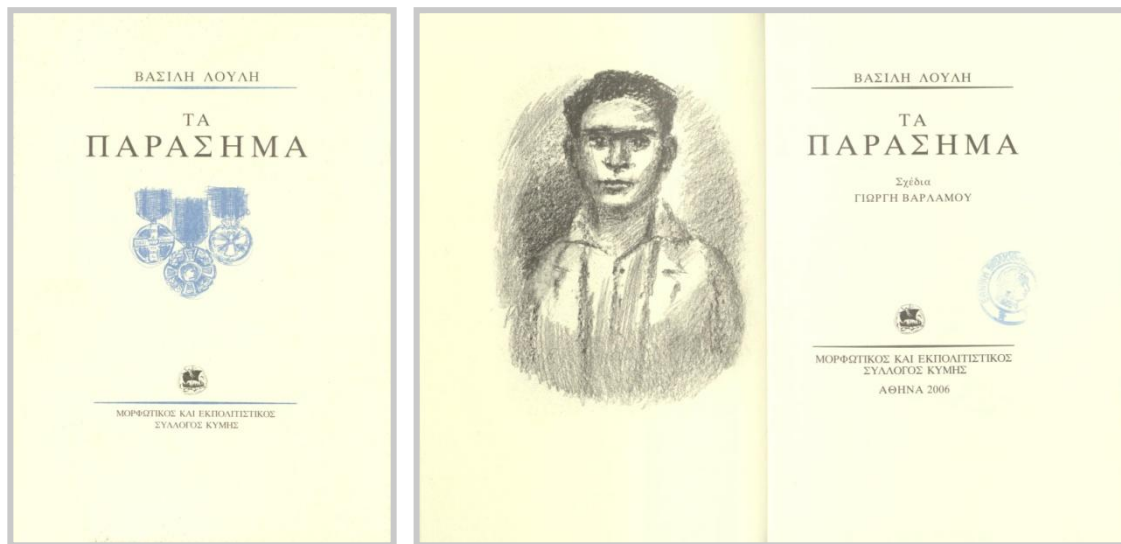
17,7 × 14,3 εκ. (12^ο σχήμα) ~ 56 σελ. ~ χαρτόδετο
σχέδια

Εξώφυλλο: κόσμημα

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση/προσωπογραφία συγγραφέα (σελ. 6)

Εντός κειμένου: κόσμημα (σελ. 50)

Το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα από την εταιρεία «Gruppo d' Arte» για λογαριασμό του Μορφωτικού και Εκπολιτιστικού Συλλόγου Κύμης τον Ιούνιο του 2006 σε 1000 αντίτυπα με την αισθητική επιμέλεια του ζωγράφου-χαράκτη Γιώργη Βαρλάμου. Στην αρχή του βιβλίου, το οποίο είναι «*χαρισμένο στο μικρό φίλο*» του συγγραφέα «*Γιάννη Β.*», παρατίθενται λίστα με τα έργα του και σημειώσεις. Στο πλαίσιο της συνεργασίας με τον Σύλλογο των Κυμαίων, ο Γιώργης Βαρλάμος το 1994 επιμελήθηκε αισθητικά την γ' έκδοση του έργου του Βασίλη Λούλη *Λυσίκομος Εκάβη* με ξυλογραφίες της Βάσως Κατράκη. Το τελευταίο εκδόθηκε πρώτη φορά το 1951 από τα «Πειραϊκά Γράμματα» και το 1971 επανεκδόθηκε από τις εκδόσεις «Διογένης» σε νέα μορφή.

Λόγγος, Δάφνης και Χλόη, εκδόσεις «Διάττων», Αθήνα 2008
[μετάφραση Ρόδης Ρούφου]

33,8 × 25,5 εκ. (folio) ~ 100 σελ. ~ χαρτόδετο
ξυλογραφίες σε πλάγιο ξύλο, λιθογραφίες

Περιβάλλυμα: 2 κοσμήματα

Προμετωπίδα: ολοσέλιδη παράσταση (σελ. 4)

Σελίδα τίτλου: 2 κοσμήματα (σελ. 5)

Εντός κειμένου: 12 κοσμήματα (σελ. 13, 15, 17, 35, 53, 55, 70, 72, 73, 91, 94), 6 δισέλιδες παραστάσεις (σελ. 20-21, 28-29, 36-37, 60-61, 78-79, 88-89), 2 ολοσέλιδες παραστάσεις (σελ. 45, 63) και παράσταση (σελ. 71)

Κολοφώνας: κόσμημα (σελ. 97)

Το βιβλίο στοιχειοθετήθηκε στο χέρι με στοιχεία απλά των 16" από τον Νίκο Βοζίκη και τυπώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2008 στο τυπογραφείο «Διάττων» σε χαρτί chamois 140 gr. Οι ξυλογραφίες χαράχτηκαν σε πλάγιο ξύλο από τον ζωγράφο-χαράκτη Γιώργη Βαβλάμο που έκανε τον σχεδιασμό και είχε την όλη επιμέλεια της έκδοσης. Οι λιθογραφίες έγιναν από τον ίδιο και τυπώθηκαν στο εργαστήριο της «Artigraf» για λογαριασμό των εκδόσεων «Διάττων». Τυπώθηκαν 390 αντίτυπα αριθμημένα από το 1 έως 390. Το βιβλίο συνοδεύεται από πανόδετη θήκη και περιλαμβάνει εισαγωγικό σημείωμα του Ρόδη Ρούφου, χρονολογημένο το 1969.

Βασίλης Κουμής, Σώμα άψαυστο, «Éditions Synergie», Αθήνα 2011

28,6 × 21,3 εκ. (4^ο σχήμα) ~ 48 σελ. ~ χαρτόδετο
λιθογραφίες

Εξώφυλλο: παράσταση, η οποία επαναλαμβάνεται στη σελίδα τίτλου (σελ. 5)

Εκτός κειμένου: 4 δισέλιδες παραστάσεις

Το βιβλίο με τέσσερις αυθεντικές λιθογραφίες του Γιώργη Βαρλάμου στοιχειοθετήθηκε στο χέρι από τον Νίκο Βοζίκη με τυπογραφικά στοιχεία κάσας ελζεβίρ των 16" και τυπώθηκε σε χαρτί modigliani 145 gr τον Σεπτέμβριο του 2011 στο τυπογραφείο των εκδόσεων «Διάττων» σε 500 αντίτυπα. Την επιμέλεια και τη διόρθωση των κειμένων έκανε η Μέλπω Παπαδοπούλου. Οι λιθογραφίες έγιναν από τον καλλιτέχνη και τυπώθηκαν στο εργαστήριο της «Artigraf» για λογαριασμό των εκδόσεων «Éditions Synergie». Παράλληλα, τυπώθηκε σε χαρτί pur chiffon σε 120 αριθμημένα αντίτυπα, υπογεγραμμένα από τον ποιητή και τον χαρακτή που τοποθετήθηκαν σε ειδική θήκη. Στο φτερό του εξωφύλλου παρατίθεται σύντομο βιογραφικό του συγγραφέα. Η συλλογή περιλαμβάνει μία σύνθεση με δέκα παραρτήματα και μία ενότητα με τίτλο *Σώματα απόλλονται ήττας*, τα ποιήματα της οποίας γράφτηκαν την περίοδο 2007-2010 στην Αθήνα, το Βραχάτι και τις Βρυζέλλες.

Παράρτημα

Ατομικές εκθέσεις

- 1958, Αίθουσα «Κούρος», Αθήνα
1961, Γκαλερί «Ζυγός», Αθήνα
1965, Γκαλερί «Άστρο», Αθήνα
1974, Γκαλερί Τέχνης «Χίλτον», Αθήνα
1976, Γκαλερί «Διογένης», Θεσσαλονίκη
1977, Καλλιτεχνικό Πνευματικό Κέντρο «Ωρα», Αθήνα
1980, Γκαλερί Ζουμπουλάκη, Αθήνα
1981, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Ρέθυμνο, Κρήτη
1982, Σπίτι της Ειρήνης, Αθήνα
Αίθουσα Τέχνης «Νέες Μορφές», Αθήνα
1983, Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο Χίου, Χίος
1984, Γκαλερί «Χρυσόθεμις», Χαλάνδρι
1985, Αίθουσα Τέχνης «Εκφραση», Γλυφάδα
Αίθουσα Σκουφά, Αθήνα
1986, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
1988, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα
1989, Αίθουσα Τέχνης Ηρακλείου, Ηράκλειο, Κρήτη
1992, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
1996, Σπίτι του Λαού, Περισσός
Αίθουσα Τέχνης «Εψίλον», Θεσσαλονίκη
Αίθουσα Τέχνης «Εκφραση», Γλυφάδα
1999, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
2003, Λαογραφικό Μουσείο Κύμης, Εύβοια
2007, Χώρος Τέχνης και Λόγου της οικίας Παπαβασιλείου, Σέρρες
Λαογραφικό Μουσείο Κύμης, Εύβοια
2008, Βιβλιοπωλείο Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα

Ομαδικές εκθέσεις*

- 1945, Έκθεσις ζωγραφικής σύγχρονης τέχνης, Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός», Αθήνα
1948, Α' Πανελλήνιος Καλλιτεχνική Έκθεσις, Ζάππειο Μέγαρο, Αθήνα
1956, Έκθεσις έργων χαρακτικής τέχνης με παραστάσεις από δέκα λευκάς αττικής λιγνίθους του Αρχαιολογικού Μουσείου Αθηνών, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, Αθήνα
1957, Έκθεσις Ελλήνων Καλλιτεχνών, Δ.Ε.Θ., Θεσσαλονίκη
Ε' Πανελλήνιος Καλλιτεχνική Έκθεσις, Ζάππειο Μέγαρο, Αθήνα
1958, V Mostra Internazionale di Bianco e Nero, Λουγκάνο, Ελβετία
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Τέχνη», Αθήνα
Exposition helénica de grabado contemporaneo, Sala del Circulo de Periodistas, Σαντιάγο, Χιλή
Α' Έκθεσις Καλλιτεχνικού Βιβλίου και Χαρακτικής, Γκαλερί «Τέχνη», Αθήνα
1959, Έκθεση Ελλήνων Χαρακτών, Μέγαρο Πούσκιν, Μόσχα, Ρωσία
Salon d'Automne, Grand Palais, Παρίσι, Γαλλία
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί Σαρλά, Αθήνα
1960, Nutida Grekisk Grafik, Konst Museum, Στοκχόλμη, Σουηδία
1962, Έκθεσις Ευρώπων Καλλιτεχνών, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, Αθήνα
1963, Ζ' Πανελλήνιος Έκθεσις, Ζάππειο Μέγαρο, Αθήνα
5 Biennale d'Alexandrie des Pays Mediterraneens, Musée des Beaux-Arts, Αλεξάνδρεια, Αίγυπτος
VII Bienal de Sao Paulo, Parc Ibirapuera, Σάο Πάολο, Βραζιλία

* Ο κατάλογος των ομαδικών εκθέσεων προέρχεται από την ψηφιακή πλατφόρμα του Ινστιτούτου Σύγχρονης Ελληνικής Τέχνης [www.iset.gr].

- Έκθεσις Θαλασσογραφίας, Εντευκτήριο Πρακτορείου Πνευματικής Συνεργασίας, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Εκθέσεων Καρατζά, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Οίκος Φιλίας, Μόσχα, Ρωσία
Έκθεσις Ελλήνων Ζωγράφων και Φωτογράφων, Άλσος Κηφισιάς, Κηφισιά
Έκθεσις Ελληνικής Ζωγραφικής, Ξενοδοχείο «Γαλήνη», Καμένα Βούρλα
- 1964,** *Hedendaagse Griekse Kunstenaars*, Academie voor Schone Kunsten Antwerpen, Αμβέρσα, Βέλγιο
Για την Κύπρο, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, Αθήνα
Griechische Malerei, Plastik und Graphik der Gegenwart, Wolfgang Gurlitt Museum, Λιντς, Αυστρία
Β' Έκθεση – Προσφορά καλλιτεχνών στις καλές επιδιώξεις των «Κατασηκνώσεων» Χαρούμενα Παιδιά – Χαρούμενα Νιάτα», Αίθουσα «Κένεντυ», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τεχνών, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Εκθέσεων Καρατζά, Αθήνα
Έκθεσις Ζωγραφικής – Χαρακτικής – Γλυπτικής, Ξενοδοχείο «Λούση», Χαλκίδα
Έκθεσις Ζωγραφικής, Εντευκτήριο Πρακτορείου Πνευματικής Συνεργασίας, Αθήνα
- 1965,** Έκθεσις Ζωγραφικής, Υπερωκεάνιο «Ολύμπια»
Arte Griego Contemporaneo, Salas Nacionales de Exposiciones, Μπουένος Άιρες, Αργεντινή
Έκθεση Θαλασσογραφίας, Ναυτικός Όμιλος Βουλιαγμένης, Βουλιαγμένη
Ομαδική Έκθεση, Εντευκτήριο Πρακτορείου Πνευματικής Συνεργασίας, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Κλειώ», Θεσσαλονίκη
Β' Έκθεση Ευβοέων Καλλιτεχνών, Στέγη Καλών Τεχνών και Γραμμάτων, Αθήνα
- 1966,** Ελληνική Καλλιτεχνική Έκθεση, National Art Gallery, Σόφια, Βουλγαρία
Δεκέμβριος '66, Γκαλερί «Άστορ», Αθήνα
Γιορτές της Άνοιξης, Τουριστικός, Μορφωτικός, Ψυχαγωγικός Σύλλογος Ηλιούπολης, Ηλιούπολη
Ομαδική Έκθεση, Λέσχη Τουριστικού Συλλόγου Ηλιούπολης, Αθήνα
2e Biennale d'art graphique appliqué BRNO '66, Galerie Morave, Μπρνο, πρώην Τσεχοσλοβακία
8th Exposition of Yugoslav illustrations with the participation of foreign displayers – Belgrade Golden Pen, Galerija-Knez Mihajlova, Βελιγράδι, πρώην Γιουγκοσλαβία
- 1967,** *Art Hellénique Contemporain*, Musée Rath, Γενεύη, Ελβετία
- 1969,** Δ' Έκθεση Προσφορά, Ελληνοαμερικανική Ένωση, Αθήνα
- 1971,** Απολογισμός Εκθέσεων Ζωγραφικής Περίοδου 1970-1971, Γκαλερί «Διογένης», Αθήνα
- 1972,** Καρναβάλι 1972, Καλλιτεχνικό Κέντρο της Πλατείας Φιλομούσου Εταιρείας, Αθήνα
- 1973,** *The golden pen of Belgrade 1973*, Βελιγράδι, πρώην Γιουγκοσλαβία
Έκθεση-Προσφορά 1973, Ελληνοαμερικανική Ένωση, Αθήνα
- 1974,** Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί Παπαγεωργίου, Αθήνα
Έλληνες Ζωγράφοι και Γλύπται του Εικοστού Αιώνα, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων (Πινακοθήκη), Αθήνα
- 1975,** Έλληνες Ζωγράφοι του 20ού αιώνα. Η νέα γενιά 1920-1930 (Α' 1920-1925), «Τέχνη» Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη
Ομαδική Έκθεση Ζωγραφικής και Γλυπτικής, Γκαλερί «Διογένης», Θεσσαλονίκη
Zeitgenössische Griechische Künstler, «Agari» Galerie Griechischer Kunst, Αμβούργο, Γερμανία
The golden pen of Belgrade 1975, Museum of the Applied Arts, Βελιγράδι, πρώην Γιουγκοσλαβία
- 1976,** Ομαδική Έκθεση, Πνευματικό Κέντρο Νέας Φιλαδέλφειας, Αθήνα
Δ' Έκθεσις Ευβοέων Καλλιτεχνών, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
Έκθεση Προσφοράς 1976, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
- 1977,** Έκθεση Νεοελληνικής Τέχνης – ΙΒ' Δημήτρια 1977, Αίθουσα Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου, Θεσσαλονίκη
Ελληνική Χαρακτική, Αίθουσα Τέχνης «Νέες Μορφές», Αθήνα
Εξήντα Έλληνες Δημιουργοί, Γκαλερί «Ζυγόρ», Αθήνα
Έκθεση Ζωγραφικής – Γλυπτικής – Χαρακτικής αφιερωμένη στην Εθνική Αντίσταση, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
3ο Φεστιβάλ KNE Οδηγητή, Άλσος Περιστερίου, Περιστερί, Αθήνα
- 1978,** Έκθεση Χαλκογραφίας, Αίθουσα Τέχνης «Συλλογή», Αθήνα
Zeitgenössische Griechische Malerei und Graphik, Institut fuer Auslandsbeziehungen, Στουτγκάρδη, Γερμανία
Σύγχρονοι Έλληνες Ζωγράφοι και Χαρακτές, Ελληνικό Πολιτιστικό Κέντρο, Λευκωσία, Κύπρος
180 χρόνια Λιθογραφίας, Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, Αθήνα
Ντοκουμέντα 1978, Αίθουσα Τέχνης Συλλογή, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Σύγχρονη Χαρακτική», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Συλλογή», Αθήνα
Έκθεση Λιθογραφίας, Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Σχολές Αμερικανικής Παρουσίας (The American Community Schools of Athens), Χαλάνδρι
Έκθεση-Συμπαράσταση στο Σωματείο Ελλήνων Ηθοποιών, Αθήνα

- 1979**, *Contemporary greek painters and print makers*, National Gallery of Ireland, Δουβλίνο, Ιρλανδία
Η Χαρακτική στην Ελλάδα σήμερα, Καλλιτεχνικό Πνευματικό Κέντρο «Ωρα», Αθήνα
Πορτραίτα, Γκαλερί «Θόλος», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αρχοντικό Κωνσταντόπουλου, Άργος
Έκθεση 25 Καλλιτεχνών, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Ντοκουμέντα 1979, Αίθουσα Τέχνης «Συλλογή», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Μέδουσα», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Μέδουσα», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης Πειραιά, Πειραιάς
Λιθογραφίες, Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Καλλιτεχνική Έκθεση Προσφοράς 1979, Αίθουσα «Διομήδης», Αθήνα
- 1980**, *Δεκαοχτώ Έλληνες Χαράκτες*, Αίθουσα Τέχνης «Υάκινθος», Κηφισιά
Ομάδα Χαλκογραφίας, Αίθουσα Τέχνης «Νέες Μορφές», Αθήνα
Έκθεση Λιθογραφίας, Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, Αθήνα
Είκοσι Χριστουγεννιάτικες Κάρτες, Γκαλερί Ζουμπουλάκη, Αθήνα
Έκθεση Λιθογραφίας της Artigraf, Γκαλερί «Κοχλίας», Θεσσαλονίκη
Η Χαρακτική στην Ελλάδα σήμερα, Καλλιτεχνικό Πνευματικό Κέντρο «Ωρα», Αθήνα
Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Studio Τέχνης», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Studio Τέχνης», Αθήνα
Έκθεση χαλκογραφίας, Αίθουσα «Αρμός», Θεσσαλονίκη
Gravures Grecques, Centre Culturel Français de Yaoundé, Γιαουντέ, Καμερούν
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Εφίλον Μ», Βόλος
Ελληνικό Καλοκαίρι, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Οι Έλληνες εικαστικοί αλληλέγγυοι με τον κυπριακό λαό, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
- 1981**, *Ο Χαράκτης και το Γυμνό*, Αίθουσα Τέχνης «Υάκινθος», Κηφισιά
50 Έγχρωμες Λιθογραφίες 20 Ελλήνων Καλλιτεχνών, Περιοδεύουσα έκθεση, Αδελαΐδα/Καμπέρα/Μελβούρνη/Σύδνεϋ, Αυστραλία
Συλλογή Εθνικής Τραπεζής της Ελλάδος, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλέξανδρου Σούτζου, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Η Τέχνη κοντά στο Παιδί, Ωδείο Αθηνών, Αθήνα
Έκθεση Σύγχρονης Ελληνικής Χαρακτικής, Ελληνικό Προξενείο Νέας Υόρκης, Νέα Υόρκη, ΗΠΑ
Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Εφίλον Μ», Βόλος
Σύγχρονοι Έλληνες Ζωγράφοι και Χαράκτες, Αίθουσα Εκθέσεων Ξενοδοχείου Χίλτον, Λευκωσία, Κύπρος
XIV International Biennale of Graphic Art, Museum of Modern Art, Λιουμπλιάνα, πρώην Γιουγκοσλαβία
Έκθεση Βιβλίου και Ζωγραφικής, Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Το Εργαστήριο», Λάρισα
Έκθεση Ζωγραφικής και Γλυπτικής, Συνεταιρισμός Καλλιτεχνών-Βιοτεχνών, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Σπίτι της Ειρήνης, Αθήνα
Έλληνες καλλιτέχνες – Χριστούγεννα 1981, Γκαλερί Ζουμπουλάκη, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Μέδουσα», Αθήνα
Με την προσφορά 77 Ελλήνων καλλιτεχνών, Δημοτική Πινακοθήκη Μήθυμνας, Μυτιλήνη, Λέσβος
- 1982**, *Έκθεση νεοελληνικής ζωγραφικής Ελλαδιτών ζωγράφων από τη συλλογή του Δημήτρη Ζ. Πιερίδη*, Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Λευκωσίας, Λευκωσία, Κύπρος
Ματιές στην Ελλάδα, Αίθουσα Τέχνης Αθηνών, Αθήνα
Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Μικρά Έργα, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Πέντε χρόνια Νεοελληνική Λιθογραφία, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Προσφορά για την Παλαιστίνη, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης Αθηνών, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Σπίτι του Κόμματος, Αθήνα
Μικρά Έργα Τέχνης, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
- 1983**, *Μικρά έργα τέχνης*, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Ελληνική Χαρακτική, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα

- Μορφοπλαστικές και Τεχνικές Έρευνες στην Ελληνική Χαρακτική 1892-1982*, Δημοτική Πινακοθήκη Ρόδου, Ρόδος
Σύγχρονοι Έλληνες Ζωγράφοι, Ξενοδοχείο «Κούριον», Λεμεσός, Κύπρος
Μικρά Έργα Τέχνης, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
- 1984**, *Ελληνική Άνοιξη*, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Λιθογραφίες της Artigraf, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Έκφραση 1984, Αίθουσα Τέχνης «Έκφραση», Γλυφάδα
11 Έργα Ελλήνων Καλλιτεχνών, Γκαλερί Ζουμπουλάκη, Αθήνα
Όταν η μόδα γίνεται τέχνη, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Σύγχρονοι Έλληνες Ζωγράφοι, Αίθουσα Εκθέσεων Ξενοδοχείου «Τσέρτσιλ», Λευκωσία, Κύπρος
Έκθεση-Καταγγελία για τα παιδιά της Αιθιοπίας, Καλλιτεχνικό Πνευματικό Κέντρο «Ωρα», Αθήνα
Μικρά Έργα Τέχνης, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Χριστούγεννα 1984, Γκαλερί «Κρεωνίδης», Αθήνα
Έκθεση Λιθογραφίας, Αίθουσα Τέχνης «Έκφραση», Γλυφάδα
Ομαδική Έκθεση, Άρουρα (Εργαστήρι Δημήτρη Αρμακόλα), Καπανδριτί
- 1985**, *Ομαδική Έκθεση*, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Έλληνες Χαρακτές: Συλλογή της Δημοτικής Πινακοθήκης Ρόδου, Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας-Μουσείο Γ. Ι. Κατσίγρα, Λάρισα
Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Εικόνες από τη Σύγχρονη Ελληνική Χαρακτική, Αίθουσες του Δήμου Μοντρείγ, Παρίσι, Γαλλία
Ζωγράφοι και Θάλασσα, Αίθουσα Τέχνης «Dada», Αθήνα
Χαρακτική και Βιβλίο, Αίθουσα Τέχνης «Εποχές», Κηφισιά
Έλληνες Χαρακτές, Athenaeum Art Gallery, Αθήνα
Ζωγραφική – Γλυπτική – Χαρακτική για το Διεθνές Έτος Ειρήνης, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα
Σύγχρονοι Έλληνες Ζωγράφοι, Αίθουσα εκθέσεων Ξενοδοχείου «Τσέρτσιλ», Λευκωσία, Κύπρος
Έκφραση 1985, Αίθουσα Τέχνης «Έκφραση», Γλυφάδα
Η Γενιά του '30: Πρόδρομοι και Συνεχιστές, Αθήνα
Deutsch-Griechische Vereinigung Bildender Künstler Tübingen: Aquarelle und Graphiken, Kornhaus, Τύμπιγκεν, Γερμανία
- 1986**, *Δώδεκα Έλληνες Καλλιτέχνες*, Αίθουσα Σκουφά, Αθήνα
Ελληνική Χαρακτική 1986, Γκαλερί «Αιγόνιερως», Αθήνα
Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Λιθογραφία-Ξυλογραφία-Χαλκογραφία, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Αναζητήσεις, Γκαλερί της Έρσης, Αθήνα
Καλοκαιρινό Σαλόνι, Αίθουσα Τέχνης «Γάανθος», Κηφισιά
Έκθεση Χαρακτικής Ελλήνων Καλλιτεχνών: Αφιέρωμα στον Goya, Ισπανικό Μορφωτικό Ίδρυμα, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση Ζωγραφικής, Χώρος Τέχνης «Αριάδνη», Ηράκλειο, Κρήτη
Προσωπογραφίες Ελλήνων Λογοτεχνών στην Εθνική Πινακοθήκη, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα
Παράδοση και Πρωτοπορία στην Ελληνική Τέχνη, Ηλεκρο-Δ.Ε.Θ., Θεσσαλονίκη
Έκφραση 1986, Αίθουσα Τέχνης «Έκφραση», Γλυφάδα
- 1987**, *Πανελλήνια Καλλιτεχνική Έκθεση 1987*, Εκθεσιακό Κέντρο Ο.Λ.Π., Πειραιάς
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Τρίγωνο», Κηφισιά
Μικρά Σχήματα, Γκαλερί της Έρσης, Αθήνα
Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Το Εργαστήριο του Κεφαλληνού, Γκαλερί «Πλειάδες», Αθήνα
Φθινοπωρινή Ακουαρέλλα, Γκαλερί της Έρσης, Αθήνα
Δεκαέξι Έλληνες Καλλιτέχνες, Αίθουσα Σκουφά, Αθήνα
Μικρά Έργα Τέχνης, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Παράδοση και Πρωτοπορία στην Ελληνική Τέχνη, Σταφιδαποθήκες Barry, Πάτρα
- 1988**, *Ελληνική Χαρακτική*, Δημοτική Πινακοθήκη Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη
10 Πορεία στη Σύγχρονη Ελληνική Τέχνη, Αίθουσα Τέχνης Ηράκλειου, Ηράκλειο, Κρήτη
Έργα-Γεγονότα για τα 70 χρόνια του ΚΚΕ, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων-Κτήριο Κωστής Παλαμάς, Αθήνα
Ζωγραφικά για ένα Τραπέζι, Πινακοθήκη Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Νεοελληνική Τέχνη: Απολογισμός μιας Συλλογής 1975-1987, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα «Α. Τάσσο» Δημαρχείου Αμπελοκήπων, Αμπελόκηποι Θεσσαλονίκης
Τέχνη και Ειρήνη, Χαροκόπειος Σχολή, Καλλιθέα
Έκθεση Ελληνικής Χαρακτικής, Αίθουσα «Johannes Becher», Πολιτιστική Ένωση ΓΛΔ, Βερολίνο, Γερμανία
Ο 20^{ος} αιώνας Ελληνικής Ζωγραφικής, Γκαλερί Κούρτ, Αθήνα
Ελληνική Λιθογραφία, Λεόντειο Λύκειο, Αθήνα

- Έκφραση 1988, Αίθουσα Τέχνης «Έκφραση», Γλυφάδα
 Παράδοση και Πρωτοπορία στη Νεοελληνική Τέχνη, Παπαστράτειος Δημοτική Βιβλιοθήκη & Αίθουσα Τέχνης
 Αγρινίου, Αγρίνιο
- 1989**, Θαλασπινές Εκφράσεις, Αίθουσα Τέχνης «Έκφραση», Γλυφάδα
 Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Εποχές», Κηφισιά
 Ομαδική Έκθεση, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
 Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Νικάνθη», Κορωπί
 Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
 Μύθος και Πραγματικότητα, Γκαλερί της Έρσης, Αθήνα
 Ελληνική Λιθογραφία, Γκαλερί «Αργώ», Λευκωσία, Κύπρος
 Ζωγραφική Έκφραση '89, Αίθουσα Τέχνης «Έκφραση», Γλυφάδα
 Έκθεσις Ζωγραφικών Έργων Ελλήνων Διημοσίων του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνας, Αμαλία Art Gallery, Αθήνα
- 1990**, Χριστούγεννα 1990, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
 4 Ζωγράφοι σε Θρησκευτικά Θέματα, Αίθουσα Τέχνης «Αστρολάβος», Πειραιάς
 Τιμή στον Cennino Cennini, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
 Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Χρυσόθεμις», Χαλάνδρι
 Δημοπρασία Έργων Ζωγραφικής και Γλυπτικής, Σπίτι της Κύπρου, Αθήνα
 Αθήνα, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
 Έκθεση Προσφοράς Καλλιτεχνών-Λογοτεχνών 1990, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
 Έκθεση 80 καλλιτεχνών για τα 15 χρόνια της Διεθνούς Αμνηστίας στην Ελλάδα, Σπίτι της Κύπρου, Αθήνα
- 1991**, Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Εποχές», Κηφισιά
 Το Λογοτεχνικό Περιοδικό "Η Λέξη", Πινακοθήκη Πιερίδη, Γλυφάδα
 Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
 Λιθογραφίες 1992, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
 Ομαδική Έκθεση, Πολεμικό Μουσείο, Αθήνα
 Η Ελληνική Χαρακτική στον 20^ο αιώνα, Αίθουσα Τέχνης Β. Μυλωνογιάννη, Χανιά, Κρήτη
- 1992**, Πανεβροϊκή Έκθεση Εικαστικών Τεχνών, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
 Ένεκεν Τιμής, Καλλιτεχνικό Πνευματικό Κέντρο «Ωδρα», Αθήνα
 Χαρακτικά από τη Συλλογή της "Τέχνης" Μακεδονικής Καλλιτεχνικής Εταιρείας, Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο, Θεσσαλονίκη
 Έκθεση Προσφοράς Καλλιτεχνών-Λογοτεχνών 1992, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
- 1993**, Συλλογή Τράπεζας της Ελλάδας: Ελληνική Ζωγραφική και Χαρακτική, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα
 Art Athina 1 '93, Εκθεσιακό Κέντρο Αθηνών, Αθήνα, Ελλάδα
 Ομαδική Έκθεση, Πανελλήνια Πολιτιστική Κίνηση, Αθήνα
 Ομαδική Έκθεση, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη
 Μακρυγιάννης – Απομνημονεύματα, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
 Carving Exhibition, Allied Officers Club Afsouth Post, Νάπολη, Ιταλία
 Νεοελληνική Χαρακτική: Γενιές 1879-1897 και 1897-1920, Μέγαρο Χ.Α.Ν.Θ., Θεσσαλονίκη
 Νεοελληνική Χαρακτική: Γενιές 1879-1897 και 1897-1920, Κιλκίς
 Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
- 1994**, Ελληνική Άνοιξη 1994, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Θεσσαλονίκη
 Gravures Helléniques Contemporaines, Korschthans Beim Engel, Λουξεμβούργο
 Έκθεση Λιθογραφίας Μεγάλων Ελλήνων Ζωγράφων, Μανδρότοπος, Ερέτρια, Εύβοια
 Έκθεση Ελλήνων Χαρακτών από τη Συλλογή της "Τέχνης": Γενιές 1879-1897 και 1898-1922, Πολιτιστικό Κέντρο Δημοτικής Επιχείρησης Έδεσσας, Έδεσσα
- 1995**, Η Λιθογραφία ως Μέσον Εικαστικής Έκφρασης, Περί Τεχνών, Αθήνα
 Φόρος τιμής στον Γκρέκο. Έλληνες καλλιτέχνες προσφέρουν έργα τους για την αγορά του "Αγίου Πέτρου", Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα
 Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Χρυσόθεμις», Χαλάνδρι
 Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
 Σύγχρονη Ελληνική Χαρακτική, Αίθουσα Τέχνης Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
 Γιορτές της Άνοιξης, Ίδρυμα Πέτρου και Μαρίκας Κυδωνιέως, Άνδρος
 Ομαδική Έκθεση, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
 Έλληνες Χαρακτές – Πρώτη Γενιά (1879-1897), Πολιτιστικό Κέντρο Βορείου Ελλάδας της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας, Θεσσαλονίκη
 Σύγχρονη Ελληνική Χαρακτική, Καλλιτεχνικό Πνευματικό Κέντρο «Ωδρα», Αθήνα
- 1996**, Έλληνες Ζωγράφοι 1954-1996, Πολιτιστικό Κέντρο Τέχνης «Τζιόρτζιο ντε Κίρικο», Βόλος
 Ένδεκα Δάσκαλοι της Ελληνικής Χαρακτικής, Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού, Λονδίνο, Ηνωμένο Βασίλειο
 Σύγχρονοι Τίηνοι Καλλιτέχνες, Πύργος Τήνου, Τήνος

- 20 Χρόνια Ελληνικής Λιθογραφίας, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
- 1997**, Από τον Κεφαλληνό στον Γραμματόπουλο, Αίθουσα Τέχνης «Υάκινθος», Κηφισιά
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Αιγόκερως», Αθήνα
Η λιθογραφία ως μέσον εικαστικής έκφρασης 1997, ΠεριΤεχνών, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Εποχέφ», Κηφισιά
Ομαδική Έκθεση, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
- 1998**, Γ. Βαράμπος – Π. Τέσης: Λιθογραφίες, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Ζωγραφική, Γλυπτική, Χαρακτική, Αίθουσα Σκουφά, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Τρίγωνο», Κηφισιά
Η λιθογραφία ως μέσον εικαστικής έκφρασης 1999, ΠεριΤεχνών, Αθήνα
- 1999**, Νεοελληνική ζωγραφική: η συλλογή του Γιώργου Κητή, Γενί Τζαμί (Παλαιό Αρχαιολογικό Μουσείο), Θεσσαλονίκη
Προσκλησεις γάμου, ΠεριΤεχνών, Αθήνα
Ανοιξιάτικα μηνύματα, ΠεριΤεχνών, Αθήνα
Κλείνοντας τον 20^ο αιώνα, Αίθουσα Σκουφά, Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Σκουφά, Αθήνα
Ανθη & Αρθοδέσμες για την υποδοχή του 2000, Αίθουσα Τέχνης «Εκφραση», Γλυφάδα
Ευτυχισμένο και Ειρηνικό το 2000, ΠεριΤεχνών, Αθήνα
- 2000**, Τιμή στη Μαίρη μας, το μοντέλο, Αίθουσα Σκουφά, Αθήνα
Για μian άνοιξη στην Αθήνα, Γκαλερί Αργώ, Αθήνα
Ελληνική Ζωγραφική από τις Συλλογές της Πινακοθήκης Δήμου Αθηναίων, Δημοτική Πινακοθήκη Πατρών, Πάτρα
Φώτα και Σκιές – Πανόραμα Ελληνικής Χαρακτικής, Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λευκωσίας, Λευκωσία, Κύπρος
Φώτα και Σκιές – Πανόραμα Ελληνικής Χαρακτικής, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα
Προσκλησεις Γάμου, ΠεριΤεχνών, Αθήνα
Έρωτες Ανάκατε Μάχαν, ΠεριΤεχνών, Αθήνα
Ελληνική ζωγραφική από τις συλλογές της Πινακοθήκης του Δήμου Αθηναίων, Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο, Θεσσαλονίκη
Για τα παιδιά της Γιουγκοσλαβίας, Αίθουσα Τέχνης «Τετρακόττα», Θεσσαλονίκη
- 2001**, Ελληνική Φύση, Αίθουσα Σκουφά, Αθήνα
Ιστορική Τριπολιτιά: Γκραβούρες Ξένων Περιηγητών – Έργα Ελλήνων Καλλιτεχνών, Πινακοθήκη Γρηγοράκη-Μουσείο Χαρακτικής, Π. Ψυχικό
Αρκαδία: Γκραβούρες Ξένων Περιηγητών – Έργα Ελλήνων Καλλιτεχνών, Πινακοθήκη Γρηγοράκη-Μουσείο Χαρακτικής, Π. Ψυχικό
- 2002**, Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, Η Τέχνη και ο Άνθρωπος: Έξι ζωγράφοι "συνομιλούν" με το έργο του, ΠεριΤεχνών, Αθήνα
Μορφές και πρόσωπα, Πολιτιστικό Κέντρο Μ.Ι.Ε.Τ. Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη
Μητρότητα, Γκαλερί «Χρυσόθεμις», Χαλάνδρι
Οι αποχρώσεις του κόκκινου, Αίθουσα Σκουφά, Αθήνα
Η Τέχνη και ο Άνθρωπος, Πολυχώρος «so... Fab», Παράλια Αιτωλικού, Αιτωλοακαρνανία
Εικαστικά Κάλαντα, ΠεριΤεχνών, Αθήνα
- 2003**, Ελληνική Γλυπτική-Χαρακτική, Συλλογές Θόδωρου Χατζησάββα, Πινακοθήκη Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
Έλληνες Χαράκτες στον 20^ο αιώνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (Μέγαρο Εϋνάρδου), Αθήνα
Έλληνες Χαράκτες στον Εικοστό Αιώνα, Χώρος Τέχνης «8», Ρέθυμνο, Κρήτη
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Χρυσόθεμις», Χαλάνδρι
Ο Μάης, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Χριστούγεννα με χρώμα 2003, Γκαλερί «Αιγόκερως», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Χρυσόθεμις», Χαλάνδρι
Ομαδική Έκθεση 26 Ελλήνων Καλλιτεχνών, Γκαλερί «Χρυσόθεμις», Χαλάνδρι, Αττική
- 2004**, 90 Χρόνια Νεοελληνικής Χαρακτικής 1914-2004 & Αήδα και Κύκνος, Συλλογή Γιάννη Παπακωνσταντίνου, Δημοτική Πινακοθήκη Ψυχικού, Ψυχικό
Έλληνες Χαράκτες στον Εικοστό Αιώνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (Πολιτιστικό Κέντρο Θεσσαλονίκης), Θεσσαλονίκη
- 2005**, Με τα χρώματα του Μάη, Αίθουσα Τέχνης «Τρίγωνο», Κηφισιά
Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Ο Δάσκαλος Γ. Κεφαλληνός & Τριάντα Δύο Μαθητές του, Πινακοθήκη Γρηγοράκη-Μουσείο Χαρακτικής, Π. Ψυχικό
35 Χρόνια Γκαλερί Αργώ 1970-2005: Επετειακή Έκθεση Β', Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Αίθουσα Τέχνης «Τρίγωνο», Κηφισιά
- 2006**, Η Συλλογή της Alpha Bank: Ελληνική Τέχνη από το 1920 έως σήμερα, Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Θεσσαλονίκη
Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigraf», Αθήνα
Ομαδική Έκθεση, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
Στα χρώματα του Μάη, Αίθουσα Τέχνης «Τρίγωνο», Κηφισιά

- Ομαδική Έκθεση Χαρακτικής, Γκαλερί «Χρυσόθεμις», Χαλάνδρι
- 2007**, Το Μεσολόγγι: σήμερα μέσα από την τέχνη, Πινακοθήκη Σύγχρονης Τέχνης Αιτωλοακαρνανίας Χρήστου & Σοφίας Μοσχανδρέου, Μεσολόγγι
 Σκιαγραφώντας τον Διονύσιο Σολωμό: 65 απόπειρες μνημόνευσης, Πινακοθήκη Σύγχρονης Τέχνης Αιτωλοακαρνανίας Χρήστου & Σοφίας Μοσχανδρέου, Μεσολόγγι
 Δέκα Έλληνες Ζωγράφοι, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
 ... στα παιδιά με αγάπη, Περί Τεχνών, Αθήνα
 Το Μεσολόγγι Σήμερα Μέσα Από Την Τέχνη-διαδρομή γ', Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
 Έργα Τέχνης Μικρών Διαστάσεων, Γκαλερί «Αργώ», Αθήνα
 Αντιστοιχίες. Λουλούδια από την ελληνική τέχνη, Εκθεσιακός Πολιτιστικός Χώρος της Alpha Bank/Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου – Παράρτημα Ναυπλίου, Ναύπλιο
 Ελληνική Άνοιξη, Κέντρο Τέχνης «Artigrafi», Αθήνα
- 2008**, 90 Χρόνια ΚΚΕ, Τεχνόπολις Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
 Εικαστικές παρουσίες στη Λέσβο, Λουτρό (Παλιά Αγορά), Μυτιλήνη, Λέσβος
 Αρθρών Όψεις, Αίθουσα Τέχνης «Metamorfosis», Θεσσαλονίκη
- 2009**, Η Ανθρώπινη Μορφή στην Τέχνη, Τεχνόπολις Δήμου Αθηναίων, Αθήνα
 Στιγμιότυπα του χρόνου, Αίθουσα Τέχνης Έψιλον, Θεσσαλονίκη
 Τι είναι χαρακτικό;, Γκαλερί Κέννεντυ (Ελληνοαμερικανική Ένωση), Αθήνα
 Εν τωπώσας επί χάρτου, Δημοτική Πινακοθήκη Πειραιά, Πειραιάς
 100 Χρόνια Νεοελληνικής Χαρακτικής (1909-2009). Συλλογή Γιάννη Παπακωνσταντίνου, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη
 Έλληνες Εχάραξαν, Γκαλερί της Έρσης, Αθήνα
 III Δημοπρασία Μαζί Για Το Παιδί, Αίθριο Μεγάλου Μελά (Πλατεία Κοτζιά), Αθήνα
- 2010**, Νεοελληνική Τέχνη από τη Συλλογή του Γιώργου Κητή, Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη
 Έλληνες ζωγράφοι από τη συλλογή της Εθνικής Τράπεζας, Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης/Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης/Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης/Αρχαιολογικό Μουσείο/Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών Α.Π.Θ./Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη
 Υπόμνημα. Σύγχρονες προσεγγίσεις στο υλικό της Δημοτικής Πινακοθήκης Μήθυμνας, Δημοτική Πινακοθήκη Δήμου Μήθυμνας, Μόλυβος Λέσβου
 Η Γυναίκα ως Μούσα 1900-1950, Μουσείο Herakleidon, Experience in Visual Arts, Αθήνα
 20^η Έκθεση Προσφοράς Έργων Τέχνης και Λόγου, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Αίθουσα «Γύζης», Αθήνα
 Η Απεικόνιση του Προσώπου, Πολιτιστικό Κέντρο Θεσσαλονίκης του Μ.Ι.Ε.Τ., Θεσσαλονίκη
- 2011**, 24/11/11 Φιλικά ΠΕΡΙΤΕΧΝΩΝ, Περί Τεχνών, Αθήνα
 Έλληνες ζωγράφοι στα ημερολόγια της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ 1956-2009, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα
- 2012**, Από τις συλλογές του Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη/From the collections of the A.G. Leventis Foundation, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα
 Με αφορμή το Γιώργο Μπουζιάνη, 5ο Δημοτικό Σχολείο Δάφνης, Δάφνη, Υμηττός
- 2013**, Καιρικά φαινόμενα, Περί Τεχνών, Αθήνα
 Κλασικοί και μοντέρνοι ελληνική χαρακτική 1930-1950, Αρχαία του Μοντέρνου, Χολαργός
 Γνωρίστε τώρα το Μεσολόγγι μέσα από την Τέχνη, Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών Βούρου-Ευταξία, Αθήνα
 Συλλογή Βογιατζόγλου: Πράξη 1, Πινακοθήκη Βογιατζόγλου, Νέα Ιωνία, Αττική
 22^η Έκθεση προσφοράς έργων τέχνης και λόγου, Κέντρο Τεχνών Δήμου Αθηναίων (Πάριχο Ελευθερίας), Αθήνα

Βιβλιογραφία

- Αλεξανδροπούλου Σ., «Άγιος ζητούν να γίνει ο Μακρυγιάννης», *Ελευθεροτυπία*, 20.12.1983.
- Αλεξίου Νίκος, «Εικαστικά θέματα», *Ριζοσπάστης*, 7.2.1980.
- , «Η έκθεση του Γιώργου Βαρλάμου στην Ώρα», *Ριζοσπάστης*, 22.11.1977.
- Αναγνωστόπουλος Δ. Βασίλης, *Θέματα παιδικής λογοτεχνίας. Συζητήσεις* (τ. Β'), Αθήνα 1987.
- Αναγνωστόπουλος Σ., «Βιβλία μονάχα για βιβλιόφιλους», *Τα Νέα*, 10.10.1967.
- Ανθολόγιο Ελληνικής Τυπογραφίας. Συνοπτική ιστορία της τέχνης του έντυπου βιβλίου από τον 15^ο έως τον 20^ο αιώνα*, επιμέλεια – κείμενο Γιώργος Δ. Ματθιόπουλος, Ηράκλειο 2009.
- Άντζακα-Βέη Ευαγγελία, «Οι νέοι μεγάλοι εκδοτικοί φορείς της Αθήνας. Τυπογραφεία – Εκδοτικοί οίκοι (19^{ος}-20^{ος} αι.)», *Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης του Νέου Ελληνισμού (1499-1999)*, κατάλογος έκθεσης, επιμέλεια Κωνσταντίνος Σπ. Στάικος, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Αθήνα 2000.
- Ασδραχάς Ι. Σπύρος, «Ιχνηλατώντας μια 60χρονη πορεία. Εκδοτικός οίκος Μέλισσα (1953-2013)», *Εκδοτικός οίκος Μέλισσα. 60 χρόνια στο χώρο του βιβλίου*, Αθήνα 2013.
- Βακαλό Ελένη, «Το λεύκωμα του Κεφαλληνού», *Τα Νέα*, 11.5.1956.
- Βαρδοπούλου Μυρσίνη, *Ελληνικά γραμματόσημα 1861-1961. Ιστορία - Ιδεολογία - Αισθητική*, Αθήνα 2016.
- Βαρλάμος Γιώργης, «Δέκα λευκαί αττικά λήκυθοι», *Νέα Εστία*, τχ. 742 (1958).
- , «Λίγα λόγια για το πώς τυπώνεται ένα βιβλίο», *Το Λέντρο*, τχ. 15 (1985).
- Βιβλιοπωλείο Ελευθεροτυπίας. Άνθρωποι, βιβλία, μία ιστορία*, κείμενο Εμμανουέλα Νικολαΐδου, Αθήνα 2005.
- Βίδος Κοσμάς, «Το άλλο θαύμα της Τήνου...», *Το Βήμα* (Νέες Εποχές), 27.8.1995.
- Γανιάρης Ανδρέας, «Βιβλιοδεσία Τέχνης. Ιδιόμορφη, αλλά καθιερωμένη πλέον εικαστική έκφραση, ανέδειξε μεγάλους καλλιτέχνες», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 8.2.1998.
- Γαρίδης Μίλτος, «25 χαρακτηριστικά του Γ. Βαρλάμου», *Αυγή*, 11.2.1958.
- Γεωργουσόπουλος Κώστας, «Κολοκοτρώνης ή η νίκα του Δράμαλη του Β. Ρώτα», *Το Βήμα*, 23.7.1976.
- Γιάννης Κεφαλληνός. *Αλληλογραφία. (1913-1952). Κείμενα*, επιμέλεια Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλης, Αθήνα 1991.
- Γιώργης Βαρλάμος. *Ακουαρέλες σε μεγάλο σχήμα. 48 σχέδια για τις Τραγωδίες του Σοφοκλή*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 1977.
- Γιώργος Σερφέρης – Edmund Keeley. *Αλληλογραφία. 1951-1971*, Αθήνα 1998.
- Γουδέλης Γιάννης, «Στοιχεία στη σύνθεση του Καζαντζάκη», *Καινούρια Εποχή*, Άνοιξη 1978.
- , *Από ποιους ο Νίκος Καζαντζάκης ξανασταυρώνεται*, Αθήνα 1987.
- , *Βιβλιοθήκη (Ελευθεροτυπία)*, 27.7.2007.
- , *Καινούρια Εποχή*, Φθινόπωρο 1958.
- Γρηγοράκης Νίκος, *Ελληνικά ex-libris. Έλληνες καλλιτέχνες σχεδίασαν-χάραξαν ex-libris χρονολογημένα 1925-1995*, Αθήνα 1997.
- Δ. Θ., «Ο ζωγράφος-χαράκτης Γ. Βαρλάμος», *Εικόνες*, 17.3.1958.
- Δελή-Πυρουνάκη Μάρθα, «Ένα απόγευμα με τον Γιώργη Βαρλάμο», *Θρόισμα*, τχ. 14 (2011).
- Δημητράκος Π. Δημήτρης, «Το Μέγα Λεξικόν του Δημητράκου. Σταθμός στην ιστορία των ελληνικών εκδόσεων», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999.
- Δράκος Αλέκος, «Εκθεσις Γ. Βαρλάμου», *Αθηναϊκή*, 9.12.1961.
- Ελληνικές αφίσες*, επιλογή – παρουσίαση – καλλιτεχνική επιμέλεια Σπύρος Καραχρήστος, Αθήνα 1984, 2003.
- Ελληνούδη Αριστούλα, «Ένθεα...ανθρωπίνη, χειροποίητη χαρρακτική», *7 Μέρες Μαζί (Ριζοσπάστης)*, 23.1.2011.
- , «Ποίηση ενός ζεστού Νοέμβρη», *Ριζοσπάστης*, 12.11.1995.
- , «Ποιητική-εικαστική Φιλοσοφία των Λουλουδιών», *Ριζοσπάστης*, 17.11.1988.
- Επιτοίχια ημερολόγια. 1925-1992*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα [2013].
- Ερμής '94. Γραμματόσημα Ελλάδος 1861-1993. Κύπρον 1880-1993*, Αθήνα 1994.
- Ερμής 2017. Γραμματόσημα Ελλάδος 1861-2016 και ταχυδρομική ιστορία*, Αθήνα χ.χ.
- Η νεοελληνική τέχνη μέσα από τα ημερολόγια της ΑΓΕΤ Ηρακλής*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2011.
- Η τέχνη του βιβλίου*, επιμέλεια Μαριλίζα Μήτσου, Αθήνα 1995.
- Ηλιοπούλου-Ρογκάν Ντόρα, «Ματιές στις εκθέσεις», *Η Καθημερινή*, 6.4.1981.
- Κ. Α., «Έργα Βαρλάμου στη Χρυσόθεμις», *Ριζοσπάστης*, 20.5.1984.
- Καλλιτέχνες και λογοτέχνες στα αναγνωστικά. 1860-1960*, κατάλογος έκθεσης, σχεδιασμός-επιμέλεια Διονύσης Καψάλης, Ιωάννα Μαντζαβίνου, Αθήνα 2010.
- Κανταρτζή Ευαγγελία, «Η εικονογράφηση του Ανθολογίου για τα παιδιά του Δημοτικού», *Καλλιτέχνες και λογοτέχνες στα αναγνωστικά. 1860-1960*, κατάλογος έκθεσης, σχεδιασμός-επιμέλεια Διονύσης Καψάλης, Ιωάννα Μαντζαβίνου, Αθήνα 2010.
- Καπετανάκης Ηλίας, «Όπλο στα χέρια της προόδου», *Ριζοσπάστης*, 24.7.1977.
- Καρακατσούλη Άννα, *Στη χώρα των βιβλίων. Η εκδοτική ιστορία του Βιβλιοπωλείου της Εστίας, 1885-2010*, Αθήνα 2011.
- Καρύδη Χρυσή, «Ένας μικρός εκδοτικός οίκος», *Εκδοτικά προβλήματα και απορίες*, πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου (16-17 Ιουνίου 2000), Αθήνα 2002.

- Καρύδη Χρυσή-Καρύδη Κατερίνα, «Το πέταγμα του Ίκαρου», *Ίκαρος. Τα πρώτα πενήντα χρόνια*, Αθήνα 1993.
- Κάσδαγλης Χ. Εμμανουήλ, *Γιάννης Κεφαλληνός ο χαράκτης*, Αθήνα 1991.
- _____, *Σκαλαθόρματα. Για την τυπογραφία, τη λογοτεχνία, τη φωτογραφία, τη χαρακτηριστική, τη ζωγραφική*, Αθήνα 2004.
- _____, *Το αγκιστεμένο τυπογραφείο των αδελφών Ταρουσοπούλου. Αφήγημα σε επάλληλους κύκλους με επίκεντρο το παλιό τυπογραφείο*, Αθήνα 1990.
- Λαμπρία Αναστασία, «Οράματα και Θάματα: ο θρυλικός Μακρυγιάννης μέσα από τα υπερβατικά χειρόγραφα του», *Μεσημβρινή*, 20.12.1983.
- Λαμπροπούλου Δήμητρα-Μαρκέτου Πελαγία, «Ένα πρωτοποριακό εγχείρημα. Νέα Βιβλία στο μεταπολεμικό εκδοτικό τοπίο», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999.
- Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών. Ζωγράφοι – γλύπτες – χαράκτες, 16^{ος} – 20^{ος} αιώνας (τ. Α'), επιστημονική επιμέλεια Ευγένιος Δ. Ματθόπουλος, Αθήνα 1997.
- Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα-Έργα-Περίματα-Όροι, Αθήνα 2007.
- Λινάρδος Ν. Πέτρος, «Δύο γραμματόσημα για τα δεκάχρονα του Πολυτεχνείου», *Το Βήμα*, 13.11.1983.
- Λυδάκης Στέλιος, «Εικονογραφήσεις και λουλούδια», *Ελεύθερος Κόσμος*, 20.11.1977.
- _____, «Οι εκθέσεις», *Ημέρα*, 2.12.1965.
- Μακρής Σόλων, «Το θέατρο», *Νέα Εστία*, τχ. 1202 (1977).
- Μακρυνικόλα Νινέττα, «Εκδόσεις Κέδρος. Σύνομη ιστορική αναδρομή», *Το χρονικό του Κέδρου. 1954-2004*, επιμέλεια – σύνθεση Νινέττα Μακρυνικόλα, Αθήνα 2004.
- Μανουσαρίδης Γ. Χρίστος, «Απ' το χειρόγραφο στο έντυπο», *Μνήμων*, τ. 20 (1998).
- Μαστροπαύλος Νίκος, «Τυπογραφία και γλώσσα», *Το Βήμα*, 23.7.2006.
- Ματθόπουλος Δ. Γιώργος, «Η τέχνη του βιβλίου στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα», *Δημήτρης Γαλάνης. Τα εικονογραφημένα βιβλία. Αναλυτικός κατάλογος. 1904-1962*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2014.
- Μαυρομάτης Εμμανουήλ, «Γιώργης Βαρλάμος (1922), τι λέει η εικόνα μου και όχι το πώς είναι φτιαγμένη», *Τα Νέα της Τέχνης*, τχ. 195 (2011).
- Μόρτογλου Ηλιάνα, «Μεγάλο εικαστικό ενδιαφέρον», *Ριζοσπάστης*, 12.12.1992.
- _____, «Σημαντική εικαστική και εκδοτική συνεισφορά», *7 Μέρες Μαζί (Ριζοσπάστης)*, 4.1.2009.
- _____, «Τέχνη συντροφισσα αγώνων του ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 24.5.1996.
- _____, «Το ωραιότερο βιβλίο στην Ελλάδα», *Ριζοσπάστης*, 4.2.1996.
- _____, «Ύμνος στη φύση και την ομορφιά», *7 Μέρες Μαζί (Ριζοσπάστης)*, 2.11.2008.
- Μπάνου Χριστίνα, *Το επόμενο βήμα του Γουτεμβέργιου. Οι εκδοτικοί οίκοι στην Ελλάδα στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα 2012.
- Μπενέκος Π. Αντώνης, *Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*, Αθήνα 1981.
- Μπεργιόπουλος Νίκος, «Φιλοτελικά», *Η Καθημερινή*, 21.7.1983.
- Μπίστικα Ελένη, «Ελλάς και Μεσολόγγι του Κωστή Παλαμά από τις εκδόσεις Πινακοθήκης Μοσχανδρέου και τα Μεσολογγίτικα του Μ. Μαλακάση», *Η Καθημερινή*, 13.11.2004.
- Νησιώτης Κώστας, «Το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας στο Ομήρειο με έργα του διαπρεπή ζωγράφου και χαράκτη Γιώργη Βαρλάμου», *Η Πρόοδος της Χίου*, 26.8.1983.
- Νικ. Δ., «Λόγος και χρώματα σε αρμονία», *Αδέσμευτος Τύπος*, 20.12.1999.
- Νίκος Βατόπουλος, «Μια οικογενειακή υπόθεση. Η Ευφημία Γανιάρη έθεσε στο μεσοπόλεμο τις βάσεις για την ανάπτυξη της βιβλιοδεσίας τέχνης στην Ελλάδα», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 8.2.1998.
- Ο Ν. Καζαντζάκης μέσα από τις συλλογές του μουσείου, επιμέλεια Αντώνης Λεβέντης, Βαρθάρα Τσάκα, κείμενο Λίτσα Χατζοπούλου, Ηράκλειο [2008].
- Οι εκδόσεις Κασταλία στην Ελλάδα της δεκαετίας του 1930, κατάλογος έκθεσης, κείμενο Κώστας Χ. Χατζιώτης, Αθήνα 2015.
- Οράτη Ειρήνη, «Ο Α. Τάσος και η τέχνη του βιβλίου», *Τα βιβλία του Α. Τάσου*, κατάλογος έκθεσης, επιμέλεια Ειρήνη Οράτη, Αθήνα 2002.
- _____, «Το σχέδιο του βιβλίου, 1939-1996», *Ό.π. Η τέχνη του βιβλίου στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2011.
- Π. Ελ., «Δεν άφησα το Σοφοκλή σε ξένα χέρια...», *Γυναίκα*, τχ. 660 (1975).
- Παναρέτου Π. Αννίτα, *Η ηδονή και η οδύνη των βιβλίων. Χρυσόστομο Γανιάρη βίος και έργα*, Αθήνα 2002.
- Παπαϊωάννου Θανάσης, *Γραμματόσημο και ιστορία*, Αθήνα 2007.
- Πασσιά Αγγελική, «Ιδεολογικά ρεύματα και εκδόσεις. Αναζητήσεις και καινοτομίες σε μια Ελλάδα που άλλαζε», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999.
- Παυλόπουλος Δημήτρης, «Νέα τεχνολογία. Παραδοσιακή τυπογραφία. Ηλεκτρονική επανάσταση», *Πεντακάσια χρόνια έντυπης παράδοσης του Νέου Ελληνισμού (1499-1999)*, κατάλογος έκθεσης, επιμέλεια Κωνσταντίνος Σπ. Στάικος, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Αθήνα 2000.
- _____, «Ο Α. Τάσος και οι γραφικές τέχνες», *Α. Τάσος. 1914-1985*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2015.
- _____, «Οι νέοι μεγάλοι εκδοτικοί φορείς της Αθήνας. Τυπογραφεία – Εκδοτικοί οίκοι (19ος-20ός αι.)», *Πεντακάσια χρόνια έντυπης παράδοσης του Νέου Ελληνισμού (1499-1999)*, κατάλογος έκθεσης, επιμέλεια Κωνσταντίνος Σπ. Στάικος, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Αθήνα 2000.
- _____, *Χαρακτική - Γραφικές τέχνες. Ιστορία - Τεχνικές - Μέθοδοι. Γλωσσάριο όρων*, Αθήνα 2011.

Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης του Νέου Ελληνισμού (1499-1999), κατάλογος έκθεσης, επιμέλεια Κωνσταντίνος Σπ. Στάικος, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Αθήνα 2000.

Πετσάλης-Διομήδης Νίκος, «Η ζωγραφική του Βασιλάμου», *Μεσημβρινή*, 8.4.1981.

Προκοπίου Γ. Άγγελος, «Η χάραξις δέκα ληκύθων», *Η Καθημερινή*, 22.5.1956.

Ρ. Ε., «Γιώργης Βασιλάμος», *Μεσημβρινή*, 1.12.1961.

Σερδέκης Κώστας, *Η τέχνη στην Αργώ. Λευκωσία, Αθήνα. 1970-2010*, Αθήνα 2014.

Σκλαβενίτης Ε. Τριαντάφυλλος, «Η τυπογραφία στο Νέο Ελληνικό Κράτος (1828-1884)», *Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης του Νέου Ελληνισμού (1499-1999)*, κατάλογος έκθεσης, επιμέλεια Κωνσταντίνος Σπ. Στάικος, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Αθήνα 2000.

—, «Ο Χρίστος Γ. Μανουσarıδης (1936-2008) και η εκδοτική άνοιξη της μεταπολίτευσης στο λυκόφως της μηχανικής στοιχειοθεσίας και της μεταλλοτυπίας», *Τυπογραφία και τυπογράφοι. Πρακτικά ημερίδας στη μνήμη του τυπογράφου Χρίστου Γ. Μανουσarıδη*, Αθήνα 2013.

Σπύρου Δ. Σταμάτης, «Το ημερολόγιο του συλλόγου μας για το 2013», *Η Φωνή των Ανδρονιάνων*, Ιούνιος-Ιούλιος-Αύγουστος 2012.

—, «Έφυγε ο Γιώργης Βασιλάμος», *Η Φωνή των Ανδρονιάνων*, Ιούνιος-Ιούλιος-Αύγουστος 2013.

Σχινά Αθηνά, «Γιώργης Βασιλάμος ή η φουσιγνωμία ενός χρωματικού νόστου», *Η Λέξη*, τχ. 19 (1982).

Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον Πρεβελάκη. Και σαράντα άλλα αντόγραφα εκδιδόμενα με σχόλια, ένα σχέδιασμα εσωτερικής βιογραφίας και τη χρονογραφία του βίου του Ν. Καζαντζάκη από τον Π. Πρεβελάκη, Αθήνα 1965.

Τζουράκης Αντρέας, «Τα Μετέωρα του Γιώργη Βασιλάμου», *FORUM*, τχ. 6 (Μάρτιος-Μάιος 1989).

Το Μεσολόγγι σήμερα μέσα από την Χαρακτική, κατάλογος έκθεσης, επιμέλεια Ζωή Χρ.

Μοσχανδρέου, Πάνος Χρ. Μοσχανδρέου, χ.τ. [2010].

Τορτορέλης Χάρης, «Βιβλιοπαρουσιάσεις», *Περίπλους*, τχ. 61 (2007).

Φλαμπούρας Διονύσης, «Το βιβλίο πολυτελείας και ο Γιώργης Βασιλάμος», *Ζυγός*, τχ. 26-28 (1977).

Φωκάς Γιώργος, «Γ. Βασιλάμος», *Αυγή*, 25.11.1965.

Χ., «Επικαιρότητες», *Νέα Εστία*, τχ. 893 (1964).

Χαλκιαδάκη Ελένη, «Συνθέσεις λουλουδιών στους στίχους Βρεττάκου», *Η Τόλη*, 13.5.1989.

Χαρολάμπους Φ. Δημήτρης, «Το σχολικό βιβλίο στην Ελλάδα. Από τον 19^ο αιώνα έως το 1940», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999.

Χατζίνης Γιάννης, «Τα βιβλία», *Νέα Εστία*, τχ. 758 (1959).

—, «Τα βιβλία», *Νέα Εστία*, τχ. 936 (1966).

Χατζιώτης Κώστας, *Βιβλιοπωλεία και εκδοτικοί οίκοι της Αθήνας* (τ. Β'), Αθήνα 2001.

—, *Εκδοτικός οίκος – Βιβλιοπωλείο Γεωργίου Βασιλείου. 100 χρόνια από την ίδρυσή του*, Αθήνα 2013.

Χρυσοβέργης Γιάννης, «Η κρίση του βιβλίου στα 1930. Το βιβλίο στη δίνη της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999.

—, «Οι διώξεις του βιβλίου (1900-1940). Λογοκρισία και καταστολή εναντίον πνευματικού προϊόντος», *Επτά Ημέρες (Η Καθημερινή)*, 9.5.1999.

Ανυπόγραφα άρθρα εφημερίδων και περιοδικών

«Αλλαγές κι όχι βραβεία χρειάζεται η τέχνη», *Ο Ταχυδρόμος*, 12.1.1973.

«Αναφορά στον Τάκη Βασιλάμο», *Η Φωνή των Ανδρονιάνων*, Μάρτιος-Απρίλιος-Μάιος 2011.

«Αντιδράσεις και διευκρινίσεις για τα βραβεία και τις χορηγίες», *Η Βραδυνή*, 5.1.1973.

«Αποκαλύπτοντας τον άγιο της ποίησης», *Ελευθεροτυπία*, 15.1.1988.

«Αρχίζουν αύριο οι εκδηλώσεις για το Έτος Παπανικολάου», *Η Καθημερινή*, 12.5.1983.

«Αρχίζουν οι εκδηλώσεις για το μπλόκο», *Ριζοσπάστης*, 17.8.1983.

«Βασιλάμος εικονογραφεί Σοφοκλή. Μια ζωγραφική ερμηνεία στηριγμένη σε άλλοθι», *Θέατρο*, τχ. 59-60 (1977).

«Βραβείο στη χαρακτική», *Ριζοσπάστης*, 28.12.1995.

«Γιώργης Βασιλάμος», *Η Φωνή των Ανδρονιάνων*, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2006.

«Εικαστικά», *Η Αυγή*, 15.12.1992.

«Εκθέσεις ζωγραφικής», *Σιφνιάκη Φωνή*, Ιανουάριος 1986.

«Εκθεση και ομιλία του Γ. Βασιλάμου στη Χίο», *Μεσημβρινή*, 12.8.1983.

«Η διαθήκη του κομμουνιστή Γιώργη Βασιλάμου», *Ριζοσπάστης*, 17.9.2013.

«Ν. Βρεττάκος: Ο Οπερχάιμνερ δεν θα 'φτιαχνε ένα λουλούδι...», *Ριζοσπάστης*, 30.11.1988.

«Ο Κολοκοτρώνης με τους Ελεύθερους Καλλιτέχνες», *Ριζοσπάστης*, 16.7.1976.

«Ο χαρακτήρας Γ. Βασιλάμος αρνείται τη χορηγία», *Το Βήμα*, 5.1.1973.

«Οι Γραμματιζόμενοι του Βασίλη Ρώτα στον Λυκαβηττό», *Η Καθημερινή*, 7.7.1981.

«Ποιητική Συγκομιδή», *Ριζοσπάστης*, 18.12.2000.

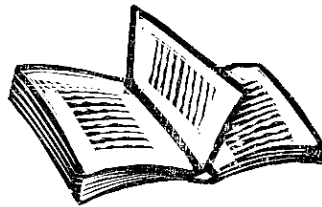
«Σοφοκλής διά χειρός Γιώργη Βασιλάμου», *Ριζοσπάστης*, 13.7.2007.

«Συγκομιδή ποίησης και ζωγραφικής», *Ριζοσπάστης*, 22.12.1999.

«Συμπόσιο κατά Γιώργο Βαρλάμο», *Τα Νέα*, 24.6.1982.
«Σχέδια του ζωγράφου Γιώργου Βαρλάμου», *Σιφναϊκή Φωνή*, Φεβρουάριος 1982.
«Σχολή Καλών Τεχνών δεν υπάρχει», *Γράμματα και Τέχνες*, αρ. 2 (1982).
«Τα αγριολούλουδα του Βαρλάμου», *Μεσημβρινή*, 31.1.1986.
«Τα Μετέωρα του Γιώργου Βαρλάμου», *24 Ωρες*, 20.12.1988.
«Τριήμερες εκδηλώσεις για τα 100 χρόνια του Γ. Ν. Παπανικολάου», *Ριζοσπάστης*, 12.5.1983.
«Φόρος τιμής στους ήρωες του μπλόκου», *Ριζοσπάστης*, 14.8.1983.
Μεσημβρινή, 26.3.1981.

Διαδικτυακές πηγές

www.ant-sakkoulas.gr [επίσκ. 11.6.2017].
www.miet.gr/event-list/event-dafnhs-kai-xloh [επίσκ. 20.7.2017].
www.miet.gr/event-list/event-giwrghs-barlamos-ek8esh-xaraktikhs [επίσκ. 20.7.2017].
www.vassiliskoumis.com [επίσκ. 22.6.2017].
Αγγελής Δημήτρης, «Χρονολόγιο Κώστα Ε. Τσιρόπουλου», frear.gr/?p=17079 [επίσκ. 19.8.2017].
Καλτάκη Ματίνα, «Εργα και ημέρες του τελευταίου μονοτύπη της Αθήνας», www.lifo.gr [επίσκ. 12.8.2017].

Εικόνα οπισθοφύλλου: **Γ. Βαργάμος**, *Πουλί*, 1951, ξυλογραφία, 17,5 × 25,5 εκ.

